

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR VE DEVLET
DESTEKLİ SOYKIRIM: ULUSLARARASI
HUKUK PERSPEKTİFİNDEN KEŞMİR SORUNU

Syed Murad Ali SHAH

2502160606

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Cüneyt YÜKSEL

İSTANBUL – 2021

ÖZ

**İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR VE DEVLET DESTEKLİ
SOYKIRIM: ULUSLARARSI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN
KEŞMİR SORUNU**

SYED MURAD ALI SHAH

Uluslararası toplum, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçunun Roma Statüsü'ne dahil edilmesi ve bunların *jus cogens* telakki edilerek bu suçların işlenmesinin yasaklanması ile beraber rahat bir nefes almıştır. Ne var ki, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kayda değer bir yargı yetkisini haiz olmaması etkililiğini zayıflatmaktadır. Bundan dolayı, insan haklarını evrensel düzeyde geçerli kılmak ve yargısal mekanizmalar aracılığıyla uluslararası suçları ortadan kaldırmak amacıyla gösterilen pratik çabalar beklentileri yeterince karşılamamaktadır.

“İnsanlığa Karşı Suçlar ve Devlet Destekli Soykırım: Uluslararası Hukuk Perspektifinden Keşmir Sorunu” başlıklı bu tez, bu boşluğun yalnızca nedenlerini ve nihai çözümünü araştırmakla kalmamış; aynı zamanda, öne sürdüğü hipotezi (acil bir ihtiyaç haline geldiği için *jus cogens* nitelikteki insan hakları ve uluslararası suçlar üzerine UCM'ye evrensel yargı yetkisi verilmesi veya evrensel yargı yetkisini haiz başka bir uluslararası mahkemenin kurulması) gerekçelendirmesinin sonucunda Birleşmiş Milletlerin ve uluslararası toplumun *jus cogens* mahiyetteki insan hakları ve insancıl meselelerin çözümü için herhangi bir veto yetkisini kabul etmemesi, eşitlik ve evrensel uygulanabilirlik ilkesine istinaden kararların eşit oylarla alınması gerektiği sonucuna varmıştır.

Bu çalışmanın dinamik doğası, özellikle önleyici ve koruyucu bir yaklaşımın benimsendiği istikşafı ve açıklayıcı bir tasarımla desteklenen karma yöntem yaklaşımının metodolojisini kullanmayı gerektirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Jus Cogens, İnsanlığa Karşı Suçlar, Devlet Destekli Soykırım, Evrensel Yargı Yetkisi, Uluslararası Hukuk Perspektifinden Keşmir Sorunu.

ABSTRACT

**CRIMES AGAINST HUMANITY AND STATE-SPONSORED
GENOCIDE: THE KASHMIR ISSUE; AN INTERNATIONAL
LAW PERSPECTIVE**

SYED MURAD ALI SHAH

The international community has breathed a sigh of relief on the inclusion of acts amounting to crimes against humanity and genocide in the Rome Statute with a clear prohibition on their commission as *Jus Cogens*, but the International Criminal Court lacks considerable jurisdiction that ultimately reduces its effectiveness. Due to this, the practical efforts to ensure the availability of human rights at the universal level and eradication of international crimes through judicial mechanisms are mostly in vain.

The topic “*Crimes against Humanity and State-Sponsored Genocide: The Kashmir Issue; An International Law Perspective*” not only finds reasons and ultimate solution for this lacuna but also; after justifying the hypothesis (granting universal jurisdiction to the ICC over international crimes and human rights that become *jus cogens* which has become a dire need of this time, or, creation of any other Tribunal for these issues with universal jurisdiction) as contained in between the lines of this work, suggests and demands in the conclusion that the United Nations and international community should come forward to abridge this problem on humanitarian grounds and for human rights becoming *jus cogens* universally without any *veto* alike power; by taking their decisions with equal voting rights by all the states based on *Principle of Universal Applicability* and *Equality* as uphold by almost all international human rights instruments.

The dynamic nature of this work induces the adoption of the methodology of the mixed-method approach supported by exploratory and explanatory design especially in the shape of a preventive and protective approach.

Keywords: Human Rights, the International Criminal Court, *Jus Cogens*, Crimes against Humanity, State-sponsored Genocide, Universal Jurisdiction, Kashmir Issue under International Law.

ÖNSÖZ

İnsanlığa karşı suçlar ve soykırım suçunu teşkil eden fiillerin Roma Statüsü'ne dahil edilmesi ve bu suçların *jus cogens* telakki edilerek yasaklanmasıyla uluslararası toplum rahat bir nefes almıştır. Ne var ki, Uluslararası Ceza Mahkemesi bu maksadını yerine getirecek önemli bir yargı yetkisinden mahrumdur. Bu boşluk nedeniyle uluslararası toplumun yargısal mekanizmalarla uluslararası suçları ortadan kaldırmaya veya ulusal/uluslararası düzeyde insan haklarının uygulanabilirliğini sağlamaya matuf pratik çabaları, hakkıyla yerine getirilmedikçe beklentileri karşılamamaktadır. Bu bağlamda *İnsanlığa Karşı Suçlar ve Devlet Destekli Soykırım: Uluslararası Hukuk Perspektifinden Keşmir Sorunu* adlı tez çalışmamızda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin ve Roma Statüsü'nün yalnızca bireyler üzerinde değil, gruplar veya devletler üzerinde de yargı yetkisini tatbik etmek suretiyle evrensel uygulamasını eninde sonunda mümkün kılacak olan insancıl ve diğer jeopolitik ve sosyokültürel nedenleri araştırmaya çalışmıştır. Çağımızın en acil ihtiyaçlarından biri şu soruya bir yanıt bulabilmektir: İnsan haklarına ilişkin emredici norm niteliğinde hükümler içeren herhangi bir insan hakları sözleşmesini imzalamak/onaylamak konusunda isteksizliğini gösteren veya mazeret bildiren bir devlet üzerinde bu sözleşmenin hükümleri nasıl uygulanabilir? Buradaki gaye, insan haklarının korunması ve ihtilafli bölgelerdeki halkların temel özgürlüklerine saygıyı daima güvence altına almaktır. Böylece bu halklar, kendi iradelerine veya uluslararası hukukun yerleşik ilkelerine aykırı bir şekilde yaşadıkları ülkedeki demografik yapıya ve aidiyete kast eden suçluların merhametine bırakılmamış olacaktır. Bunun yanıtı, BM ve UCM'nin evrensel rolünde yatmaktadır. Zira şimdiki dünya "güçlüyse haklıdır" gibi mutlak bir kavramdan ortak refaha, işbirliğine ve bütün insanlara saygı göstermeye doğru evrilmiştir. Çalışmamızın bu dinamik mahiyeti, özellikle koruyucu ve önleyici yaklaşımlar konusunda açıklayıcı ve istikşafî bir tasarımla desteklenen karma-yöntem yaklaşımı metodolojisini benimsememizi gerektirmiştir. Çalışmamız, Keşmir sorununa odaklanır ve bunu bir vaka incelemesi gibi uluslararası hukuk açısından inceler. Araştırmamız, yalnızca uluslararası toplumun ve insan haklarının bayrağını taşıyan devletlerin karşısına gerçek resmi getirmeye çalışmakla kalmamış, aynı zamanda ağır insan hakları ihlallerine karşı bir yol bulmaya çalışmıştır. Nitekim işgalci

devlet, yani çalışmamız açısından Hindistan, bu uyuşmazlığın ortaya çıkmasından itibaren insanlığa karşı suçlar ve devlet destekli soykırım suçları ile birlikte anılmaktadır. Bu doğrultuda UCM'nin evrensel *jus cogens* normlarla ilintili olan insancıl meselelere ilişkin verdiği kararların herhangi bir veto yetkisi kabul etmeksizin uygulanmasında Birleşmiş Milletler'in Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve benzeri organlarının belirli bir görevleri olduğu sonucuna vardık. Bu minvalde uluslararası insan hakları belgelerinde ve 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin ruhuna uygun olarak *eşitlik* ve *evrensel uygulanabilirlik* ilkeleri gereğince bütün devletlerin karar alırken eşit oy hakkına sahip olması gerekmektedir.

Hukuk biliminde doktora yapmak uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Neredeyse beş yıllık bu zorlu dönemde bu çalışmanın gerçekleşmesine katkıda bulunan çok değerli hocalarım oldu. Öncelikle bana kayıtsız şartsız destek veren ve güvenen, tezin hazırlanmasında ve yürütülmesinde en büyük katkıyı sunan ve “*Başarılı olmak, güçlü yönlerine odaklanmaktır.*” vecizesini bana öğreten değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. CÜNEYT YÜKSEL'e gerçekten çok müteşekkirim ve daima minnettar kalacağım. Beni motive eden, hazırladığım raporları titizlikle inceleyen Tez İzleme Komitesi üyeleri olarak Sayın Prof. Dr. Akif Emre ÖKTEM'e ve Sayın Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK'e tüm rehberlik ve desteklerinden dolayı ayrı ayrı içten teşekkürlerimi sunarım. Sayın Prof. Dr. İbrahim KAYA'ya ders dönemimdeki hocalığından ve özellikle bu çalışmayı yazmaya başladığım sıralarda verdiği tavsiyelerden dolayı derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca Sayın Prof. Dr. Bilgehan ÇETİNER'e tüm yardımları ve işbirliğinden dolayı teşekkür ederim. İstanbul'daki beş yıllık üniversite hayatım boyunca bana kattıkları her şey için diğer tüm hocalarıma ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü personeline de ayrıca minnettarım.

Ayrıca bana uluslararası doktora bursunu sağlayan Yükseköğretim Kurulu'na teşekkürü borç biliyorum. Yükseköğretim Kurulu Başkan Vekili Sayın Prof. Dr. Rahmi ER'e ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mahmut AK'a da müteşekkirim. Ne zaman ve nerede bir sorun yaşıdıysam beni her konuda cesaretlendirdiler, desteklediler ve yönlendirdiler. Bu doktora çalışmasında iş arkadaşım Syed Muhammad Farrukh Bukhari ile birlikte geçirdiğimiz zamanı tüm iniş

çıkışlarıyla beraber övmek istiyorum. Arkadaşlığı benim için daima değerli olarak kalacaktır.

Ayrıca ailemin desteği olmadan bu çalışma mümkün olamazdı. Bu yüzden çalışmamı onlara ithaf ediyorum. Bunun yanı sıra beni “*Bilgi*” kelimesinin manasını bilip, idrak etmem için eğiterek bu günlere gelmemi sağlayan, eğitim ve meslek hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini asla esirgemeyen ve geleceğimin parlak olması için her zaman dua eden Babama ve Anneme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Sevgili kardeşlerime duaları ve özverileri için içtenlikle teşekkür ederim. En içten ve özel minnettarlığım ise bana mutlu bir hayat getirmekle kalmayıp bu çalışmanın her aşamasında tüm başarılarımı benimle paylaşan sadık Eşim içindir. Doktora çalışmam için yurtdışında bulunmam nedeniyle sevgimden ve ilgimden mahrum kalarak yüksek fedakarlık gösteren ve beni özleyen sevgili çocuklarım Syed Muhammad Hassan Ali BUKHARI’ye ve Syeda Batool BUKHARI’ye kucak dolusu sevgilerimi sunuyorum. Son olarak tüm arkadaşlarıma, meslektaşlarıma ve Azad Cammû ve Keşmir Üniversitesi’ne, doktora çalışmamı tamamlayabilmemde bana yardımcı olan ve başarıım için dua eden herkese destek ve şükranları için teşekkür ederim.

Allah hepimize sonsuz merhametiyle muamele etsin. Amin.

İSTANBUL, 2021

SYED MURAD ALI SHAH

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
HARİTALAR LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İNSAN HAKLARI VE ULUSLARARASI HUKUK KAVRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ

1.1 İNSAN HAKLARI.....	14
1.1.1 İnsan Haklarının Evrimi.....	15
1.2 İNSAN HAKLARI TEORİLERİ.....	16
1.2.1 Geleneksel Yaklaşım	17
1.2.2 Modern Yaklaşım.....	18
1.3 İNSAN HAKLARININ KAPSAMI	19
1.3.1 İnsan Haklarının Evrensel Uygulaması.....	20
1.3.2 Bölgesel Uygulama	21
1.3.3 Ulusal Uygulama	21
1.4 ULUSLARARASI HUKUKUN SUJELERİ	22
1.4.1 Geleneksel Görüş	23
1.4.2 Modern Görüş	23
1.5 İNSAN HAKLARI VE DEVLETİN SORUMLULUĞU	24
1.5.1 Geleneksel Yaklaşım	26
1.5.2 Modern Yaklaşım.....	27
1.6 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER.....	27
1.6.1 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu	31
1.6.2 Güvenlik Konseyi	31
1.7 ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ	33

1.7.1 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	34
1.7.2 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi.....	35
1.7.3 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ...	36
1.8 JUS COGENS VE ULUSLARARASI HUKUK.....	36
1.8.1 Antlaşmalar Hukukuna Göre Jus Cogens	39
1.8.2 Uluslararası Teamül Hukukuna Göre Jus Cogens	42
1.8.3 Uyma Yükümlülüğü.....	45
1.9 İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR VE ULUSLARARASI HUKUK.....	47
1.10 SOYKIRIM VE ULUSLARARASI HUKUK.....	51
1.10.1 Soykırım.....	52
1.10.2 Soykırım Tanımındaki Farklılıklar	53
1.10.3 Devlet Destekli Soykırım.....	55
1.11 YARGISAL MEKANİZMALAR YOLUYLA KORUMA.....	59
1.11.1 Uluslararası Adalet Divanı.....	59
1.11.2 Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	60
1.11.3 Uluslararası Ad-hoc Mahkemeler	62
1.11.4 Yargısal Olmayan Mekanizmalar Yoluyla Koruma veya Alternatif Uyuşmazlık Çözümü.....	62
1.12 YÜKÜMLÜLÜĞÜN YERİNE GETİRİLMEMESİ	63

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN KEŞMİR SORUNU

2.1 KEŞMİR: GENEL BAKIŞ	66
2.1.1 Kısa Bir Giriş	66
2.1.2 Keşmir Coğrafyası	67
2.1.3 Bağımsızlık Savaşı.....	67
2.1.4 Zorunlu Göç ve Savunmasız Mülteciler	68
2.2 KEŞMİR TARİHİ: 1947 ÖNCESİ.....	69
2.2.1 Keşmir Vadisi	71
2.2.2 Uygarlığın Evreleri	72
2.2.3 Nüfus Çeşitliliği	72
2.2.4 Topografik Çeşitlilik	73

2.2.5 1947 Bölünmesi: Hindistan Mühracelikleri için Tarihi Bir Hata	73
2.2.6 Poonç Jagir'in Cammû-Keşmir'e Katılması	75
2.2.7 Britanya'nın Gizli Menfaatleri	75
2.2.8 Dogra Mühracesi'nin Baskıcı Yönetimi ve Akıbeti	77
2.2.9 Keşmir'i Terk Et Hareketi ve Dogra Hükümdarının Sonu	80
2.3 KEŞMİR TARİHİ: 1947 SONRASI	81
2.3.1 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası	83
2.3.2 Hint Mühraceliklerinin Kaderi: Açgözlülük ve Cehaletin Karanlık Hikayesi	85
2.3.3 Cammû-Keşmir Vakasının Diğer Mühraceliklerden Farkı.....	86
2.3.4 Radcliffe Kararı: Cammû-Keşmir için Kara Leke.....	90
2.3.5 Hindistan'a İlhakın Meşruiyeti	91
2.3.6 İlhak Sonrasında Cammû-Keşmir.....	92
2.3.6.1 Uluslararası Düzeyde Keşmir Sorunu.....	93
2.3.6.2 Hindistan ile Pakistan'ın Cammû-Keşmir'in İlhakı Tartışması... 93	
2.3.6.3 Hindistan ve Pakistan'ın Tutumları	96
2.3.6.4 İlhak Sonrası Kuzey Bölgeleri	96
2.3.6.5 Hindistan'ın Yürüttüğü Taktik Savaş	97
2.4 BM ÖNÜNDE HİNDİSTAN VE PAKİSTAN.....	97
2.5 CAMMÛ KEŞMİR'DE MEVCUT İŞGAL İDARESİ.....	101
2.6 KEŞMİR'DEKİ SİYASİ VE İDARİ KURULUŞLARIN GELİŞİMİ..	103
2.6.1 Hindistan İdaresindeki Cammû-Keşmir	105
2.6.1.1 Hindistan İdaresindeki Cammû-Keşmir'in Anayasal Tarihi	107
2.6.1.2 Siyasi ve İdari Ayaklanmalar	109
2.6.1.3 Hindistan İdaresindeki Cammû-Keşmir'in Yasama Sistemi	112
2.6.2 Pakistan İdaresindeki Keşmir.....	112
2.6.2.1 1949 Karaçi Anlaşması	113
2.6.2.2 Azad Cammû ve Keşmir (Azad Keşmir)	114
2.6.2.2.1 Azad Cammû ve Keşmir'in Anayasal Tarihi	118
2.6.2.2.2 Yasama Yapısı ve Hükümet Biçimi	119
2.6.2.2.3 Üç Katmanlı Güç Paylaşım Yapısı: Bir Şema.....	122
2.6.2.3 Kuzey Bölgeleri/Gilgit-Baltistan	123
2.6.2.3.1 Gilgit-Baltistan'daki Güncel Siyasi Sistem.....	125

2.7 BM KARARLARI: KOLAYLAŞTIRICI YA DA YOL TIKAYICI...	126
2.7.1 BM Kararları ve Güven İnşa Etmenin Aşamaları.....	133
2.8 CAMMÛ KEŞMİR'İN 1949 SONRASI STATÜKOSUNDAKİ ZORLUKLAR.....	136
2.8.1 1972 Shimla Anlaşması	140
2.8.2 Hindistan Karşısı Ayaklanmanın Yankıları.....	141
2.8.3 Keşmir Sorunu: Nükleer Bir Parlama Noktası.....	143
2.9 BÖLGEDE BARIŞIN TESİS EDİLMESİ İÇİN GEÇİCİ VE BAŞARISIZ ÇALIŞMALAR.....	144
2.9.1 Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir Konusunda Resmi Duruşlarındaki Değişim	147
2.9.2 2010 Hindistan Karşısı Ayaklanma.....	149
2.10 GÜVEN EKSİKLİĞİNE YOL AÇAN OLAYLAR	149
2.11 SON ANKET VE ARAŞTIRMALAR.....	151
2.12 KEŞMİR İHTİLAFININ ULUSLARARASI HUKUKTAKİ DURUMU: FİKİRLER SAVAŞI	152
2.12.1 Hukuki Tartışma: İlk Düşünce Okuluna Göre Keşmir Sorunu.....	153
2.12.2 BM Güvenlik Konseyi Kararlarının Meşruiyeti ve Mahiyeti Üzerine Tartışmalar: Diğer Ekole Göre Uluslararası Hukuk Kapsamında Keşmir Sorunu	156
2.13 BM KEŞMİR ÇATIŞMASINI ÇÖZMEDE NEDEN BAŞARISIZ OLMUŞTUR?	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN İHTİLAFLI BÖLGERDE VE** **ÖZELLİKLE KEŞMİR SORUNUNDAKİ ROLÜ: ESKİ** **YAKLAŞIMLARA KARŞI İNSANİ MODEL; İLERİYE DOĞRU** **BİR YOL**

3.1 KEŞMİR: ULUSLARARASI HUKUK İLKELERİNİN ÇATIŞMA ALANI, TEORİ VE UYGULAMA	166
3.1.1 1970'lerden Sonra Birleşmiş Milletler.....	171
3.2 KEŞMİR İHTİLAFINI ÇÖZMEK İÇİN ESKİ YAKLAŞIMLAR.....	173
3.3 İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI VE İKİLİ YAKLAŞIM.....	183
3.4 İNSANİ BİR SORUN OLARAK KEŞMİR	184
3.5 İNSAN HAKLARI İHLALLERİ.....	185

3.5.1 Yakın Dönemdeki İnsan Hakları Raporları	188
3.5.1.1 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi	188
3.5.1.2 Uluslararası Af Örgütü.....	193
3.5.1.3 İslam İşbirliği Teşkilatı	194
3.5.1.4 Diğer Kuruluşlar	194
3.6 DİNİ DEMOGRAFİ.....	196
3.7 JUS COGENS OLARAK SELF-DETERMİNASYON HAKKI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN ROLÜ	198
3.8 ULUSLARARASI ADALET DİVANI	199
3.9 ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ.....	205
3.9.1 Hakların Korunmasında UCM'nin Rolüne Kısa Bir Bakış	207
3.9.1.1 UCM: Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Bir Destek.....	208
3.9.1.2 UCM ve Hukukun Üstünlüğü	209
3.9.1.3 Bağımsız ve Adil Yargılama ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku.....	209
3.9.1.4 Cezasızlık Yasağı ve Eşitlik Sembolü	210
3.9.1.5 Toplumun Savunmasız Kısımının Korunması	210
3.9.2 UCM ve Keşmir Sorunu	211
3.10 ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN EVRENSEL YARGI YETKİSİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	212
3.11 FÜTÜRİSTİK YAKLAŞIM	220
3.11.1 Drakonyan Yasaların Keşmir'deki Etkileri: Hukuk Savaşının Durumu 222	
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	235
KAYNAKÇA.....	248
ÖZGEÇMİŞ.....	300

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No. 2.1 Keşmir'in 1947 Öncesi Kronolojik Olayları	70
Tablo No. 2.2 Cammû-Keşmir Eyaleti Bölgesel İdaresi	101
Tablo No. 2.3 Keşmir Uyuşmazlığına İlişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları	127
Tablo No. 3.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkına İlişkin Bazı Sözleşmeler	167
Tablo No. 3.2 Ocak 1989'dan Bugüne Kadar Yapılan Zulümler	196
Tablo No. 3.3 8 Temmuz 2016'dan 31 Ağustos 2017'ye Kadar Olan Zulümler 197	
Tablo No. 3.4 Ocak 2015'ten Günümüze Kadar Hindistan'ın Kontrol Hattı Boyunca Yaptığı Bombardımanın Sonuçları.....	197

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No. 1.1 BM Organları Şeması (A)	30
Şekil No. 2.1 Üç Katmanlı Güç Paylaşım Yapısı: Bir Şema (B)	122
Şekil No. 3.1 Nüfus Sayımına Göre Hindistan Hükümeti Tarafından Hint İşgalindeki Cammû-Keşmir’de Dinsel Demografiyi Değiştirme Çabaları (C) ..	196

HARİTALAR LİSTESİ

Harita No. 2.1 Cammû-Keşmir Haritası (1947'deki Bölünmeden Önce)	69
Harita No. 2.2 Alt Kıta'nın Ağustos 1947'de Bölünmesi	84
Harita No. 2.3 1947 Sonrasında Değişen Sınırlar	85
Harita No. 2.4 Birleşmiş Milletler Nezdinde Cammû Keşmir	100
Harita No. 2.5 Üç Devlet Arasında Tartışmalı Keşmir Bölgesi	104
Harita No. 2.6 Azad Cammû-Keşmir veya Azad Keşmir Haritası	117

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACK	: Azad Cammû ve Keşmir
AFSPA	: Armed Forces (Cammû ve Keşmir) Special Powers Act, 1990
ÂİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ÂİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
C&K	: Cammû ve Keşmir
CKLF	: Cammû ve Keşmir Liberation Front
Çev.	: Çeviren
dn.	: Dipnot
ed.	: Edition
Ed. veya Haz.	: Editör(ler)/yayına hazırlayan
ESKHS	: BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
G-B	: Gilgit-Baltistan
IAK	: Indian Administered Keşmir
Ibid.	: Ibidem, aynı eser, aynı makale
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
IHK	: Indian Held Keşmir
IHYK	: BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi
IOK	: Indian Occupied Keşmir

İHiÖ	: İnsan Hakları İzleme Örgütü
k.g.	: Karşı görüş
LOC	: Line of Control
MSHS	: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
OHCHR	: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
PSA	: Cammû ve Keşmir Public Safety Act, 1978
R2P	: Right to Protect
s./ss.	: Sayfa/Sayfalar
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
UNCIP	: United Nations Commission for India and Pakistan
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNMOGIP	: United Nations Military Observer Group in India and Pakistan
v.d.	: ve devamı
VAHS	: Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Haklar, her bireyin bağımsızlığında temel yapıtaşı görevi gören ve devletin gücüne sınırlamalar getiren güvencelerdir. Hemen tüm demokratik toplumlar bireylere bu korumayı sağlar. 1945 yılında Birleşmiş Milletler ve onu kuran antlaşmadan sonra, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi modern insanlık tarihinde en önemli belgelerden biri olarak kabul edilmiştir. Bu, insan haklarının devredilemez, evrensel, bölünemez ve tüm insanlar için milliyet, ırk, renk, cinsiyet, din, dil, mülkiyet, doğum yeri veya başka bir nedene dayanan her hangi bir türde ayrımcılıktan bağımsız olarak mevcut olduğu şeklindeki duruşu destekler.

Ayrıca bu hakları korumak için yüzlerce ve binlerce hukuk kuralı konulmuştur. Örneğin İslam hukukundaki insan hakları, Kur'an'ı Kerim'de ve Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in öğretilerinde 'başkalarına karşı vecibeler' şeklinde yer almaktadır. Modern uluslararası insan hakları sisteminde ise bu hukuk kuralları, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi uluslararası antlaşmalarda, uluslararası toplum tarafından tanınan uluslararası teamüllerde (*opinio juris*) ve hukukun genel ilkelerinde (Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesi); uluslararası hukukun gerek bölgesel gerekse uluslararası diğer kaynaklarında veya yerel düzeyde devletlerin sınırları dahilindeki ulusal mevzuatlarda mevcuttur. İç hukuk düzeninde temel haklar olarak adlandırdığımız bu güvenceler, bütün bireylere hukukun işleyişiyle veya onların lehine olan başka bir yolla bunları talep etme hakkını verir. Bununla beraber, bazı insan haklarının evrenselliği öyle yüksek seviyededir ki bunlar etnik, milli veya buna benzer herhangi bir ayrımcılığa dayanan sınırlamalardan azade bir şekilde insanlığın onurunu ve değerini gösterir. Bu en yüksek derecedeki normlara *işkenceye karşı koruma*, *soykırım* ve *insanlığa karşı suçlara karşı koruma* ya da uluslararası suçlardan korunma gibi örnekler verilebilir. Bütün insanların temel hakları ve güvenceleri tanınmadan ideal bir toplum, ulus veya devlet yaratma hayalleri gerçekleşemez.

Dolayısıyla herhangi bir devlet veya birey tarafından icra edilen herhangi bir davranış, eylem (fiil) ya da eylemler dizisi hakkında herhangi bir şeyi ne zaman ve nerede

tartışırsak, bunları genellikle istikrarı sağlamak amacıyla hakların ve ödevlerin birbirlerine karşılık geldiği insan hakları gelenekleri bağlamında değerlendiriyoruz. Buna karşın uluslararası hukukun varlığının ve uygulanmasının uluslararası toplum arasında bir ihtilaf konusu olduğu gerçeği inkar edilemez. Nitekim ulusal düzeydeki hukukun varlığı ve geçerliliğinin basit bir açıklaması vardır, çünkü onun yaratılması (*egemen otorite*) ve devlet tarafından vatandaşlar üzerinde uygulanması büsbütün bir mekanizma arz eder. Aynı durum uluslararası düzeyde şeklen yoktur, zira burada yasalar veya kurallar dizisi devletlerin iradelerine bağlıdır. Ancak zamanla teknolojiadaki ilerleme devletlerin birbirlerine yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, bu yakınlık devletlerin birbirlerine daha fazla bağımlı olmalarına yol açmıştır. Bu, uluslararası toplumun kurumsallaşmasıyla sonuçlanmıştır. Artık devletler, birbirlerinin sosyal ve ahlaki normlarına ve değerlerine saygı duymak amacıyla herhangi bir ihlalden kaçınmak için düzenlemeler ve kurallar getirmek ve ortak hedeflerine ulaşmak için farklı anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu durum, uluslararası hukukun varlığını daha da güçlendiren resmi uluslararası ahlaki altyapının tesis edilmesinin de yolunu açmıştır. Bu gelişmenin sonucunda devlet egemenliği kavramında öyle bir devrim yaşanmıştır ki bu kavram geleneksel anlayıştan evrimleşmiş ve artık devletler, yalnızca kendi iç hukuk sistemlerinin kuralları veya ilkeleri ile değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde gelişen hukuk kuralları ile düzenlenir hale gelmiştir. Bu bağlamda devletler arasındaki saygı ve mutabakat uluslararası niteliğe sahip herhangi bir geçerli hukuki normun uygulanması için anahtar nitelikte olmaya devam etmektedir.

Dahası, uluslararası hukukta birbirinin yerine kullanılan dogmatik *jus cogens* kavramı veya kalıcı genel uluslararası hukuk normları, uluslararası hukukun temel doktrinini içeren bilimsel yazılarda her zaman uluslararası toplum arasında büyük bir tartışma konusu olarak kalmıştır. Buna karşın, her tartışmanın sonunda uluslararası hukukta hiçbir devletin antlaşma yoluyla dahi sapmasına izin verilmeyen açık, somut ve üstün ilkelerinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Örneğin devletler, amacı ve konusu uluslararası hukukun emredici normlarına aykırı olan bir antlaşma akdederlerse bu antlaşma batıl olacaktır. Yakın zamandaki gelişim safhasında bu kavram, yirminci yüzyılın ilk

yıllarında perdenin arkasında kalmış fakat ilginç bir şekilde tamamen gözden kaybolmamıştır. Bununla beraber, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu kavramın resmen tanınması onu daha da canlı kılmıştır. Nitekim aynı şey sırasıyla Milletler Cemiyeti Misakı md. 20(1) ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsü md. 38(1)(c) hükümlerine de zımnen yansımıştır. Bunun yanı sıra Uluslararası Adalet Divanı, uluslararası hukuka göre en yüksek konumdaki statüye sahip özel normlar kategorisini ele almıştır. Öyle ki, 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin konu ve amacı şekillendirilirken ahlaka ve meşruiyete dayanarak belirli insan gruplarının korunması insanlığın temel ilkesi olarak yeniden teyit edilmiştir ve söz konusu Sözleşmeye taraf devletler, bu Sözleşme hükümlerinde belirtilen konuya ve amaca aykırı menfaatlere sahip olmamalıdır.¹

Görüldüğü üzere, *jus cogens* olarak tanınan normlar hiçbir istisnaya izin verilmeyen, genel olarak tüm devletler için bağlayıcı olarak kabul edilen ve evrensel uygulamalarına atıfta bulunan mutlak normlardır. Uluslararası Adalet Divanı, dönüm noktası niteliğindeki Nikaragua'da Askeri veya Yarı Askeri Faaliyetler Davası'nda verdiği kararında² bu uluslararası hukuk doktrinine, yani *jus cogens* normlara dayanmıştır³ ve böylece bu karar, *jus cogens* normların yalnızca Dünya Mahkemesi önünde değil, aynı zamanda evrensel olarak uygulanmasını da yansıtmıştır.⁴ Bu kararda *jus cogens* olarak ele alınan bir normun en iyi örneği, uluslararası insancıl hukukun bazı kurallarıyla birlikte soykırım yasağıdır.

Uluslararası düzeydeki popülerliklerini kontrol etmek amacıyla antlaşmalar hukuku ve uluslararası teamül hukukundan sadır olan ve onlarda mevcut olan bir dizi *jus cogens* norm örneğine sahibiz. Bu normlara örnek olarak: Hukuka aykırı olarak kuvvet kullanma yasağı, uluslararası hukuka göre suç olarak muamele gören fiillerin

---

¹ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, UAD Reports, 1951, s. 23.

² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, Nicaragua v. USA, 1986 UAD, para. 190. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> 20 Ocak 2020

³ Ibid., para. 220.

⁴ Ibid., para. 100-101 (Divan'ın görüşü), 151-53 (Yargıç Sing'in ayrı görüşü), 199-200 (Yargıç Sette-Camara'nın ayrı görüşü).

yasaklanması; kölelik, deniz haydutluğu, korsanlığa karşı yasaklar; insanlığa karşı suçlar, soykırım, saldırı savaşlarının yasaklanması, insan hayatının korunması ve devletler arasındaki barış ve istikrarın sağlanması, işkenceye karşı korunma, uluslararası toplumun temel normlarına aykırı davranışlar ve benzeri diğer *jus cogens* normlar sayılabilir.

Araştırmamızın çalışma çerçevesini oluşturmak için bazı temel araştırma sorularını formüle etmek gerekmektedir. Böylece detaylı bir çalışma ile somut gerekçelere dayanan *jus cogens* normlar olarak *insanlığa karşı suçlar ve devlet destekli soykırımı* ilişkin bir sonuca varılabilir. Bu soruları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Uluslararası hukukta insan hakları ve farklı yaklaşımlar nasıl gelişmiştir?
2. Uluslararası hukukta *jus cogens* normların özellikle insanlığa karşı suçlar, (devlet destekli) soykırım ve diğer uluslararası suçlar açısından önemi nedir?
3. Uluslararası hukuk sisteminde özellikle insan haklarının en yüksek normlarına aykırı olan uluslararası suçlara karşı uluslararası mahkemelerin yargı yetkisinin uygulanmasında var olan boşluklar nelerdir?
4. Bununla ilgili olarak Uluslararası Ceza Mahkemesinin (UCM) ve UCM Statüsü'nün yargı yetkisi nasıl ve hangi gerekçelerle genişletilebilir?
5. Devletlerin, UCM'nin yetki alanının genişletilmesini kabul ettikleri senaryo uluslararası hukukta nasıl bir görünüm arz eder?
6. Güvenlik Konseyi'nin kas gücü, yani *Veto* gücü aracılığıyla herhangi bir müdahalesi olmaksızın UCM'ye evrensel yargı yetkisi vermeye yol açabilecek jeopolitik ve sosyokültürel gerekçeler neler olabilir?
7. UCM'nin evrensel yargı yetkisine sahip olması sorunlu halklar için ne kadar yararlı olur?
8. Birey, devlet, grup ya da başka türden suçluları insan hakları ihlallerinden yargılamak için mevcut sisteme paralel ve evrensel yargı yetkisine sahip başka herhangi bir mahkeme kurmak yararlı mıdır?
9. Soykırım Sözleşmesi hükümlerinin *jus cogens* normlar olarak uygulanma alanı evrensel düzeyde nasıl genişletilebilir?

10. En yüksek derecede emredici normları, yani *jus cogens* normları içeren herhangi bir insan hakları sözleşmesinin hükümleri evrensel olarak nasıl uygulanabilir? Ayrıca bu normlar mutlak mıdır yoksa nitelikli midir?
11. Normalde *jus cogens* olarak adlandırdığımız en yüksek derecede insan hakları hükmünü içeren herhangi bir uluslararası sözleşme, imzalanmama / onaylanmama durumunda ya da bir uyumsuzluk çıktığında bunun etkisi nasıl olur?
12. İşgalci devlet, uluslararası hukuk yani uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku ve Birleşmiş Milletler kararları kapsamındaki vecibelerini yerine getirmekte isteksizse işgal altındaki bir bölgede insanların hakları nasıl korunabilir?
13. Uluslararası hukuk sisteminde veya Birleşmiş Milletlerin mevcut yapısında herhangi bir değişiklik yaparak ya da başka bir yolla bir model yapı yaratılabilir mi?
14. İnsan hakları sözleşmelerinin diğer hükümlerinden ayrı olarak *jus cogens* norm niteliğine sahip, mevcut ya da gelecekte düzenlenmesi muhtemel olan normların uluslararası toplumun ve devletlerin rızasına, iradesine ve hatta merhametine bırakılmaksızın evrensel olarak uygulanmasının zamanı geldi mi?
15. Neden uluslararası toplum Keşmir sorununun çözülmesi konusunda hala isteksiz?
16. Uluslararası toplum Keşmir meselesini anlayamıyor mu, yanlış mı anlıyor ya da bu konuda yanlış kanılar mı var?
17. Bu sorun, özellikle günümüzün nükleer güçler dünyasında dostane bir şekilde nasıl çözülebilir?
18. Rakip devletler ve uluslararası hukuk Keşmir sorununa nasıl bir perspektiften bakmaktadır?
19. Eski yaklaşımlar bu sorunun çözümünde neden ve nasıl başarısız olmuşlardır? Yoksa bunların hala etkili olduğu söylenebilir mi?
20. Uluslararası Ceza Mahkemesi veya Uluslararası Adalet Divanı, bu anlaşmazlığın çözümünde herhangi bir rol oynayabilir mi ve bunlar, Birleşmiş Milletler'e ve

uluslararası topluma bir çıkış yolu sağlayarak Keşmir sorununun hukuki temele dayanan barışçıl yollarla çözümüne öncülük edebilir mi?

Çalışmamızda, bu soruların teşkil ettiği çerçeve içinde kalarak *jus cogens* normları uluslararası insan hakları enstrümanları ışığında ve özellikle insan haklarını insanlığa karşı suçlardan ve soykırımdan korunma şeklindeki konuları bağlamında analiz edebilmek için istikşafî ve açıklayıcı bir tasarım ile desteklenen karma yöntem yaklaşımının metodolojisi kullanılmıştır. Böylece, bütün bir uluslararası hukuk sistemini ve özellikle de yukarda bahsettiğimiz kavramlara ilişkin sistemi şekillendiren uluslararası enstrümanlardaki mevcut boşlukları tespit etmek amacıyla hükümetler arası örgütlerin ve hükümet dışı örgütlerin raporları, konu üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar, yazılan makaleler ve kitaplar ve internetten alınan veriler toplanmak suretiyle ulusal, bölgesel ve uluslararası enstrümanlar, önleyici ve koruyucu yaklaşımlar açısından tetkik edilmiş ve açıklığa kavuşturulmuştur. Bu çoklu yöntemlerin kullanılması hukuk literatürünün etüt edilmesine yol açmıştır ki, *jus cogens* gibi temel ilkelerin uluslararası toplum tarafından geçmişte ve günümüzde nereye konumlandırıldığı anlaşılabilir. Nitekim, bu kavramların yeniliği uzmanları çeşitli makalelerde, farklı akademik yazılarda, internet bloglarında, gazete yazılarında devletlerin neden kendi ülkesinde doğrudan kontrolü altındaki şahıslara bu hakları temin etmekle yükümlü olduklarını ya da neden yükümlü olmadıklarını sorgulamaya itmiştir. Dolayısıyla çalışmamız sadece tanımlayıcı değil, aynı zamanda mevcut uluslararası hukuksal araçlar ve ele aldığımız konuda yapılmış çalışmalar üzerine karşılaştırmalı ve analitik bir çalışmadır.

Sonuç olarak bu araştırma daha önce zikrettiğimiz bir hipotezi kanıtlamıştır. Her hangi bir koşuldan bağımsız olarak bir devletin, insan haklarına ilişkin ihlal ve ihmallerini gizlemek suretiyle kendini her ne şekilde savunursa savunsun tüm çabaları, devletlere insan haklarını korumaya yönelik pratik ve gerçekçi adımlar atma yükümlülüğünü vaz eden ve evrensel olarak kabul edilmiş devasa bir insan hakları doktrininin karşısında güçsüzdür ve bunlar hiçbir zaman beyhude kelimelerden ya da bir kağıt parçasından fazlası olamayacaktır. Ayrıca, böyle devam ederse çağdaş dünyada mevcut olan

devletlerin mutabakatı ile aklîselimin üstün geldiği her yerde insanlık ilkesi (*Principle of Humanity*) adına daha iyi sonuçlar doğacaktır.

Araştırmamız yukarda sıraladığımız hususları ele alan üç bölümden oluşmaktadır. Bilindiği üzere, insan hakları sürekli ve istikrarlı bir zemine sahip olan güvencelerdir. İnsan haklarının yalnızca doğanın bir armağanı olarak telakki edildiği geleneksel yaklaşımın dışında, uluslararası antlaşmalar (*treaty*), sözleşmeler (*convention*), şartlar (*charter*), anlaşmalar (*agreement*) ve benzeri belgeler modern insan hakları kavramının önemli kaynaklarından bazılarıdır. Zaman geçtikçe katı kavramlar değişime uğramıştır. Artık devletler, insan haklarını ülkeleri üzerinde yaşayan tüm vatandaşlarına zamanın gerektirdiği bir şekilde daha pratik bir yolla tesis etmektedirler. Ayrıca insan haklarının amacı, bütün insanlara güvence altına alınan doğal özgürlüklerini kullanma hakkını vermektir. Ulusal düzeyde insan hakları güçlü bir etkinliğe sahiptir, çünkü bunlar ülkenin en yüksek kanununa, yani anayasaya temel haklar suretinde dahil edilirler ve böylece bunların ihlali söz konusu olduğunda telafi yollarını iç hukukta bulmak kolaydır.

Çalışmamızın “*İnsan Hakları Ve Uluslararası Hukuk Kavramlarının Geliştirilmesi*” başlıklı ilk bölümünde insan hakları kavramı, tarihsel gelişimi, kapsamı, insan hakları alanındaki uluslararası hukuk sükeleri ve örneğin Birleşmiş Milletler Antlaşması ile diğer uluslararası ya da bölgesel insan hakları belgelerinde yer alan ve uluslararası olsun ya da olmasın insan haklarının kurumsallaşması gibi konular incelenmiştir. Ayrıca araştırmamız, insan haklarının türleri ve ilgili yaklaşımlar üzerine de eğilmiştir. İnsan haklarının doğasının ne kadar dinamik olduğu sorusuna cevap aranarak bu kavram daha etraflıca tetkik edilmiştir. Bu, insan haklarının ülkesel, bölgesel ya da uluslararası olarak uygulanabilirliği konusu ele alınarak yapılmıştır. Doğal hukukçular ve diğer düşünce ekolleri arasındaki uzun tarihsel tartışmanın üzerinde kısaca fakat kapsamlı bir şekilde durulmuştur. Ayrıca belirli koşullar altında uluslararası hukuk sükelerinin sayısının nasıl arttığı ve uluslararası kuruluşların gelişmekte olan rolü de tartışılmıştır. Ayrıca genel olarak insan haklarının organize edilmesi ve insan hakları bayrağını taşıyan devletlerin gizli heveslerini ve isteklerinin dışavurumu olan bazı hukuk

kurallarının belirlenmesine ilişkin konular da derin bir incelemeye tabi tutulmuştur. Uluslararası düzeyde, ahlakı insan haklarının meşruiyetine karşı ya da evrenselliği göreliliğe karşı konumlandıran tartışmaların bu kavramı daha da karmaşık hale getirdiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bazı devletler, yalnızca siyasi nedenlerle insan haklarına kendi tanımlamaları ile muamele ederek hiçbir sağlam gerekçe göstermeksizin insan haklarını geçersiz kılmaktadırlar. Bu bölümde uluslararası hukukta ve özellikle de antlaşmalar hukukunda *jus cogens* kavramı ve bu kavramın uluslararası teamül hukukundaki tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bu minvalde *jus cogens* normların evrensel uygulaması ve devletlerin onu nasıl takip etmek zorunda oldukları üzerine ve bunun yanı sıra, devletlerin *jus cogens* hükümler içeren herhangi bir sözleşme veya antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesinin sonuçlarının neler olduğu üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Ayrıca çalışmamızda Birleşmiş Milletler Şartı ve diğer uluslararası ve bölgesel insan hakları belgeleri hükümlerinde *jus cogens* olarak yer alan, yani en yüksek derecede bir *Grundnorm* statüsünü kazanan ve bunu içeren uluslararası veya uluslararası nitelikte olmayan kurumsallaşmış insan hakları ile beraber uluslararası hukuka göre *jus cogens* normların insan hakları alanındaki kapsamı da belirginleştirilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmamızda “*insanlığa karşı suçlar*” kavramı ve insan haklarıyla ilişkilendirilirken uluslararası hukukun bu konuda söylediklerine de yer verilmiştir. Bu kavram, hem uluslararası insan hakları hukukundan hem de bilhassa 1998 tarihli Roma Statüsünden cevap aranarak incelenmiştir. Ayrıca çalışmamız, bu kavramın UCM aracılığıyla ya da başka bir yolla ulusal, bölgesel veya evrensel düzeyde uygulanabilirliği meselesini de kavramaya çalışmıştır. Roma Statüsü uyarınca devletin sorumlulukları üzerine onun taraftarları, muhalifleri ve diğer düşünce ekolleri arasındaki uzun bir tartışma, kısaca ama kapsamlı bir şekilde detaylandırılmıştır. Bunun dışında çalışmamız, “*soykırım*” kavramını da dinamik mahiyetini inceleyerek açıklamaktadır. Soykırım Sözleşmesi bu terimi tanımlasa da, hala uzun bir tartışma devam etmektedir ve uluslararası toplum arasında soykırımın tanımlanması hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Soykırım Sözleşmesinin evrensel, bölgesel veya ulusal düzeyde uygulanabilirliğine ilişkin algı birinci bölümde tartışılmıştır. Ayrıca devlet destekli

soykırımın ne olduğu ve devletlerin farklı taktikleri nasıl kullandıkları ve bu olguyu kolaylaştırmasına rağmen nihayetinde devletlerin kendi çıkarlarını nasıl muhafaza ettiklerini ve hukuki sonuçlardan nasıl sıyrıldıkları da incelenmektedir. Uluslararası hukuk kapsamında *Grundnorm* olarak kabul edilen bazı temel haklar, bu hakların adli veya adli olmayan mekanizmalarla korunması mukayeseli olarak tartışılmıştır. Burada Uluslararası Adalet Divanı (UAD ya da Divan) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ve uluslararası nitelikteki diğer çeşitli mahkemeler gibi uluslararası mahkemelerin rolü çok önemlidir. “Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları” da insan haklarının en üst düzeyde korunmasında hayati bir rol oynamaktadır, ancak bunların uluslararası insancıl hukuk çatısı altındaki konumu hala belirsizdir. Bu konu, tezin bu bölümünde tartışılmaktadır. Devletler muhtelif uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar ve diğer anlaşmalara tabi olsalar da onların yalnızca alçak amaçlarına ulaşmak veya gizli menfaatlerini muhafaza etmek amacıyla yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki kasıtlı ihmallerini nasıl dışa vurdukları milyon dolarlık bir sorudur. Uluslararası düzeyde soykırımın tanımı ve farklı suçların bazı devletler tarafından başka türlü, bazı devletlerin ise özellikle masum insanları savunmasız bırakacak şekilde daha dar manada değerlendirmesinin bu kavramları karmaşık hale getirdiği görülmektedir. Sonuç olarak bazı devletler, bu kavramları kendi tanımları ile izah ederek ve Roma Statüsü ve Soykırım Sözleşmesi hükümlerinin bu uluslararası suçlarla ilgili olarak bir şekilde kafa karıştırıcı olması sebebiyle hiçbir sağlam gerekçe göstermeksizin yalnızca siyasi nedenlere dayanarak insan haklarını geçersiz kılmaktadırlar.

Çalışmamızın ikinci bölümü, “*Uluslararası Hukuk Perspektifinden Keşmir Sorunu*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 1947 öncesi ve sonrası dönemler, iki ayrı alt başlıkta incelenmiş ve bu kısımlarda tarihi olarak Keşmir meselesinin tarihi doğuşu, Keşmir’in topografik, demografik ve nüfus çeşitliliği ve Keşmir halkının Mihrace ve diğer yöneticilerin zalimane yönetimine karşı bağımsızlık savaşındaki koşullar, Britanya’nın bu bölgede gizli menfaatlerinin olup olmadığı, olayların nasıl seyrettiği, 1947’de Hint Altkıtası’nın bölünmesinden sonra bu sorunun uluslararası toplumun ve özellikle de Birleşmiş Milletlerin gündemine nasıl girdiği gibi konular göz önünde bulundurularak

anlatılmıştır. 1947'deki bölünmeden sonra olanlar, açgözlülüğün ve insanların doğuştan sahip olduğu haklar konusundaki cehaletin hikayesidir. Hindistan ve Pakistan'ın bu konuda takındıkları tutumlar, eski Cammû-Keşmir Eyaleti topraklarındaki işgalleri ile beraber tartışılmıştır. Ayrıca her iki devletin birbirlerine yönelttikleri iddialar ile tatsız bir suçlama yarışının içine girmeleri hususu da ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, her iki devletin kendi kontrolleri altındaki bölgeleri, yani Hindistan idaresindeki Keşmir ve Pakistan idaresindeki Keşmir'i (Azad Keşmir ve Gilgit Baltistan) nasıl yönettikleri, siyasi, hukuki ve anayasal başlıklar altında aydınlatılmıştır. Bunlara ilaveten 5 Ağustos 2019'dan önce ve sonra, işgal edilen kısımlardaki işlerin yürütülmesi bakımından Hindistan ve Pakistan'ın yaptığı anayasal düzenlemelere de bu bölümde değinilmiştir. Uluslararası hukuk çerçevesinde ve özellikle Birleşmiş Milletlerin bu konuya ilişkin kararları, meselenin çözümünü engelleyen ya da kolaylaştırıcı yanları ile beraber uluslararası teamül hukuku ve antlaşmalar hukukunun farklı evreleri de detaylıca ele alınarak bu ihtilafın analitik ve ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Bu bölümde bu konudaki önemli değişikliklerin ne olduğu da tartışılmıştır. Yine aynı satırlarda birbirine muarız iki düşünce okulunun görüşleri ve bunların özellikle de BM kararlarının bağlayıcı niteliği hakkındaki fikir çatışmaları analiz edilerek ve değerlendirilerek BM kararlarının meşruiyeti üzerine etraflı bir tartışma yürütülmüştür. Bundan hareketle devletlerin bu gereklilikleri yerine getirmekle neden yükümlü oldukları, herhangi bir BM karara dayanan yükümlülükleri yerine getirmedikleri veya bunlara aykırı davrandıkları zaman ne gibi sonuçlar doğacağı gibi sorunlar da incelenmiştir. Bunun yanı sıra BM kararlarının kapsamı ve etkililiği uluslararası hukuka göre yorumlanmış ve bu, özellikle de BM Şartı hükümlerinde ve diğer bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer almak suretiyle uluslararası ya da uluslararası olmayan düzeydeki kurumsallaşmış insan hakları ile beraber Keşmir sorununun günümüzde nükleer bir sorun haline geldiği ve bu meselenin tarafları arasındaki güvensizliklerin nedenleri de analiz edilerek bu bölümde tartışılmıştır.

Bu sorunun çözümüne yönelik şimdiye kadar geçici fakat başarısız girişimlerde bulunulmuş olsa da Birleşmiş Milletler'in neden başarısız olduğu ve uyuşmazlığa taraf olan devletlerin arasındaki güvensizliğe neden olan olayların neler olduğu da kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu noktada, çalışmamız boyunca uluslararası hukukun *grundnorm*ları olarak telakki edilebilecek, yaşama hakkı ve diğer bazı temel haklar ve bunların hukuki veya hukuki olmayan mekanizmalarla korunması gerektiği fikrinin daima aklımızın bir köşesinde bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Burada, Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası nitelikteki diğer uluslararası mahkemeler önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu bölümde uluslararası hukuk perspektifinden Keşmir meselesini tartışırken 'söz konusu yargı organlarının işlevlerini tam anlamıyla nasıl icra edebilecekleri' sorusuna yanıt bulduk. Dahası, devletlerin farklı uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar ve diğer anlaşmalarla bağlı olmalarına rağmen, gizli çıkarlarını korumak ve menfur amaçlarına ulaşabilmek uğruna yükümlülüklerini nasıl ihmal ettikleri görülmektedir. Bundan dolayı, bu bölümde tüm bunlar, mantıksal ve tarafsız olarak bir sonuca varabilmek için eleştirel bir şekilde, detaylı olarak analiz edilmiştir.

Özenli bir araştırmanın ürünü olan ikinci bölümden sonra, Keşmir sorunu üzerine bir vaka incelemesi yapılmaktadır. Bu bölüm, "*Özellikle Keşmir Sorununda, Birleşmiş Milletlerin İhtilaflı Bölgelere İlişkin Rolü: Eskimiş Yaklaşımlara Karşı İnsani Model; İleriye Doğru Bir Yol*" başlığını taşır. Bu bölüm, Birleşmiş Milletlerin insan haklarının korunmasındaki rolünü ele almaktadır. Keşmir bölgesi *kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon hakkı)*⁵ ve *ülkesel egemenlik hakkı* gibi uluslararası hukuk ilkelerinin uygulanması ve sınanması için teoride ve uygulamada bir savaş alanı olarak kalmaya devam etmektedir. İlginin, (BM Şartında belirtildiği üzere) küresel barışı sağlamaktan, özellikle 1970'lerden sonra, BM'nin davranış ve tutumu üzerinde güçlü ulusların ve seçici olanların çıkarlarının korunmasına doğru kayması bu bölümde tartışılmakta ve eleştirilmektedir. Bu bölüm, aynı zamanda Keşmir sorununun çözümü için önerilen eski

---

⁵ Çalışmamız boyunca self-determinasyon hakkı ve kendi kaderini tayin hakkı aynı anlamda kullanılmıştır.

yaklaşımları, bunların neden şu anda uygulanabilir öneriler olmadığı cevabını vererek tahlil etmektedir ve özellikle, her geçen gün insan haklarının korunması konusunda daha çok bilinçlendiğimiz ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan ve gelişimini sürdüren yeni kavramlar ve normları deneyimlediğimiz şu günlerde bunların modası geçmiş gibi görünüyor. Yine burada amaç, ya UCM Statüsünün ve *jus cogens* olarak adlandırdığımız en yüksek derecedeki insan haklarını ihtiva eden diğer insan hakları sözleşmelerinin uygulanması için ya da bu zamanda ortaya çıkan, ancak önemli gerekçelerden biri olarak kabul edilen insani gerekçelere dayanan başka bir forumun oluşturulması için özel bir sonuca ulaşmak olmuştur. Ayrıca ikili yaklaşıma karşı insan hakları yaklaşımı da tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra, uzun zamandan beri Uluslararası Af Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer birçok platform tarafından bildirildiği gibi ve hatta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin son raporlarına da bakıldığında Keşmir sorununun artık insani bir mesele olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir, gerçi bu mesele ortaya çıkışından itibaren böyle olmasına rağmen uluslararası toplum tarafından anlaşılamıyor ve sadece siyasi ve ülkesel bir ihtilaf olarak görülüyordu.

Tüm bunlar, Hindistan ve güvenlik güçleri tarafından Keşmir'de yaşayan masum halka karşı işlenen ve “insanlığa karşı suçlar” ve “devlet destekli soykırım” sayılan ciddi insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarmaktadır ve bu sorunun çözülmesini ve uluslararası toplum tarafından tarafsız ve bağımsız bir soruşturmaya konu olmasını gerektirmektedir. Bu, Keşmir sorunun aslında insani bir mesele olduğunu ve insanlığı korumak amacıyla gerekli özeni göstererek insancıl kaygılar temelinde ele alınması gerektiğini haklı çıkarmaktadır. Ayrıca dini demografi ve bir *jus cogens* olarak self-determinasyon hakkını talep eden halkın sesi ile uluslararası toplumun bu konudaki rolü de tartışılmıştır. Bu uyuşmazlığın çözümünde UAD'nin rolü olup olmadığı analiz edilirken aynı tartışma UCM için de yürütülmüştür. Bu hususta acil bir ihtiyaç olmaya başladığı için UCM'ye evrensel yargı yetkisi vermek ya da bu yetkiyi haiz benzer bir mahkeme kurmak suretiyle Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğu zaman güçlü devletlerin menfaatleri doğrultusunda kullanılan veto yetkisine bağımlı veya muhtaç olmadan ve dünyada çoğunluk arz eden devletlerin seslerine kulak asmadan da insan hakları bakımından *jus cogens* normların

muhafaza edilebileceğini ele aldık. Böylece bunun için yaptığımız etraflı tartışma UCM'nin bu konudaki uygunluğunu, etkinliğini ve önemini gözler önüne sermektedir ve ayrıca bu bölümde bu uluslararası mahkemeye evrensel yetki vermek ve bunun sebeplerini ortaya koymak; ya da devletlerin veya başka herhangi bir şeyin rızasından bağımsız olarak evrensel yetkiyi haiz başka bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına yönelik bir hukuki tartışma da mevcuttur.

Devletler ve seçkin bilim insanları genel olarak mevcut fikirleri takip etmektedirler ve yeni fikirleri kabul etmekten imtina etmektedirler. Tarih bunun gösteren çok önemli bir araçtır. Yine de bazı kimseler sadece mevcut uyuşmazlıkların çözülmesi maksadıyla değil, aynı zamanda gelecekte meydana gelebilecek uyuşmazlıkları için de yeni ve ilerici bir kavrayışla yeni fikirler araştırmaya koyulmaktadırlar. Buna ilişkin olarak bu konuda literatürde yeterince çalışmanın bulunmaması ve 'evrensel uygulanabilirliği ile birlikte insanlık ilkesi'ne dayanan, *'insancıl model üzerine fütüristik bir yaklaşım'*ın (ing. *Futuristic Approach on Humanitarian Model*) keşfedilmesi ve benimsenmesi, bu doktora çalışmasında bir vaka incelemesi olarak özel bir toprak parçasının, yani Keşmir'in özellikle tercih edilmesinin nedenlerinden biridir. Dolayısıyla çalışmamız, bu konuda yapılan bütün çalışmalara mütevazı bir katkıdır.

Son olarak, uluslararası veya ulusal hukuk düzeyindeki mevzuatın ve devletlerin uygulamalarında (yapılan ya da yapılmış olan) değişikliklerin meydana gelmesinin muhtemel olmasının çalışmamızı sınırlandıran faktörlerden biri olduğunu hatırlatmamız yerinde olacaktır. Ayrıca, bu çalışmayı sınırlandıran etkenler arasında zaman içinde enformasyonun kaybedilmesi riski de mevcuttur. Yine de önceki paragraflarda bahsedilen ve araştırmamızda gündeme gelen sorunların göz ardı edilemeyeceği unutulmamalıdır, çünkü bu alanda yapılan tüm çalışmalar gelecekteki sorunlarla da karşı karşıyadırlar ya da karşılaşabilirler. Bu nedenle çok sayıda verinin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan çalışmamız, Kemir sorununda ve buna benzer muhtemel sorunlar için de bir rehber olarak düşünülebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE ULUSLARARASI HUKUK

KAVRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ

İnsan haklarının korunması prensibi, uluslararası insan hakları belgelerinin temelini inşa etmektedir. İnsan hakları, geçmişte uygulama boyutuyla insan hakları savunucuları tarafından tartışmaya açılmıştır. Söz konusu tartışmalar akabinde özellikle son yüzyılda seyreden hızlı bir gelişimle çok sayıda anlaşma, antlaşma ve çeşitli diğer sözleşmeler ışığında insan haklarının korunması bağlamında devletin sorumluluğuna⁶ ilişkin rolüne dair düşünce değişim göstermiştir ve günümüzdeki halini almıştır. Öyle ki tüm devletler, bu korumayı, tüm vatandaşlarına karşı eşit bir şekilde sağlamak bakımından hukuki yükümlülük altındadırlar. Bu yükümlülük yalnızca insanın insan olarak doğmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda antlaşmalar, uluslararası toplum tarafından kabul edilen teamüller ve hukukun genel ilkeleri herhangi bir insan hakkı ihlali söz konusu olduğunda devletin bu belirli durumla alakalı uluslararası, bölgesel veya iç hukuk düzeyinde ihlalden nasıl sorumlu tutulacağını açıklamaktadır.

1.1 İNSAN HAKLARI

Tüm ülkelerde ve kültürlerdeki insanların sadece insan oldukları için sahip oldukları iddia edilen başat ahlaki teminatlardır. Söz konusu teminatları “haklar” olarak adlandırmak, onlara yüksek derecede öncelikli olduklarını ve bunlara uymanın isteğe bağlı olmaktan ziyade zorunlu olduğunu ileri süren belirli kişilere bağlanmaları anlamına gelir. İnsan hakları, tüm insanların bunlara sahip olması, onlardan yararlanması gerektiği, evrensel olarak kabul edilmeleri ve bir ülkenin hukuk sistemi veya yetkilileri tarafından tanınıp uygulanmadığına bakılmaksızın; temel standartlara sahip bir şekilde, varoluşları bakımından bağımsız niteliği haiz olarak vardır.⁷

⁶ Theodor Meron, “State Responsibility for Violations of Human Rights”, **Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)**, Vol. No: 83, Nisan 5-8, 1989, ss. 372-385. American Society of International Law adına Cambridge University Press tarafından yayınlanmıştır, <https://www.jstor.org/stable/25658498> 28 Ekim 2019.

⁷ James W. Nickel, **Making Sense of Human Rights: Philosophical Reflections on the Universal Declaration of Human Rights**, Berkeley, University of California Press, 1987.

James Nickel'in ifade ettiği gibi, insan hakları kimseyi milliyet, ırk, renk, cinsiyet, din, dil, mülkiyet, köken ya da başka herhangi bir türde ayrımcılığa maruz bırakmaksızın tüm insanlara sunulan haklardır.⁸ Bunlar devredilemez, karşılıklı olarak birbirine bağı, evrensel ve bölünmez haklardır. Bu hakların korunması adına çok sayıda hukuk kuralı ihdas edilmiştir. Bu konudaki hukuk kurallarının tamamı, uluslararası antlaşmalarda,⁹ uluslararası toplum tarafından tanınan teamüllerde,¹⁰ hukukun genel ilkelerinde¹¹ ve uluslararası, bölgesel veya ulusal düzeydeki diğere çeşitli hukuk kaynaklarında yer almaktadır.

Söz konusu teminatlar, tüm bireylere hukukun uygulanması yoluyla veya kendi lehlerine başka bir şekilde onlardan yararlanma hakkı sağlar. Bununla birlikte, insan hakları evrensel¹² olarak en güçlü ve en üstün olma niteliklerine sahiptir. Nitekim bu haklar herhangi bir hukuki gerekçeden, etnik kökenden veya milliyetten bağımsız olarak insanın doğuştan sahip olduğu onuru ve değeri gösterir.¹³ İdeal bir toplum, ulus veya devlet yaratma hayalleri her insanın temel hakları ve güvenceleri saptanmadan gerçekleştirilemez.

1.1.1 İnsan Haklarının Evrimi

İlk zamanlarda M.Ö 3000'de insan hakları kavramı yoktu. En güçlü olanın hayatta kalması bir doğa yasasıydı. Öyle ki, bu hakların nüveleri insan hakları konusunda ilk belge olarak nitelendirilen “*Cyrus Cylinder*” belgesine, Cyrus adındaki kralın M.Ö 539'da¹⁴ attığı adımlara kadar uzanmaktadır. Zira Cyrus bu antik belge ile tüm köleleri azat etmiş, insanın özgürlüğünü kabul etmiştir. Bu fikir dünyanın çeşitli

---

⁸ Bkz.: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi md. 2.

⁹ Bkz.: 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 2(1)(a).

¹⁰ Uluslararası teamüller, devletlerin sabit ve tekdüze uygulamalarının hukuki bir yükümlölük yüklediğı inancı ile (*Opinio Juris*) hukuk normuna dönüşmesidir.

¹¹ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü md. 38'de “uygar uluslar tarafından kabul edilen genel hukuk ilkeleri” ifadesiyle uluslararası hukukun kaynakları arasında sayılmıştır.

¹² Micheline Ishay, **The History of Human Rights**, Berkeley, University of California Press, 2004, s. 3.

¹³ Ibid.,

¹⁴ Genellikle Büyük Cyrus, Yunanlılar tarafından ise Yaşlı Cyrus olarak bilinen Pers Kralı II. Cyrus, Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusudur.

yerlerinde yüzyıllar boyunca yayılmıştır. Bu fikir küreselleşme sürecinde gösterdiği mekânsal yayılımını Yunanistan'da, Hindistan'da, Roma'da ve Arap ülkelerinde göstermiştir. Ayrıca bu düşüncenin izlerine 1215 tarihli Magna Carta'da ve çeşitli belgelerde de rastlanmaktadır.

İnsan haklarının modern izleri ise 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi isimli belgede karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için temel belge olarak kabul edilen bu Beyanname evrensel olarak diğer uluslararası insan hakları belgeleri ile bağlantılıdır. Bunlardan en bilinenleri İkiz Sözleşmeler olarak adlandırılan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi¹⁵ ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir.¹⁶

1.2 İNSAN HAKLARI TEORİLERİ

Pek çok yaklaşım biçimi, teorik ve gerçekçi yaklaşımlara dayalı olarak insan hakları kavramının esasını ve özünü geliştirmeye çabalamıştır. Tarihten günümüze kadar dört farklı düşünce okulu karşımıza çıkmaktadır: Doğal hukuk okulu (*Natural School*), müzakereci okul (*Deliberative School*), mücadeleci okul (*Protest School*) ve söylem okulu (*Discourse School*). Bunlar, insan haklarının doğasını farklı gerekçelere dayalı olarak temellendirmişlerdir. Söz konusu ekollerin yanı sıra insan haklarının uygulanmasında evrensellik ilkesi (*Principle of Universality*)'nin ve görelilik ilkesi (*Principle of Relativity*)'nin kabul edilmesi de hâkim görüşler arasında karşımıza çıkmaktadır. Batı'da bu düşünceye dayanan eski bir yaklaşım, hakların farklı felsefi ve dini temellere dayanan doğal hukuktan kaynaklandığı düşüncesine dayanmaktadır. Diğer düşünürler ise bu hakların kodlanmış ahlaki davranışlar olduğunu, biyolojik ve sosyal evrim sürecine dayandığını belirtmişlerdir. Sosyoloji teorisyenleri ise bunları bir

---

¹⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 16 Aralık 1966 tarihli 2200A (XXI) sayılı Kararı. (23 Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir.)

¹⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 16 Aralık 1966 tarihli 2200A (XXI) sayılı Kararı. (03 Ocak 1976'da yürürlüğe girmiştir.)

kurallar manzumesi modeli olarak ifade etmiştir. Öte yandan, otoriter teori insanların çok sayıda gizli ve açık fayda karşılığında meşru otoriteden gelen kuralları kabul ettiğini savunmuştur. İnsan özgürlüğünün kapasitesini genişletmekten yana olan görüşü savunulara nazaran günümüzde insan hakları tartışmasına hâkim olan görüş, insan haklarının birincil sorumluluğunun insanın temel menfaatlerinin korunması olduğu görüşünü savunan fayda ve irade teorisidir.¹⁷ Bu konulara ilişkin değerlendirmelere aşağıda kısaca değinilecektir.

1.2.1 Geleneksel Yaklaşım

Geleneksel insan hakları teorisinin çerçevesi, insanın sırf insan olmasından kaynaklandığı ve doğası gereği güvencelere sahip olması gerektiğini savunan doğal haklar teorisi tarafından çizilmiştir.¹⁸ Zira onlara göre bu güvenceleri tüm insanlara tek başına bahşeden doğanın kendisidir ve bu kuralların herhangi bir sosyal kabul görmesine ciddi bir ihtiyaç yoktur.¹⁹ Bu bağlamda insan hakları yaklaşımı, geleneksel doğal hukuk teorisi ile yakından ilişkilidir.²⁰ Sokrates, Platon ve Aristoteles bu kavramın önde gelen savunucularından olup bilhassa Aristoteles doğal haklar yaklaşımının babası olarak kabul edilir.²¹ Bu yaklaşımın diğer savunucuları arasında Thomas Aquinas, John Locke, Francisco Suárez, Richard Hooker, Thomas Hobbes, Hugo Grotius ve Samuel von Pufendorf sayılabilir.

Bunun yanı sıra tarihsel teori, insan haklarının uzun süredir devam eden geleneğin ürünü olduğunu ve nihayetinde belirli bir hak görünümü şeklinde tezahür ettiğini söylemektedir. Ritchie bu hususa ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

---

¹⁷ Andrew Fagan, “Human Rights”, **Internet Encyclopaedia of Philosophy**, <https://www.iep.utm.edu/hum-rts/> 17 Kasım 2019.

¹⁸ Jacques Maritain, **The Rights of Man and Natural Law**, New York, the Macmillan Company, 1951, s. 65.

¹⁹ Ibid.,

²⁰ David D. Raphael, **Human Rights Old and New**, and in David D. Raphael, ed. **Political theory and the Rights of Man**, New York, the Macmillan Company, 1967, s. 55.

²¹ Max Salomon Shellens, “Aristotle on Natural law” **The American Journal of Jurisprudence**, Vol. 04, No: 01, 1959, ss. 72–100, <https://doi.org/10.1093/ajj/4.1.72> 22 Aralık 2019.

İnsanların sahip olmaları gerektiği kanaatinde olduğu haklar, sadece sahip oldukları ya da bir zamanlar sahip olduklarına dair (doğru ya da yanlış) bir ‘gelenek’in söz konusu olduğu haklardır. Gelenek, ilkel anlamda yasadır.²²

Ayrıca sosyal haklar teorisi, hukuk geleneğinin veya herhangi bir doğal hakkın tamamıyla sosyal uygunluğa bağlı olduğunu açıklamaktadır.²³ Öyle ki, evrensel uygulanabilirlik için toplumsal anlaşmaların yapılması şarttır. Bu teori, yukarıda açıklanan iki geleneksel teoriden ayrılmasına rağmen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde yer alan bazı hakların hukuken düzenlenmesinde hayati bir rol oynamıştır²⁴ ve bu teori modern yaklaşıma da uygun düşmektedir. Ayrıca kişilik teorisi (*Personality Theory*) ise insan gelişimini kendi içinden başlatır ve kişilik haklarını en üst düzeye konumlandırır. Bu teoriye göre diğer tüm haklar insan haklarıyla bağlantılıdır ve insan haklarına göre geçerlilik kazanır.²⁵

1.2.2 Modern Yaklaşım

Tamamen doğaya ve kutsallığa dayanan geleneksel insan hakları yaklaşımının aksine diğer bilim insanları hakların bir devlet yaratımı olduğunu ifade eden yasal haklar teorisini ileri sürerler. Bunlar mutlak olmayıp yaradılıştan kaynaklanmamaktadır. Bu hakları doğrudan ya da dolaylı olarak ülke hukuku yaratır. Bu haklar, sadece devlet tarafından tanınması halinde korunan²⁶ temel haklar olarak ifade edilmektedir.²⁷ Benthamcı yaklaşıma ya da daha uygun bir ifadeyle pozitivistlere göre haklar, yasal veya anayasal korumadan kaynaklanır. Bu yaklaşımda ülke hukukunun iradesi herhangi bir hakkın tanınması için önemlidir. Dolayısıyla bu yaklaşım, özellikle hakların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak

---

²² David George Ritchie, **Natural Rights (Philosophical Series)**, London, Allen and Unwin Publishers, 1895, ss. 66-82 <http://www.gbv.de/dms/sub-hamburg/249536366.pdf> 23 Aralık 2019.

²³ Dr. Udayagiri Chandra, **Human Rights**, 7th ed., India, Allahabad, Allahabad Law Agency Publications, 2007, s. 17.

²⁴ Ronald Dworkin, **Taking Rights seriously**, The United States, Massachusetts, Harvard University Press, 1977, ss. 79-92.

²⁵ Ibid., s. 18.

²⁶ Bkz.: dn. 22, s. 16.

²⁷ Ibid.,

sınıflandırıldığı son yüzyıl itibariyle gelişim göstermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme bu yaklaşıma verilebilecek en bilinen örneklerdir.²⁸

1.3 İNSAN HAKLARININ KAPSAMI

İnsan haklarının kapsamı, tanımın ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye değişmesi itibariyle çok tartışmalı bir konudur. Fakat insan hakları her zaman temel kamusal etik kuralların şekil ve kapsamına karar verirken temel dayanak noktası olmaya çabalamıştır. Bu haklar, her insana belirli asgari standartlarının üzerindeki hayat şartlarında hayatlarını idame ettirebilsinler diye bir zemin sağlamaktadır. İnsan haklarının kökeni orta çağa kadar gitse de insan hakları, 1945 yılında BM'nin kurulması ile uluslararası toplumda modern tartışma konusu olmuş, modern anlamdaki müzakere süreci başlamıştır.²⁹

İnsan haklarının varlık sebebi ve özü itibariyle kapsamı, değişik açılardan ele alınmaktadır. Öyle ki bazen insan haklarının kapsamına hukukun yanı sıra ağırlıklı olarak felsefe ve etik açısından da yaklaşıldığı görülmektedir.³⁰ Haklı olarak ifade edildiği üzere insan hakları sadece doğası itibariyle değil, aynı zamanda kökeni itibariyle de girift yapıdadır. Bu köken, insan haklarının tek ve basit şekilde değerlendirilmesini zorlaştırır. İnsan haklarının dini kurallardan felsefi kavramlara, insani düşünceden hukuk kurallarına göre farklılık gösteren kapsamı, bunların evrensel, bölgesel veya ülkesel olarak geniş yelpazelerde uygulanabilmesini

---

²⁸ Thomas Buergenthal, **Codification and Implementation of international Human Rights', Human Dignity-The Internationalization of Human Rights**, Ed. Alice H. Hankins, New York, Oceana Publications, 1979, s. 16.

²⁹ Rhona K. M. Smith, **Textbook on International Human Rights**, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 5.

³⁰ Ibid.,

açıklamaktadır.³¹ Adalet prensibi gereğince bu garantiler her topluma ve tüm insanlığa karşı bağlayıcıdır.³²

1.3.1 İnsan Haklarının Evrensel Uygulaması

İnsan haklarının evrenselliği prensibi iki farklı anlama gelmektedir: İlk olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde³³ *Ayrımcılığın Yasaklanması İlkesi* kapsamında belirtildiği üzere cinsiyet, ırk, din, renk ve benzeri kavramlara dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır. Diğer yandan, bu prensip insan haklarının dünya çapında uygulanmasını tanımlar. Dünya üzerindeki bütün insanlar bulundukları yerlerden bağımsız olarak bu haklara sahiptirler.³⁴ Ünlü antropolog Kirsten Hastrup'un da ifade ettiği gibi insan haklarının evrenselliği, bütün devletleri bağlayan ve onlara insanların insan olmalarından dolayı sahip oldukları temel haklara saygı duyma yükümlülüğü yükleyen bir takım uluslararası hukuk kurallarının varlığına işaret eder.³⁵

Ayrıca, insan haklarının evrenselliği ilkesinin iki başka yönü daha bulunmaktadır.³⁶ Bunlardan ilkinde yani evrenselliğin görünür yanına göre, insan hakları farklı felsefi, dini ve insani geleneklere dayanması itibariyle herhangi bir medeniyet anlayışının tekeline bırakılamaz. Diğer yönü ise bunların siyasi ve hukuki mahiyeti ile ilgili olup özellikle Avrupa tarihindeki entelektüel gelişim ile yakından ilişkilidir. İnsan haklarının evrenselliğin bu yönü, evrensel olarak tanınmış ve destek kazanmıştır. Bu hakların varlığı ve uygulanması adına tüm dünyada çeşitli adımlar atılmıştır. Fakat bu ilke, insanlar arasındaki kültürel farklılıkları ortadan kaldırmada başarısız olmuştur.

---

³¹ Heinze in Kristen Hastrup, **Human Rights on Common Grounds**, the Hague, Kluwer Law International, 2001, s. 39.

³² Ralph Crawshaw, **Police and Human Rights**, Cambridge, Kluwer Law International, 1999, s. 36.

³³ Bkz.: 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1. maddesi.

³⁴ Bkz.: dn. 31.

³⁵ Ibid., s. 40.

³⁶ http://www.indianembassy.org/policy/humanrights/vdpa_india.html 11 Ocak 2020.

1.3.2 Bölgesel Uygulama

İnsan haklarının evrenselliği ilkesinin karşısında *görelilik* ilkesi yer almaktadır. Bu ilkeyi kabul edenlere göre, evrensellik sadece bir hayaldir ve doğru kabul ettiği durumların geçerliliği bulunmamaktadır. Evrensel etik değerlerin somut olarak mevcut olmadığını öne süren düşünce haklı görülebilir. Çünkü etik kurallar veya insan hakları olarak adlandırılan bu normlar toplumların inançlarıdır ve toplumu oluşturan bireylere, kültürel inançlarına veya bulundukları yere göre geçerli olan kültürel veya tarihi fikirlerle derinden alakalıdır.³⁷ Bu ilkeye göre insan hakları tanımları, konumdan konuma, toplumdan topluma veya bölgeden bölgeye değişiklik arz eder. Haklar, herhangi bir toplumun ekonomik, sosyal veya tarihi koşullarına göre belirlenir ve dünyadaki farklı toplumsal kural ve sistemlerden dolayı bu hakların tüm toplumlara eşit olarak uygulanmasından bahsedilemez.

Görelilik ilkesinin karşısında duran Jack Donnelly, herkesin sırf insan olmasından kaynaklanan haklara sahip olduğunu öne süren temel insan hakları düşüncesini destekleyen radikal bir duruş sergiler. Donnelly'e göre bu haklar toplumdan, tarihten ve kültürlerden bağımsızdır.³⁸ Bu hususta, 1990 tarihli İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirgesi,³⁹ görelilik kavramına uyarak Avrupa ve Amerika'daki insan hakları beyannamelerinden ayrılmaktadır.

1.3.3 Ulusal Uygulama

Herhangi bir devletin iç hukukunca tanınan insan hakları o devletin vatandaşları açısından temel haklara dönüşür. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. ile 28. maddeleri arasında ve 1948 sonrasındaki bazı bölgesel hukuk metinlerinde yer alan ve temel nitelikteki birtakım hakları içeren hükümler, sonrasında neredeyse her ülkenin

³⁷ Jack Donnelly, **International Human Rights**, Oxford, Westview Press, 1993, s. 34.

³⁸ Ibid., s. 36.

³⁹ İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye devletler tarafından 5 Ağustos 1990'da Mısır'ın Kahire kentinde kabul edilen İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirgesi, sadece İslam Şeriatı'na dayanır ve insan haklarını İslam hukukuna göre değerlendirerek ele alır.

hukukunda belirli insan haklarının temel standartlar olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu haklar, devletlerin anayasalarına veya iç hukukuna dâhil edilmiştir. Böylece bu haklar, devletin iradesine ve çıkarlarına karşı bile olsa vatandaşlar tarafından ileri sürülebilir hale gelmiştir.⁴⁰

Bu temel standartlar, yasaya uygun usuller izlenmedikçe geri alınamaz. Bunlar, ülkelerin en üst yasası, yani anayasa tarafından güvence altına alınır ve korunurlar. Monist ve düalist görüş tartışmasına girmeden tüm insanların ayırım gözetmeksizin insan olmaları nedeniyle bu haklara sahip olduğunu belirtmemiz gerekir.⁴¹ İnsan hakları olarak adlandırdığımız korunan standartların uygulanabilirliğine bir örnek olarak 1973 Pakistan Anayasası'nın birinci bölümü verilebilir. Nitekim bu bölümde 8. maddeden 28. maddeye kadar olan hükümler temel hakların bir listesini içerir⁴² ve bu haklar kast, inanç, ırk, kültür, dil, etnik köken, renk ve benzer bir unsura dayalı herhangi bir ayırım gözetilmeksizin Pakistan'da yaşayan tüm insanlar tarafından kullanılabilir.

1.4 ULUSLARARASI HUKUKUN SUJELERİ

Uluslararası hukukun geleneksel ve modern doktrini, insan hakları kavramının doğuşundan itibaren uluslararası hukuk kapsamında gelişmesine kadar, hak ve yükümlülöklere sahip olabilen uluslararası hukuk kişiliğini tanımlamaya çalışmıştır.⁴³ Değişen dünya düzeni bu alanda birçok hususa katkı sağlamış ve katı felsefelerin yerini daha esnek olanlar almıştır.

---

⁴⁰ Howard Davis, **Human Rights and Civil Liberties**, London, Willan Publishing, 2003, s. 10.

⁴¹ Ibid.,

⁴² Pakistan Anayasası için bkz.: http://www.na.gov.pk/uploads/documents/1549886415_632.pdf 12 Mart 2020.

⁴³ Ian Brownlie, **Principles of Public International law**, 6th ed. Oxford, Oxford University Press, 2003, ss. 52-58; Malcolm N. Shaw, **International Law**, 8th ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2017, ss. 175-77; ve Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, 7th revised ed. United Kingdom, Routledge Publishing, 1997, ss. 91-92.

Hukukun kişileri uluslararası, bölgesel veya ülkesel düzeyde herhangi bir hakkın karşılığında yükümlülüklerin yerine getirilmesinden de sorumlu tutulan kişilerdir. Zira yasalar ona kovuşturma veya kovuşturulma hakkı veren bir hukuki kişilik tanımıştır. Haklar ve yükümlülükler arasında karşılıklılık ilişkisi kurulmasını gerekir. Tüm hukuk sistemleri bu olgudan hareket eder ve bu karşılıklı ilişki olmadıkça işleyemez. Genel olarak uluslararası hukukun kişileri, devletler ve devlet dışı aktörler olarak ikiye ayrılır. Bu noktada geleneksel ve modern yaklaşım olarak ikili bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir.

1.4.1 Geleneksel Görüş

19. yüzyılda uluslararası hukukun tek kişinin devletler olduğu kabul ediliyordu.⁴⁴ Geleneksel görüşü savunan yazarların büyük çoğunluğuna göre, devlet olma kriterleri sağlandığı andan itibaren devletlerin uluslararası kişiliği doğar. Bu görüşe göre, tüm devletler egemen eşitlik ilkesi altında eşit derecede uluslararası hukuk kişiliğine sahiptir. Geleneksel görüşe göre uluslararası hukuk, tüm hakları ve yükümlülükleri öncelikle ve yalnızca devletlere verir. Yalnızca devletler, uluslararası hukukun belirlediği davranışlara uymakla yükümlüdür, bu durum karşılıklı ilişkilerin yürütülmesini düzenlemeye yaramaktadır.

1.4.2 Modern Görüş

Yukarıda bahsedilen görüşün aksine özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra diğer bazı varlıklara da hukuki kişilik verilmesi ve uluslararası hukuk kişisi olarak bu varlıkların belirli hak ve yükümlülüklerle sahip olmaları bir ihtiyaç haline gelmiştir. Önce uluslararası örgütlere bu statü verilmiştir. 1945'te Birleşmiş Milletler'in kuruluşu buna örnek verilebilir. Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Hizmetinde

---

⁴⁴ Lawrence Oppenheim, **International Law. A Treaties.Vol. 1 (of 2)**, 2nd ed., 1912, s. 19, <http://www.gutenberg.org/files/41046/41046-h/41046-h.htm> 26 Ocak 2020; Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, 7th revised ed. United Kingdom, Routledge Publishing, 1997, s. 92.

Uğranılan Zararların Giderilmesi Danışma Görüşü'nde⁴⁵ BM'nin hukuk kişiliğine sahip olduğuna ve uluslararası bir örgüt olarak uluslararası hukukun süjesi olduğuna hükmetmiştir. Ancak zamanla Filistin ve Rodezya⁴⁶ gibi Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin,⁴⁷ savaştan veya asi statüsüne sahip devlet dışı aktörlerin,⁴⁸ Vatikan gibi⁴⁹ özel statüsü olan bazı bölgelerin ve son olarak bireylerin belli durumlarda uluslararası hukuk kapsamında haklara ve yükümlülöklere sahip olabılme özellikleri, yani hukuki kişilikleri tanınmıştır. Bu noktada karşılıklı olma ilkesi her hakkın karşısında bir yükümlölölüğün yer aldığını açıkça ön görmektedir. Ne var ki bu durum ilgili hukuk kişisinin bir yükümlölölüğün yerine getirilmesindeki sorumluluğunun kapsamının ne olacağı ayrı bir sorundur.

1.5 İNSAN HAKLARI VE DEVLETİN SORUMLULUĞU

Devletin sorumluluğu ilkesi, uluslararası hukukun en eski ilkelerinden biridir. Uluslararası hukukun gelişimi ile bu ilke, haklı savaş ve misilleme kavramlarına kadar dayanmaktadır. Bu kavramlara göre bir devlet, karşılıklı yükümlölölükleri yetirmeyen bir devlete karşı savaştan başka çözüm yolu bulamadığında yaptırımlar uygulayabilir veya tam tersi, hukuka aykırı hareket eden bir devletin mağdur devletin zararlarını karşılaması gerekmektedir. Devletin sorumluluğu ilkesi, hukuka aykırı her hareketin hukuki sorumluluğu gerektirdiği şeklindeki önemli bir ilkenin ayrılmaz

---

⁴⁵ **Reparation of Injuries Suffered in Service of the U.N.**, Advisory Opinion, 1949 I.C.J. 174 (April 11) http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm 21 Ocak 2020.

⁴⁶ Brownlie, Ibid., s. 62; Malcolm N. Shaw, **International Law**, 8th ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2017, s. 220. Ayrıca bkz.: General Assembly Resolution 3237 (XXIX); General Assembly Resolution 3247 (XXIX).

⁴⁷ Ian Brownlie, **Principles of Public International law**, 6th ed. Oxford, Oxford University Press, 2003, ss. 61-62.

⁴⁸ Henry Campbell Black, **Black's Law Dictionary**, 5th ed., the USA, St. Paul Minnesota, West Publishing Co., 1979.

⁴⁹ Bkz.: dn. 48, ss. 63-64; James R. Crawford, **The Creation of Statehood in International Law**, 1st ed. Oxford, Oxford University Press, 1979, ss. 152-60; Malcolm N. Shaw, ss. 218-19; Jan Hendrik Willem Verzijl, **International Law in Historical Perspective**, Leiden, Brill Publishing, 1969, ss. 295-302 & ss. 308-338; ve Marjoire M. Whiteman, **Damages in International Law**, United States, William S. Hein & Company, 1937-1943, ss. 587-593.

parçası niteliğindedir. Bu konuyu Yargıç Huber, *Fas'taki İspanya Bölgesi Davası*'nda açıkça ifade etmiştir:

Sorumluluk, bir hakkın gerekli sonucudur. Uluslararası nitelikteki tüm haklar, uluslararası sorumluluğu ihtiva etmektedir. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda sorumluluk, onarım borcunu da beraberinde getirir.⁵⁰

Bununla birlikte, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın *Chorzów Fabrikası Kararı*'ndaki gözlemlerine yer vermekte yarar vardır:

Bir sözleşmenin ihlali, zararı karşılama yükümlülüğünü içerir. [...] Onarım, bir sözleşmenin yerine getirilmemesinin vazgeçilmez, tamamlayıcı unsuru niteliğinde olup bunun sözleşmenin kendisinde belirtilmesine gerek yoktur.⁵¹

Bu durum uluslararası hukukun etkisini ve otoritesini ortaya koymaktadır. Bu ilke olmadan uluslararası hukuk, insan haklarına ve devletlerden talep ettiği diğer haklara saygı gösterilmesi konusundaki yükümlülüklerini yerine getiremez. Bu durum, devlet egemenliği ve devletlerin eşitliği doktrinlerinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası teamül hukuku devletlerin tabi olduğu sorumluluk hukuku kurallarını düzenler.

Bununla birlikte bu kuralların kodifikasyonu için ilk somut çabalar, Ağustos 2001'de Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerden Kaynaklanan Sorumluluklarına İlişkin Taslak Maddeler'i kabul etmesiyle gerçekleşmiştir.⁵² Bu belge, sözleşmeye veya beyannameye dönüştürülebilir olup olmadığının incelenmesi için BM Genel Kurulu'na gönderilmiş olmasına rağmen bu konuda henüz bir karar alınmamıştır. Sonuç olarak, bu taslak maddelerin herhangi bir hukuki etkisi bulunmamaktadır.

⁵⁰ **Great Britain v. Spain**, 1924, 2 R.I.A.A. para. 641, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf 15 Ocak 2020.

⁵¹ **Factory at Chorzów, Germany v. Poland**, Judgment No 13, (1928), PCIJ Series A No. 17, ICGJ 255 (PCIJ 1928), 13th September 1928, s. 21. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_12/42_Usine_de_Chorzow_Indemnites_Ordonnance_19271121-2.pdf 15 Ocak 2020.

⁵² **Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts**, Yearbook of the International Law Commission, 2001, part 2, U.N. Doc. A / 56/10.

1.5.1 Geleneksel Yaklaşım

Birleşmiş Milletler'in kurulması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilanından önce devlet egemenliği ilkesi, insan hakları ihlali içeren olayların incelenmesi söz konusu olduğunda devletleri koruma işlevi görmüştür. Devlet egemenliği ve devletlerin eşitliği ilkesi devletler için bir koruma kalkanı oluşturmuştur. Bu sayede neredeyse tüm devletler, diğer bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen ve insan haklarını gündeme getiren tüm sorunlardan kaçınabilmişlerdir. Daha sonra ise devletin sorumluluğu ilkesinin temel amacı, başka bir ülkede bulunan yabancıların haklarını onlara nasıl davranılacağı hususunda hiçbir uluslararası müşterek bir standart olmamasına karşın korumak olmuştur. Yaptırım ise diplomatik araçlar veya uluslararası tahkim vasıtası ile sağlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, başka bir devlette bulunan ve o devletin vatandaşı olmayanlar için sağlanan korumanın son derece düşük olduğu söylenebilir. Fakat Anzilotti'nin de belirttiği gibi bu yaklaşım doktrinde çokça eleştirilmiştir. Nitekim burada yabancı bir devlette bulunan ve o devletin vatandaşı olmayan kimsenin haklarının ihlal edilmesinin bir bireyin haklarının ihlal edilmesinden ziyade uluslararası hukuka göre bir devletin haklarının ihlal edilmesi söz konusudur. Uluslararası Daimi Adalet Divanı, *Mavrommatis Filistin İmtiyazları Davası*'nda Anzilotti'nin görüşüne şu ifadelerle katılmıştır:

Olağan yollardan tatmin edilemedikleri durumlarda bir devletin, başka bir devletin uluslararası hukuka aykırı filleri sebebi ile zarar gören vatandaşlarına koruma sağlaması, uluslararası hukukun temel bir prensibidir. Vatandaşlarından birinin davasını takip ederek diplomatik yaptırıma başvurma ya da onun adına uluslararası yargıya taşıma hallerinde bir devlet, aslında kendi hakkını korumaktadır. Bu hak ise, vatandaşı aracılığı ile uluslararası hukuka saygı gösterilmesini sağlama hakkıdır.⁵³

Uyuşmazlığın yaşandığı dönemde devletler uluslararası hukukun geleneksel ve yegane kişisi olarak değerlendirilmekte, bireylerin ise uluslararası hukuk kurallarından

---

⁵³ *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. U.K.)*, 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30), para. 21. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1924.08.30_mavrommatis.htm, 18 Ocak 2020.

dolaylı olarak yararlanabildiği düşünülmekteydi. Nitekim Uluslararası Daimi Adalet Divanı *Panevezys-Saldutiskis Demiryolu Davası*'nda şu karara varmıştır:

Divan'ın görüşüne göre, Litvanya'nın ilk itirazının dayandırıldığı uluslararası hukuk kuralı, devletin bir vatandaşının davasını takip ederek diplomatik yaptırıma başvurma ya da vatandaş adına durumu uluslararası yargıya taşınması halinde, o devlet, aslında vatandaş aracılığı ile uluslararası hukuka saygı gösterilmesini sağlama hakkını kullanmaktadır. Bu hak, zorunlu olarak o devletin vatandaş adına hareket etmesi ile sınırlanmaktadır. Zira özel bir anlaşmanın yokluğunda bir devlete diplomatik koruma hakkı veren uyrukluğa bağlıdır. Bu bağlamda bir iddiayı ileri sürme hakkı ile uluslararası hukuka saygıyı temin etme hakkının diplomatik korumanın bir işlevi olduğunun öngörülmesi gerekmektedir. Başka bir devletin vatandaşının zarara uğraması halinde, bu zarar ile alakalı ileri sürülen hiçbir talep/iddia, bir devletin bunu tazmin etmeye yetkili olduğu diplomatik koruma kapsamında kalmayacağı gibi bir devlete hak talebinde bulunma hakkı da vermez.⁵⁴

1.5.2 Modern Yaklaşım

BM Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi bu sözleşmelerle bağlantılı sözleşme, protokol ve diğer yardımcı anlaşmaların da kabul edilmesinden kısa bir süre sonra devletin sorumluluğu ilkesinin anlaşılması ve yaptırımına yönelik geleneksel anlayış özellikle insanların korunması bakımından değişmiştir. Bu gelişmelerin ardından insan haklarının korunması açısından uluslararası toplumun ve devletlerin zihniyetinde büyük bir değişikliğin meydana geldiği görülmektedir. Artık insan haklarının korunmasının önünde devlet egemenliği gibi bir engel olmayacaktır. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS) md. 2(1)(d)'de bu durum “*Antlaşmanın yürürlüğe girmiş olup olmadığına bakılmaksızın bir antlaşmaya uymayı kabul eden devlet*”⁵⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

VAHS md. 18, md. 26, md. 27 ve devamında devletin sorumluluğunun temelini oluşturan çeşitli hukuki ilkeleri düzenlemektedir. Ek olarak, nerede bulunduklarından ve vatandaş oldukları devletten bağımsız olarak, herhangi bir unsura göre ayrımcılık

⁵⁴ Panevezys-Saldutiskis Railway (Est. v. Lith.), 1938 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), para. 65. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1939.02.28_panevezys-saldutiskis.htm 18 Ocak 2020

⁵⁵ 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 2(1)(d).

yapılmaksızın bütün insanlar, insan haklarına sahiptir. Bu durum, hemen bütün devletlerce kabul edilmiş ve insan hakları ile ilgili tüm hukuk belgelerinde yer almıştır. *Barcelona Traction Davası*'nda Uluslararası Adalet Divanı devletin sorumluluğunu şöyle ifade etmiştir:

Bir devletin bir bütün olarak uluslararası topluma karşı olan yükümlülükleri ile başka bir devlete karşı diplomatik koruma kapsamındaki yükümlülüklerini ayırt etmek gerekir. Doğası gereği, ilki tüm devletleri ilgilendirmektedir. Zira bunlar, haklar ile alakalı olduğundan tüm devletlerin bu hakların korunmasında hukuki menfaatleri bulunmaktadır. Bundan dolayı bunlara *erga omnes* yükümlülükler olarak adlandırılmaktadır. Modern uluslararası hukukta bu yükümlülükler; saldırı eylemi ve soykırım eylemlerinin hukuka aykırı hale getirilmesi, kölelik ve ırk ayrımcılığından korunma dahil olmak üzere kaynağını temel insan hakları ve ilkelerinden almıştır. Bu koruma haklarından bazıları, genel insan hakları bünyesinde değerlendirilmekle birlikte bazıları ise evrensel ya da yarı evrensel yapıda uluslararası araçlar vasıtası ile sağlanmaktadır.⁵⁶

Yaşama hakkı, özgürlük, kişi güvenliği ya da diğer yandan kanun önünde eşitlik ilkesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde ya da diğer sözleşmelerde yer alan diğer insan hakları, bireylerin uluslararası insan haklarının doğrudan mirasçıları olduğu konusunda şüphe bırakmamıştır. Bu antlaşmalar, aynı zamanda imzacı devletlere ve bireylere karşılıklı haklar yüklemektedir. Burada üç temel unsur, antlaşmalarda belirtilen ve devletlerce de üstlenildiği şekli ile insan hakları yükümlülüklerinin özü olarak kabul edilmektedir. Bunlar, insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğü, koruma sağlama yükümlülüğü ve sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüğü olup herhangi birinin ihlal edilmesiyle aynı zamanda bir insan hakkı ihlal edilmiş olur.⁵⁷ Bu durum İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından şöyle ifade edilmiştir:

Ekonomik, medeni, sosyal, siyasi ve kültürel tüm insan hakları, saygı gösterme, koruma ve sorumluluklarını yerine getirme yükümlülükleri arasındaki ayrımda olduğu gibi devletlere pozitif olduğu kadar negatif yükümlülükler de yükler. Devletin saygı gösterme ödevi, yükümlülük sahibi olarak devletin herhangi bir insan hakkından yararlanmaya müdahale etmekten kaçınmasını gerektirmektedir. Koruma ödevi, yükümlülük sahibi

⁵⁶ **Belgium v. Spain**, Barcelona Traction Case, Light and Power Company, Ltd, UAD, 1970, para. 33-34. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf> 20 Ocak 2020.

⁵⁷ International Commission of Jurists (ICJ), **Maastricht Guidelines on Violation of Economic, Social and Cultural Rights**, 26 January 1997, para. 6, <http://www.refworld.org/docid/48abd5730.html> 21 Ocak 2020.

olarak devletin herhangi bir insan hakkının üçüncü şahıslar tarafından ihlal edilmesinin önüne geçmek için önlemler alınmasını gerektirmektedir. Yerine getirme ödevi ise, yükümlülük sahibi devletin insan haklarının tam olarak hayata geçmesine yönelik yasal, idari ve diğer gerekli önlemleri almasını gerektirmektedir.⁵⁸

Buna karşın devletin sorumluluğu müessesesi, özellikle uluslararası insan hakları hukuku ile büyük bir değişim geçirmiştir. Zira, uluslararası insan hakları hukuku ile birlikte geleneksel yaklaşımdan modern yaklaşıma bir geçiş olmuştur. Bu geçiş, bireylerin uluslararası hukukun süjeleri olarak açık biçimde tanınması ve insan haklarının uygulanması konusunda bir devletin uluslararası hukukun ilkeleri olan *pacta sunt servanda*⁵⁹ ve *bona fide*⁶⁰ ilkelerinin ya da önceki paragrafta belirtilen diğer insan hakları sözleşmelerinde kendisine yüklenen yükümlülüklerini yerine getirmede ihmalinin bulunması halinde devletler yalnızca insan hakları sebebi ile sorumlu tutulabilir hale gelmiştir. Bununla birlikte, bireysel başvurularda endişe verici biçimde görülmektedir ki bu insan hakları sözleşmelerinin hukuki ve ahlaki manada ruhuna uygun olarak uygulanması konusunda halen uluslararası alanda sorunlar yaşanmaktadır.

1.6 BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından insan hakları fikri kaçınılmaz olarak dünyanın gündemine oturmuştur. Savaş suçları, barışa karşı ve insanlığa karşı suçlar kapsamında meydana gelen insan hakları ihlalleri nedeniyle Nüremberg ve Tokyo Mahkemeleri'nde açılan çeşitli davalar bu sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

O zamanki hükümetlerin liderleri, birincil misyonu barış ve sükûneti korumak, uluslararası düzeyde çatışmaları önlemek olan bir küresel organizasyon kurmak amacıyla bir araya gelmiş ve bu anlamda etkili bir mekanizma sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Tüm insanlığın yaşam, özgürlük, gıdaya erişim, barınma gibi temel haklara

⁵⁸ <https://www.ohchr.org/documents/publications/povertystrategiesen.pdf> para. 48, s. 11. 21 Ocak 2020.

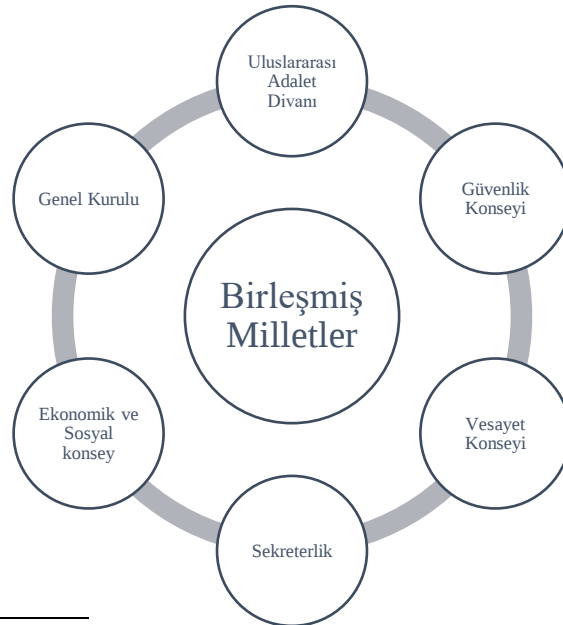
⁵⁹ *Pacta Sunt Servanda*, gerek uluslararası hukuk gerek medeni hukuk alanlarında ünlü bir ilke olan “Anlaşmaya riayet edilmelidir.” anlamına gelen Latince bir ifadedir.

⁶⁰ “İyi Niyet” anlamına gelen bir Roma hukuk ilkesidir.

tam erişimin sağlanması idealinin peşindeydiler. Aynı yaklaşım 1941’de, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Delano Roosevelt’in Kongre’de yaptığı konuşmasında da yer almıştır. Başkan Roosevelt bu söylevinde ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğünden oluşan Dört Özgürlük vizyonunu ilan etmiştir. Dünyanın dört bir tarafında vatandaşların haklarının devletlerin ihlallerinden korunması gerektiği fikri, nihayetinde 1945’te San Francisco’da BM Şartı taslağının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.⁶¹ Söz konusu Şart üye devlere insanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan “insanda mündemiç onuru” (*inherent dignity*) ve onların “eşit ve vazgeçilemez haklarını” (*equal and inalienable rights*) ortaya koymuştur. Uluslararası toplum arasında barışın, adaletin ve özgürlüğün sağlanması BM Şartı’ndaki her düzenleme açısından kilit öneme sahiptir.⁶²

Birleşmiş Milletler’in yukarıda zikredilen temel amaçları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi hasebiyle kurulu organlardan oluşan yapısı aşağıda yer alan şema üzerinden görülebilir.

Şekil No. 1.1 BM Organları Şeması (A)

⁶¹ David Shiman, **Teaching Human Rights**, Colorado, Denver, Centre for Teaching International Relations Publications, University of Denver, 1993, ss. 6-7.

⁶² <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/united-nations.htm> 08 Ocak 2020.

1.6.1 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

BM Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler'in politika oluşturma sürecinin aktörü olarak karşımıza çıkar. Hemen hemen dünyanın tüm devletleri bu yapının bir parçasıdır. BM Şartı'nda öngörülen konularda, uluslararası düzeyde barış ve güvenlikle ilgili sorunlar üzerine müzakerelerin gerçekleştiği forumdur. Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler bütçesini kontrol eder, bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunur ve Birleşmiş Milletler sistemi içerisindeki çeşitli organlara üye seçme yetkisini haizdir. İnsan hakları bildirilerinin, sözleşmelerinin kabulü için üye devletlerin oylarını kullandıkları platformdur.

BM Şartı'nın 13. maddesi, BM Genel Kurulu'nun ırk, cinsiyet, din gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin, herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için çalışmalar yapılmasına destek olmasını ve bu amaçlarda tavsiyelerde bulunmasını öngörmektedir. Bu bağlamda en iyi örneklerden biri, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olarak bilinen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu taslağının kabul edilmesidir.⁶³

1.6.2 Güvenlik Konseyi

İnsan hakları, BM Şartı'nda önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira BM Şartı'nın önsözünün hemen ardından “*Birleşmiş Milletler halklarının gelecek kuşakları savaşın felaketinden korumaya ve temel insan haklarına olan inançlarını yeniden ilan etmeye kararlı oldukları*” ifade edilmiş olup “*insan haklarına saygının teşvik edilmesi*” örgütün amaç ve ilkeleri arasında sayılmıştır.⁶⁴ Ayrıca BM Şartı'nın 55. Maddesinde de bu husus tekrarlanmıştır:

---

⁶³ <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-4> 20 Ocak 2020.

⁶⁴ <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> 02 Ocak 2020.

Uluslar arasında halkların barışçıl ve dostane ilişkiler kurması için gerekli olan istikrar ve refah koşullarının yaratılması”nın ayrılmaz bir parçası olarak ‘İnsan haklarına saygı ve riayet ilkesi’nden söz edilmektedir.⁶⁵

Bununla birlikte, insan hakları başlangıçta BM Güvenlik Konseyi’nin kapsamı dışındayken devletler arasında artan çatışmalar ve özellikle devletin sorumluluğu kavramının gelişmesiyle beraber Güvenlik Konseyi de duruşunu değiştirmiş ve daha önce, insan hakları ihlallerini ihtiva eden fakat pragmatik gerekçelerle göz ardı edilen konuları da incelemeye başlamıştır. Günümüzde insan hakları, Güvenlik Konseyi’ni herhangi bir durumu ele almak için konuyu araştırmaya sevk eden önemli faktörlerden biridir. Güvenlik Konsey, insan haklarının korunmasında yargı mekanizmaları, insan hakları misyonları, yaptırımlar ve soruşturma komisyonları gibi araçlar kullanmaktadır.⁶⁶

Birleşmiş Milletler’in en önemli organlarından biri olan, beşi daimi olmak üzere 15 üye devletten oluşan Güvenlik Konseyi BM’nin yürütme organıdır. Ana görevi, uluslararası düzeyde barış ve güvenlikle ilgili konularda kararlar almaktır. Devletler yükümlülüklerini ihlal ettiklerinde devletlere ekonomik yaptırımlar uygulanması, insani yardım sağlanması, önüne getirilen herhangi bir konuda karar alınması, barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumlara barışçıl çözümler getirmek, müzakere süreçlerini tarafsız olarak yönetmek, tavsiyelerde bulunmak gibi çeşitli yetkileri haizdir. Bunun dışında herhangi bir zulüm veya uluslararası insan hakları bağlamında ihlal teşkil eden durumlarda ad hoc mahkemeler kurarak bu ağır insan hakları ihlallerini gerçekleştirenleri yargılamak da asli görevlerine örnektir. Nitekim eski Yugoslavya’da savaş suçlarına neden olan suçluları ve Ruanda’da ise soykırım suçunu işleyenleri yargılamak için kurulan *ad-hoc* mahkemeler Güvenlik Konseyi’nin attığı önemli adımlardandır.

⁶⁵ BM Şartı md. 55 için bkz.: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-9> 02 Ocak 2020.

⁶⁶ <https://www.securitycouncilreport.org/research-reports/human-rights-and-the-security-council---an-evolving-role.php?print=true> 02 Ocak 2020.

Birleşmiş Milletler'in yukarıda zikredilen iki ana organının yanı sıra insan haklarının korunması ve burada belirtildiği gibi BM Şartı'nın hedeflerine ulaşmak için uluslararası barış ve istikrarı teşvik etmek amacıyla kurulan başka organları da mevcuttur. Bunlardan biri 2006'da eski İnsan Hakları Komisyonu'nun görevlerini üstelenerek kurumsal statü kazanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'dir.⁶⁷ Bu konsey tüm dünyada insan haklarını korumak ve geliştirmek, insan haklarına dair beyannamelere ve sözleşmelere ilişkin taslakları hazırlamaktan sorumludur.

Diğer bir organ Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir.⁶⁸ Ekonomik ve Sosyal Konsey ayrıca, BM Şartı'nda belirtildiği gibi insan hakları ve yetki alanına giren konularla ilgili BM'ye bağlı çeşitli hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşlarla işbirliği yapabilir. Bunlara uluslararası çalışma standartlarını sağlamakla görevli olan Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, gelişmekte olan ülkelerde temel topluma temel sağlık, eğitim, su, hijyen vb. sağlamakla görevli olan ve çalışmalarının kilit noktasında insan hakları bulunan UNICEF, az gelişmiş ülkelerde kadınların ekonomik ve siyasi olarak güçlendirilmesini destekleyen Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu; bilim, eğitim, kültür vb. alanlarda entelektüel işbirliğini sürdürme görevini üstlenen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve ülkelere mevcut sağlık sistemlerini iyileştirebilmeleri için teknik yardım sağlama esasıyla çalışan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) örnek verilebilir.

1.7 ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin BM'nin kurulmasından kısa bir süre sonra kabul edilmesi önemli bir kilometre taşı olmuştur. Bu beyanname ile İkiz Sözleşmeler olarak adlandırılan Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme uluslararası insan hakları belgeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu zikrettiklerimiz, önde gelen örnekler

⁶⁷ <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/home.aspx> 02 Ocak 2020.

⁶⁸ <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-9> 02 Ocak 2020.

olup insan haklarını düzenleyen çok sayıda başka sözleşmenin mevcut olduğunu da ifade etmemiz gerekir.⁶⁹

1.7.1 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, modern dünyada insan haklarıyla ilgili ilk evrensel belge olup çağımızın Magna Carta'sı olarak kabul edilmektedir.

BM'nin amacına ulaşmak adına BM Şartı'nda söz edilen temel hak ve özgürlüklerinin anlamını açıklayan bir taslak metni hazırlaması için İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Böylece İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hazırlanmış ve 10 Aralık 1948'de 56 BM üyesi tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Böylelikle bu beyanname insan haklarının geleneksel tanımına ve insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına öncü olmuştur. Bu belgenin hukuken bağlayıcılığı olmamasına rağmen uluslararası topluma insan haklarının korunması ve her insanın bu haklara her yerde erişilebilmesini sağlaması için ahlaki bir neden sunmaktadır. Beyanname, Birleşmiş Milletler'e mensup devletleri insan haklarına saygı göstermeye ve bu hakları teşvik etmeye çağırmaktadır. Öyle ki insan haklarının korunması sadece içsel bir sorun olarak kalmayıp birbirine bağlı ve bölünemez olmaları itibarıyla de artık uluslararası hukuk düzleminin konusudur. Beyanname'nin önsözünde açıkça belirtildiği gibi:

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinin doğasında var olan onur ve bunların eşit ve vazgeçilemez haklarının tanınması konusu özgürlüğün, adaletin ve dünya barışının temelidir.⁷⁰

BM Şartı'nda yer alan eşitlik ilkesi, Beyanname'nin diğer otuz maddesiyle birlikte tüm hükümlerine yansımıştır. Birçok ulusal anayasa İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin getirdiği ilkelerden etkilenmiştir. Bununlar beraber, bu ilkelerin

⁶⁹ <https://www.un.org/en/sections/what-we-do/protect-human-rights/> 02 Ocak 2020.

⁷⁰ Bkz.: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> 03 Ocak 2020.

bütün insanlık için ortak bir standart geliştirdiği kabul edilerek uluslararası teamül hukukun bir parçası haline geldiklerini belirtmemiz gerekir.⁷¹

1.7.2 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) bireylerin dokunulmazlığını korur, tam bir özgürlük atmosferinde haklardan yararlanmalarına ve sivil, ekonomik ve siyasi açıdan zenginleştirilen toplumun tüm alanlarına katılmalarına olanak tanır.⁷² Yaşama hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği hakları, kanun önünde eşitlik, keyfi tutuklamadan korunma, hukuk kuralları uyarınca yargılanma; düşünce, vicdan, ifade özgürlüğü, oy hakkı ve buna benzer haklar siyasi ve medeni kapsamda haklar kapsamındadır.⁷³ Tarih boyunca hemen hemen tüm uluslar bu hakları temel haklar olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca tarih, bu hakların korunmak zorunda olduğunu bize açıkça göstermektedir. Mahiyeti itibarıyla medeni ve siyasi haklar, devletleri veya hükümetleri bu haklara aykırı herhangi bir işlem yapmamaya mecbur kıldığı için negatif haklar olarak nitelendirilir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere uluslararası insan hakları belgelerinin ana omurgasını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte İkiz Sözleşmeler oluşturmaktadır.⁷⁴ Bunlardan ilki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin bir yan ürünü olarak medeni ve siyasi hakları ele alan ve BM Genel Kurulu tarafından 1966'da kabul edilerek 1976'da yürürlüğe giren Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin denetim organı BM İnsan Hakları Komitesi'dir. Ayrıca kendi kaderini tayin hakkı, md. 1'de belirtildiği üzere sözleşmenin ayrılmaz bir parçasıdır.

---

⁷¹ Bkz.: dn. 61, Ibid.,

⁷² Janusz Symonides, **Human Rights: Concept and Standards**, London, Routledge Publishing, 2002, s. 69.

⁷³ Daha fazla ayrıntı için bkz.: MSHS, 1966 Maddeler.

⁷⁴ Ibid., 2. madde.

1.7.3 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Uluslararası insan hakları belgeleri arasında zikrettiğimiz bir diğer çok taraflı antlaşma ise 1966'da BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilen ve 1976'da yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)'dir. Bu Sözleşme üye devletlerin sadece kendi vatandaşlarına değil, aynı zamanda kendi kendini yönetemeyen, vesayet bölgelerinde yer alan bireylere, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sağlamasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu Sözleşme'nin imzacı devletler tarafından uygulanmasını izleyen denetim organı BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'dir. Sosyal güvenlik, çalışma, yeterli yaşam standardı, eğitim hakları, kültürel haklar vb. pozitif haklardan olup bu sözleşmenin kapsamına girmektedir.⁷⁵

1.8 JUS COGENS VE ULUSLARARASI HUKUK

Uluslararası hukukun varlığı ve uygulanması uluslararası toplum arasında süregelen bir tartışmanın konusudur.⁷⁶ Hukukun varlığı ve ulusal düzeyde geçerliliği, herhangi bir devletin iç hukukunda tam bir mekanizma tesis etmesi itibarıyla oldukça basit ve açıktır.⁷⁷ Ne var ki bu durum uluslararası düzeyde söz konusu değildir. Uluslararası düzeyde hukuk veya kurallar dizisi devletlerin iradelerine bağlıdır.⁷⁸ Bununla birlikte teknolojiye gelişmeler devletleri birbirlerine yakınlaştırmıştır ve bu yakınlık ise nihayetinde devletlerin birbirlerine daha fazla bağımlı olmalarına yol

---

⁷⁵ McChesney, **Promoting and defending Economic, Social and Cultural Rights: A Handbook**, Washington DC, AAAS Publishing, 2000, ss. 17-18 <https://www.huridocs.org/wp-content/uploads/2010/08/ESCRhandbook-eng.pdf> 19 Şubat 2020.

⁷⁶ Lawrence Oppenheim, **Oppenheim's International Law**, 9th ed., Ed. Sir R. Jennings and Sir A. Watts, Vol. 01, Pearson Higher Education, 1992, s. 3.

⁷⁷ Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, 5th ed., Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 1.

⁷⁸ Alfred Verdross, **Völkerrecht**, Spanish Edition, Vienna, 1957, (Çev.), s. 8.

açmıştır. Bu durum, uluslararası toplumun kurumsallaşması ile sonuçlanmıştır.⁷⁹ Günümüzde devletler amaçlarına ulaşmak için farklı anlaşmalar yapmaktadır. Böylece mutabık kalınan konulardaki ihlalleri önlemek ve birbirlerinin sosyal, ahlaki norm ve değerlerine saygı göstermek amacıyla kurallar ve düzenlemeler getirmektedirler.⁸⁰ Bütün bunlar, uluslararası ahlaki altyapının resmi olarak oluşturulmasına yol açmış⁸¹ ve uluslararası hukukun varlığını güçlenmiştir. Sonuç olarak, devlet egemenliği kavramı gelişmiştir ve devletler artık gerek kendi iç hukuk kuralları ve ilkeleri ile gerekse uluslararası düzeyde gelişen hukuk kuralları ile regüle edilmektedir.⁸² Bu bağlamda herhangi bir hukuk normunun uluslararası hukuk açısından geçerli olması için rıza, mutabakat ve devletler arasında saygının kilit noktaları teşkil ettiğini belirtmek gerekir.⁸³

Uluslararası hukukta⁸⁴ *jus cogens*⁸⁵ olarak bilinen emredici normlar ihtilaf konusu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, her tartışmanın sonucunda devletlerin antlaşma yoluyla dahi devre dışı bırakamayacağı açık, somut ve üstün uluslararası hukuk ilkelerinin⁸⁶ mevcut olduğuna varılmaktadır. Devletlerin akdettikleri antlaşmalarla uluslararası hukukun emredici normlarına aykırı tutum

---

⁷⁹ Jerzy Sztucki, **Jus Cogens and the Vienna Convention on the Law of Treaties**, Springer, 1974, s. 35, 165.

⁸⁰ Charles de Visscher, **Théories et Réalités en Droit International Public**, Spanish Edition, 1962, (Çev.), ss. 151-153.

⁸¹ Nicholas Politis, **La Morale Internationale**, 1942, (Çev.).

⁸² Nicholas Politis, “Le Problème des Limitations de la Souveraineté et la Théorie de l’Abus des Droit dans les Rapports Internationaux”, **Recueil des Cours**, Vol. I, 1925, (Çev.), s. 5.

⁸³ Oliver Lissitzyn, “El Derecho Internacional en un Mundo Dividido”, **Anuario Uruguayo de Derecho Internacional**, Vol. III, 1964, (Çev.), s. 110.

⁸⁴ Official Records of the General Assembly, Seventy-second Session, Supplement No. 10 (A/72/10), para. 146.

⁸⁵ Eric Suy, **The Concept of Jus Cogens in Public International Law**, in 2 **The Concept of Jus Cogens in International Law**, Washigton D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 1967, ss. 17, 18-22; Jerzy Sztucki, **Jus Cogens and the Vienna Convention on the Law of Treaties**, Springer, 1972, ss. 6-11; Alfred von Verdross, “Forbidden Treaties in International Law”, **American Journal of International Law**, C. 31, 1937, s. 571; Egon Schwelb, “Some Aspects of International Jus Cogens as Formulated by the International Law Commission”, **American Journal of International Law**, Vol. 61, 1967, ss. 946, 948-60; **International Law Commission Report**, 1982, s. 132, U.N. Doc. A/37/10.

⁸⁶ Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, 5th ed., Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 515.

sergilemeleri durumunda ilgili anlaşmanın geçersiz olacağı öngörülmektedir.⁸⁷ *Jus cogens*'i kapsamlı olarak tanımlamak için yürütülen tartışma uzun yıllar devam etse de⁸⁸ sonuç olarak Viyana Konferansı'nda fikir birliğine varılarak 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi⁸⁹ imzalanmıştır. Nitekim bu Sözleşme'nin 53. maddesinde uluslararası hukukun emredici normlarına aykırı bir antlaşmanın geçersiz olacağı öngörülmüştür.⁹⁰

Jus cogens olarak tabir edilen uluslararası hukukun emredici normlarının gücüne değinmeden önce bu normların kaynaklarını ele almamız gerekir. Şöyle ki uluslararası hukukun kaynakları, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü md. 38(1)'de açıkça belirtilmiştir. Bunlar gerek genel gerek özel uluslararası antlaşmalar, uluslararası teamüller, uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkeleri; md. 59 hükmü saklı kalmak üzere çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretileri ve yargı kararlarıdır. Bu kaynaklar arasında *jus cogens* normlar mevcut değildir. Bu bağlamda bu normların şekli bir kaynak olarak saptanmasını anlamak için bu kavramın uluslararası olarak tanınmasının kapsamı ve gelişim sürecine değinmemiz yerinde olacaktır.

Emredici normlar kavramı, 20. yüzyılın başlarına kadar bir süre sahnenin gerisinde kaldıysa da tamamen görünmez olmamıştır.⁹¹ Ünlü hukukçu Oppenheim ve W. Hall gibi yazarlar, evrensel olarak kabul edilen çeşitli ilkelerin herhangi bir antlaşmanın hükümlerinin uygulanmasının gücünü azaltabileceğini ve bununla birlikte bu normların etkililiğinin uluslararası teamül hukukunda aranması gerektiğini öne

---

⁸⁷ Theodor Meron, "On a Hierarchy of International Human Rights", **American Journal of International Law**, Vol. 80, 1986, ss. 1, 14.

⁸⁸ Alfred von Verdross, "Forbidden Treaties in International Law", **American Journal of International Law**, Vol. 31, 1937, s. 571.

⁸⁹ Antlaşmalar Hukukuna İlişkin Viyana Sözleşmesi (1969), U.N. Doc. A/CONF. 39/27.

⁹⁰ Emretme kelimesi "Zorunlu, nihai, belirleyici, mutlak, kesin, pozitif, soru, gecikme, yeniden değerlendirme veya herhangi bir alternatifi kabul etmemek. Kendi belirleyen, keyfi, herhangi bir neden gösterilmesine gerek olmayan." anlamına gelmektedir. Black's Law Dictionary, 6th ed., 1990, s. 1136.

⁹¹ Hersch. Lauterpacht, **Private Law Sources and Analogies of International Law**, New York, 1927, as quoted by Wilfred Jenks, **The Common Law of Mankind**, Spanish ed., updated, 1958, (Çev.), s. 29.

sürmüşlerdir.⁹² Bununla birlikte *jus cogens*'in resmen tanınması konusunun özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti Misakı md. 20(1)⁹³ ve Uluslararası Daimi Adalet Divanı Statüsü md. 38(1)(c)⁹⁴ hükümlerine zımnen yansıdığı görülmektedir.

Keza Soykırım Sözleşmesi'nin de amacı ve kapsamı hazırlanırken⁹⁵ belirli insan gruplarının koruma altına alınmasıyla temel insanlık ilkesi teyit edilmiştir. Nitekim bu Sözleşme'ye taraf olan devletlerin bu Sözleşme'de belirtilen amaca ve konuya aykırı düşen çıkarlara sahip olmaması gerekmektedir.⁹⁶ Aynı husus, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından Viyana'da uluslararası toplumun önüne getirilmiştir.⁹⁷

1.8.1 Antlaşmalar Hukukuna Göre Jus Cogens

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1963 ve 1966'da düzenlenen çeşitli oturumlarda *jus cogens* konusunu kapsamlı bir şekilde ele almış, yıllar içinde genişleyen uzun bir çalışmanın ardından⁹⁸ son taslak metnini Viyana Konferansı'nda sunmuştur.⁹⁹ Raporun ana noktaları aşağıdaki gibidir:¹⁰⁰

---

⁹² Michael Byers, "Conceptualizing the Relationship between Jus Cogens and Erga Omnes Rules", **Nordic Journal of International Law**, Vol. 66, 1997, s. 211 and at s. 213 referring to Lawrence Oppenheim, **International Law**, Vol. 01, Longmans London, 1905, s. 528.

⁹³ Milletler Cemiyeti Misakı'nın md. 20(1) hükmü gereği cemiyet üyeleri, bu sözleşmenin hükümleriyle bağdaşmayan, aralarındaki bütün yükümlülüklerin sona erdiğini ya da andlaşmaların yürürlükten kalktığını, gelecekte de bu neviden hiçbir yüküm altına girmemeyi kabul ederler.

⁹⁴ Daha sonra, BM Şartı'na ekli Uluslararası Adalet Divanı Statüsü md. 38(1)(c)'de belirtilmiştir. (bkz.: BM Şartı, md. 92).

⁹⁵ Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme 9 Aralık 1948'de kabul edildi ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe girdi.

⁹⁶ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, UAD Reports, 1951, s. 23.

⁹⁷ Josef L. Kunz, **El Sistema del Derecho Internacional**, in Libro Homenaje al Profesor Barcia Trelles, 1958, (Çev.), s. 88.

⁹⁸ Waldock'un taslağı, Carnegie Vakfının himayesinde Lagonissi'de düzenlenen konferans sırasında tartışmanın temelini oluşturdu. Devletlerin taslak makaleye ilişkin görüşlerinin bir özeti, Waldock tarafından şu belgede bulunan rapora eklenmiştir: Vol. II, ILC Yearbook, 1966, s. 20.

⁹⁹ Vol. I, **International Law Commission Yearbook**, 1963, ss. 291–291 (madde daha sonra 13 numara oldu).

¹⁰⁰ Rapordan çıkarılan ilkeler aynen alıntılanmıştır.

Son tahlilde ‘devletlerin kendi iradeleriyle sözleşme yapmalarını sınırlandıracak bir uluslararası hukuk kuralı olmadığı’ görüşü, savunması güç bir hal almıştır. Bugün antlaşmalar hukuku kodifiye edilirken günümüzde devletlerin bir antlaşmaya dayanarak ihlal etmelerine izin verilemeyecek ve yalnızca aynı mahiyetteki başka bir kural ile değiştirilebilecek belirli normların mevcut olduğu temelinden hareket edilmelidir. Genel bir uluslararası hukuk kuralının *jus cogens* mahiyetini saptamaya yarayacak basit bir kriter mevcut değildir. Dahası, uluslararası hukukun genel kurallarının büyük bir kısmı bu nitelikten yoksundur. Komisyon’un görüşüne göre bir kurala *jus cogens* karakteri sağlayacak olan, uluslararası hukukun söz konusu genel kurallarının belli bir formda meydana gelmesi değil, o kuralların düzenledikleri alanın kendine özgü doğasıdır. Uluslararası hukuk hızlı bir gelişim sürecinde olmasına rağmen *jus cogens* niteliği haiz kuralların ortaya çıkışı nispeten yenidir. Komisyon genel anlamda *jus cogens* niteliğe sahip bir kuralla çelişen bir antlaşmanın geçersiz olduğunu öngörerek ve bu kuralın tüm içeriğinin gerçekleştirilmesini devletlerin uygulamalarına ve uluslararası mahkemelerin içtihatlarına bırakarak doğru yöntemi göstermiştir. Gelecekteki muhtemel gelişmeler göz önüne alındığında *jus cogens* kuralların da sabit ve değiştirilemez olduğunu düşünmek kesinlikle yanlış olacaktır. Bu nedenle söz konusu madde, *jus cogens* kuralları yalnızca aynı niteliğe sahip daha sonraki genel bir uluslararası hukuk normu tarafından değiştirilebileceğini öngörmüştür. Madde, geçmişte sıklıkla gerçekleştiği gibi bir antlaşmaya taraf olan devletin bu antlaşmayı keyfi şekilde hükümsüz kılmasını, fesh etmesini yahut askıya almasının önüne geçmek ve BM Şartı md. 33’de belirtilen barışçıl çözüm yollarına başvurulmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.¹⁰¹ Bu maddenin geçmişe dönük etkileri olup olmadığı konusunda fikir ayrılığı bulunmamaktadır. Madde, bir antlaşmanın yapıldığı sırada bu antlaşmanın hâlihazırda var olan *jus cogens* nitelikteki normlarla çelişmesiyle hükümsüz hale geldiği durumları kapsamaktadır. Yeni bir *jus cogens* kuralın ortaya çıkması, bir antlaşmanın yapıldığı andan itibaren geçersiz olduğu anlamına gelmez. Geçersizlik, yeni bir *jus cogens* kuralın ortaya çıktığı andan itibaren söz konusu olacaktır.¹⁰²

Yukarıdaki ifadeler, o zamanlar devletlerin çoğunun uluslararası hukukta emredici normların varlığını kabul ettiğini açıkça göstermektedir. Kısacası Viyana Sözleşmesi md. 53¹⁰³’te değinilen dünya düzenini koruma karakterinin¹⁰⁴ yanı sıra

¹⁰¹ BM Şartı md. 33 hükmü şu şekildedir: “1. Uzaması, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edebilecek mahiyette bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim ve yargı yollarıyla veya bölge teşkil veya anlaşmalarına başvurarak veya kendi seçecekleri başka barış yollarıyla aramalıdır. 2. Güvenlik Meclisi, gerekli görürse tarafları, aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeğe davet eder.” ss. 3-30. pdf tbmm.gov.tr 22 Mayıs 2021.

¹⁰² Vol. II, **International Law Commission Yearbook**, 1966, s. 247.

¹⁰³ Taslak metin, öncelikle “bir bütün olarak uluslararası Devletler topluluğu tarafından kabul edilen ve tanınan” ifadelerinin eklenmesi haricinde büyük ölçüde önerildiği gibi Viyana Konferansı’nda kabul edildi. A/CONF. 39/C. 1/L, s. 306.

¹⁰⁴ Janis, “The Nature of Jus Cogens, in colloquy with Turpel & Sands, Peremptory International Law and Sovereignty: Some Questions”, **Connecticut International Law Journal**, Vol. 03, 1988, ss. 359, 364, 370.

esasa¹⁰⁵ ve usule¹⁰⁶ ilişkin etkilerini de dikkate aldıktan sonra emredici hüküm veya buyruk kural¹⁰⁷ anlamından ayrı olarak uluslararası kabul görmüş tanımını çoğunluk tarafından benimsemiştir. Söz konusu Sözleşmede yer alan hüküm, aşağıdaki şekilde dâhil edilmiştir.

Bir antlaşma, tamamlandığı anda, genel uluslararası hukukun emredici bir normuyla çelişiyorsa hükümsüzdür. İşbu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda, genel uluslararası hukukun emredici normu; uluslararası devletler topluluğu tarafından, hiçbir istisnaya izin verilmeyen bir norm olarak kabul edilen ve tanınan, yalnızca aynı niteliği haiz müteakip genel bir uluslararası hukuk kuralı tarafından değiştirilebilen normdur.¹⁰⁸

Viyana Sözleşmesi'nde *jus cogens* için yer alan genel kabul görmüş tanım, yalnızca bu Sözleşme'ye yönelik olmayıp uluslararası hukukun genel bütün amaçlarına yöneliktir.¹⁰⁹ Dahası, yalnızca uluslararası hukukun normları arasında *jus cogens* normları tanımlamak için değil, aynı zamanda bu normlara en yüksek derecede statü tanımak için de farklı kriterler belirlenmiştir. Şöyle ki norm genel uluslararası hukukun bir normu olmalıdır, uluslararası toplum tarafından bir bütün olarak kabul edilmiş ve tanınmış olması ve bir öncekiyle aynı niteliğe sahip olup onu geçersiz kılabilen ve değiştirebilen bir norm olması dışında hiçbir şekilde bu normdan sapılmasına izin verilmemesi gerekmektedir.

¹⁰⁵ Tunkin, "The Contemporary Theory of Soviet International Law", **Current Legal Problems**, Vol. 31, 1978, ss. 177, 185.

¹⁰⁶ Anthony D'Amato, **International Law: Process; And Prospect**, Dobbs Ferry, New York, Transnational Publishers, 1987, s. 96.

¹⁰⁷ **Webster's New International Dictionary**, 2nd ed. Unabridged, 1934. ("ikna edici: L. cogens, bir araya getirme, zorlama. zorlama veya zorlama veya sınırlama gücüne sahip olma; özellikle, zorla veya kesin olarak zihne veya akla hitap eden; ikna edici veya güçlü bir şekilde ikna etmek.").U.N. Conference on the Law of Treaties, 1st and 2nd Session Vienna March 26 - May 24, 1968, U.N. Doc. A/CONF./39/1 1/Add. 2, 1971.

¹⁰⁸ Bu hüküm, yalnızca, o dönemde genel uluslararası hukuk kapsamında emredici olarak kabul edilen mevcut normların anlaşmalar üzerindeki etkisiyle ilgilenir. Ortaya çıkan emredici normlar olarak anılanların mevcut antlaşmalar üzerindeki etkisi, Viyana Sözleşmesi'nin 64. maddesinde düzenlenmiştir.

¹⁰⁹ Michael Barton Akehurst, **A Modern Introduction to International Law**, Spanish ed., 1972, (Çev.), s. 73.

1.8.2 Uluslararası Teamül Hukukuna Göre Jus Cogens

Uluslararası teamül hukuku, diğer tüm devletler tarafından hukuk olarak tanınan ve kabul edilen genel uygulamadır. Uzun yıllar boyunca uluslararası hukuk uluslararası teamüllere göre belirlenmiştir. Nitekim günümüzdeki birçok antlaşma, aslında yalnızca uluslararası teamül hukukunun yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur. Pek çok uluslararası hukukçuya göre *jus cogens*'in kökleri geleneksel uluslararası hukuka dayanmaktadır.¹¹⁰ Bu durumun yalnızca önemli hukuk teorilerine ve yerel hukuk sistemlerine uymayan, aynı zamanda birleşik uluslararası hukuk sisteminin geliştirilmesinde hayati rol oynayan bir tabii hukuk niteliği olduğu ileri sürülebilir.

Bu *jus cogens* kavramı yeni bir kavram olmayıp doğal hukuk doktrininin geliştirildiği dönemden izler taşımaktadır. Bu doğrultuda Grotius ve diğer klasik yazarlar, *jus naturale necessarium* derecesine sahip bazı normların mevcut olduğuna, yani gerekli doğal hukuka ve bu normlara aykırı herhangi bir antlaşma veya geleneğin yasadışı olduğu görüşündedirler.¹¹¹ Doğal hukuk, insan ya da ilahi herhangi bir otoriteden bağımsız olarak ahlaki zorunluluğu içerir.¹¹² Bu, doğal hukukun tüm devletleri ona uymak zorunda bırakacak kadar gerekli bir yasa olduğu yorumuna yol açmıştır.¹¹³ Bu yorum, evrensel düzeyde¹¹⁴ hiç kimse tarafından değiştirilemeyecek veya düzenlenemeyecek bazı bağlayıcı ilkelerin var olduğu düşüncesine de yol açmıştır. En yüksek derecede normlar karşısında, devletler kendi egemenliklerini ortak çıkar ve herkes için yararlı olacak şekilde kısıtlamalıdır.

---

¹¹⁰ Arnold McNair, **The Law of Treaties**, Oxford, Clarendon Press, 1961, ss. 214-215.

¹¹¹ Lauri Hannikainen, **Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law**, Helsinki, Finnish Lawyers' Publishing Company 1988, s. 30.

¹¹² Hugo Grotius, **De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres**, Paris, Parisian Press, 1625, Vol. 01, Ch. 01, X, 05.

¹¹³ Alfred Verdross, "Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law", **American Journal of International Law**, Vol. 60, 1966, s. 56.

¹¹⁴ The declaration of the then President of the International Court of Justice (ICJ), M. Bedjaoui attached to the ICJ Advisory Opinion in Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports, s. 226, para. 13, 83, and R-J Dupuy, Communauté Internationale et Disparités de Developpement, 165 **Recueil des Cours**, IV, s. 9.

Ayrıca *jus naturale necessarium* ve *jus voluntarium* arasında bir ayrım yapılmıştır. *Jus voluntarium* devletlerin açık veya zımni rızaları ile değiştirilebilen, düzenlenebilen ve geliştirilebilen hukuk kuralları olarak tanımlanabilir.¹¹⁵ Mutlak egemenlik kuramını savunan ünlü düşünür Bodin bile “milletlerin hukuku” ile birlikte “Tanrı’nın hukuku” ve “doğal hukukun” varlığını kabul ederek mutlak egemenlik teorisinde izah edildiği şekliyle devletlerin vatandaşları üzerinde keyfi ya da sınırsız yetkilere sahip olmadığını yinelemiştir.¹¹⁶

Doğal hukuk kuramlarından başlayarak devletlerin kendi iradeleriyle koyduğu kurallarla oluşan pozitif hukuk doktrinine ve devlet uygulamalarının hukuk kurallarına dönüşmesine kadar çok sayıda farklı yaklaşım benimsenmiştir.¹¹⁷ Buna rağmen *jus naturale necessarium* düşüncesi ahlaki önemi itibarıyla bozulmadan kalmıştır.¹¹⁸ Bu hususta çeşitli yazarlar hukukun temelini *Grundnorm*¹¹⁹ (temel varsayımsal norm), *doğal hukuk*¹²⁰ veya *la solidarité aturelle*¹²¹ gibi kavramlara dayandırmışlardır. *Jus cogens* kökenini kısmen bu kavramlardan almaktadır. Zira doğal hukuk teorisi, pozitif hukukun üstünde bağlayıcı normların mevcut olduğu fikrini savunmaktadır. Bununla beraber *jus cogens* artık pozitif hukukun da ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zira uluslararası toplum bu normları tanımış ve tanımlamıştır.¹²² Böylece hiçbir şekilde ihlal edilmesine izin verilmeyen ve en yüksek konumdaki bazı normların varlığı kabul edilmiştir.¹²³

---

¹¹⁵ Bkz.: dn. 112, Ibid.,

¹¹⁶ Jean Bodin, *Les Six Livres de la Republique*, Paris, Vol. L, Issue: I, 1576, Chapter VIII.

¹¹⁷ Ibid.,

¹¹⁸ Bkz.: dn. 111, s. 34.

¹¹⁹ Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1945, s. 110.

¹²⁰ Bkz.: dn. 78, s. 21.

¹²¹ Georges Scelle, *Précis de Droit des Gens*, 1932; **première partie, 3; Cours de Droit international public**, 1948, (Çev.), s. 5.

¹²² Prosper Weil, “Le Droit International en Quête de son Identité”, 237 *Recueil des Cours*, Vol. 6, 1992, ss. 266, 267.

¹²³ Daha fazla ayrıntı için bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/147/22/PDF/G1914722.pdf?OpenElement> 20 Ocak 2020.

Antlaşmalar hukuku ve uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan mevcut *jus cogens* normlara hukuka aykırı olarak kuvvet kullanmanın yasaklanması,¹²⁴ uluslararası hukuka göre yasaklanan ve suç olarak muamele gören herhangi bir fiilin icra edilmesi, kölelik, soykırım,¹²⁵ korsanlık yasağı,¹²⁶ saldırı savaşlarının yasaklanması,¹²⁷ insanoğlunun yaşamının korunması için devletlerarasında eşitliği koruyan bir barış ortamı sağlamak,¹²⁸ işkenceye karşı koruma ve açık denizlerin serbestliği ilkesidir.¹²⁹¹³⁰

Jus cogens olarak kabul edilen normlar yukarıda ele aldığımız gibi herhangi bir şekilde aykırı davranılmasına izin verilmeyen ve tüm devletler için bağlayıcı hale gelen mutlak ve evrensel olarak uygulanabilen normlardır. Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua'da Askeri ve Yarı Askeri Faaliyetler¹³¹ davasında verdiği kararını *jus cogens* doktrinine dayandırmıştır.¹³² Bu karar, *jus cogens* normların yalnızca Dünya Mahkemesi nezdinde tanınması itibariyle değil aynı zamanda evrensel olarak uygulanması açısından da dönüm noktası teşkil eder.¹³³ Buna benzer başka bir örnek ise uluslararası insancıl hukukun belirli kuralları ile soykırım yasağıdır. Soykırım Sözleşmesi ve kodifikasyonunun altında yatan neden, tamamen insani ve uygar amaçları hasebiyle Cenevre Sözleşmesi'nde veya diğer uluslararası insancıl hukuk

---

¹²⁴ BM Şartı md. 2(4) ve ayrıca bkz.: Karl Zemanek, **The Legal Foundations of the International System**, 22 **Recueil des Cours**, 1997, s. 231.

¹²⁵ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1963, s. 52; ve, Antonio Cassese, **Commentary to Article 1, Paragraph 2 of the Charter**, in J-P Cot, ve A. Pellet, **La Charte des Nations Unies**, 1985, s. 54. Vol. II, **ILC Yearbook**, 1953, ss. 154, 155.

¹²⁶ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1953, ss. 154, 155.

¹²⁷ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1958, s. 40.

¹²⁸ A/CONF. 39/11, 1968, s. 311.

¹²⁹ Ibid., s. 302.

¹³⁰ Bkz.: dn. 123.

¹³¹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, Nicaragua v. USA, 1986 UAD, para. 190. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> 20 Ocak 2020.

¹³² Ibid., para. 220.

¹³³ Ibid., para. 100-101 (Divan'ın görüşü), 151-53 (Yargıç Singh'in ayrı görüşü), 199-200 (Yargıç Sette-Camara'nın ayrı görüşü).

sözleşmelerinde de belirtildiği gibi gerçekten emredici normlar olarak kabul edilmektedir.

İç hukuk düzeyinde, hangi normların emredici olup hangilerinin olmadığına dair açık bir ayrım vardır, ancak aynı şey uluslararası düzeyde mevcut değildir. Bu nedenle, bazı normları *jus cogens* olarak nitelendiren ve evrensel uygulanabilirliğini savunanlar, temellerini uluslararası hukuk sisteminde barışı garanti eden uluslararası yararı, anayasal sistemin kendi yetki alanında oynadığı role benzetirler.

1.8.3 Uyma Yükümlülüğü

1969 Viyana Sözleşmesi'nin 53. maddesi, tüm devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenlerken uluslararası hukuk kapsamında emredici nitelikteki normlara uymalarını zorunlu kılar ve nihayetinde uluslararası toplumun özgürlüğünü sınırlar. *Jus cogens*'in tasviri, tanımlamaktan çok daha kolaydır ve emredici normun tasvirleri tek başına tüm devletleri, toplumun her seviyesinde barışı ve sükuneti sağlamak amacıyla bağlar. Korsanlık uluslararası örf ve adet hukuku kapsamında yasaklandığından ve yasaklanması emredici normlarından biri olarak kabul edildiğinden, bu suç nedeniyle herhangi bir korsan *hostis humani generis* olarak muamele görecektir ve bu konuda cezalandırılacaktır. Herhangi bir devletin bu suçluyla bağlantısı, bu suçluyu korumak için benzer düşünen başka bir devletle anlaşma yapmasına izin vermez. Devletler yaparsa veya benzer görüşte bir devlet ile antlaşmaya girerse, *void ab initio* olacaktır, çünkü uluslararası hukukun emredici normuna aykırıdır ve tüm devletler, özellikle *jus cogens* olarak muamele gören uluslararası hukuk normlarına uymak zorundadır.¹³⁴

1969 Viyana Sözleşmesi, emredici hukuk normlarına ters düşen bir antlaşmanın batıl olacağını açıkça belirtmektedir.¹³⁵ Bu Sözleşme, aynı zamanda akit tarafların iradelerini sınırlamaktadır. Nitekim 53. ve 64. maddeler bu ilkeye işaret etmektedir.¹³⁶

¹³⁴ Arnold McNair, **The Law of Treaties**, Oxford, Clarendon Press, 1961, ss. 213-15.

¹³⁵ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1953, s. 154; and, Vol. II, **ILC Yearbook**, 1958, s. 26; and, Vol. II, **ILC Yearbook**, 1963, s. 52; and, Vol. II, **ILC Yearbook**, 1966, s. 248.

¹³⁶ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1966, s. 266; and, Vol. II, **ILC Yearbook**, 1958, s. 28.

Ancak bir antlaşma yürürlüğe girmesinden çok sonra geçersiz hale gelirse bu durumun gerçekleştirilen eylemler veya anlaşmalar üzerinde ne gibi bir etkinin olacağı sorusu ortaya çıkar.¹³⁷ Aynı soru, Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) tarafından cevaplandığında, Sözleşme hükümlerinde sağlanan bir fesih yöntemi bulunmasına rağmen mevcut amir hüküm ile çatışması nedeniyle anlaşmanın geçersizliğinin, kendine özel bir hüküm hak ettiği sonucuna varılmıştır. Burada ILC, *jus cogens*'in ortaya çıkan kuralı mevcut anlaşmayı geçersiz kıldığında, bir anlaşmanın bu tür hükümsüzlüğünü özel bir fesih durumu olarak ele alınmıştır.¹³⁸ Burada iki katmanlı bir soru vardır; 53. Maddede bulunan cevaba göre, herhangi bir antlaşmanın önceden var olan amir hüküm ile çelişmesi durumunda, o zaman aynı şey başlangıçta geçersiz olacaktır. Ancak sonradan ortaya çıkan bir *jus cogens* mevcut herhangi bir anlaşmayı geçersiz kılsa ne olur? Bir antlaşmanın geçersizliğinin bu sonucu, Sözleşme'nin 71. maddesinde yer almaktadır. Daha iyi kavrayabilmek için aşağıda tekrar ifade edilmiştir:

Genel uluslararası hukukun emredici bir normu ile çelişen bir antlaşmanın hükümsüzlüğünün sonuçları,

1. 53. madde uyarınca batıl olan bir antlaşma söz konusu olduğunda, taraflar: (a) genel uluslararası hukukun emredici normu ile çelişen herhangi bir hükme dayanarak gerçekleştirilen her bir eylemin sonuçlarını mümkün olduğunca ortadan kaldırır ve (b) karşılıklı ilişkilerini genel uluslararası hukukun emredici normuna uygun hale getirir.

2. 64. madde uyarınca hükümsüz hale gelen ve feshedilen bir antlaşma söz konusu olduğunda, antlaşmanın feshi: (a) ileriye dönük olarak tarafları anlaşmadan kaynaklan yükümlülüklerinden kurtarır (b) sözleşmenin feshinden önce tarafların hâlihazırda elde ettiği haklara, yükümlülükler veya hukuki duruma hâlel getirmez; fakat bu haklar, yükümlülükler yahut durumların devamlılığı genel uluslararası hukukun yeni emredici normuyla çelişmediği ölçüde sürdürülebilir.¹³⁹

¹³⁷ Viyana Sözleşmesi md. 69(1)'ye göre, bir antlaşmanın geçersizliğinin sonuçlarına ilişkin genel bir ilke olarak, "İşbu sözleşme uyarınca geçersizliği belirlenen bir antlaşma geçersizdir. Geçersiz bir antlaşmanın hükümlerinin hukuki bir gücü yoktur."

¹³⁸ Vol. II, **ILC Yearbook**, 1966, s. 266.

¹³⁹ <https://www.jus.uio.no/lm/un.law.of.treaties.convention.1969/71.html> 22 Ocak 2020.

1.9 İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR VE ULUSLARARASI HUKUK

“İnsanlığa karşı suçlar” teriminin kökenleri sözde Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin 1915 Bildirisi’ne kadar uzanmaktadır. Bu daha sonra, savaş suçlularının yargılanması ve cezalandırılması için düzenlenen Nüremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi Şartı’nda tekrar ele alınmıştır.¹⁴⁰ 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasına Ek Uluslararası Askeri Mahkeme Şartının 6(c) maddesi ‘insanlığa karşı suçları’ şöyle tanımlamaktadır:

savaştan önce veya savaş sırasında, herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen öldürme, toplu yok etme, köleleştirme, tehcir ve diğer insanlık dışı fiiller; veya bunların işlendiği ülkenin iç hukukuna/yasalarını ihlal edip etmediğine bakılmaksızın, siyasal, ırksal ya da dinsel nedenlere dayalı olarak ya da Mahkemenin yargı yetkisine giren herhangi bir suçla bağlantılı olarak yapılan zulüm/eziyetler.¹⁴¹

Ancak bu tanımın esas gelişimi, özellikle Birleşmiş Milletler’in kurulmasından ve savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlarla ilgili uluslararası sözleşmelerin uluslararası ceza hukuku kapsamında formüle edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Buna dört Cenevre Sözleşmesi ve benzerleri örnek verilebilir.¹⁴²

Savaşta veya barışta insanlara veya insan gruplarına karşı yapılan ve insanlığa karşı suç teşkil eden fiilleri tanıyan hükümler sırasıyla EYUCM¹⁴³ ve RUCM¹⁴⁴ olarak bilinen mahkemelerin statülerinde genişletilmiştir. Aynı konu nihayet Roma Statüsü olarak bilinen 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nde ele alınarak pekiştirilmiştir. Öyle ki bu sonuncusu, uluslararası hukukta insanlığa karşı suçlar üzerine

¹⁴⁰ Farhad Malekian, “International Criminal Law”, Vol. I, **Springer**; 1994, s. 267.

¹⁴¹ https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf ss. 287-288. 22 Ocak 2020.

¹⁴² Bkz.: dn. 140, Vol. I ve II.

¹⁴³ Eski Yugoslavya Topraklarında İşlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinden Sorumlu Kişilerin Yargılanmasına İlişkin Uluslararası Mahkeme.

¹⁴⁴ Ruanda Topraklarında İşlenen Soykırım ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Kişilerin ve Komşu Ülkelerde İşlenen Soykırım ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Ruanda Vatandaşlarının Yargılanmasına İlişkin Uluslararası Ceza Mahkemesi.

yetkin bir hukuki düzenleme olarak telakki edilmiştir. Burada bu Statü'nün 7. maddesini zikretmek yerinde olacaktır:

Madde 7 İnsanlığa Karşı Suçlar:

1. Bu Statünün amaçları bakımından, “insanlığa karşı suçlar”, herhangi bir sivil nüfusa yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak ve saldırı bilincinde olarak işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi biri anlamına gelir: (a) Kasten öldürme; (b) İmha; (c) Köleleştirme; (d) Nüfusun sınır dışı edilmesi veya zorla nakledilmesi; (e) Uluslararası hukukun temel kurallarına aykırı olarak hapsedme veya diğer şekillerde fiziksel özgürlüğün ağır şekilde kısıtlanması (f) İşkence; (g) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlığa sahip diğer her türlü cinsel şiddet; (h) 3. Paragrafta tanımlandığı üzere, herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı bu paragrafta değinilen herhangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukuk uyarınca kabul edilemez görülen diğer nedenlere dayalı zulüm; (i) Kişilerin zorla kaybedilmesi; (j) Apartheid suçu; (k) Kasıtlı olarak bedene veya zihinsel veya fiziksel sağlığa büyük acı veya ciddi yaralanmalara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler.

2. 1. paragrafın amacı bakımından: (a) “Herhangi bir sivil topluluğa karşı yönelmiş saldırı”, devlet ya da kurumsal bir politikanın uzantısı ya da bu politikanın daha ileri götürülmesine yönelik olarak 1.paragrafta belirtilen eylemlerin herhangi bir sivil topluluğa karşı müteaddit defalar gerçekleştirilmesi yönündeki davranış (b) “İmha”, nüfusun bir kısmının imhasına yol açacağı öngörülen, besin veya ilaca ulaşma imkanlarından mahrum edilme de dahil olmak üzere, yaşam koşullarına tabi tutmayı içerir; (c) “Köleleştirme”, mülkiyet hakkına bağlı yetkilerden herhangi birinin veya tümünün kişi üzerinde kullanılmasıdır ve bu tür bir yetki özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere insan ticareti ve kaçakçılığını da içerir; (d) “Nüfusun sınır dışı edilmesi veya zorla nakledilmesi”, kişilerin, sınır dışı edilerek veya diğer zorlayıcı eylemlerle hukuka uygun olarak bulundukları yerlerin, uluslararası hukukun izin verdiği haller dışında, zorla değiştirilmesidir; (e) “İşkence”, sanığın gözetimi ya da kontrolü altında bulunan bir kimseye fiziksel veya ruhsal olarak kasten ağır acı ve ıstırap vermesidir. Ancak kanuni yaptırımlardan kaynaklanan ya da onların doğasında bulunan acı ve ıstırap işkence olarak değerlendirilemez; (f) “Zorla hamile bırakma”, herhangi bir nüfusun etnik yapısını etkilemek veya uluslararası hukukun diğer ciddi ihlallerini gerçekleştirmek amacıyla bir kadının zorla hamile bırakılması anlamına gelir. Bu tanım, hiçbir şekilde hamilelikle ilgili ulusal kanunları etkileyecek şekilde yorumlanmayacaktır; (g) “Zulüm”, grubun veya topluluğun kimliği nedeniyle uluslararası hukuka aykırı olarak temel haklardan kasıtlı ve ciddi şekilde yoksun bırakılması anlamına gelir; (h) “Apartheid suçu”, kurumsallaşmış bir sistematik baskı rejimi ve bu rejimi sürdürme niyetiyle bir ırksal grubun diğer herhangi bir ırksal grup veya grup üzerinde tahakküm kurması bağlamında işlenen, 1. paragrafta atıfta bulunulanlara benzer nitelikteki insanlık dışı eylemler anlamına gelir.; (i) “Kişilerin zorla kaybedilmesi”, kişilerin bir Devlet veya siyasi bir kuruluş tarafından veya yetkisi, desteği veya rızası ile tutuklanması, uzun bir süre için hukukun korumasından çıkarmak amacıyla bu kişilerin akıbetine veya nerede olduğuna ilişkin bilgilerin inkar edilmesi.

3. Bu Statüsün amacına uygun olarak, “cinsiyet” teriminin, toplum bağlamında kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyeti ifade ettiği anlaşılmaktadır. “Cinsiyet” terimi, yukarıdakinden farklı bir anlamı göstermez.¹⁴⁵

İlk olarak bu maddenin ilk satırlarında belirtildiği gibi, insanlığa karşı suçlar gerek ulusal gerekse uluslararası düzeydeki bir uyuşmazlığın veya silahlı çatışmanın niteliğinden bağımsızdır. İkincisi, zulüm dışında ayrımcılık kastının unsurlarını yerine getirmek için bir eylem gerekli değildir. Dahası bu madde, suçların listesini cinsiyete veya herhangi başka bir temele dayandırmaksızın genişletmiştir. Bunun yanı sıra, uluslararası toplumun uluslararası hukuka göre tanıdığı ve insanlığa karşı suçlar kapsamına giren başka eylemlerin de dahil edilmesine imkan tanımaktadır. Buna karşın, “eylemlerin müteaddit defalar işlenmesi” gibi bazı belirsizlikler de mevcuttur. Burada “eylem” kelimesi kendi başına kafa karıştırıcıdır. Birçok insanın ölmesine neden olan bir dizi eylemin teşkil ettiği tek bir eylem, sivil nüfusa karşı birden fazla kez işlenen bir eylem olarak mı değerlendirilecek yoksa her bir adam öldürme tek bir eylem olarak mı kabul edilecek? Bu, zihinlerde kafa karışıklığına yol açmaktadır. Yine de 7. maddenin önceki benzerlerinden daha kapsamlı olduğu da bir gerçektir. UCM Statüsünün insanlığa karşı suçlarla ilgili ifadeleri ağır insan hakları ihlallerini resmetmektedir. EYUCM’nin eski başkanı Theodor Meron’un haklı olarak işaret ettiği gibi işkence, tecavüz ve benzeri eylemler temel nitelikteki insan haklarının ciddi ihlalleridir ve bu nedenle uluslararası düzeyde suç sayılması gerekmektedir. Nitekim UCM Statüsü de bunu yapmıştır.¹⁴⁶

Roma Statüsünün 7. maddesi önceki tanımlardan bazı ifadeleri çıkarmak veya bunlara yenilerini eklemek suretiyle, insanlığa karşı suç teşkil eden herhangi bir eylemin kovuşturulabilmesi için dört ön koşulu gerekli kılmıştır. Bu eylemin yaygın veya sistematik olması, sivil bir nüfusa karşı yöneltilmiş olması, saldırı bilinciyle yapılmış olması ve devletin veya kurumsal politikanın bir uzantısı olarak gerçekleştirilmesi. Tüm bu unsurların kökenleri, genel olarak ulusal mahkemelerin ve ad hoc mahkemelerin içtihatlarına ve uygulamalarına dayanmaktadır. Bu unsurlar, insanlığa karşı suçlar ile adi

¹⁴⁵ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2018, s. 391.

¹⁴⁶ Theodor Meron, “International Law in the Age of Human Rights-General Course on Public International Law”, **Recueil Générale de Cours de la Académie de Droit International**, Vol. 301, 2003, s. 165.

suçlar arasına bir çizgi çekmeye yarayan bir kriter teşkil eder. Bunun yanı sıra 7. madde, UCM'ye yalnızca devam eden bir çatışma durumunda değil, aynı zamanda herhangi bir çatışmanın patlak vermesinden önce bile duruma müdahale etme rolü verir. Bu nedenle UCM Statüsünün 7. maddesi, UCM'ye silahlı çatışmaların başlamadığı meseleleri de inceleme yetkisini vermesi hasebiyle önleyici bir role sahiptir.

UCM Statüsünün 7. maddesi aynı zamanda insan hakları hukukuna dayanmaktadır ve burada düzenlenen suçlar, İşkenceye ve diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya ilişkin Sözleşme vb. gibi diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinde de yasaklanmıştır.¹⁴⁷ Bu, uluslararası insancıl hukuk tarafından sağlanan korumadaki belirsizlikler veya boşluklardan istifade edebilecek bazı fiillerin de yargılanabilmesi için bir soruşturmanın/kovuşturmanın yürütülmesine imkan tanımaktadır. Bununla birlikte insan hakları hukuku, insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku arasındaki dikkate değer farklar, birinin ele almadığı konuları diğerinin açıklamasına ve geliştirmesine vesile olmaktadır.¹⁴⁸

UCM Statüsü insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, soykırım, *apartheid* gibi fiilleri konsolide etmesine ve güçlü tanımlar ve hükümler koymasına rağmen UCM geniş bir yargı yetkisine sahip değildir. Yargı yetkisi, suçun türü ve ağırlığı, yargı yetkisini kabul eden ilgili devletin rızası veya BM Güvenlik Konseyi'nin mezkur hükümler kapsamına giren faaliyetler ve fiillerle ilgili bir duruma işaret edip etmemesiyle sınırlıdır. Ayrıca UCM'nin yargı yetkisi, tamamlayıcılık ilkesi gereğince iç hukuk yolu tüketildiğinde ya da devletler bu konuda bir kovuşturma yapmaya isteksiz olduklarında geçerlidir. Bununla beraber, UCM'nin devlet destekli herhangi bir suçuna yardım eden, tahrik eden vb. gruplar ya da devletler üzerinde yargı yetkisi bulunmamaktadır. Ancak yine de UCM Statüsünün 7. maddesi uluslararası ceza hukukunun gelişiminde hayati bir rol oynamıştır.

¹⁴⁷ UCM'nin amaçları doğrultusunda, sırasıyla Roma Statüsü md. 7(1)(f) ve md. 7(1)(c).

¹⁴⁸ Payam Akhavan, "Reconciling Crimes Against Humanity with the Laws of War: Human Rights, Armed Conflict, and the Limits of Progressive Jurisprudence", **Journal of International Criminal Justice**, Vol. 06, 2008, s. 36; ve Darryl Robinson, "The Identity Crisis of International Criminal Law", **Leiden Journal of International Law**, Vol. 21 2008, ss. 925-963.

139 devletin Roma Statüsünü imzalaması, bu devletlerin Roma Statüsünün onlara tevcih ettiği ve insan hakları ihlallerine karşı gerekli özeni göstermelerini icap ettiren yükümlülüklerin uygulanmasına yönelik iradelerini yansıtmaktadır. Nitekim Roma Statüsü'nün 86. maddesi, taraf devletlerden açıkça şunu talep etmektedir:

Taraf Devletler, bu Statü'nün hükümlerine uygun olarak, Mahkeme'nin yargı yetkisi dahilindeki suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında Mahkeme ile tam işbirliği yaparlar.¹⁴⁹

1.10 SOYKIRIM VE ULUSLARARASI HUKUK

Gerçek kişi, hukukun mutlak ve vazgeçilemez en yüksek temel hakları atfettiği insandır. Bir şahsiyetin kimliği temel bir insan hakkıdır. Soykırım, aslında herkesin sahip olduğu bu temel insan hakkına meydan okumaktır.¹⁵⁰ Soykırımın en önemli unsuru belirli bazı insanları veya insan gruplarını yok etmek amacıyla insanların katledilmesidir. Bu eylem, aslında kasten öldürme veya saldırı ile aynı şeydir. Ancak bu suçun oluşması için belirli kişilere veya insan gruplarına karşı soykırım kastını içeren bir eylem gereklidir.¹⁵¹ Uluslararası hukuk yalnızca soykırım suçunun işlenmesini yasaklamakla kalmaz, aynı zamanda failleri mahkum eder ve cezalandırır. Ünlü akademisyen Quigley, bir eylemin soykırım şemsiyesi altına girebilmesi için fiilin icra edildiği sırada uluslararası hukukta bir suç olarak ilan edilmiş olmasının yeterli olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, soykırım tanımı devletten devlete farklılık gösterir. Bir sanık bir yerde aynı vakialara dayanarak beraat edebilirken bu suçluyu destekleyen ilgili devlet bundan sorumlu tutulabilir.¹⁵² Her halükarda, uluslararası teamül hukuku herhangi bir saik aranmaksızın herhangi bir insana veya insan grubuna karşı işlenen ve soykırım teşkil eden her türlü eylemi yasaklamaktadır. Hatta savaşın gerekliliği bile soykırım yapılmasını haklı çıkarmaz. Tarih, bu acımasız olgunun çeşitli devletlerin desteği ve rızasıyla işlendiğine tanıklık etse de hükümetlerin eylemlerinden devletler sorumludur. Nitekim uluslararası

¹⁴⁹ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 25 Ocak 2020.

¹⁵⁰ David Hirsh, **Law against Genocide: Cosmopolitan Trials**, London, The Glasshouse Press, 2004, s. 2.

¹⁵¹ John B. Quigley, **The Genocide Convention: An International Law Analysis**, Aldershot, Ashgate, 2006, ss. 23–24.

¹⁵² Ibid., s. 177.

hukuk ilkelerine göre devletin mevcut veya geçmiş hükümetten bağımsız olarak eylemlerinden sorumlu olduğu açıktır. Zira devletler, iktidardaki herhangi bir hükümetten bağımsız olarak uluslararası hukuk kişisi haline gelirler.

Üstelik uluslararası toplum, soykırım konusunda -özellikle bu faaliyetlere oldukça yüksek oranda rastlanan geçtiğimiz yüzyılda- büyük bir bedel ödemiştir. Örneğin Norman Naimark, 1930’larda Stalin hükümdarlığı altında meydana gelen büyük ve sistematik toplu katliamların soykırım olduğunu öne sürmektedir.¹⁵³ Aslında soykırım yasağı, uluslararası hukuka göre *jus cogens* normlardan biridir. Doğal hukuk ve özellikle *jus cogens* normların, mağdurlara kendilerine yöneltilmiş bir soykırıma direnmeleri için silahlarla veya silahlı kuvvetlerle meşru müdafaa hakkını kullanmalarına izin vermektedir.¹⁵⁴

1.10.1 Soykırım

Jenosit (ya da soykırım) kelimesi ırk veya klan anlamına gelen eski Yunanca ‘*genos*’ ve öldürmek anlamına gelen Latince ‘*-cide*’ ekiyle türetilmiştir. Bu kelimeye paralel olarak ‘*tyrannicide*’ (zalimi öldürme), ‘*homicide*’ (adam öldürme) ve ‘*patricide*’ (babayı katletme) kelimeleri örnek verilebilir. Soykırım kelimesi ilk olarak ABD Savaş Bakanlığı’nın dış ilişkiler danışmanı olan ve Nazi liderlerinin Nürnberg mahkemelerinde yargılanmasında rol oynayan Dr. Raphael Lemkin tarafından icat edilmiştir. Lemkin, hayatı boyunca soykırımın ortadan kaldırmak için mücadele etmiş ve bu konuda söz sahibi olmuştur. Ona göre soykırım etnik, dini veya ulusal grupları biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel olarak yok etme teşebbüsüdür. 1948 Soykırım Sözleşmesinin 1. maddesi, soykırımın savaşta ya da barışta meydana geldiğine bakılmaksızın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu, 2. Madde’de daha geniş ele alınmıştır:

¹⁵³ Norman M. Naimark, **Stalin’s Genocides**, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2010.

¹⁵⁴ David Kopel, Paul Gallant, and Joanne D. Eisen, “Is Resisting Genocide a Human Right?,” **Notre Dame Law Review**, Vol. 81, 2006, ss. 1345, 1346.

Bu Sözleşme bakımından ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri soykırım suçunu oluşturur: (a) Gruba mensup olanları öldürmek; (b) Gruba mensup olanlara ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek; (c) Grubun fiziksel varlığını tamamen veya kısmen ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam koşullarını kasten değiştirmek (d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler almak; (e) Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek.¹⁵⁵

1948 Soykırım Sözleşmesinde ve hatta 1998 tarihli Roma Statüsünde yer alan soykırım tanımında birçok boşluk mevcuttur. Ezcümle siyasi gruplar, cinsiyet temelli gruplar vb. korunmuş gruplar arasına dahil edilmemiştir. Bununla birlikte bu iki sözleşme, yani Soykırım Sözleşmesi ve Roma Statüsü soykırım kavramının yorumlanmasına ve geliştirilmesine karşı kapılarını kapatmaz.

Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmeyi, devletler üzerinde bunu onaylasalar da onaylamasalar da çifte sorumluluk yaratır. Tüm devletler uluslararası hukuka göre bu Sözleşme'nin hükümlerine tabidir. Zira bunlar aynı zamanda uluslararası teamül hukukudur. Bu Sözleşme'nin başlığı bile, bütün devletlerden Soykırım Sözleşmesi hükümleri kapsamına giren fiilleri icra eden faillerin cezalandırılmasını ve soykırımın önlenmesini talep etmektedir. Ne var ki, tarih uluslararası toplumun soykırımın önlenmesi konusunda bu Sözleşme'nin ruhuna uygun hareket etmediğini ve onun kesin buyruğunu yerine getiremediğini gösteren bir kanıttır. Cezalandırma konusuna gelince, uluslararası toplum bu amaçla Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri, Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri ve son olarak UCM gibi çeşitli mahkemeler kurmuştur.

1.10.2 Soykırım Tanımlarındaki Farklılıklar

Soykırım Sözleşmesi'ndeki esnek soykırım tanımı, bu hükümlerin sözleşmenin ruhuna uygun olarak uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Soykırım suçunun tanımı iki

---

¹⁵⁵ Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf> 19 Mart 2020.

evrensel kategorinin kapsamına girer: *erga omnes* yükümlülük ve *jus cogens* normlar.¹⁵⁶ *Erga omnes* yükümlülükler herhangi bir devletin sınırlarını aşar ve *jus cogens* normlar, her bireyin ya da devletin bu normlara aykırı davranması, uluslararası hukuka göre yasaklanmış eylemlerdir. Nitekim uluslararası toplum bunları yasa dışı ve ahlaka aykırı olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Soykırım Sözleşmesi ulusal, etnik, ırksal veya dini temellere dayanan grupların ortadan kaldırılması kastıyla hareket eden kimselere karşı önleme ve cezalandırmaya yönelik ikili bir sorumluluk yüklemek suretiyle üç sınırlama getirir. Söz konusu Sözleşme hükümlerine göre kasıt, bu eylemlerin gerçekleştirilmesinin ardındaki temel ve kilit noktadır. Ne var ki bireylere veya devletlere karşı sivillerin geniş çapta sistematik bir katliama uğradıklarını ispat etmek zorlu bir görevdir. Nitekim bu hala uluslararası ilişkilerde büyük tartışma konusudur.¹⁵⁷

Son yıllarda olduğu gibi devletler kendilerini kurtarmak için genellikle siyasi ve hukuki nedenler ileri sürerek kendilerini savunmaktadırlar. Bu ise nihayetinde Soykırım Sözleşmesi'nin düzenlediği önleme yükümlülüğünün uygulanmasına mani olmaktadır. Bunun yanı sıra “zihinsel zarar (*mental harm*)” ifadesi başlı başına çok geniştir. Bu ifade, md. 11(b) hükmünün uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Zira fail tarafından bireylerin ya da grupların uğratıldığı zihinsel zararın bir eşik değeri yoktur veya bunun ölçülebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu eksiklikler sadece uluslararası akademisyenlerin kafasını karıştırmakla kalmamış aynı zamanda iddia edilen bir suçun görünmez etkilerinden dolayı mahkemelere suçluları cezalandırma konusunda da bir sınırlama getirmiştir.

1994 yılında Tutsi ile Hutu arasında meydana gelen ve yüz gün süren toplu katliamlarda iki yüz bin kişinin öldüğü bildirilen Ruanda soykırımı vakıasıdır. Ne yazık ki, uluslararası toplum burada iç savaş veya etnik çatışmalar ile soykırımı birbirinden ayırt edememiştir.¹⁵⁸ Başarısızlık sadece bu seviyede kalmamıştır. Soykırım Sözleşmesi'nin

---

¹⁵⁶ Jordan J. Paust, M. Cherif Bassiouni, Michael Scharf, Leila Sadat, Jimmy Gurulé, and Bruce Zagaris, **Human Rights Module: On Crimes Against Humanity, Genocide, Other Crimes Against Human Rights, and War Crimes**, Third Edition, Durham, NC, Carolina Academic Press, 2014, s. 5.

¹⁵⁷ Morten Bergsmo, **Intent**, in the Genocide Studies Reader, Ed. Samuel Totten and Paul R. Bartrop, New York, Routledge, 2009, s. 22.

¹⁵⁸ Scott Straus, **the Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda**, Ithaca, Cornell University Press, 2006, s. 57.

soykırımı durdurmak veya gelişmesine engel olmak şeklindeki önleme yükümlülüğü de yerine getirilmemiştir.¹⁵⁹

Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı VII. Bölüm'de düzenlenen insani gerekçelere dayanarak müdahale etmesi de¹⁶⁰ geciktirilmiştir. Çünkü, devlet egemenliği doktrininin neden olduğu engelin dışında bunun sert ve mekanik mahiyeti, silahsız insanların kasten öldürülmesi ve bu kabilde toplu katliamları önlemek için Soykırım Sözleşmesi hükümlerini tatbik ederken, insani ve askeri müdahalenin taktik başarısı veya soykırımı durdurma konusunda bir başarı elde etme şansı ile girift bir bağı vardır.

1.10.3 Devlet Destekli Soykırım

Milanoviç'e göre soykırım, koruma altındaki kişilere yönelik bir saldırdır. Hatta devlet, kendi ülkesinde ve kendi vatandaşları üzerinde bile bu menfur eylemi gerçekleştirmiştir.¹⁶¹ Tarih Milanoviç'in bu görüşünü destekleyecek çok sayıda örneği barındırmaktadır. Nitekim Bosna'da (uluslararası toplumun Srebrenitsa'da şiddet ve soykırımı önlemedeki başarısızlığı),¹⁶² Kamboçya'da (Kızıl Kmer rejimi tarafından yapılan zulüm ve soykırım),¹⁶³ Kongo'da (10 milyon Afrikalı'nın Belçika Kralı Leopold tarafından katledilmesi),¹⁶⁴ Darfur'da (Darfur ve Sudan soykırımı),¹⁶⁵ Doğu Timor'da (Endonezya'nın adadaki soykırımı),¹⁶⁶ Guatemala'da (1981-1983 yılları arasında

---

¹⁵⁹ Michael Keren and Donald S. Sylvan (Ed.), **International Intervention: Sovereignty versus Responsibility**, Portland, OR, Frank Cass, 2002, ss. 56-57.

¹⁶⁰ Michael O'Hanlon, **Saving Lives with Force: Military Criteria for Humanitarian Intervention**, Washington, DC, Brookings Institution Press, 1997, v.

¹⁶¹ Milanovi c, Marko, "State Responsibility for Genocide," **The European Journal of International Law**, Vol. 17, No: 03, 2006, s. 563.

¹⁶² David Rieff, **Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West**, New York, Touchstone, 1995.

¹⁶³ Dith Pran, (Ed.), **Children of Cambodia's Killing Fields: Memoirs by Survivors**, New Haven, Yale University Press, 1997.

¹⁶⁴ Adam Hochschild, **King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa**, New York, Mariner Books, 1998.

¹⁶⁵ Don Cheadle and John Prendergast, **Not on Our Watch: The Mission to End Genocide in Darfur and Beyond**, New York, Hyperion Books, 2007.

¹⁶⁶ Joseph Nevins, **A Not-So-Distant Horror: Mass Violence in East Timor**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2005.

meydana gelen soykırım),¹⁶⁷ Nazi Almanyası'nda (Nazi zulmü ve Yahudi soykırımı,¹⁶⁸ Holokost ve Yahudi nüfusunun ortadan kaldırılması),¹⁶⁹ Çin'de (Japonların Çin'e karşı yürüttüğü biyolojik savaş),¹⁷⁰ Rusya'da (Stalin tarafından milyonlarca Rus'a yönelik soykırım),¹⁷¹ Amerika yerlilerine karşı (1490-1890 yıllar arasında, Kuzey ve Güney Amerika'daki Avrupalı sömürgecilerin burada ikamet eden 100 milyon kişiyi katletmesi)¹⁷² yapılanlar ortadadır. Bununla birlikte, soykırım yasağı *erga omnes* bir yükümlülüktür. Dolayısıyla devletler hala bu vahşetlerin işlenmesinden sorumludur ve bu sorumluluklarını yerine getirmekten kaçamazlar.

Milanovic buna ilaveten, bir soykırımda bulunulması için işbirliği yapmanın bile uluslararası hukuka göre cezalandırılabilceğini ifade etmektedir. Ne var ki insanlık tarihi, özellikle bu hususta utançlarla doludur. Nitekim tarih, yukarda zikredilen soykırım vakıaları gibi devletler tarafından işlenen ya da ortak olunan ya da faillerin desteklendiği birçok olayı da kaydetmiştir.¹⁷³

Vestfalya Antlaşması'ndan sonra devlet egemenliği kavramı hızla gelişerek devletlere kendi güçlerini ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşları üzerinde münhasıran tatbik etme ve yönetme yetkisini vermiştir.¹⁷⁴ Ancak 20. yüzyılda tanık olunduğu gibi devletler bu mutlak otoriteyi kullanırken çok sayıda insan hakları ihlallerine neden olmuşlardır.¹⁷⁵ Bu, nihayetinde uluslararası toplumu mutlak otoritenin kullanımına ilişkin bazı istisnalar üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.¹⁷⁶ Nitekim *jus cogens* normların

---

¹⁶⁷ Etelle Higonnet, **Quiet Genocide: Guatemala 1981–1983**, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, 2009.

¹⁶⁸ Anne Frank, **The Diary of a Young Girl: The Definitive Edition**, New York, Doubleday, 1991.

¹⁶⁹ Adolf Hitler, **Mein Kampf**, New York, Houghton Mifflin, 1971/1939.

¹⁷⁰ Daniel Barenblatt, **A Plague Upon Humanity: The Hidden History of Japan's Biological Warfare Program**, New York: Perrenial, 2005.

¹⁷¹ Norman M. Naimark, **Stalin's Genocides** Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2010.

¹⁷² David E. Stannard, **American Holocaust: The Conquest of the New World**, New York, Oxford University Press, 1992.

¹⁷³ Ibid., s. 603.

¹⁷⁴ Jeremy Moses, **Sovereignty and Responsibility: Power, Norms and Intervention in International Relations**, New York, Palgrave Macmillan, 2014, s. 25.

¹⁷⁵ Maryann K. Cusimano, **Beyond Sovereignty: Issues for a Global Agenda**, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000, s. 4.

¹⁷⁶ Aidan Hehir, **The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention**, New York, Palgrave Macmillan, 2012, ss. 1-11.

gücünün artmasıyla birlikte bu konuda büyük bir değişim meydana gelmiştir. Kölelik, korsanlık, soykırım ve benzeri eylemlerin yasaklanması yirminci yüzyılda gelişen kavramlardır fakat hikaye bu noktada sonlanmamıştır. İnsan hakları savunucuları ve Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu ile çalışan diğer kişiler,¹⁷⁷ 2001 yılında R2P olarak bilinen Koruma Sorumluluğu kavramını önerdiler.¹⁷⁸ Bu kavram, devlet egemenliği doktrini ve müdahale etmeme ilkesiyle çelişiyor olsa da, kendi vatandaşlarını korumaya yönelik uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getiremeyen bir devletin bu meselelerine müdahale etmek suretiyle, bu sorumluluğu uluslararası toplumun omuzlarına transfer eder ve onun önünü açmaktadır.

Bu kavram, empoze edilen sorumlulukları yerine getirmeyi ihmal ettikleri durumlarda devletlerin üzerine *de facto* daha yüksek bir otorite yerleştirir. Buna karşın bu konsept, meşruiyeti ve elverişliliği açısından uluslararası hukukçular arasında önemli bir tartışmanın konusudur. Yine de bu doktrinin iki katmanlı sorumluluk barındırdığı söylenebilir. Bunlardan ilki, devletlerin vatandaşlarını herhangi bir zarardan korumalarını bekler. İkincisi, devletler bunda yetersiz kalırlarsa aynı şeyi daha sonra uluslararası toplumun omuzlarına aktarır ve uluslararası toplumun R2P doktrini kapsamında yükümlülüklerini yerine getirmesini bekler. Buna karşın uluslararası toplum birçok durumda bu sorumluluklarını yerine getirmekte başarısız olmuştur. Ezcümle Keşmir'in Hindistan tarafından idare edilen bölgesinde meydana gelen insan hakları ihlallerine dikkat çeken BM İnsan Hakları Komisyonu'nun birçok raporuna ve çeşitli BM kararlarına rağmen Keşmir sorununda uluslararası toplum vecibelerini yerine getirmemiştir. Bu konu tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacaktır.

Yukardakilerin yanı sıra, Soykırım Sözleşmesi'nde devlet destekli soykırım manasına gelen aşırı derecedeki siyasi şiddete karşı bir çare yer almamaktadır. Fakat iyi olan şudur ki, R2P nihayetinde bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını önleyici bir

---

¹⁷⁷ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), **the Responsibility to Protect**, Ottawa, The International Development Research Centre, 2001.

¹⁷⁸ Aidan Hehir and Robert Murray (Ed.), Libya, **the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention**, New York, Palgrave Macmillan, 2013.

yolla destekler ve güvenli bir mekanizma yaratır. Buna göre uluslararası toplum, devletlerin veya hükümetlerin kendi yükümlüklerini ihmal etmeleri suretiyle ortaya çıkan ve korunan kişilerin toplu katliamına yönelik eylemleri asgariye indirebilir ya da ortadan kaldıracaktır. Hatta yukardaki paragraflarda incelediğimiz dört mesele Koruma Sorumluluğu kavramı ile ele alınmıştır. R2P'yi uygularken kasıt gerekliliği artık sorun olmadığı için Soykırım Sözleşmesi'nde koruma altında alınan herhangi bir grup veya kişiye karşı bir soykırım eylemini teşkil eden herhangi bir durumda da bu koşul aranmayacaktır. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi veya bölgesel kuruluşlar, bu Sözleşme'nin gerektirdiği resmi prosedürü yerine getirmeden¹⁷⁹ insanları her türlü kaybın ve mahrumiyetin acısından kurtarmak için harekete geçebilir. Hatta devletler, bu müdahaleyi Güvenlik Konseyi onayından geçmeden veya onun katılımı olmadan bile yapabilir. Ancak R2P kapsamında bunun yapılabilmesi için şu dört ihtiyati ilkenin karşılanması gerekir: Haklı müdahale, son çare olarak kuvvet kullanımı, orantılılık ilkesi ve olumlu gelişme beklentisi. R2P'nin uygulanmasına ilişkin bu dört ilke, korunan kişilere karşı birey, grup veya devletler tarafından planlanan büyük ölçekli bir toplu katliamı önlemek suretiyle Soykırım Sözleşmesi'nin uygulanmasını tamamlar. Ayrıca bu ilkeler, devlet egemenliği ilkesine göre mevcut olan tek otorite kavramından uzaktır ve insanların refahına odaklanır. R2P, yalnızca dört tür grubun korunmasını öngören Soykırım Sözleşmesine nazaran devlet destekli soykırıma karşı bile herkes için daha rasyonel bir önleyici yaklaşım sağlar.

Soykırım yasağı da¹⁸⁰ bir *jus cogens* norm olarak uluslararası hukukta tanınır. Hatta Birleşmiş Milletler ilk oturumunda bu menfur eylemi uluslararası hukukun temel normlarına ve ilkelerine aykırı ilan etmiştir.¹⁸¹ Soykırımın uluslararası hukuk kapsamında *jus cogens* norm olmasına istinaden yasaklanması devletler üzerinde diğer bütün

---

¹⁷⁹ Peter Walker and Daniel Maxwell, **Shaping the Humanitarian World**, New York, Routledge, 2009.

¹⁸⁰ Article II of The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, in force January 12, 1951, 78 U.N.T.S.277.

¹⁸¹ General Assembly Resolution 96 (1), December 11, 1946.

devletlere karşı bir *erga omnes* yükümlülük yaratır.¹⁸² Ağırlığına ve çirkinliğine rağmen soykırım teşkil eden fiillerin sınıflandırılmasına ilişkin adli bir kılavuz dışında tanımına ilişkin kafa karışıklığı şaşırtıcı bir şekilde hala sürmektedir.

1.11 YARGISAL MEKANİZMALAR YOLUYLA KORUMA

Gerçek veya tüzel bir kişinin bir suçlu ya da zarar veren kimse tarafından hakkı ihlal edilirse, bu kişinin müracaat edebileceği iki yol vardır: Yargısal mekanizmalar ve yargısal olmayan mekanizmalar. Yargısal mekanizmalar yoluyla koruma, ulusal ve uluslararası düzeyde mevcuttur.

Herhangi bir kimsenin hakkını ihlal eden kimse, iddia konusu eyleminden dolayı uluslararası mahkemeler tarafından sorumlu tutulur ve üstün otorite, yani hükümet aracılığıyla temsil edilen devlet, mağdur şahsın uğradığı zararı telafi etmek amacıyla mahkemelerin kararlarını icra ve infaz eder.

1.11.1 Uluslararası Adalet Divanı

Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organıdır. İki tür yargı yetkisine sahiptir. Birincisi, devletler tarafından kendisine sunulan hukuki ihtilafları uluslararası hukuka göre karara bağlamak, yani çekişmeli yargı yetkisidir. İkincisi ise BM organları, uzman kurumlar veya ilgili yetkili kuruluşlar tarafından kendisine getirilen bir hukuki sorun üzerine görüş bildirmek, yani danışma görüşü verme yetkisidir. UAD, devletlerin soykırım konusundaki sorumlulukları ile ilgili olarak *Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Davası*'nda "*Soykırım Sözleşmesi'nin, tüm devletlerin adli işbirliği ve ulusal veya uluslararası her alanda sorumluluklarını yerine getirmesi gibi uluslararası toplum üzerinde ikili sorumluluk yarattığı*" kararına varmıştır. Soykırım Sözleşmesinin 3. maddesi bu konuda o kadar açıktır ki sadece devleti soykırım suçunu işlemekten sorumlu tutmakla kalmaz, aynı zamanda bu suça iştirak etme, teşebbüs; bu suçu işlemeye tahrik

¹⁸² **Belgium v. Spain**, Barcelona Traction Case, Light and Power Company, Ltd, UAD, 1970, para. 34. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf> 09 Eylül 2020.

etme ve hatta soykırım için işbirliği yapmayı bile uluslararası hukuka göre suç olarak öngörmüştür. Eğer bir devlet bu gereklilikleri yerine getirmezse bu durum Sözleşme'ye taraf olan diğer devletlere karşı yükümlülüklerini ihlal etmekle sonuçlanır.

Söz konusu Sözleşme, 1. maddeden 7. maddeye kadar taraf devletlere çeşitli yükümlülükler yükler. Bu noktada, mezkur hükümlerin soykırım suçunun işlenmesi konusunda devletleri bağlamadığı yorumu yapılabilir. Ne var ki, bu yorum Sözleşme'nin amacı ve konusuyla doğrudan çelişki arz edecektir. Nitekim aynı argümanı Sırbistan ve Karadağ da ileri sürmüştü, UAD ise bu talebi reddetmiştir.¹⁸³ Divan ayrıca 3. Maddenin bu yükümlülüğü gerek bireylere gerekse aynı şekilde yüklediğini ifade etmiştir:

Eylemleri hukuken devlete atfedilebilen herhangi bir devlet organı, herhangi bir kişi veya grup, Sözleşmenin 3. maddesinde öngörülen suçlardan birini işlerse devletin uluslararası sorumluluğu doğar.¹⁸⁴

UAD'nin verdiği bu karar, devletlerin soykırımı önlemek için gerekli özeni göstermeleri konusunda hukuken sorumlu olduklarına dair hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır.¹⁸⁵ Uluslararası hukuka göre soykırımı önlemek için devletler arasında işbirliği bir uluslararası yükümlülüktür ve kasıtlı körlük politikasına üçüncü devletler tarafından rıza gösterilemez, zira bu daima uluslararası sorumluluğu doğurur.

1.11.2 Uluslararası Ceza Mahkemesi

15 Haziran - 17 Temmuz tarihleri arasında Roma'da BM çatısı altında toplanan Roma Konferansı, yeni bir daimi uluslararası ceza mahkemesinin doğması ile neticelenmiştir. Roma Statüsü, geriye yürümeyen hükümleri ile beraber 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe girmiştir. Buna karşın çok sayıda katılımcının umut dolu çaba ve çalışmalarına rağmen tüm insan haklarına tam manasıyla bir teminat sağlanamamıştır. Hatta soykırım tanımı, halihazırda belirsizlikleri barındıran ve böylece kullanışsız hale

---

¹⁸³ **Bosnia v. Serbia**, para. 166. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> 09 Eylül 2020.

¹⁸⁴ Ibid., para. 179.

¹⁸⁵ Ibid., para. 430.

gelen 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesinin lafzından birebir kopyalanmıştır.¹⁸⁶ Bununla birlikte, insanlığa karşı suçların esnek bir şekilde tanımlanması, Mahkeme'nin bu suçlara yönelik amaç ve niyetini büyük oranda göstermektedir. Ayrıca, Mahkeme ilgili devletin iradesine tabii olarak karanlık tarafa doğru da meyletmıştır. Bu, UCM'nin bir davayı görmesi için ilgili devletin onun yargı yetkisine rıza göstermiş olması gerektiği anlamına gelir. Bu konudaki en iyi örnek, aşağıda da ele alacağımız gibi, Roma Statüsü kapsamına giren fiilleri işlemekten suçlu olsa da mahkemenin yargı yetkisini kabul etmeyi reddeden Amerika Birleşik Devletleri'dir. Dolayısıyla, Mahkeme yalnızca taraf devler veya BM Güvenlik Konseyi'nin başvurusu üzerine yargılamaya başlayabileceklerdir. Bu da soruşturma ve yargılama bağımsızlığının kağıt üstünde kaldığını gösterir.¹⁸⁷

Uluslararası ceza hukukunun amacı, herhangi bir devlete karşı gelenleri değil, bir suç işledikleri takdirde, devletleri yargılamaktır. Bununla beraber UCM, birçok kez insan haklarının korunması amacıyla müdahale gerekliliğinin olduğu fakat suçun işlendiği yerin yargı yetkisi kapsamına girmediği ya da ilgili devletin Statü'ye taraf olmadığı durumlardaki başarısızlığını kabul etmiştir. Bu devletlere Çin, Rusya, ABD; suç işlenen yerlere ise Afganistan Irak ve yine Çin örnek verilebilir.¹⁸⁸

Aynı şekilde Kolombiya hükümetlerinin siyasi muhalifleri ve diğer grupları bastırmak ve katletmek için attığı adımlar UCM tarafından soruşturulmamıştır. Yalnızca bir durumda, yani Batı Sudan'daki Darfur bölgesinde ulusal hükümet tarafından işlenen vahşet üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin tetiklemesi ile UCM soruşturma açmıştır. 2009 yılında UCM'nin Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir hakkında çıkardığı tutuklama kararı da işe yaramaz bir kağıt parçasından fazlası değildi ve orada yaşayan insanların ve mal varlıklarının imha edildiği iddiasını durdurmaya yardımcı olmadı. Bütün bunlar, soykırım ve insanlığa karşı suçlara maruz kalan ve bunların telafi edilmesini talep eden mağdurların UCM'nin etkililiğine dair getirdikleri soru işaretleridir.¹⁸⁹ Nedeni ise Roma

---

¹⁸⁶ Daniel Feierstein, **Genocide as Social Practice**, Rutgers University Press, 2014, s. 23, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt6wq9vn.6> 11 Eylül 2020.

¹⁸⁷ Ibid.,

¹⁸⁸ Ibid.,

¹⁸⁹ Ibid., s. 24.

Statüsü'nün soykırım kavramı konusunda açık olmaması ve onu diğer suçlardan ayırt etmekte başarısız olmasıdır.

1.11.3 Uluslararası Ad-Hoc Mahkemeler

Soykırım ve diğer suçların isnat edildiği sanıkların kovuşturulması ve cezalandırılmasına yönelik uluslararası ceza hukuku sisteminde çok sayıda gelişme yaşanmıştır. Bunlar arasında EYUCM, RUCM ve Sierra Leone Özel Mahkemesi bu konudaki ilerlemenin mihenk taşlarıdır. Bütün bu ad hoc mahkemeler, çok sayıda insanın katledilmesine neden olan soykırımlara ilişkin davaların görülmesi için kurulmuştur. Bu mahkemeleri kuran antlaşmalar belirli kuralları içermektedir. RUCM'nin verdiği kararlardan birinde kasten öldürme ile soykırım arasındaki fark şöyle ifade edilmiştir:

Soykırım suçunun ayırt edici bir yönü, bir grubu tamamen veya kısmen yok etme kastının (*dolus specialis*) varlığıdır. *Dolus specialis*, Statü'nün 2. maddesinde (a) ve (e) bendindeki tüm soykırım eylemleri için geçerlidir. Yani, sıralanan tüm eylemlerin 'milli, etnik, ırksal veya dini bir gurubu tamamen ya da kısmen yok etme kastıyla' işlenmesi gerekir. İşte soykırım suçunu sıradan bir adam öldürme suçundan ayıran husus bu özel kasttır.¹⁹⁰

Bununla beraber RUCM ve EYUCM'nin vardığı neticeler pek de övülmeye değer değildir. Şöyle ki, Soykırım Sözleşmesi'nin uygulanmasının zorluğu kanıtlanmış ve sonuç olarak birçok suçlu gözaltından, tutuklamadan ve bilahare hükmedilen cezadan kaçmayı başaramıştır.

1.11.4 Yargısal Olmayan Mekanizmalar Yoluyla Koruma veya Alternatif Uyuşmazlık Çözümü

Her geçen gün yargı mekanizmasının uyuşmazlık çözümü için tek forum olduğu inancı değer kaybetmeye başlamıştır. Bir yandan, uyuşmazlık durumundaki devletler arasında müzakere, arabuluculuk, tahkim gibi yüzyıllardan beri süregelen uyuşmazlık çözüm yolları, yani alternatif uyuşmazlık çözümü (AUÇ) mevcuttur. Diğer yandan, AUÇ

¹⁹⁰ Kayishema et al. (ICTR-95-1-T), Judgement, 21 Mayıs 1999, para. 91. <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ict-95-1/trial-judgements/en/990521.pdf> 11 Eylül 2020.

adalet standartı ve koşulların elverişliliği gerekçesiyle hukukta hala belirsizdir. Buna karşın AİHM, önündeki davalardan birinde mahkemeye müracaat etmeksizin bu mekanizma aracılığıyla da bir hukuki yolun varlığına işaret etmiştir.¹⁹¹

AUÇ, resmi yargı sisteminin yanı sıra çeşitli devletlerin ulusal sistemlerinde de mevcuttur. Ezcümle Avrupa Birliği'nde arabuluculuğa ilişkin bazı kararlar kabul edilmiştir.¹⁹² Keza İngiltere ve Galler Yüksek Mahkemesi mahkeme huzurunda arabuluculuğu düşünmeyen tarafları cezalandırabilir.¹⁹³ AUÇ'nin etkililiği konusundaki tartışmalar halen devam etmektedir ancak AUÇ'nin uyuşmazlıkları çözmek için bir araç olarak kullanılması tarafların iradelerine bağlıdır. Yine de kimse alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının maddi açıdan ve zamandan tasarruf etmesi bakımından avantajını inkar edemez.

1.12 YÜKÜMLÜLÜĞÜN YERİNE GETİRİLMEMESİ

Buraya kadar olan bölümlerde uluslararası toplumun insan haklarını korumak amacıyla tüzükler, sözleşmeler, antlaşmalar ve benzeri yollarla kurulan mahkemeler ve divanlar şeklinde formüle edilen mekanizmanın uluslararası hukukun alt dalları olan uluslararası ceza hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukukunun emrettiği yükümlülükleri yeterince yerine getiremediğini gördük. Bu noktada şu soruları sormak gerekmektedir. Bu ihmalleri mağdur taraf açısından telafi edecek çözüm yolu nedir? Uluslararası hukuktan sapan devletler bunun için cezalandırılmalı mıdır?

Bilindiği üzere, dünyada ulusal ve uluslararası düzeyde egemen olan sistemler birbirlerinden farklılık arz eder. Her ikisi de ceza mekanizmaları ve egemen tarafından kontrol edilmesi açısından farklı hukuk sistemlerine sahiptir. Şöyle ki uluslararası hukuk sistemi belirli hukuki normları içerir ancak bu normların uygulanması için uluslar üstünde

¹⁹¹ **Golder v. United Kingdom**, AİHM, Appl. no. 4451/70, Judgment of 21 Şubat 1975, para. 34. <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1975/1.html> 12 Eylül 2020.

¹⁹² Commission Directive 2000/43, OJ 2000 L180/22; Commission Directive 2009/52, OJ 2009 L136/3.

¹⁹³ Pre-action protocols specific to the type of dispute, www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/protocol/prot_pic 12 Eylül 2020.

bir güce sahip değildir. BM, UAD, UCM gibi çeşitli bazı kurumlar vardır fakat tüm bunlar diğer rekabet eden unsurlarla beraber devletlerin rızasına bağlı olan kaynaklarla sınırlıdır. Bu ise nihayetinde yukardaki tartışmada vurgulandığı gibi uluslararası düzeydeki tüm sistemi zayıflatmaktadır. Hatta bu kurumların yetki alanları ve yetkilerini nereden aldıkları bile sorgulanabilir.¹⁹⁴ Bu kurumlar, insanları korumak için herhangi bir devletin onu geçersiz kılmasına izin vermeden sağlam bir meşruiyete ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte devletler, geriye kalan uluslararası hukuk süjelerinin geçmişte ve günümüzde devletler tarafından kontrol edildiği uluslararası hukuk sisteminin daima merkezinde kalmıştır. Bu, uluslararası düzeyde etkililik konusunda sınırlara sahip olan devletler tarafından sorumlulukların açık bir şekilde reddedilmesine yol açar.¹⁹⁵ Ancak öte yandan ulusal sistemlerde kefaret, ıslah edicilik, caydırıcılık vb. şekillerdeki niteliklere sahip bütün bir ceza mekanizması vardır.¹⁹⁶

Ünlü hukuk bilgini John Braithwaite, suçlularda utanç yaratan bir “Yeniden Bütünleştirici Utanma Teorisi” olduğunu öne sürmüştür. Suçun rehabilitasyonun mevcudiyetiyle açık bir hoşnutsuzluğunu kanıtlayan yeniden bütünleştirici utandırmayla değiştirmekten ziyade, suçluların basitçe utandırılmasına karşı çıkıyor.¹⁹⁷ Aynı şey devletin herhangi bir suçun faili veya zanlısı olduğu durumlarda daha etkilidir. Sadece devletin soykırım yapmasının kınanması yeterli değil, soykırımı inkar etmeye yönelik tedbirlerine ek olarak yalnız şimdi değil gelecekte de başka adımlar atılması esaret, silahlanma yasağı, nefret medyasının engellenmesi, bireysel fail veya devlet durumunda varlıkların dondurulması gibi gerekiyor. Uluslararası düzeydeki yargısal ve gerekli özeni gösteren yargısal olmayan mekanizmalar, nihayetinde mağdurları telafi etmek için geniş geçiş önlemleri ile adalet sağlanmasında rolünü oynayabilecek olanı güçlendirebilir. Bu, uluslararası toplumun soykırıma ve insanlığa karşı suç oluşturan suçlara karşı ortak çaba

---

¹⁹⁴ David Ermann and David J. Lundman, **Corporate and Government Deviance**, New York, Oxford University Press, 1978, s. 59, 60.

¹⁹⁵ Ibid., s. 64.

¹⁹⁶ Ibid.,

¹⁹⁷ John Braithwaite and Tony Makkai, “Reintegrative Shaming and Compliance with Regulatory Standards,” **Criminology**, Vol. 32, No: 03, 1994, s. 362.

ve toplu sorumluluk üstlenmesini gerektirir; UCM’ye evrensel yargı yetkisi vererek ya da bu menfur suçları herhangi bir devletin onayını almaktan bağımsız olarak ve BMGK’nin veto yetkisi yoluyla herhangi bir etkisi olmaksızın yargılamak için özel olarak kurulmuş olan; adalet ve eşitlik doğal adalet ilkesine aykırı, güç veya herhangi bir bağımlılık olmaksızın uluslararası suçlar üzerinde evrensel / uluslararası yargı yetkisine sahip başka bir Mahkemenin oluşturulması. Nedeni ise aynı sorunun çözümüyle birlikte sonraki bölümlerde de cevaplanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN KEŞMİR SORUNU

2.1 KEŞMİR: GENEL BAKIŞ

Hint Alt Kıtası'nın 1947 yılında bölünmesinin hemen ardından Keşmir üzerinde dünyanın iki nükleer gücü, yani Hindistan ve Pakistan arasında uzun yıllar süren bir ihtilafın konusu olmasının arkasındaki nedenleri ele almadan önce Keşmir tarihi ve coğrafyası üzerine kısa bir giriş yapmamız yerinde olacaktır.

2.1.1 Kısa Bir Giriş

Keşmir'den söz edildiğinde, şüphesiz ki bu kelime 1947'den önceki eski Cammû-Keşmir Mihraceliği (Prenslık Devleti / *Princerly State*) ya da kısaca Cammû-Keşmir için kullanılmaktadır. Ne var ki 1947'de Hint Alt Kıtası'nın bölünmesinden ve Britanya tarafından iki yeni dominyon arasında, yani Hindistan ve Pakistan arasındaki *güç geçişi* sağlandıktan sonra Hindistan ve Pakistan Keşmir kelimesini farklı yorumlamaya başlamışlardır.

Pakistan bu tabiri genellikle tüm Cammû ve Keşmir için ve hatta bazen Keşmir Vadisi'ni de kapsayacak şekilde ya da kendi kontrolü altındaki Azad Keşmir bölgesini kastederek kullanmaktadır. Öte yandan Hindistan bu tabirle genellikle Keşmir Vadisi'ni kastetmektedir. Uluslararası toplum ise kelimeyi 1947'de uyuşmazlığın vuku bulmasından önceki tüm Cammû ve Keşmir bölgesine tekabül edecek şekilde kullanmaktadır.

Bu bölge, üç vilayet veya bölgeden oluşmaktaydı: Cammû, Keşmir ve Sınır Bölgeleri. 1947-1948 yıllarında Hindistan ve Pakistan arasındaki savaşın ardından burası beş bölgeye dönüşmüştür: Azad Keşmir, Cammû, Keşmir, Ladakh ve şu anda yaygın olarak Gilgit Baltistan olarak bilinen Kuzey Bölgeleri. Bu beş bölgeden üçü, Hindistan'ın işgali altındadır: Cammû, Keşmir ve Ladakh. Bu üç bölgeyi işgal ve kontrol ederek buralar

üzerinde hak iddia eden Hindistan'ın ayrıca Pakistan'ın kontrol ettiği diğer iki bölge üzerinde de iddiaları bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Keşmir Sorunu şeklinde ortaya çıkan Hindistan-Pakistan itilafının çözümüne yönelik çeşitli kararlar vermiştir.¹⁹⁸

2.1.2 Keşmir Coğrafyası

Bu bölge istilacılar, göçmenler; İran, Afganistan, Orta Asya, Hindistan, Tibet vb. ülkelerden gelen insanların beraberinde getirdiği uzun bir tarihe ve geniş bir kültüre sahiptir. Cammû-Keşmir Eyaleti Güney Asya bölgesinde yer almaktadır. Güneybatısında Pakistan yer alırken kuzeydoğusunda Hindistan bulunmaktadır. Toplamda 84.471 mil kare yüzölçümüne sahiptir. Bu yüzölçümü göz önüne alındığında 1947'de bölünme sırasında Hint Alt Kıtası'nda bulunan en az 562 prensliğin (bazı kaynaklarda 565, hatta bazılarına göre bu sayı 584'ü bulur) arasında en büyük eyaletlerden biriydi. Söz konusu Hindistan prenslikleri üç farklı kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan bazıları yasama ve yargılama bakımından tam yetkiliyken bazıları ise kısmen yetkili ve eyaletten eyalete farklılık arz etmekle birlikte iç idaresinde bir şekilde Britanya'nın belirli bir kontrolünün olduğu prensliklerdir. Son olarak bazı prenslikler ise sınırlı hükümet haklarına sahip olan bölgelerdi ve bunların çoğu ya diğer devletler ya da Britanya Hindistan'ı ile çevrili birkaç yüz dönümden fazla olmayan bir alandan oluşuyordu. Bu prenslikler ya da otantik ismiyle mihracelikler arasında Cammû-Keşmir büyük eyaletlerin dahil olduğu ilk kategoride yer almaktaydı.¹⁹⁹

2.1.3 Bağımsızlık Savaşı

1947'de Hint Alt Kıtası'nın bölünmesi sırasında Cammû-Keşmir'de nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Müslüman halk, önce mihraceye daha sonra ise bu bölgeyi işgal eden Hindistan'a karşı bir kurtuluş savaşı başlatmıştır. Sonuç olarak 24 Ekim 1947'de eski Cammû-Keşmir Mihraceliği topraklarının 5.000 mil karelik bir bölümü olan ve daha çok

¹⁹⁸ <https://www.newyorker.com/magazine/2015/06/29/the-great-divide-books-dalrymple> 01 Ekim 2020.

¹⁹⁹ <https://www.1947partitionarchive.org/> 01 Ekim 2020.

Azad Cammû-Keşmir olarak bilinen Cammû-Keşmir'in bir kısmını kurtarmışlardır. Daha sonra burası Azad Cammû ve Keşmir Hükümeti olarak anılmıştır. Bu kurtarılmış bölge, Hindistan ve Pakistan arasında ihtilaf konusu olan Keşmir'in hala bir parçasıdır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütler tarafından yaygın bir şekilde "Pakistan idaresindeki Keşmir" olarak anılan Azad Cammû-Keşmir bölgesi, "Hindistan idaresindeki Keşmir"den Hindistan ve Pakistan arasında *de facto* bir sınır teşkil eden Kontrol Hattı (*Line of Control / LoC*) ile ayrılmaktadır.²⁰⁰

2.1.4 Zorunlu Göç ve Savunmasız Mülteciler

Bu bölgeye dini olarak Müslümanlar hakim olmuştur. 1947'de Keşmir'de Pandit olarak da adlandırılan Hindular nüfusun yüzde altısını oluşturmaktaydı. Ancak özellikle 1988'de Keşmir Vadisi'ndeki Hindistan karşıtı ayaklanmadan sonra Hinduların çoğu, nüfus çoğunluğunu kendileriyle aynı dine mensup olanların teşkil ettiği güneye, Hindistan'a veya komşu Cammû bölgesine iltica etmişlerdir.²⁰¹ Aynı durum, Müslüman nüfus için de geçerlidir. Onlar da Hindistan karşıtı ayaklanmaların öncesinde ve özellikle de sonrasında Hindistan hükümeti ve Hint güçlerinin zulmünün yaşamlarını sürekli olarak tehlike altında bırakması nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu Müslümanların büyük çoğunluğu Pakistan'a ya da Azad Keşmir'e sığınmıştır.²⁰² Bu durumlarda insanlar hayatlarını kurtarabilmek için kaçmış olsalar da uluslararası toplum, bu insanların geçim kaynakları açısından dünyanın hangi bölgesinde ya da hangi ülkede yaşadıklarından bağımsız olarak kötü koşullara sahip olduklarının fazlasıyla farkında olmuştur. Her zaman bulundukları toplumun savunmasız bir parçası olarak görülmüşler ve genellikle sırf başkalarının nefret söylemlerinin kurbanı olmakla kalmayıp aynı zamanda yerel halkın doğuştan veya başka bir şekilde sahip olduğu ifade, konuşma, vicdan özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklere de tam manasıyla sahip olamamışlardır.²⁰³ Aynı durum medeni, sosyal,

---

²⁰⁰ Ibid.,

²⁰¹ https://www.washingtonpost.com/world/asia-pacific/70-years-later-survivors-recall-the-horrors-of-india-pakistan-partition/2017/08/14/3b8c58e4-7de9-11e7-9026-4a0a64977c92_story.html 02 Ekim 2020.

²⁰² Ibid.,

²⁰³ Ibid.,

siyasi, kültürel muhafaza ve yaşamları ve diğer konular bakımından yalnızca Hindistan'ın diğer bölgelerine kaçan Panditler için değil; Azad Keşmir'e ya da Pakistan'a sığınan Keşmirli Müslüman mülteciler için de geçerlidir.²⁰⁴ Bunun nedeni sözleşmeler, şartlar, antlaşmalar ve diğer insan hakları enstrümanları ve insan hakları kurumları aracılığıyla uluslararası toplum tarafından dile getirilen sözde hak ve özgürlükler sloganına rağmen mültecilerin her zaman mülteci olarak kalmalarıdır.

Harita No. 2.1 Cammû-Keşmir Haritası (1947'deki Bölünmeden Önce)

Kaynak: <https://www.pndajk.gov.pk/downloads.php?page=maps>

2.2 KEŞMİR TARİHİ: 1947 ÖNCESİ

Keşmir'in 1947 öncesi tarihinin kısa bir özeti aşağıdaki gibidir:

²⁰⁴ Ibid.,

Tablo No. 2.1 Keşmir’in 1947 Öncesi Kronolojik Olayları²⁰⁵

Seri Nnumarası	Yıl	Kronolojik Olaylar
1	M.Ö. 245	Keşmir’de Budizm. M.Ö.250’de Ashoka Dönemi. Budizm M.S. 525’e kadar sürdü.
2	M.S.724-760	Lalatiditya Dönemi
3	14. Yüzyıl Ortası	Müslüman Dönemi
4	M.S.1586	Babür İmparatoru Ekber Keşmir’i fethetti.
5	M.S.1756-1819	Afgan Dönemi
6	M.S.1819	Mihrace Ranjit Singh tarafından fethedildi
7	M.S.1846	İlk Sih Savaşı ve Amritsar Antlaşması ve Gulab Singh Dogra yönetiminin yükselişi
8	M.S.1857	Ranbir Singh Dönemi
9	M.S.1925	Hari Singh Dönemi
10	Ağustos 1947	Alt Kıtanın Bölünmesi

Keşmir’in yakın tarihi, 1846 Şubat’ında başlamaktadır. Zira 1845 İngiliz-Sih savaşında Sihler yenilgiye uğramış ve Sih İmparatorluğu Mihracesi Daliph Sing ile Britanyalılar arasında Lahor Antlaşması akdedilmiştir. Bu antlaşmadan bir hafta sonra 16 Mart 1846’da ise Keşmir tarihi açısından önemli bir antlaşma, yani Amritsar Antlaşması imzalanmıştır.²⁰⁶ Amritsar Antlaşması ile Britanyalılar Keşmir Vadisi’ni 75.000 Nanakşahi (Sih rupisi) karşılığında Cammû Mihracesi Gulab Singh’e satmışlardır. Amritsar Antlaşması ile İndus Nehri’nin doğusundan başlayarak Ravi Nehri’nin batısındaki tüm engebeli bölge, yani Keşmir bölgesi Dogra hanedanından Gulab Singh’in

²⁰⁵ S. H. Zaidi, “The Intractable Kashmir Issue: Search for a Rational Solution”, **Pakistan Horizon**, Vol. 56, No: 02, Kashmir, Nisan 2003, ss. 53-85.

²⁰⁶ “Treaty of Amritsar”, **Kashmir Information Network**, www.Kashmir-information.com/LegalDocs/TreatyofAmritsar.html 01 Ekim 2020.

hakimiyetine geçmiştir.²⁰⁷ Böylece Keşmirliiler, Müslümanlara çok az saygı duyan Gulab Singh'e adeta bir eşya gibi satılmışlardır.²⁰⁸

Devletin zamanla değişen coğrafyası, ülkesi, nüfusu ve hükümetlerine yukarıdaki paragraflarda değinilmiştir. Sonradan Hindistan ve Pakistan arasındaki uyuşmazlığın konusu olacak olan mevcut Cammû-Keşmir Eyaleti, Ranjit Singh İmparatorluğu'nun bir generali olan Dogra Gulab Singh tarafından kurulmuştur. Pencap'taki büyük Sih İmparatorluğu'nun kurucusu olan Ranjit Singh, Gulab Singh'i sadakati nedeniyle 1820'de Cammû Eyaleti'nin racası ilan etmiştir. Raca Gulab Singh daha sonra bu bölgeyi kendi imparatorluğunu kurmak için bir üsse dönüştürmüştür. Gulab Singh, 1830'larda Ladakh'ı ve ardından 1840'larda Baltistan'ı fethetmiştir. Buna karşın Müslüman halk, 1830'lardaki direniş esnasında uğradıkları zulüm ve katliam nedeniyle Dogra hükümdarlığını kolayca kabullenememişlerdir.²⁰⁹ Keşmir Vadisi, 1819'da Sihler tarafından Afganların elinden alınmış ve burası Doğu Hindistan Kumpanyası'na devredilme yükümlülüğü altına sokulmuştur. Genel Vali Hengry Hardinge'nin Britanya'nın bölgedeki doğrudan hakimiyetini genişletme konusundaki isteksizliği nedeniyle Keşmir Vadisi, Britanya tarafından Gulab Singh'e 16 Mart 1846 tarihli meşhur Amritsar Antlaşması ile 7,500,000 Nanakşahi bedele karşılığında satılmıştır. Bu nedenle Amritsar Antlaşması'na satış akdi benzetmesi yapılmaktadır. Aslında Britanyalılar ayrıca Gulab Singh'e bu bölgedeki hakimiyetini sağlamlaştırabilmesi için askeri destekte bulunma sözü de vermiş ancak yerel halkın direnişi nedeniyle bu yardımın gelmesi iki yıl gecikmiştir.²¹⁰

2.2.1 Keşmir Vadisi

Keşmir üzerine yazan tarihçiler genellikle Keşmir Vadisi üzerinde odaklanıp diğer bölgeleri ihmal etmişlerdir. Keşmir Vadisi, Cammû-Keşmir Eyaleti'nin toplam yüzölçümünün % 10'dan biraz daha fazlasını oluşturmasına rağmen buradaki nüfus,

---

²⁰⁷ Ibid.,

²⁰⁸ Ibid.,

²⁰⁹ Bawa Satinder Singh, **The Jammu Fox. A Biography of Maharaja Gulab Singh of Kashmir 1792-1857**, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1974, ss. 12-13.

²¹⁰ Ibid.,

eyaletin toplam nüfusunun neredeyse yarısından fazlasıydı. Aynı zamanda (özellikle 1947'den sonra Hindistan'ın idaresinde olan kısım) servetin, turistik cazibenin, pirinç ve meyve yetiştiriciliği itibarıyla tarımın merkezi; kereste ve Keşmir şalı endüstrisinin adeta ana yurduydı.

2.2.2 Uygarlığın Evreleri

Keşmir Vadisi, üzerinde etkisi olan farklı medeniyetler bakımından pek çok aşamadan geçmiştir. M.S.9. yüzyılda Budistlerden Hindu medeniyetine, bilahare bazı tarihi metinlerle de doğrulanan ve tarihçi Kalhana'nın "Kralların Nehri" anlamına gelen Rajataranigisi'ndeki hikayelerin geçtiği 12. yüzyıldan²¹¹ 1339'da Şah Mir tarafından kurulan İslami rejimin başladığı 14. yüzyıla kadar farklı aşamalar görmüştür. Sultan Şemsüddin'in hükümdarlığı döneminde oldukça bilinen bu bölgeyi başta Mir Seyid Hamdani olmak üzere muhtelif din alimleri ziyaret etmiştir.²¹²

Babür İmparatoru Ekber Şah, 1586'da Keşmir'i hakimiyeti altına aldığını ilan etmiştir. Buna karşın Babür hanedanının düşüşüyle birlikte 1752 yılında meşhur kumandan Ahmed Şah Dürrani komutasındaki Afganlar, Keşmir Vadisi'nin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu kontrol, Ranjit Singh önderliğindeki Sihlerin Afganları Keşmir vadisinden atarak, yeni Cammû-Keşmir Mihraceliği'ni kurdukları 1819 yılına kadar devam etmiştir. Afganların 1819 yılındaki düşüşünden sonra yaşananlar önceki bölümlerde ele alınmıştır. Zamanla Gulab Singh ve halefleri kuzeybatı bölgesindeki etkilerini Keşmir'e kadar genişletmeye çalışmıştır. Bu bölge Gilgit, Hunza, Nagar olarak da bilinir ve diğer alanlar da çoğunlukla Kuzey Bölgeleri olarak ifade edilmektedir.

2.2.3 Nüfus Çeşitliliği

Cammû-Keşmir Eyaleti diğer eyaletlere nazaran etnik, din, inanç ve başka unsurlar bakımından karmaşık bir yapı arz etmekteydi. Hindular ve Sihler, Cammû bölgesinde

---

²¹¹ Arthur Llewellyn Basham, **The Wonder that was India. A Survey of the culture of the Indian Sub-continent before the coming of the Muslims**, Londra, Sidgwick and Jackson, 1954, s. 44.

²¹² Ibid.,

çoğunluğu oluştururken Keşmir Vadisinde ise Müslümanlar çoğunluğu teşkil ediyordu. Jawaharlal Nehru, Sir Tej Bahadur Sapru'nun aileleri gibi Panditler, Keşmirli Brahmanlar gibi kayda değer bazı nüfuz sahibi Hindu azınlık, Keşmir Vadisinde yaşıyor olsa da buranın nüfusunun %90'ını İslam dinine mensup olmanın yanı sıra yerel kültürlerini de devam ettiren Müslümanlardan müteşekkildi.²¹³ Öte yandan, Ladakh'ın nüfusunu çoğunlukla Tibet Budistleri oluşturuyordu. Dahası başkent Skardu ile Baltistan, Şiiliğin On İkiciler koluna bağlı Müslüman bir topluluğun yaşadığı bir bölgeydi. Ağa Han'ın başında olduğu İsmaili tarikatına mensup Hunzalıları hariç, Keşmir'in Hunza, Nagar, Gilgit, Chilas, Astor bölgeleri ve komşu bölgelerde halkın büyük çoğunluğu Şii inancını taşıyordu. Bu bölge ile Keşmir Vadisi arasında kültür bakımından çok az benzerlik bulunmaktaydı.²¹⁴

2.2.4 Topografik Çeşitlilik

Cammû ve Keşmir dağlık bir bölgedir ve Pamirler, Hindukuş Dağları, Himalayalar ve Karakurum Dağları ile çevrelenmiştir. K2 tabir edilen dünyanın ikinci en yüksek zirvesi, Baltistan'ın Karakurum bölgesinde bulunmaktadır. Jhelum Nehri, Chenab ile beraber İndus Nehri gibi Keşmir Vadisi ve Pakistan'daki hayatın kaynağı denilebilecek nehirler Cammû ve Keşmir'den akar ve burada kesişirler. Pakistan Pencap'ının dördüncü nehri Ravi'nin bile eyalet sınırlarına uzanan kısa hatları bulunmaktadır. Bütün bunlar bu bölgenin ekonomisinde ve günümüzde özellikle Pakistan için hayati bir rol oynamaktadır.

2.2.5 1947 Bölünmesi: Hindistan Mühracelikleri İçin Tarihi Bir Hata

Yukarıdaki kısa girişte Cammû-Keşmir'in ve bitişindeki muadili Pakistan Pencap'ının Müslüman çoğunluğu, buranın Pakistan'la ve özellikle de tarımsal hayat

---

²¹³ Walter Roper Lawrence, **Kashmir Valley**, London: Oxford Uni. Press, 1895, s. 401. Daha fazla ayrıntı için bkz.: Henny Sender, **The Kashmiri Pandits. A Study of Cultural Choice in North India** India, New Delhi, 1988.

²¹⁴ Lawrence, Ibid.,

açısından Pakistan'ının refahı için temel nitelikteki akarsu kolları ile coğrafi bağı özetlenmiştir.

Bir yandan Pakistan ile kültürel, dini, ekonomik ve diğer etkiler yalnızca bölünme sırasında Cammû-Keşmir'in ana bölgelerinin Pakistan'a bırakılması yoluyla dikkate alınmamalıydı. Netice itibariyle bu bölgenin halkına serbest bir gelecek bırakılmamıştır. Britanya Hindistanı'nın iki halefi, yani Pakistan ve Hindistan arasındaki Cammû-Keşmir uyuşmazlığı 1947'de Hindistan Alt Kıtası'nın bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu aslında Britanya'nın mihraceliklere karşı tutumunun sonucunda gerçekleştirmiş ve tarihi bir hata yaşanmıştır. Lord Birdwood bu tarihsel hataya haklı olarak şu şekilde işaret etmektedir:

Orta Asya haritası üzerinde siyasi mülahazalara göre tamamen yapay bir alanı çevreleyen hatlarla bölgenin sınırlandırılması, Keşmir Jhelum Vadisi üzerinde coğrafi bir ucube yaratmıştır.²¹⁵

Öte yandan, Gulab Singh'den başlayarak Hari Singh'e kadar olan Dogra mihracelerinin idaresi kötü bir yönetimdi. Hatta Dogra hanedanının tamamen otokratik ve keyfi olan idaresi, 19. yüzyılın sonlarında Hindistan Hükümeti için bile insancıl kaygılar açısından sürekli bir endişenin kaynağı olmuştur. 1877-1878 yıllarındaki kıtlık, yetkililerin yolsuzluğu ve diğer zulümler nedeniyle binlerce Keşmirli ölmüştür.²¹⁶ Bu durum, Hindistan Devlet Bakanı Lord Kimberley'i 1884 yılında şu sözleri kaleme almaya zorlamıştır:

Cammû-Keşmir Eyaleti'nin idaresinde acil reform ihtiyacı konusunda ne yazık ki şüpheye yer yoktur. Ülkedeki egemenliğin hangi koşullar altında mevcut Hindu hanedanına emanet edildiği göz önüne alınarak Britanya Hükümetinin Müslüman nüfus adına müdahalesinde gecikip gecikmediği sorgulanabilir.²¹⁷

Burada, 1846 Amritsar Antlaşması'ndan sonra İngilizlerin Keşmir'de özel görevli bir İngiliz yetkili atamıştır. Bu yetkili bir bakıma Genel Vali'nin elçisi gibi çalışmaktaydı. Mihrace ile Hindistan Hükümeti arasındaki ilişkileri yürüten bu yetkili, daha sonra aynı pozisyon ve görevle 1885 yılında Keşmir'deki Britanya'nın Mukim Temsilcisi (*Rezident*)

²¹⁵ Lord Birdwood, **Two Nations and Keşmir**, London, Robert Hale, 1956, s. 25.

²¹⁶ Ibid.,

²¹⁷ Government of Great Britain, Accounts and Papers. East Indies. Papers Relating to Kashmir, Vol. 6072, 1890, LIV, s. 233, Kimberley to the Government of India, 23 Mayıs 1884.

haline gelmiştir. 1889 yılında baskıcı yönetimi nedeniyle Mihrace Pratab Singh bütün kamu işlerinden uzaklaştırılmıştır. Yetkiler şu cümlelerle Eyalet Konseyi'ne devredilmiştir:

[...] Mihrace'nin kardeşlerini ve Britanya hizmetinde çalışan belli seçilmiş yerli memurları içererek [...] Bu Konsey, Mukim Temsilci'ye danışmadan önemli bir adım atmama ve herhangi bir teklif getirildiğinde Mukim Temsilci'nin tavsiyesine göre hareket etme şartına tabi olarak tam yetkilere sahip olacaktır.²¹⁸

Bu Eyalet Konseyi, 1925'te Pratap Singh'in ölümüne kadar devam etmiştir. Ancak 1905'ten itibaren bazı yetkilerin devri nedeniyle son Mihrace Hari Sing, öncekinden daha az mutlak bir otokrasinin hüküm sürdüğü bir devleti devralmıştır.

2.2.6 Poonç Jagir'in Cammû-Keşmir'e Katılması

Britanyalıların Hindistan'dan ayrılmasından on yıl önce Mihrace Hari Singh, Poonç'u 1935-1936'da hakimiyeti altına almayı başarmıştır. Burası Pencap ile bağları olan ve Hari Singh'in hak iddia ettiği bir bölgeydi. Nitekim iki Dogra hanedanı arasında uzun yıllar düşmanlığın sürdüğü Pencap bölgesini Ranjit Singh, Gulab Singh'in erkek kardeşlerinden biri olan Dhyan Singh'e vermişti. Bununla beraber Poonç nüfusunun çoğunluğunu Abdali Afganları ya da Dürrani aşiretine mensup Sudhan Müslümanları teşkil etmekteydi. Buranın halkı kendilerini Cammû Keşmir'e ait görmemişlerdir. Bundan daha çok, kendilerini Jhelum halkına özellikle de Hazara bölgesindeki halka daima yakın görmüşlerdir.

2.2.7 Britanya'nın Gizli Menfaatleri

Bu husustaki bazı teoriler dışında, genel olarak Britanyalıların eyaletin önemli bölgelerinden biri olan ve Orta Asya bölgesindeki meseleleri kontrol edebilmek için stratejik bir nokta kabul edilen Gilgit Ajansı'nı kontrol etmeye yönelik büyük bir ilgilerinin olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu durum, Hintli bilim insanı Dr. H.L. Saxena tarafından da belirtilmiştir. Ona göre, 1846'dan 1947'ye kadar olanlar, Keşmir

---

²¹⁸ Lord Cross, Secretary of State for India to the Viceroy Lord Lansdowne, **Papers Relating to Keşmir**, 24 May 1889.

sorununun ortaya çıkmasında hayati bir rol oynayan İngiliz stratejisinin bir parçasıdır.²¹⁹ Hatta Dr.Sexena, Şeyh Abdullah'ı 1931'de Srinagar'da meydana gelen toplumsal hadiselerden sorumlu tutmuş ve onun Hindistan Hükümeti için çalışan bir casus olduğunu, Mihrace Hari Singh'i baskı altına alarak Gilgit bölgesini teslim etmeye zorlamayı amaçladığını iddia etmiştir.

Ne var ki diğer teorisyenler, Dr. Sexena'nın değindiği bu hususların tarihi kayıtlarda biraz farklılık arz ettiğini ifade etmişlerdir. Bu teorisyenlere göre, İngilizlerin ne Srinagar'daki karışıklıklarda ne de 1947'deki Güç Geçişi sırasında rolü bulunmamaktadır. Önceki teorisyenlerin Gilgit Ajansı hakkındaki iddialarında olduğu gibi, Lord Mountbatten da burada rol oynamamıştır. Şöyle ki Britanya'nın bölgedeki dolaylı hakimiyet politikası gereği Cammû-Keşmir, 1846'da Cammû Mihracesi Gulab Singh'e devredilmişti. Sihler, 1846 Amritsar Antlaşması'ndan önce bölgenin bu kısmı üzerinde zayıf bir kontrole sahip olsa da 1852'deki yerel aşiret isyanıyla bu vaziyet bozulmuştur. Mihrace Ranbir Singh, 1860'ta Gilgit'i yeniden ele geçirmiş ve kendi prensliğinin bir parçası haline getirmiştir. Bunun yanı sıra Dogralar ile Hunza hükümdarı arasında akdedilen antlaşmalarla karşılıklı ilişkiler geliştirilmiştir. Bu sırada Hindistan Hükümeti ve Sih Mihraceliği arasındaki ilişkiler değişmeye başlamış ancak 1885'ten kısa bir süre sonra yeni Cammû-Keşmir Mihracesi Partap Singh'in hükümdarlığı devralmasıyla birlikte Sih İmparatorluğu'nun idaresi yozlaşmakla kalmamış, aynı zamanda baskıcı bir tutum almıştır. Gerek Hindistan gerek İngiliz basını bu konuyla uzun süre meşgul olmuştur. Bu durum, Hindistan Hükümeti'ni bölgenin coğrafi önemi nedeniyle bu bölge hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Bu nedenle, Hindistan Hükümeti sadece doğrudan hakim olabileceği yeni bir Gilgit Ajansı kurmakla kalmamış, aynı zamanda Mihrace Partap Singh'i 1886 yılında Srinagar'daki Britanya Mukim Temsilcisi'nin gözetiminde Eyalet Konseyi'ne dahil etmiştir.²²⁰ Bu düzenlemelerin

---

²¹⁹ Hori Lal Saxena, **The Tragedy of Keşmir**, New Delhi, Nationalist Publishers, 1975, s. Önsöz. Ayrıca ayrıntılı olarak, bkz.: Vishnu Dutt Chopra, **Genesis of Indo-Pakistan Conflict on Keşmir, with an Introduction by Parmeshwar Narayan Haksar**, New Delhi, Patriot Publisher, 1990.

²²⁰ Muhammad Yasin, **British Paramountcy in Keşmir 1876-1894**, New Delhi, Atlantic Publishers & Distributors, 1984.

Hindistan Hükümeti için sadece Mihrace'nin sonunu getirmesi bakımından değil, aynı zamanda bu stratejinin bölgedeki Çin ve Rus yayılmacılığına karşı da çok avantajlı olduğu ortaya çıkmıştır. Yine 1889'da bu bölge için daha sağlam temellere dayanan düzenlemeler yapılmıştır.²²¹ Buna rağmen, Britanya ile Hunza Mihraceliği arasında 1891-1892 Hunza Savaşı patlak vermiştir. Savaşı Hunzalıların kaybetmesinin ardından, Hunza mihracesi Çin'e kaçmış ve dört sene sonra orada ölmüştür. Bu savaş, bu bölgeyi siyasi olarak adeta çetin ceviz haline getirmiştir. Buna ek olarak, Gilgit Ajansı'nın bünyesinde bulunan çeşitli küçük eyaletlerde çok sayıda isyan başlamıştır. Ayrıca Chitral ve Britanya arasında 1895'te ortaya çıkan ciddi kriz, Hindistan Hükümeti'ni sonunda Chitral ve komşu eyaletleri Dir ve Swat'ın yeni oluşturulan Malakand Ajansı'na dahil edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum, ayrıca 1878'de Chitral'ın Cammû-Keşmir Mihraceliği'nden bağımsız bir prenslik devletine, yani mihraceliğe dönüşmesine neden olmuştur.²²²

Dogra güçlerinin de eşlik ettiği Britanya'nın bu zaferiyle beraber tüm bu bölgeler, Gilgit Ajansı şemsiyesi altına girmiş ve Cammû-Keşmir'in kontrolü de ele geçirilmiştir. Aslında Hunza ve Nagar vadileri de dahil olmak üzere tüm bu bölgelerin idaresi Britanya'nın elinde olmuştur. Bu durum, Britanya'nın Cammû-Keşmir ordusunu devre dışı bırakmak için Gilgit İzci Birlikleri'ni kurmasına da neden olmuştur. Hatta 1935'te Britanyalılar, Gilgit kasabasının yakınındaki bir bölgeyi kiralarak güvence altına almış, bu bölge daha sonra Gilgit Kiralanmış Bölgesi olarak anılmıştır. Dahası, Britanyalı yetkililerin komutası ve kontrolü altındaki Gilgit İzçileri'nin 1947 yılında Cammû-Keşmir mihracesine karşı savaştıkları da tarihi olarak bilinmektedir.

2.2.8 Dogra Mihracesi'nin Baskıcı Yönetimi ve Akıbeti

Bu bölgedeki ve farklı alanlarındaki Dogra ve İngiliz siyasetiyle ilgili yukarıda anlatılan tarihi olaylar, Cammû-Keşmir hükümdarlarının özellikle bu bölgede ikamet eden Müslümanlara karşı oldukça baskıcı olduğunu gözler önüne sermektedir. Dogra hükümdarları, birçok durumda halkın güçlü muhalefetiyle karşılaşmışlardır. Bunların

---

²²¹ Ibid.,

²²² Ibid.,

dışında üç önemli olay yaşanmıştır. Tabiiyet konusu düzenlenmiş ve buna göre Cammû Keşmir’de yaşayan ve gayri menkule sahip olanlar tebaadan sayılmıştır. Bu statü, 1927’de yerel halka da uygulanmış ve Cammû, Keşmir, Gilgit, Baltistan, Ladakh ve Poonç’ta doğmayanlar bu kapsamın dışında bırakılmıştır. Bunun yanı sıra, 1899 yılında dolaşım hakkı bakımından bir takım ek kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Keşmir’de çalışmak, yaşamak, Keşmir’e taşınmak, Keşmir’den taşınmak izne tabi tutulmuş; bu durum ise nefret uyandırmıştır. İdare tarafından, halkın konuştuğu dile göre de ayrımcılık yapılmıştır. Nitekim, Urduca’yı iyi bilen Pencap Hindularının yerel halka karşı imtiyaz sağladığı devlet hizmetlerinde ve askerlik görevinde, yerel halkın iyi bildiği Farsça yerine resmi dil olarak Urduca’nın kullanılmasına dair bir kanun çıkarılmıştır.

1910 yıllarının başlarında Pencaplılara karşı başlayan hareket 1925’te yeni tabiiyet kurallarının neşredilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu düzenlemeye göre, tüm tebaa dört farklı sınıfa ayrılmıştır: (i) 1885’den önce Cammû-Keşmir’de mukim olanlar (ii) Buraya 1885-1911 arasında gelenler (iii) 1911’den sonra gelenler. Ayrıca 31 Ocak 1927’den önce gelenlerin taşınmaz mülkiyeti satın alabilmeleri için izin almaları gerekmektedir. (iv) Şirketlerle ilişkili olanlar.²²³ Bu düzenleme ile yalnızca Keşmir halkının 1947’de Hindistan Alt Kıtası’nın bölünmesinden sonra önemli hale gelen Cammû-Keşmir’de hayatını sürdürmesini kısıtlamıştır. O dönemde Mihrace Hari Singh tarafından atılan bu adım Keşmir’e dışarıdan gelenlerin haklarını sınırlandırarak Keşmirlilerin statüsünü istihdam edilebilmeleri açısından yükseltmiş olsa da 1930’dan sonra Keşmir Vadisi’nde mihraceye karşı büyük bir ayaklanma başlamıştır.²²⁴

Bu hareketin kökenleri, 1900’lerden itibaren Cammû-Keşmir’de Müslümanların kötü yaşam koşullarının sosyal ve dini açıdan iyileştirilmesi için gösterilen çabalarda yatmaktadır. Devamında Srinagar’ı ziyaret eden genel valiye bazı önde gelen Keşmirli tarafından muhtıra yoluyla bir mesaj tevdi edilmiştir. Bu adım, Mihrace’nin büyük öfkesiyle karşılık bulmuş ve halkın üzerindeki baskı giderek artarak hapsedme, sınır dışı

---

²²³ Manzoor Fazli, **Keşmir Government and Politics**, Srinagar, Gulshan Publishers, 1982, ss. 131–133.

²²⁴ Ibid.,

etme gibi zulümler devam etmiştir. Keşmir halkı arasında mihraceye karşı duyulan nefret, Hindu bir polis memurunun Cammû'da Kur'an'a saygısızlık etmesiyle birlikte daha da şiddetlenmiştir. Dini inancı tahkir eden bu eylemin sonucunda bu yaşananlara karşı güçlü bir ajitasyon vaki olmuştur. Sonuç olarak Mihrace Hari Singh, 13 Temmuz 1931'de yirmi bir kişinin polisler tarafından öldürüldüğü ve diğer pek çoğunun da yaralandığı olaylarda halka karşı kırbaçlamalar, tutuklamalar, mahkumiyetlerle mukabele etmiştir. Öyle ki, bütün Keşmir eyaletini büyük bir huzursuzluk ve şiddet kaplamıştır. Bilhassa bölge merkezleri olan Srinagar, Anantnag, Baramulla, Shopian ve Sopore'da vaziyet ciddi bir hale gelmiştir. Bu, Cammû şehirlerindeki çeşitli grupların Müslüman yanlısı protestolarıyla daha da çoğalmış ve Hindistan'da Britanyalıların bölgede hukuk ve düzeni sağlamak ve mihraceye destek vermek amacıyla takviye göndermesine neden olan ciddi toplumsal bir isyanla sonuçlanmıştır.²²⁵

Bu dönemde genç Keşmir lideri Şeyh Abdullah öne çıkmış ve “*Keşmir Aslanı*” unvanını kazanmıştır. Bu koşullar, Mihrace'nin Praja Sabha'yı (75 delegeden oluşan bir Halk Konseyi) kurarak Cammû-Keşmir'de anayasal temelli bir demokrasi kurmasını sağlamıştır. Ancak bu sistemde insanların rolü çok sınırlı tutulmuş ve evrensel yetişkin oy hakkı sistemine uymaksızın insanların yalnızca yüzde beşi oy kullanma hakkını elde etmiştir. İfade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, protesto veya siyasi muhalefet yapabilme haklarını elde edememişlerdir. Mihrace'nin sözde halk konseyinde bir seçim sistemi yerine adeta atanma sistemi işlemiştir. Zira Praja Sabha, daima Hari Singh'in tamamen kendi iradesine dayanan ve sıkı bir kontrol mekanizması altında faaliyetlerini yürütmüştür. Bu, temel sosyal haklardan mahrum olan Müslümanların mihracelerin otokratik uygulamalarına karşı muhalif duygularını, aleyhteki mücadelelerini ve isyanlarını hiçbir zaman durdurmamış ve nihayetinde Cammû-Keşmir Eyaleti'nde 1938 ve 1946 yılındaki protestolarla sonuçlanmıştır.²²⁶

---

²²⁵ Ian Copland, “Islam and Political Mobilization in Kashmiri 1931-1934”, *Pacific Affairs*, Vol: 54, No: 02, 1981, s. 231.

²²⁶ Ibid.,

2.2.9 Keşmir’i Terk Et Hareketi ve Dogra Hükümdarının Sonu

1946’da bu bölgede, yani Cammû-Keşmir Eyaleti’nde Mihrace yönetimine son vermek için Şeyh Abdullah liderliğindeki bir siyasi parti olan Tüm Cammû ve Keşmir Ulusal Birliği tarafından “*Keşmir’i Terk Et*” kampanyası başlatılmıştır. Bu hareketin önderleri, en başından beri Keşmir halkının dikkate almadan imzalanan ve Keşmir’in satış akdi gibi değerlendirilen 1846 Amritsar Antlaşması’nı ticari bir satış gibi görmekten ziyade bu antlaşmayı ahlaki temellerden yoksun ve geçersiz bir antlaşma olarak ele almışlardır. Bu hareket başladıktan sonra, mihrace sıkıyönetim ilan etmiş ve Şeyh Abdullah ve taraftarları da dahil olmak üzere binlerce siyasi lider ya tutuklanmış ya da Cammû-Keşmir’den ayrılmaya zorlanmıştır.

Bu hapis cezası, 1947’deki Praja Sabha seçimlerinde Ulusal Konferans tarafından boykotla sonuçlanmıştır. Öte yandan Keşmir’de meşhur olan Ulusal Konferans’a karşın 1932’de kurulan ve Cammû’nun en popüler partisi haline gelen Tüm Cammû-Keşmir Müslüman Konferansı, Cammû ve Keşmir Müslümanlarına ayrılan yirmi bir sandalyeden on altısını kazanmıştır. Bu sırada Şeyh Abdullah, üç yıl ağır hapis cezasına mahkum edilmiştir. *Keşmir’i Terk Et* kampanyası açısından, 1947’de Hindistan Alt Kıtası’ndaki bölünme ile Hindistan’ın ayrılmasından kısa bir süre sonra Hindistan’ın ilk başbakanı olacak olan ve dönemin en güçlü ve etkili ismi olmakla beraber Şeyh Abdullah’ın da yakın arkadaşlarından biri olan Jawaharlal Nehru’nun ilk önce Mihrace’ye bağlı güçler tarafından tutuklanması, daha sonra arkadaşını müdafaa etmeye tekrar eyalete geldiğinde buradan kovulmasıyla beraber devletin tarihinde büyük bir dönüm noktası meydana gelmiştir.²²⁷ Zira bu hareket Mihrace Hari Singh’i, özellikle Kongre’den önce Nehru ve meslektaşlarının gözünde Cammû-Keşmir’de meydana gelmiş en kötü vakaların faili haline getirmiştir. Nihayetinde Kongre, Keşmir meselesini İngilizlerin Hindistan Alt Kıtası’nı terk etmelerinden bir yıl önce bile gündem listesinin ilk sırasına koymuştur. Bu

---

²²⁷ Karan Singh, **Autobiography**, Delhi, Oxford Üniversitesi Press, 1994, s. 40.

durum, Abdullah'ı siyasi olarak güçlendirmiş ve Mihrace'yi ise Nehru'nun başbakan olmasından sonra Hindistan Hükümeti nezdinde siyasi anlamda zayıflatmıştır.

Nehru'nun nüfuzu, Mihrace'nin hızlı düşüşü ve Dogra hanedanının Cammû ve Keşmir'de çöküşü, Abdullah'ın yükselişiyle ve Hindistan Ulusal Konferansı'nda aldığı desteğin artması ile sonuçlanmıştır.²²⁸ Nihayet, Müslüman Konferansı'nın popüler olmasıyla Cammû halkı kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmişler ve ifade özgürlüğü haklarından mahrum olarak muhaliflerin nefret söylemlerinin hedefi haline gelmişlerdir.²²⁹ Keza Abdullah ve partisinin elinde tuttuğu hemen hemen bütün idari ve siyasi yetkiler ile yükselen Hint ve Keşmir nasyonalizmi arasında kendilerini sıkışıp kalmış bir sandviç gibi görmüşlerdir. Hatta Hindistan Hükümeti, Cammû (Dogra hakimiyeti esnasında imtiyazlı olanlar) ve Ladakh halkından daha çok Keşmirilileri (Keşmir vilayetindekiler) yatıştırmaya çalışmıştır.²³⁰

Sonuç olarak, Müslüman Konferansı'nın Cammû'dan Keşmir'e kaçan çok sayıda lideri, Cammû-Keşmir Eyaleti'nde Cammû'dan Keşmir'e büyük bir siyasi güç kaymasına yol açmıştır.²³¹

2.3 KEŞMİR TARİHİ: 1947 SONRASI

1947 sonrası senaryonun anlaşılması ile İkinci Dünya Savaşı arasında güçlü bir ilişki vardır. Zira bu savaşın sonuçları Britanyalıları, Hindistan Alt Kıtası üzerinde mutlak kontrollerini kaybetmeye başlamaları sebebiyle Hindistan'ı terk etmeye zorlamıştır. Hindistan'da fiziksel ajitasyon ve şiddet de içeren İngiliz karşıtı siyasi hareket, 1947 yılında öyle bir hal almıştır ki sayıları 562 ile 584 arasında olan²³² mihraceliklerin hükümdarları devletlerinin geleceğini Hindistan veya Pakistan ile birleştirerek sürdürmeyi düşünmeye başlamışlardır. Bu devletler, bölgeleri ve nüfusları bakımından farklı kategorilerdeydiler ancak Cammû-Keşmir Mihraceliği, 1947'de yaklaşık 84471 mil

²²⁸ Balraj Puri, *Cammû — A Clue to the Keşmir Triangle*, Delhi, Orient Longman, 1966, ss. 40, 50.

²²⁹ Ibid.,

²³⁰ Ibid.,

²³¹ Ibid.,

²³² Charles Allen-Sharada Dwivedi, *Lives of the Indian Princes*, Londra, Arena, 1984, ss. 2–3.

karelik bir yüzölçümüne ve gelir açısından ise zengin bir ekonomiye sahip en büyük prensliklerden biriydi.²³³ Komşusu Haydarabat, nüfus ve zenginlik bakımından Cammû-Keşmir'e üstünlüğü olmakla beraber sınırları Britanya Hindistan'ıyla çevriliydi.²³⁴ Cammû-Keşmir doğuda Çin ile, kuzeydoğuda Afganistan ile olmak üzere iki uluslararası sınıra sahip olduğundan tamamen veya kısmen Britanya Hindistanı ile çevrili olan diğer mihraceliklerden farklılık arz etmekteydi. Ayrıca, güneyinde ve batısında Hindistan'ın Pencap ve NWFP eyaletleri bulunmaktaydı.²³⁵

Bununla birlikte, Hindistan'ın 1947'de bölünmesinden yirmi-otuz yıl önce, yöneticilerinin otoriterliği ve siyasi özgürlüklerden mahrum olmaları nedeniyle Hint prensliklerinde halk, özgürlük mücadelesine doğrudan katılamadıkları için Britanya Hindistan'ındaki diğer Hintlilere kıyasla şanssızdı. Ağustos 1947'de bölünmenin eşliğindeyken Cammû-Keşmir Mihraceliği'ne bağlı üç vilayet vardı: Cammû (Mihrace Hari Singh'in ana vilayeti), Keşmir ve Sınır Bölgeleri. Poonç Jagir de ayrıca 1936'dan sonra Cammû vilayetine dahil edildi. Bunlar arasında Sınır Bölgeleri, yüz ölçümü olarak diğer iki vilayetten daha büyüktü ve Cammû, buraya Keşmir'den daha yakındı. Ancak Cammû diğerlerinden nüfus olarak daha kalabalıktı ve etnik, sosyal kültür ve diğer açılardan Pencap bölgesi ve halkı ile yakın bağlara sahipti. Hindular, Cammû-Keşmir'de nüfusları bakımından azınlıkta olsalar da Cammû'da diğer toplulukların aksine çoğunluklardı. Cammû şehri devletin kış başkenti olmasına rağmen devletin coğrafi anlamda merkezi Keşmir vilayeti idi. Keşmir Vadisi'nin üç bölgesi vardı: Anantnag, Baramulla ve üçüncüsü, en az nüfusa sahip olan ve batıda bulunan ancak tepelik arazi olmasına rağmen Jhelum Vadisi Yolu ile ünlü, Rawalpindi'nin kontrolüne geçen ve Keşmir Vadisi'nin temiz hava deposu olarak kabul edilen Muzaffarabad'tır.²³⁶ Muzaffarabad bölgesi en önemli ve stratejik güzergahlardan biri olarak kabul edilmiştir.²³⁷

²³³ Manzoor Fazili, **Keşmir Government and Politics**, Srinagar, Gulshan Publishers, 1982, s. 8.

²³⁴ Reginald Coupland, **Indian Politics 1936-1942**, London, Oxford Üniversitesi Press, 1943, s. 339.

²³⁵ Ibid.,

²³⁶ Ibid.,

²³⁷ İftikhar Ahmad (Chief Enumeration Office, Murree), **The Census of Azad Kashmir in 1951**, Government of Azad Kashmir, 1952, s. 6.

Keşmir Vadisi, ülkenin yaz başkenti kabul edilen Srinagar ve Anantnag bölgesine sahip olması nedeniyle Cammû-Keşmir'in siyasi merkeziydi. Sınır Bölgeleri vilayeti, yüzölçümü itibariyle geniş olmakla beraber Budist, Şii ve İsmaili topluluklarıyla nüfus bakımından ise azınlıktaydı.

2.3.1 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası

15 Ağustos 1947 tarihi, yalnızca Cammû Keşmir mihracesi için değil; aynı zamanda Hindistan Alt Kıtası'nda 18 Temmuz 1947'de kraliyet onayını alan Bağımsızlık Yasası uyarınca Hindistan ve Pakistan şeklinde iki yeni dominyon ortaya çıktığında, halk için de önemli bir değişiklik anlamına gelmekteydi.²³⁸ Bundan dolayı, Bölünme Planı'nın iki ayrı ve fakat paralel süreci vardı. İlk olarak Britanya Hindistan'ını iki yeni ülkeye, yani Hindistan ve Pakistan'a doğrudan bölmekti ve her birinin, her yöneticinin kendi devletinin Hindistan'a mı Pakistan'a mı katılacağına karar vermek zorunda olduğu Britanya mihraceliklerinin doğrudan kontrolü altında olmayan bölgelere bölünmesiydi. İkincisi, mihraceleri devletlerinin ekonomisini düzelterek hayatta kalabilmeleri için her iki dominyonla da dış ilişkiler, savunma ve iletişim ile ilgili bir uzlaşmaya girmeye teşvik etmekte. Birinci kategoriye ait Hindistan mihraceliklerinin neredeyse tamamı, üç büyük mihracelik dışında katılımını açıklamış veya niyetlerini bariz bir şekilde belirtmiştir. Sonuç olarak Hindistan ve Pakistan, İngiltere'nin siyasi desteğini geri çekmesinden kısa bir süre sonra topraklarına prenslikleri de dahil etmişlerdir. Britanya Hindistanı'nın herhangi bir topluluğun liderlerini dikkate almadan, hızlı ve gerekçesiz bir şekilde adeta cerrahi bir tarzla bölünmesi, Hindistan Alt Kıtası'nın kuzey kesiminde büyük bir kargaşaya yol açmıştır. Bu durum ileriki yıllarda ortaya çıkacak Hindistan-Pakistan sorununa olumsuz bir katkı olmuştur.

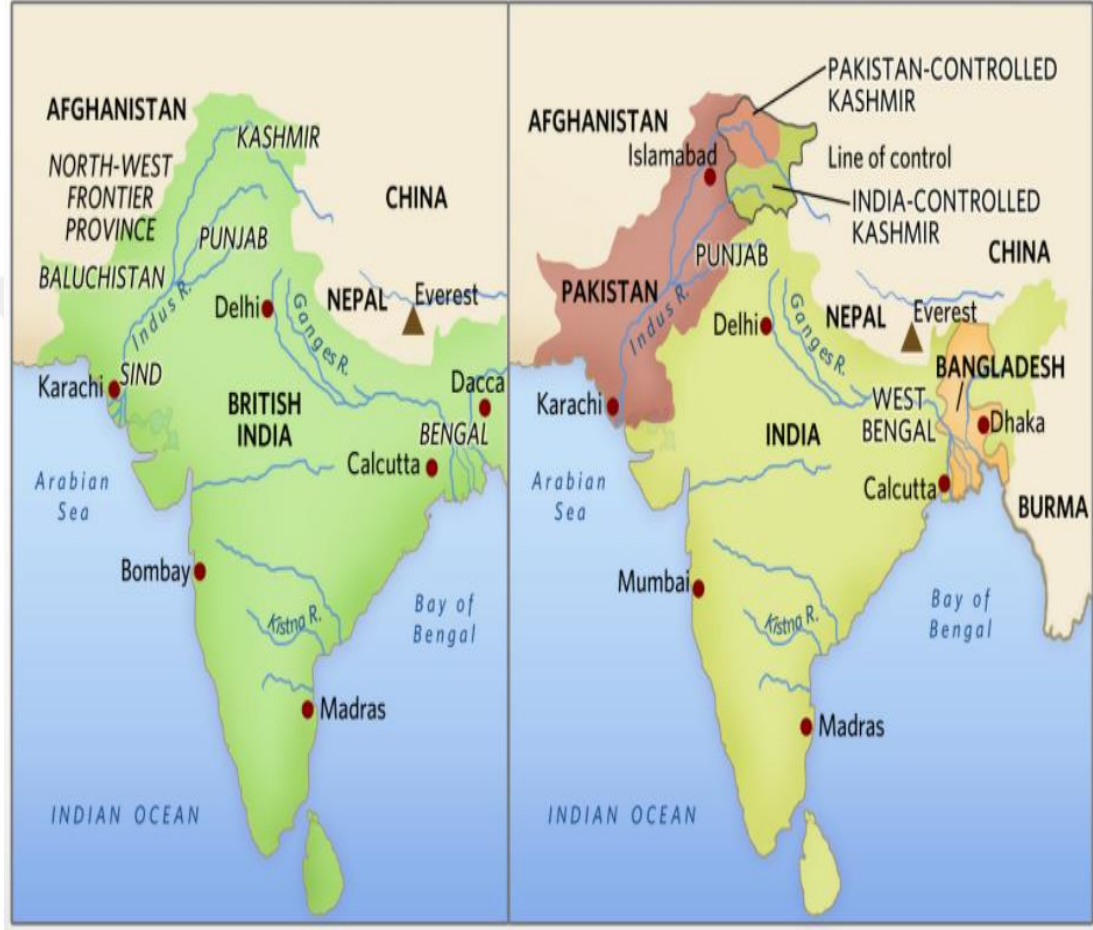
²³⁸ <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/legislativescrutiny/parliament-and-empire/collections1/collections2/1947-indian-independence-act/> 11 Ekim 2020.

Harita No. 2.2 Alt Kıta'nın Ağustos 1947'de Bölünmesi

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/world-asia-41662588>

Harita No. 2.3 1947 Sonrasında Değişen Sınırlar

Kaynak: <https://dianasaville.myportfolio.com/india-asia-minor-the-middle-east>

2.3.2 Hint Mıhraceliklerinin Kaderi: Açgözlülük ve Cehaletin Karanlık Hikayesi

Ne bölünmeden kısa bir süre sonra meydana gelmiş olan vahşetler ne de masum insanların katledilmelerinin hikayesi, bu tartışmanın konusu değildir. Bunlar esasında başka bir tartışmanın konusu olup tarihi birer gerçeklik olmakla beraber, ünlü Avusturalyalı siyaset bilimci Christopher Snedden'in "Keşmir ve Keşmirlileri Anlamak"

adlı kitabında²³⁹ Keşmir meselesi ile ilgili olarak Pakistan'ın Keşmir'le alakalı hiçbir şey yapmadığı, diğer Hint prensliklerinde olduğu gibi gücü elinde bulunduran Mihrace'nin Hindistan veya Pakistan olmadan da kendi devletinin geleceği hakkında karar verme hakkı olması şeklindeki tarihi iddiaları manipüle etmiştir.²⁴⁰ Bu nedenle 3 Haziran 1947'deki Bölünme Planı ile alakalı çok sayıda soru işaretinin hala varlığını sürdürdüğünü belirtmemiz gerekir. Mihracelere devletlerinin geleceğini belirleme statüsü verilmesine rağmen mihraceliklerde yaşayan halkların düşünceleri, talepleri ve istekleri göz önünde bulundurulmamıştır. Nitekim Mihrace'nin kararı ile halkın kararı aynı yönde olmazsa, nasıl karar verileceği sorunu gündeme gelmemiştir.

2.3.3 Cammû-Keşmir Vakasının Diğer Mihraceliklerden Farkı

Haydarabat, Travancore, Junagarh ve Pakistan ile toprak olarak veya din kardeşliği aracılığıyla bir teması olan komşu mihraceliklere rağmen Cammû-Keşmir, yalnızca çoğunluğu Müslüman halkın teşkil etmesi nedeniyle değil, aynı zamanda Pakistan, Pencap ve Kuzeydoğu Sınır Bölgesi'nde yaşayan nüfusla da yakın bağları olması sebebiyle çok önemli kabul ediliyordu. Mihraceliğin Pencap ve Bengal şeklinde bölünmesi, 1947'de çoğunluğu oluşturan nüfusun dinsel bağları açısından bir seçenek olabilirdi ancak Cammû Keşmir Mihracesi, tüm devleti ya Hindistan ya da Pakistan ile birleşerek idare etmek ya da bağımsız bir şekilde yönetime devam etme fikrindeydi. Bununla birlikte Britanyalıların Hindistan Alt Kıtası'ndan ayrıldığı zaman çıkarılan 1947 tarihli Hindistan Bağımsızlık Yasası, Britanyalıların prenslikler üzerindeki otoritesinin doğrudan ya da dolaylı olarak aslında çok fazla etkili olmadığını açıkça ortaya koymuştur.²⁴¹ Bu durum, bu prensliklerin bağımsızlığını kazanmasını sağlamış ve Cammû-Keşmir açısından da netice aynı olmuştur. Lakin aynı zamanda bu yasa ile anılan mihraceliklerin iki yeni dominyondan (Hindistan veya Pakistan) herhangi birine ilhak etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Britanyalıların mihraceleri coğrafi özellikleri ve halkın isteklerini göz önünde

²³⁹ Christopher Snedden, **Understanding Kashmir and Kashmiris**, London, Hurst & Company, 2014, s. 105-106.

²⁴⁰ Ibid.,

²⁴¹ Section 7(b), **Indian Independence Act 1947**, Parliament of United Kingdom, s. 4.

bulundurarak ilhak kararını vermelerine teşvik ettiği bilinmektedir.²⁴² Ancak az sayıda mihracelik, tebaasına danışmadan herhangi bir karar alma yetkisine sahipti. Cammû-Keşmir, Haydarabad, Junagarh, Manavadar ve Mangrol hariç Hindistan mihraceliklerinin hemen hemen tümü, Ağustos 1947 öncesinde bir ilhak belgesi imzalamış ya da niyetlerini açıkça belli etmişlerdir.

Tüm bunlar olurken, Haydarabat ve Junagadh'ın çekişmeli birleşmesi esnasında da önemli hadiseler yaşanmıştır. Bu iki şaibeli katılım, nihayetinde Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir uyuşmazlığı olarak ortaya çıkacak sorunun bir nevi temel yapı taşı oluşturmuştur. Yukarıda belirtilen her iki prenslik devletinde mihraceler Müslüman, nüfusun çoğunluğunu Hindular teşkil etmekteydi. Bu durum, Dogra mihracesi idare ettiği fakat nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu Cammû-Keşmir'deki durumun tam tersidir. Junagadh, Pakistan'a yakın olmasına rağmen toprakları Hindistan ile çevriliydi. Bu devletin mihracesi, tebaasının iradesini dikkate almadan 18 Ağustos 1947'de Pakistan'a katılma kararı almıştır. Pakistan bu ilhakı kabul etmiştir. Junagadh mihracesinin halk tarafından benimsenmeyen bu kararı nedeniyle kendisine karşı bir muhalefet başlamış ve sonuç olarak Nawab Pakistan'a kaçmıştır. Hindistan tarafından şiddetli bir biçimde desteklenen yerel meclisin Kongre üyeleri, bölgeyi yönetmeyi talep etmiştir. Öncesinde Hindistan Hükümeti'nden, askeri kuvvetlerin kendi topraklarına girmesini talep etmiş olan bir Yürütme Konseyi oluşturulmuş ve 9 Eylül 1947'de aynı durum meydana gelmiştir.²⁴³ Sonrasında 1 Ekim 1947'de geçici bir hükümet kurulmuştur. 1948 yılının Şubat ayının başında Hindistan tarafından, halkın Nawab'ın verdiği kararın aleyhinde oy kullandığı ve Junagarh'ın resmi olarak Hindistan'a katılmasıyla sonuçlanan bir plebisit düzenlenmiştir. Bu gelişme, süregelen kaosu sona erdirmesine rağmen Pakistan, Hindistan'ın attığı bu adımı kabul etmemiş ve hala Junagarh'ın Pakistan toprağı

---

²⁴² Section 2(4), **Indian Independence Act 1947**, Parliament of United Kingdom, s. 2.

²⁴³ **Keessing's Contemporary Archives**, London, Longman, Vol. VI, 1947, s. 8860.

olduğunu iddia etmektedir.²⁴⁴ Bu durumun neredeyse aynısı, Junagadh ile aşağı yukarı aynı durumda bulunan Manavadar ve Mangrol'de de yaşanmıştır.

Bu yaşananlar Cammû-Keşmir açısından endişe verici örnekler ortaya koymuştur. Haydarabat vakasında olduğu gibi çeşitli meseleler gündeme gelmiştir. Pakistan Nawab tarafından kendisine sunulan ilhak talebini nüfusun çoğunluğunun Hindu olduğunu bilmesine rağmen kabul etmiştir. Ne var ki Hindistan da Cammû-Keşmir'in özel durumunu bilmesine rağmen Mihrace'nin ilhak talebini onaylamıştır. Her iki hükümdar da kararlarını tebaalarının isteklerini dikkate almadan vermiştir. Hindistan Alt Kıtası'nda Hindistan ve Pakistan olarak ortaya çıkan iki yeni dominyon, bu yöneticilerin kendi çıkarlarıyla uyuşmayan kararlarını kabul etmeyi reddetmişlerdir. Ayrıca Hindistan Junagadh'a girerken kuvvet kullanmış ve aynı şeyi Pakistan'ın ise Cammû-Keşmir'de yaptığı iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra Hindistan, Junagadh'ta plebisiti bir araç olarak kullanmış; buna karşın Cammû-Keşmir'de çok erken aşamalarda plebisit sözü verilmiş olmasına rağmen Cammû-Keşmir'de bu durum göz ardı edilmiştir ve hala da görmezden gelinmektedir. Junagadh'da Geçici Konsey'in kurulması ile Cammû Keşmir'in Poonç bölgesinde yaşayan Müslüman halk, Mihrace'nin kontrolünden kurtarılan ve şu anda Azad Keşmir veya Pakistan idaresindeki Keşmir adı verilen bölgede aynı kuruluşu tesis etmek için motive olmuştur. Tarihte, Birleşmiş Milletlerin Junagadh meselesine ne coğrafi bağlantılar itibarıyla, ne kendi takdiri ile ne de yeni egemen devletlerin talebi üzerine müdahil olmadığına tanık olunmuştur. Ancak Keşmir meselesi konusunda tarihte sonradan yazılıp kaleme alınanlar tam tersi bir tablo çizerek farklı bir hikayeyi dile getirmektedir. Cammû-Keşmir, Pakistan sınırlarını çevrelemekteydi. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunun da Pakistan'a karşı güçlü eğilimleri mevcuttu.²⁴⁵

Yine de Haydarabat, Junagadh'tan tamamen farklı bir vaziyet arz etmekteydi çünkü eyaletin yöneticisi bağımsız bir devlet olarak egemenliğini sürdürmeye karar

---

²⁴⁴ The Pakistan Ministry of Foreign Affairs'map **Ministry of Foreign Affairs**, 'Pakistan Administration', www.mofa.gov.pk/Maps/PAK_Administrative.jpg, ve 'Pakistan', www.mofa.gov.pk/Maps/Pak_Map.jpg 17 Aralık 2020.

²⁴⁵ Ibid.,

vermişti. Ancak coğrafi olarak Hindistan toprakları ile çevrili olan bu bölge için bu kararın pratik olmadığı anlaşıldı. Tüm durumu göz önünde bulundurarak Kasım 1947’de Haydarabad Nizamlığı, Hindistan ile bir Standstill Anlaşması (mevcut durumun korunması anlaşması) imzaladı. Ancak büyük çaplı iç karışıklıklar nedeniyle Hint ordusu bölgeye girmiş, Eylül 1948’de bölgeyi zapt etmiş ve daha sonrasında bu bölge, çok hızlı bir şekilde Hindistan ülkesine dahil edilmiştir. Bu durumda da Hindistan plebisit yoluyla tezahür edecek olan halkın asıl iradesini takip etmemiş, Haydarabat Nizamlığı’nı zor kullanarak ele geçirmiştir.²⁴⁶

Öte yandan, önceki paragraflarda da ifade ettiğimiz üzere, halk üzerinde bilhassa da Müslümanlara karşı baskıcı yönetimi sebebiyle gittikçe toplum tarafından kendisine karşı duyulan beğeni ve bağlılığın azaldığı Mihrace Hari Singh, 15 Ağustos 1947’ye kadar herhangi bir dominyona (Hindistan veya Pakistan) ilhak etme kararı almamıştır. Ayrıca eyaletinin oldukça büyük ve güçlü olan statüsü, özellikle de Pakistan ile olan uluslararası sınırları konusunda hiçbir hususu da göz önünde bulundurmamıştır. Ayrıca Nehru’nun tutuklanmasını emretmesi, Jawarlah Nehru daha sonra Hindistan’ın ilk başbakanı sıfatıyla iktidara gelmesi, Nehru’nun Şeyh Abdullah’ı Mihrace’ye karşı güçlü bir şekilde desteklemesi gibi hadiseler Mihrace Singh’in gücünün zayıflamasının nedenleri ve işaretleri olarak görülebilir. Bununla birlikte Mihrace, Pakistan ile 15 Ağustos 1947’den hemen önce bir *standstill anlaşması* imzalamıştır. Zira Hindistan’a ilhak etmesi, Pakistan ile içinde bulundukları coğrafi konum itibarıyla zordu. Yine de Sir Radcliffe tarafından²⁴⁷ Gurdaspur’da nüfusun yüzde elli bir oranındaki çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu bir bölgeyi Hindistan’a vermesiyle Hindistan’a yakınlık kurmak için stratejik ve eksiksiz bir kara yolu sağlanmıştır. Bu şaibeli hukuki operasyon, 17 Ağustos 1947’den sonra Mihrace açısından bu zor konuda büyük bir istisnayı teşkil eder.

---

²⁴⁶ Ibid.,

²⁴⁷ İngilizler, batıda Pencap ve doğuda Bengal eyaletlerini Hindistan ve Pakistan arasında taksime etmek için iki sınır komisyonu oluşturmuştur. Bu organlara kıdemli bir İngiliz hukukçu olan Sir Cyril Radcliffe başkanlık etmiştir.

2.3.4 Radcliffe Kararı: Cammû-Keşmir için Kara Leke

Hindistan'a lehine verilen bu karar, Cammû-Keşmir meselesi açısından ne kadar önemli olduğunu kanıtlamıştır. Sonuç olarak Cammû vilayetinde iki tarafın dini toplulukları arasında büyük bir gerilim ve katliam başlamış, ordu ve polis durumu kontrol edememiştir. 15 Ağustos 1947'den 26 Ekim 1947'ye kadar üç önemli olay meydana gelmiştir: İlki, Poonçlu Müslümanlar tarafından Mihrace'ye karşı başlatılan ayaklanma; ikincisi Cammû vilayetinde şiddet olayları ve sonuncusu Cammû vilayetine bağlı bölgelerde Azad Keşmir'in kurulması. Tüm bunlar, Cammû-Keşmir Mihraceliği'nin 26 Ekim 1947'de Hindistan'a katılmasına yol açmıştır ki bu durum nihayetinde Hindistan'ın iddia ettiği gibi dışarıdan gelen bir etki ile değil, yalnızca Cammû-Keşmir halkının tutumu bu bölgenin uluslararası statüsü üzerindeki süregelen ihtilafın artmasına neden olmuştur.²⁴⁸ Nitekim Poonç Müslümanları, kendilerine karşı vahşice bir tutum sergileyen devlet güçlerine karşı güçlü bir öfke ve kızgınlığa sahipti.²⁴⁹ Mihrace ve ona bağlı kuvvetlere yönelik bu nefret, farklı savaşlarda Mihrace'nin ordusuna karşı zafer kazanacak olan sert bir milis kuvvetinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pakistan yanlısı bölgelerden, Mirpur bölgesinden ve çalışmak için veya başka nedenlerden dolayı başka yerlerde bulunup da Cammû ve Keşmir'deki evlerine dönen birçok insan da yine Mihrace'ye karşı başlatılan harekete katılmıştır. Ancak Mihrace Hükümeti, Pakistan'ı bu isyancıları desteklemekle suçlamıştır. Hindistan, Pakistan'ı sınır bölgelerinde yaşayan direnişçilere yardım etmekle suçlamıştır. Buna karşın, Pakistan ise Mihrace'ye karşı başlatılan bu hareketlerde hiçbir askerinin yer almamış olmasını göstererek Hindistan'ın yönelttiği suçlamaları reddetmiştir.

Tarih, Mihrace'nin kendine bağlı kuvvetleriyle birlikte Doğu Cammû'da meydana gelen kan dökücü katliamların içinde yer aldığını göstermektedir. Bundan dolayı, 1947'de yüz binden fazla Müslüman -bu olay Cammû katliamı olarak da bilinir- öldürülmüş ya da

---

²⁴⁸ Christopther Snedden, **The Untold Story of the People of Azad Keşmir**, Londra, Hurst ve Co., 2012 (Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından yeniden basım, Karaçi, 2013); Harper Collins, **Kashmir: The Unwritten History**, New Delhi, 2013, Bölüm: 2, 3.

²⁴⁹ Snedden, Ibid.,

Cammû 'dan Azad Keşmir'e veya Pakistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.²⁵⁰ Tecavüzler, adam kaçırmalar ve diğer pek çok insanlık dışı eylemin de yaşandığı iddia edilmiştir. Mihrace'ye bağlı kuvvetlere karşı başlayan hadiseler, Hindular ve Sihler gibi diğer toplulukların yaşadığı Mirpur Bölgesi'nde ve Poonç Jagir'de de devam etmiştir. Bununla birlikte, çok fazla acı ve elemin yaşandığı Cammû'nın aksine Keşmir ve Sınır Bölgeleri'nde dinler arası bir şiddet eylemi meydana gelmemiştir. Pakistanlı Puhtun aşiretinin Keşmir vilayetini işgal etmesinden iki gün sonra Mihrace'nin kontrolünden kurtulmuş olan bölgelerde Azad Cammû ve Keşmir olarak bilinen daha düzenli, uyumlu ve tam olarak işleyen geçici bir yönetim kurulmuştur. Devletin geleceğini belirleyebilme ve geçici olarak idareyi sağlamak amacıyla kurulan hükümetin başına Serdar Muhammed İbrahim Han geçmiştir.²⁵¹

2.3.5 Hindistan'a İlhakın Meşruiyeti

Yukarıda bahsedilen durumlar, Keşmir ihtilafının gündeme gelmesinde kilit rol oynamış ve nihayetinde Mihrace'nin devlet ve halk üzerindeki kontrolünü kaybettiğini de göstermiştir. Zira Cammû-Keşmir, Hindistan'a 26 Ekim 1947'de katılmadan önce de devlet, zaten coğrafi ve politik olarak tam bir bölünme içindeydi. Ortaya çıkan bu durum ile nihayetinde Mihrace'nin esasında halkı tarafından devrildiği için başka bir hakim güçle herhangi bir ilhak anlaşmasına girme yetkisi kalmadığı ve dolayısıyla da bu ilişkiyle yaptığı herhangi bir işlemin ilerleyen dönemlerde geçersiz ve hükümsüz olduğu hususlarına dikkat çekilmiştir.²⁵² Bazıları, o dönemde Hari Singh'in 26 Ekim 1947'de Hindistan'a ilhak etmesi ile yapılan işlemin, işgalci Puhtunlara karşı askeri yardıma ihtiyaç duyması nedeniyle baskı altında yapıldığını iddia etmiş ve günümüzde de bu iddiayı hala sürdürmektedirler.²⁵³ Lakin buradaki karşı iddia, hükümdarın bu ilhaka yetkili

---

²⁵⁰ Christopher Snedden, "What Happened to Muslims in Jammu? Local identity, the 'Mssacre' of 1947 and the Roots of the Kashmir Problem", **South Asia: Journal of South Asian Studies**, Vol. XXIV, No: 02, 2001.

²⁵¹ Ibid.,

²⁵² Ijaz Hussain, **Kashmir Dispute. An International Law Perspective**, Islamabad, Quaid-i-Azam University, 1998, ss. 75-78.

²⁵³ Ibid.,

olup olmadığından ayrı olarak nasıl milyonlarca insanın taleplerini dikkate almada, baskı altında kalarak bu insanların kaderinin belirlenebileceğine dairdir. Çünkü dünyanın modern Magna Carta'sında, yani 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer aldığı şekliyle kendi kaderini tayin hakkı (*self-determinasyon hakkı*) kavramı neredeydi ve hâlâ da var mıdır?

Bunların dışında Cammû ve Keşmir'de siyasetçiler ve ordu mensupları tarafından yapılan ayaklanmaların tamamında esasında halkın Mihraceyi nihayetinde saf dışı ve güçsüz bırakarak kendi seçim ve isteklerini yansıtacak şekilde egemenliğe katılmak istedikleri belirgin bir şekilde görülmüştür. 22 Ekim 1947 gibi erken bir tarihte Peştunlar Keşmir'i işgal etmeye başladıklarında halk canını ve malını koruyabilmek için kendi milis kuvvetlerini oluşturmuştur. Hindistan ile birleşmeden hemen sonra Hint Hükümeti, Mihrace'nin sözde hukuki ve teorik halefi olduğu iddiasıyla bölgeye çok sayıda askeri birlik göndermeye başlamıştır ve Hari Sing'in giderek bu yeni dominyonun diğer vatandaşlarından farkı kalmamıştır.²⁵⁴

2.3.6 İlhak Sonrasında Cammû-Keşmir

29 Ekim 1947'den itibaren Hindistan hükümetinden kaynaklanan geçici ve acil sebeplerle, Hindistan işgalindeki Cammû-Keşmir'deki idareyi Abdullah ve partisi ele almıştır. Mihrace önderliğindeki tek adam yönetimi sona ermiştir. Eski Cammû-Keşmir birkaç yetkili idari yapıya sahipti: Bunlardan biri, Keşmir'in batı tarafında bulunan Azad Keşmir yönetimi, diğeri ise halkın 1947'de Mihrace'ye karşı kışkırtmada bulunduğu ve Pakistan'a karşı olan yatkınlıklarını gösterdiği, bir mağlubiyetle karşı karşıya gelen Gilgit bölgesinde Şeyh Abdullah öncülüğünde kurulan yönetimdi. Pakistan daha sonra bu bölgenin idaresi için bir yetkili göndermiştir. Mart 1948'de Hindistan'ın coğrafi kontrolünü elinde tuttuğu Cammû ve Keşmir bölgelerini yönetmek için geçici bir hükümet kurulmuştur.²⁵⁵ Şeyh Abdullah Başbakan olmuş ve Mihrace devam eden devletin

---

²⁵⁴ Ibid.,

²⁵⁵ Jammu and Kashmir (India), **Jammu & Kashmir 1947-50. An Account of activities of first three years of Sheikh Abdullah's Government**, The Ranbir Government Press, 1951, s. ii.

sembolik başkanı ilan edilmiştir ve daha sonra bu statüsü, Kasım 1952’de resmen sona erdirilmiştir. Daha sonra, Mihrace’nin oğlu Karan Singh devletin anayasal başkanı olmuş ve 1967’ye kadar bu görevine devam etmiştir.

2.3.6.1 Uluslararası Düzeyde Keşmir Sorunu

Daha önce vurgulandığı gibi yukarıda tartışılan üç etken, Cammû-Keşmir meselesini uluslararası hukuk bağlamında uluslararası bir mesele olarak gündeme getirmede önemli rol oynamıştır. 22 Ekim 1947’de bu durum Pakistana bağlı komşu Kuzeybatı Sınır Bölgeleri’nden (NWFP) gelen yaklaşık 3000 silahlı Müslüman Peştun aşireti mensubunun Keşmir vilayetini ele geçirmek için uluslararası sınırları geçmesiyle durum dramatik bir şekilde değişmiştir. Hindistan’ın iddia ettiği gibi, Pakistan ve NWFP yönetimlerinin desteğini almışlardır. Zira bu destek olmadan Pakistan kontrolündeki sınırı yasal olarak geçemezlerdi. Aynı şekilde Pakistan tarafından silahlandırılmış, düzenli olarak organize olmuş ve eğitilmiş bir biçimde Cammû-Keşmir topraklarına giremezlerdi. Mihrace herhangi bir dominyona katılma kararı vermediği için bu hareket, uluslararası sınırların ihlali olarak telakki edilmiştir. Aşiret mensuplarının bu adımı, Keşmir meselesini uluslararası bir boyuta taşımış ve bu iki yeni dominyon (Hindistan ve Pakistan) arasında diplomatik bir uyuşmazlığa neden olmuştur. Pakistan yanlısı Azad Keşmir güçleri, Mihrace’yi Pakistan ile ittifak kurması konusunda veya Pakistan’ın lehine başka adımları atması için baskı uygulamak adına bu aşiretleri desteklemiştir.²⁵⁶

2.3.6.2 Hindistan ile Pakistan’ın Cammû-Keşmir’in İlhakı Tartışması

Bazı Hintli siyasi liderler, Pakistan’ın Keşmir’i ele geçirmeye yönelik Gulmarg Operasyonu²⁵⁷ olarak adlandırılan plana resmen ve sıkı bir şekilde dahil olduğuna ve Hindistan’ın Pakistan’ın bu hareketinden tamamen habersiz olduğuna dair güçlü bir

²⁵⁶ Andrew Whitehead, **A Mission in Kashmir**, New Delhi, Penguin Viking, 2007, s. 51.

²⁵⁷ Gulmarg, Keşmir Vadisi’nde Cammû ve Keşmirilerin ve diğerlerinin yaz aylarında gittiği popüler bir dağ tesisidir.

inanca sahiptir. Ancak mihraceliğin Hindistan'a katılmasında, sonraki yirmi dört saat içinde bu kabilelere güçlü ve iyi organize olmuş ordusuyla verdiği askeri ve bölgesel tepkisi bu durumun başka şekilde işlediğini de göstermektedir. Hindistan, her zaman Mihrace tarafından gelen ittifak talebine ve olağan üstü tepkilere karşı savunma durumunda kalmaktadır. Ayrıca resmi yazışmalar göstermektedir ki Hindistan'ın ilk Başbakanı Nehru ve Başbakan yardımcısı Sardar Patel, Peştunların bu işgal hareketinden tamamen haberdardı. Hari Singh ve Şeyh Abdullah bile bu kişiler tarafından gerektiği gibi bilgilendirilmişlerdi.²⁵⁸ Azad Keşmirli Serdar İbrahim'in gerçekleştirdiği bu eylemlerin yanı sıra, Muzaffarabad yakınlarındaki Domel'de, Jhelum Vadisi Yolu'na bağlanan stratejik bir köprüyü emniyet altına alarak bu kabilelerin Keşmir'e doğru ilerlemelerini kolaylaştırmıştır ancak Keşmir Vilayetindeki insanların çoğu bu harekattan habersizdi.²⁵⁹ Dolayısıyla tüm bunlar, Hindistan'ın eyalette Mihrace karşıtı faaliyetlerin bu saldırıdan sonra başladığı iddiasına uymamaktadır. Öte yandan, Pakistan'ın kendisinin bu meselede hiçbir ilgisi olmadığı iddiasının, yukarıda belirtilen gerçekler ve sınırlarını geçmeleri için Peştunlara sağladığı lojistik destek nedeniyle doğru olmadığı görülmektedir. Müslüman din kardeşlerini, Mihrace kuvvetlerinin ve diğer toplulukların zulümlerden koruma argümanı gerçeğe uygun görünmemektedir. Zira işgal oldukça barışçıl kalan Keşmir Eyaleti'nde yapıldıysa da tüm kargaşanın merkezi Cammû vilayeti idi. 22 Ekim 1947'de bölgeye girdikten hemen sonra bu aşiret mensuplarının ilerleme yolunda insanlara karşı yağma, tecavüz, hırsızlık ve adam öldürme hikayelerine ek olarak başka bir hikaye daha anlatılmaktadır. Ancak 27-28 Ekim 1947 civarında bu alçakça eylemleri yaptıktan sonra nihayet Srinagar'ın dış bölgelerine vardıklarında Srinagar hava sahasının kontrolünü çoktan ele geçirmiş olan ve artık Peştunların ilerlemesini durdurmak için pozisyonlarını koruyan Hint ordusu ile karşı karşıya gelmişlerdir.²⁶⁰

---

²⁵⁸ Enclosure, Nehru to Patel, 5 Ekim 1947, Durga Das, (Ed.), Sardar Patel'in Correspondence, 1945-50, Vol. I, **New Light on Kashmir**, Ahmedabad, Navajivan, 1971, s. 54; Patel to Sardar Baldev Singh, 7 October 1947, in Das, Sardar Patel'in Yazışmaları. 59; Patel to Maharaja of Cammû and Kashmir, 2 October 1947, in P. N. Chopra, (Ed.), **The Collected Works of Sardar Vallabhbhai Patel**, Vol. XII, Delhi, Konark Publishers, 1998, s. 211.

²⁵⁹ M. Ganju, **This is Kashmir (With Special Reference to U.N.O.)**, Delhi, S. Chand & Co., 1948, s. 21.

²⁶⁰ Ibid.,

Çok sayıda insanın, bir Katolik rahibenin ve bir İngiliz albayın öldürüldüğü Baramulla’da yapılan zulüm ve barbarlıkları nedeniyle Peştunlar önde gelen uluslararası gazeteler tarafından sık sık eleştirilmiştir.²⁶¹ Sonuç olarak uluslararası baskı nedeniyle Pakistan hem ahlaki hem de politik olarak savunma pozisyonuna girmiş ve Hindistan ise bu durumdan en yüksek faydayı sağlamaya çalışmıştır. Keşmirliiler de bu işgalin sorumlusu olarak Pakistan’ı görmeye başlamıştır.²⁶²

Mihrace’nin Hindistan ile katılımı dış ilişkiler, savunma ve iletişim konularındaydı ancak Hindistan’ı ve yukarıda tartışılan tüm koşulları tatmin etmemiştir. Peştunların ilerlemesi yavaşladı ve dikkatleri dağıldı. Hindistan’ın bu hızlı askeri harekatı, işgalcileri Vadi’den kovarak Pakistan’ı Keşmir Vadisi’nden mahrum etmiş ancak Muzafferabad’daki Pakistan yanlısı Azad Ordusu (II. Dünya Savaşı sırasında Hint Ordusu’nda veya Cammû ve Keşmir Kuvvetleri’nde görev yaparken kazanılan askeri deneyime sahip olanlardan oluşan ordu)²⁶³ ve batı kesimlerindeki Peştunların mevcut muhalefeti nedeniyle devletin tüm topraklarını ele geçirememiştir. Hint kuvvetleri Hindistan için Cammû ve Keşmir nüfusunun büyük kısmını ve topraklarını ele geçirmiş ama gerilla savaşı başladığında Uri ve batıda savaşma konusunda isteksizliklerini göstermişlerdir. Mayıs 1948’de Pakistan ordusu, Hint askeri güçlerine karşı savaşan Azad ordusunun desteğiyle Cammû ve Keşmir’e resmen girmiştir. Ancak bu adım, Pakistan’ın UNCIP’deki görevlileri önünde 7-9 Temmuz 1948’de üç hafta sonra Cammû ve Keşmir’deki vaziyetteki bu önemli değişikliği bildirdiğinde Pakistan’ın pozisyonuna zarar vermiştir. Bu, Pakistan’ı Keşmir anlaşmazlığında gözden düşürmüş ancak Hindistan’ın güvenilirliğini artırmıştır. Sonuç olarak bu durum esasında Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir hususunda yaşanan ihtilafın başlangıcı olmuştur.²⁶⁴

---

²⁶¹ Andrew Whitehead, **A Mission in Kashmir**, New Delhi, Penguin Viking, 2007, ss. 129–131.

²⁶² Ibid.,

²⁶³ Muhammad Ayub Khan, *Friends Not Masters. A Political Autobiography*, London, Oxford University Press, 1967, s. 31.

²⁶⁴ Part D, ‘Proceedings on the sub-continent’, First Interim Report of the United Nations Commission on India and Pakistan, in Man Singh Deora and Rajinder Grover, (Ed.), *Documents on Kashmir Problem*, Vol. X, New Delhi, Discovery Publishing House, 1991, s. 28.

2.3.6.3 Hindistan ve Pakistan'ın Tutumları

Şimdi, burada Mihraceliğin Hindistan'a katılması temelinde, Keşmir sorununda ilgili tüm tarafların tutumundan bahsedeceğiz. Hindistan, bu ilhakın artık Cammû ve Keşmir topraklarının Hindistan ülkesinin bir parçası olduğu manasına geldiğini iddia etmiştir. Bu nedenle, Pakistan ve kuvvetlerine kendisine ait olan Hint topraklarını terk etmelerini emretmiştir. Pakistan, 30 Ekim 1947'de Hindistan'ın Cammû-Keşmir'in ilhakını Mihraceye zor kullanarak yaptırdığını belirterek bu şaibeli ilhakı kabul etmeyi tamamen reddetmiştir.²⁶⁵ Gerçek şu ki, bu katılımın arkasında yatan koşullar esas hikayeyi göstermektedir.

2.3.6.4 İlhak Sonrası Kuzey Bölgeleri

Gilgit Ajansı halkı, Mihrace'nin kuvvetlerine karşı çıkararak Azad Keşmir halkının yaptığı eylemin aynısını yapmıştır. 17 Temmuz 1947'de Cammû-Keşmir Başbakanı, İngilizlerin ayrılmasının ardından bölgenin yönetimini devralacaklarını açıkladığında 1 Ağustos 1947'de Mihrace Gilgit Ajansı ve Gilgit Kiralanmış Bölgesi'ni aldığı da aynı durum yaşanmıştır.²⁶⁶ Ancak 3 Kasım 1947'de Gilgit izcilerinin güçlü desteğiyle o bölgenin halkı ayaklanmış ve 1935'ten önceki gibi tüm bu baskıların, vergilendirmenin, kamu hizmetlerde yapılan ayrımcılığın ve diğerlerinin farkında oldukları için Mihrace kuvvetlerine karşı Peştunları desteklemişlerdir.²⁶⁷ Mihrace tarafından bu bölgeye vali olarak atanan Tuğgeneral Ghansara Singh tutuklanmış ve geçici bir hükümet kurulmuştur. Halkın Pakistan lehine niyetleri netleşmiştir. Buna ek olarak, Pakistan'dan bu kurtarılmış bölge için bir yönetici göndermesi talep edilmiştir ve bu talep, geçici hükümeti dağıtan Siyasi Temsilci Sardar Muhamad Alam Khan'ı göndererek yerine getirilmiştir. Bir başka yetkili, Pakistan tarafından halkın Gilgit Ajansı'nda olduğu gibi aynı şeyi yaptığı Baltistan

²⁶⁵ **Keesing's Contemporary Archives**, Vol. VI, Londra, Longman, 1947, s. 8931.

²⁶⁶ Syed Manzoor Hussain Gilani, *The Constitution of Azad Jammu & Kashmir (In the historical backdrop with corresponding Pakistan, India & Occupied Jammu and Kashmir Constitutions)*, Islamabad, National Book Foundation, 2008, s. 664.

²⁶⁷ *Ibid.*,

bölgesine gönderilmiştir.²⁶⁸ Böylece, Mihrace bu bölgelerde kontrolünü tamamen kaybetmiştir. Gilgit ve Baltistan, özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu, Dogra'nın yönetimine karşı insanlar arasındaki aşırı öfkeyi açıkça göstermiştir.

2.3.6.5 Hindistan Tarafından Taktik Savaş

Bu arada Hindistan, Cammû ve Keşmir'i işgal etmesinden kısa bir süre sonra, ordusuna karşı savaştan ve onları Peştunlar gibi çapulcular olarak nitelendirdiği yerel halka karşı akıllıca bir taktik yürütmüştür. Bu sadece, Cammû-Keşmir'deki insanlık dışı eylemlerinden sonra Peştunları destekleme gerekçesini kaybeden Pakistan'ı utandırmak için yapılmamıştır. Aynı zamanda bu taktik, Cammû vilayetindeki ve Poonç ve Mirpur Bölgesi'ndeki sefil koşullara ve Gilgit-Baltistan'daki koşullara rağmen devletlerinin gelecekteki durumunu tartışan Cammû ve Keşmir halkını kenar çizgiye almaya başlamıştır ve diğer bölgeler, bu halkın devletin tebaası olduklarını ve 1949'a kadar Hint ordusuna karşı başarılı bir şekilde savaştıklarını söylemektedir. Ayrıca, Keşmir Vadisi'ndeki Müslümanların çoğunluğu, Mihrace'nin Hindistan'a katılımını kabul etmemiştir ve o bölgede büyük bir ordunun varlığı, fiziksel olarak bu duruma karşı çıkmalarını engellemiştir. Oysa Cammû'daki Hindular ve Sihler, Ladakh'taki Budistlerle aynı şekilde bu birleşmeden memnundurlar.

2.4 BM ÖNÜNDE HİNDİSTAN VE PAKİSTAN

Bu ihtilafın başlangıç aşamalarında, yani Kasım 1947'de Hindistan ve devletin liderleri, ilhak talebini kabul etmelerine rağmen Hindistan Genel Valisi Lord Mountbatten ve Başbakan Nehru tarafından da ifade edildiği üzere halkın hangi dominyona katılacağına kendi istekleri doğrultusunda karar verebileceği bir plebisit hakkına sahip olduğunu söylemişlerdi.²⁶⁹ Aynı görüş Pakistan tarafından da ileri sürülmüştür. Sonrasında, bu hususla alakalı verilen önergeler Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından geçirilmiş ve yine halkın plebisite gitmesi hususu da ayrıca teyit edilmiştir.

---

²⁶⁸ Ibid.,

²⁶⁹ **Keessing's Contemporary Archives**, Vol. VI, Londra Longman, 1947, s. 8931.

Şaşırtıcı bir şekilde ne BM ne de Hindistan ve Pakistan üçüncü bir seçenek olarak bağımsızlık seçeneğinden bahsetmemişlerdir. Ayrıca Pakistan'ın önde gelen isimlerinden Cinnah ve Liaqat Ali Khan'ın ölümleri, bu konudaki müzakereleri ilk yıllarda daha da yavaşlatmıştır. 1947'nin sonunda Hindistan, Pakistan'ın Cammû ve Keşmir'deki saldırısı dolayısıyla BM Şartı'nın 35. maddesi uyarınca kınanması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. 35. Madde, uluslararası barış ve güvenliği ve bunun sürdürülmesini nihai olarak tehlikeye atan herhangi bir ihtilaf veya herhangi bir durumla ilgili olması bağlamında 34. madde ile benzeşmektedir.²⁷⁰ 34. madde ayrıca BM Güvenlik Konseyi'ne herhangi bir ihtilafı soruşturma yetkisi de vermektedir.

Bu sorun, esasında BM Güvenlik Konseyi'nin önüne fiilen 1 Ocak 1948'de gelmiştir. 6 Ocak 1948'den itibaren Güvenlik Konseyi, Hindistan-Pakistan veya Pakistan'ın Hindistan ile Cammû ve Keşmir konusundaki ihtilafını tartışmaya başlamış ve bu durum, Hindistan ile Pakistan arasında başka bir savaşın çıktığı 1965 yılına kadar devam etmiştir. Ocak 1948'de Güvenlik Konseyi, Cammû-Keşmir'deki bu anlaşmazlığı araştırmak için Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Komisyonu (UNCIP) adında bir komisyon kurmuştur. 21 Nisan 1948'de BM Güvenlik Konseyi, gerek Hindistan'ın gerekse Pakistan'ın bu anlaşmazlığın demokratik bir yol olan serbest ve tarafsız bir plebisit ile çözülmesi yönündeki taleplerini kabul etmiştir.²⁷¹ Bu karar, sadece halkın devletlerinin gelecekteki statüsü için serbest oy kullanma hakkını tanımakla kalmamış, aynı zamanda bu anlaşmazlığın çözümü için başvurulacak plebisit seçeneğini de onaylamıştır.

Ne var ki, söz konusu karardaki net ifadelerle rağmen bu iki devlet, artık tüm dünya tarafından bilinen bu ihtilafı alakalı sert bir biçimde uluslararası, diplomatik, hukuki ve propaganda savaşlarına başlamışlar ve plebisit sorununu bir bulmaca oyunu haline

---

²⁷⁰ Bkz.: Birleşmiş Milletler Şartı, Bölüm VI, Anlaşmazlıkların Pasifik Çözümü, md. 34 ve md. 35, www.un.org/en/documents/charter/chap-ter6.shtml 14 Aralık 2020.

²⁷¹ Resolution 47: The India-Pakistan Question (21 Apr.), United Nations Security Council Resolutions—1948, www.un.org/documents/sc/res/1948/scres48.htm 15 Aralık 2020.

getirmişlerdir.²⁷² Hindistan, esasen Cammû ve Keşmir’de herhangi bir halk oylaması olmasını hiçbir zaman istememiş ve hala da kabul etmemektedir. Aynı durum, ihtilafla alakalı uygun adımları atma konusunda isteksiz olan Pakistan için de geçerlidir. Ayrıca, her iki devlet de BM Güvenlik Konseyi kararlarının layıkıyla uygulanma fikri ve bunun icraatından oldukça uzaktır.

1947’den beri her iki devlet de Keşmir ihtilaflı konusunda kendi yaptıklarının doğru olduğunu göstererek birbirlerini alt etmeye çalışmaktadır. Bunların yanı sıra güvenilir ve kabul edilebilir bir süreç, tüm tarafların yani Hindistan, Pakistan ve Cammû-Keşmir’in katılımı ile mümkündür. Tüm taraflar kanlı eylemlere girişmeksizin sonuçları kabul etmelidir.

BM Güvenlik Konseyi, 1 Ocak 1949’da Hindistan ile Pakistan arasında Cammû-Keşmir’de yürütülen savaşın bir ateşkesle durdurulması kararını vermiştir. Azad Keşmir temsilcisi ve Pakistan hükümeti arasında Gilgit ve Baltistan’ın yönetimi konusunda imzalanan 1949 tarihli Karaçi Anlaşması da bu konuda ayrıca önemli bir değişikliğe neden olmuştur.²⁷³ Bunun ardından, Hindistan ve Pakistan Cammû-Keşmir’de Cammû ve Keşmir’i bir ateşkes hattıyla Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir ve Pakistan idaresindeki Cammû-Keşmir olarak ikiye bölmüşlerdir. Bununla beraber, Hindistan Mihrace’nin ilhak kararı nedeniyle tüm Cammû-Keşmir üzerinde hak iddia etmeye devam etmiştir. Pakistan ise BM gözetimindeki plebisitin yapılmasına kadar kendi idaresindeki bölümü yönetmeye başlamıştır.

---

²⁷² Christopher Snedden, “Would a Plebiscite Have Resolved the Kashmir Dispute?”, South Asia: Journal of South Asian Studies, Vol. XXVIII, No: 01, 2005.

²⁷³ Ibid.,

Harita No. 2.4 Birleşmiş Milletler Nezdinde Cammû ve Keşmir

Kaynak: <https://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/Keşmir.pdf>

2.5 CAMMÛ KEŞMİR'DE MEVCUT İŞGAL İDARESİ

Aşağıda eski Cammû-Keşmir Eyaleti'nin Hindistan ve Pakistan kontrolü altında olan bölgeleri gösterilmiştir.

Tablo No. 2.2 Cammû-Keşmir Eyaleti Bölgesel İdaresi

	Cammû ve Keşmir Devleti			
	Cammû Eyaleti	Keşmir Eyaleti	Ladakh	Sınır Bölgeleri
Hindistan Tarafından Yönetilen Keşmir	Poonç Jagir ve Mirpur Bölgesi hariç Cammû	Muzaffarabad Tehsil hariç Keşmir Vadisi	Skardu Tehsil hariç Ladakh	Boş
Pakistan Tarafından Yönetilen Keşmir	Poonç Jagir'den oluşan Azad Keşmir, Mirpur Bölgesi	Muzaffarabad Tehsil	Skardu Tehsil	Gilgit Ajansı'nı oluşturan Kuzey Bölgeleri, Gilgit Kiralanmış Bölgesi

Hindistan'a ve Pakistan'a ait geniş çaplı askeri birlikler konuşlandırılmış ve ateşkes hattındaki kontrol güçleri tarafından her iki tarafa da yerleştirilmiştir. Hindistan ile Pakistan arasında 1971 yılında meydana gelen savaşın ardından imzalanan Shimla Anlaşması ile ateşkes hattı Kontrol Hattı (*Line of Control / LOC*) olarak değiştirilmiştir.²⁷⁴ Bu hat, ayrıca Cammû-Keşmir'in bölünmüş statüsünü doğrulamıştır.²⁷⁵ Nisan 1949'daki

²⁷⁴ Jyotindra Nath Dixit, **A Defining Moment**, Ed. Sankharshan Thakur, **Guns and Yellow Roses: Essays on the Kargil War**, Yeni Delhi, Harper ve Collins, 1999, s. 189.

²⁷⁵ Benedict Anderson, **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, Londra, Verso, 1963.

kararın ardından halk, oylama suretiyle yapılacak plebisitin gerçekleşmesini ve Keşmir meselesinin çözülmesini beklemekteydi. BM Özel Temsilcileri bu oylamayı yürütmeye çalışsa da başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlıkta önceki paragraflarda sıralanan nedenlerin yanı sıra başka nedenler de bulunmaktadır. Pakistan, öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin ve yine Cammû-Keşmir'de yaşamayan vatandaşlarının talep ettikleri gibi kendilerine bağlı kuvvetleri geri çekmeyi kabul etmemiştir. Ardından Hindistan'ın da BM'nin gözetiminde yapılacak plebisit yönetilirken bölgede barışın, hukukun ve kamu düzeninin sağlanmasına yetecek kadar küçük birlikler dışında Cammû-Keşmir'de asker bulundurmaması gerekmektedir.²⁷⁶ Pakistan'ın kuvvetlerini geri çekme konusundaki sergilediği tavrın nedeni, Hindistan'a olan güvensizliği ve Cammû Keşmir'in Hindistan kontrolünde olan kısmındaki oylamanın Hindistan tarafından manipüle edilebileceği korkusuydu. Ayrıca Pakistan, Hindistan'a bağlı kuvvetler ayrılmadığı sürece Pakistan yanlısı bölgelerden çekilmek istemiyordu. Gilgit bölgesindeki koşullar, bu bölgedeki insanların zaten Pakistan yanlısı tavır takınmalarından dolayı BM açısından da uygulanabilir değildi. Azad Cammû-Keşmir Hükümetinin kaderi, Azad ordusunun mevcudiyetiyle birlikte bir endişe konusuydu.²⁷⁷ Hindistan tarafında buna paralel olarak oylamayı kaybetme konusunda güçlü endişeler vardı. Başlangıçta halkın büyük bir çoğunluğu, Hindistan'ın plebisiti kabul etmesi yönündeki tutumunu devam ettirmesi halinde devletlerinin Pakistan'a katılmasına yönelik oy kullanacaklardı. Günümüzde ise Hindistan, tüm Cammû-Keşmir'in ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmektedir.

---

²⁷⁶ Resolution 47: The India–Pakistan Question (21 April), UNSC Resolutions—1948.

²⁷⁷ UNCIP, **Report of the Sub-committee on Western Kashmir**, Annexes, ss. 10, 11, 14.

2.6 KEŞMİR'DEKİ SİYASİ VE İDARİ KURULUŞLARIN GELİŞİMİ

Her iki tarafın, yani Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir ve Pakistan idaresindeki Keşmir'in siyasi ve idari yapısından bahsetmek gerekirse, Hindistan kontrolünde olan kısım, tek bir yasama organını oluşturan iki meclisle beraber Cammû, Keşmir ve Ladakh olmak üzere üç ayrı idari bölgeye ayrılmıştı. Pakistan idaresindeki kısım ise Azad Keşmir ve Gilgit Baltistan olarak iki bölgeden oluşuyordu. İhtilafli Keşmir bölgesinin kaderini belirleyecek olan plebisite kadar Pakistan bu iki bölgeyi siyasi ve idari olarak farklı yönetmiştir. Hindistan ve Pakistan tarafından kontrol edilen bu iki kısım dışında, Çin'in kontrol ettiği Aksay Çin ve Shaksgam Vadisi'nden de söz etmek gerekir. Bu bölgeler Pakistan tarafından 1963'te Çin'e verilmiştir.

Harita No. 2.5 Üç Devlet Arasında Tartışmalı Keşmir Bölgesi

Kaynak: https://mapcruzin.com/free-maps-Keşmir/Keşmir_disputed_2002.jpg

2.6.1 Hindistan İdaresindeki Cammû-Keşmir

Mihrace'nin idareyi bırakmasıyla beraber Şeyh Abdullah liderliğindeki Ulusal Konferans, Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'de baskın güç haline gelmiştir. Öte yandan Azad Keşmir'de Şubat 1948'deki tahliyesinin hemen ardından Pakistan'a giden Müslüman Konferansı'ndan Chaudhry Ghulam Abbas öne çıkan bir figür haline gelmiştir. Dolayısıyla Cammû-Keşmir'in Hindistan idaresindeki tarafında Şeyh Abdullah ve partisi 2002 seçimlerine kadar herhangi bir siyasi rakipleri olmaksızın devam etmişlerdir. Ne var ki 2002 seçimlerinde henüz yeni bir parti olan Halkın Demokratik Partisi'ne karşı seçimi kaybetmişlerdir. Hindistan, kendi idaresi altındaki Cammû-Keşmir'de, valinin ya da başkanın yönetimine yaklaşık beş defa el koymuştur. Ancak 1990'da Hindistan'a karşı halk arasında yükselen direnişin dışında, bu yönetime el koymaların tümü Şeyh Abdullah ve partisinin güçlerini ve otoritelerini yeniden kazanmalarını sağlayabilmek içindi. Azad Cammû'dan gelen Ghulam Nabi Azad dışındaki hemen hemen tüm başbakanlar Keşmir vilayetinden çıkmıştır. Hindistanlılar ve Keşmir halkı arasındaki güven sorunu daima sürmüştür. Keşmir halkının Hindistan'a karşı olan sadakat ve bağımlılığı, 1947'den beri eyaletin dış işleri, savunma ve iletişim gibi bazı konular dışında sözde ilhak hükümlerinden bağımsız bir oluşum olarak hareket etme arayışlarından dolayı her zaman şüpheyile ve güvensizlikle devam etmiştir.²⁷⁸ Bu bölgenin sahip olduğu özerklik ise Hindistan Anayasası'nın Kasım 1952'de yürürlüğe giren ancak 05 Ağustos 2019'da ilga edilen 370. maddesinde özel olarak düzenlenmiştir. Ancak daha önce Hint Anayasası'nda yer almasına rağmen Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'in özel statüsü, Hindistan tarafından özerk devleti kendisiyle daha fazla kaynaştırmak gibi pratik yollarla ortadan kaldırılmıştır. Eyaletin Hindistan'a kesinlikle idari, politik ve hatta ekonomik olarak entegre olabildiği söylenebilir. Ne var ki Keşmir halkının özellikle 1947'de Pakistan yanlısı tutumu, Hindistan'a karşı bahsedilen itimatsızlığın ortaya çıkması, Hindistan karşıtlığı, 1988'de *“Tamamen özgür olmak veya Pakistan'a katılmak istiyoruz.”*

---

²⁷⁸ Tavleen Singh, **Kashmir. A Tragedy of Errors**, New Delhi, Viking, 1995, ss. 1–17.

sloganıyla yükselen isyan ve bölgedeki nüfus çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu göz önüne alındığına duygusal entegrasyonun sağlanamadığı söylenebilir.

Bağımsızlık konusunda Mihrace'nin Hindistan'a katılımından iki gün sonra nüfuzlu ve hatırı sayılır bir kişi olan Şeyh Abdullah da şunları söylemiştir:

Devletimiz, herhangi bir devletle birleşmeye yanaşmamalı fakat tarafsız statüsünü muhafaza etmeli ve Hindu ve Müslüman fikirler için bir buluşma alanı olarak hizmet etmelidir.²⁷⁹

Şeyh Abdullah, 1947'nin sonlarında -Mihrace'den önce de- Cammû ve Keşmir'in her iki yeni dominyon tarafından İsviçre gibi bağımsız bir birim olarak tanınması gerektiğine dair aynı yöndeki fikirlerini dile getirmişti.²⁸⁰ Aynı hususu, Kasım 1951'de Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'in Kurucu Meclisi önünde “*Hindistan, Pakistan ya da tam Bağımsızlık ne olursa olsun bu üç ihtimal de devletin iyileştirilmesi ve gelişmesi bakımından ölçülü olarak ele alınmalıdır.*” gibi beyanları ile yinelemiştir.²⁸¹ Hatta 1953'te Nehru ile “devletin bağımsızlığı” fikrini paylaşmıştır. Tüm bu olaylardan ve kendisine karşı duyulan güçlü itimatsızlıktan dolayı Hindistan, Keşmir'in Hindistan yanlısı siyasi liderlerini destekleyerek ve 1947'den beri geniş bir bölgede Hint ordusunu bulundurup Keşmirlileri bastırarak Keşmir'le alakalı meselelere her zaman müdahil olmuştur.

Her ne kadar 1948, 1965 ve 1971 savaşlarında Hindistan ordusu Pakistan'a karşı Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'i müdafaa etmiş olsa da, esasında geniş çaplı ordu Hindistan açısından her zaman bir dezavantaj yaratmış, halk arasında Pakistan yanlısı tutumu bastırmasından dolayı Hindistan'a karşı bir nefretin doğmasına sebebiyet vermiştir. Mihrace'nin Cammû-Keşmir'deki hakimiyeti sona ermeden önce, halkı güçlü bir şekilde siyasi bağlamda bastırma, muhaliflerin ifade özgürlüğünü kısıtlaması, seçimleri kendi kontrolünde yürütmesi şeklindeki uygulamaları ve diğer çeşitli insanlık dışı eylemler, hakimiyeti sona erdikten sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Bu nedenlerden dolayı, Cammû halkının, Keşmir vilayetindeki Müslüman çoğunluğa karşı

²⁷⁹ **The Times**, London, 29 Ekim 1947.

²⁸⁰ Mehr Chand Mahajan, **Looking Back**, New Delhi, Har-Anand Publications, 1994, s. 162.

²⁸¹ Mir Qasim, **My Life and Times**, New Delhi, Allied Publishers, 1992, s. 189.

duymuş olduğu tiksinti ve nefret zirveye ulaşmıştır. 1953'te Cammû halkı, Hindistan'a derin bağlarla bağlı oldukları ve onların bu tutkularına tezat teşkil eden 370. maddeye karşı bir ajitasyon başlatmış ve Keşmir'i Hindistan topraklarının diğer kısımlarından birine katarak veya Keşmir'den ayrı olarak, başka türde bir özerklik verme gibi muhtelif ihtimaller önererek Keşmir'in özel statüsünü etkisiz hale getirebilmek için bu maddeyi iptal etmeyi talep etmişlerdir. Aynı düşünce Ladakh Budistlerinde de vardı.²⁸² Çünkü siyasi olarak bu iki bölge, Meclis'teki temsil oranı itibariyle Keşmir'den çok daha gerideydiler.

2.6.1.1 Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'in Anayasal Tarihi

Nehru, en başından beri Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir Hükümeti temsilcileri ile Hindistan hükümeti arasında imzalanan Delhi Anlaşması'yla Keşmirililerin yetkilerini sınırlandırmaya başlamıştı. Bu anlaşma, Hindistan yönetimindeki Cammû-Keşmir'in bazı imtiyazlara sahip olacak şekilde Hint Birliği'nin bir parçası olarak tanınması, temel yetkiler haricinde diğer kalan yetkilerin Hindistan hükümetinin elinde tutulması, Hindistan cumhurbaşkanı ve Hindistan Yüksek Mahkemesi'ne bazı olağanüstü yetkiler verilmesi gibi çeşitli durumları Keşmirililere dayatmıştır. Gerçi tüm bu düzenlemeler, sınırlı özerklik açısından Cammû-Keşmir'e özel bir statü veren Hindistan Anayasası'nın 370. maddesinin uygulanabilirliğine aslında aykırı idi. Dahası Şeyh Abdullah, Hindistan'ın her zaman gözdesi olarak kalmadı ve yaklaşık 1953'ten itibaren başbakanlık makamından düşürülmesi ve yetkilerinin elinden alınması, engellemeler, ev hapsi veya ihraçlarla yetkilerinin kullanılamaz hale getirilmesiyle Cammû ve Keşmir siyaseti üzerindeki etkinliğini de yitirmişti.²⁸³ Şeyh Abdullah'ın yokluğunda başbakanlık görevini icra eden diğer politikacılar, Abdullah'ın maksimum özerklik veya diğer görüşlerinin aksine Hindistan ile bağlarını çeşitli yasalarla güçlendirmişlerdir.

²⁸² Bal Raj Madhok, **Cammû Kashmir and Ladakh. Problem & Solution**, New Delhi, Reliance Publishing 1987, Appendix V, ss. 68–71.

²⁸³ Mohammad Abdullah (Sheikh), **The Testament of Sheikh Abdullah**, New Delhi, Palit ve Palit, 1974, s. 33.

Hindistan'ın Cammû-Keşmir'i ilhakı, Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir Kurucu Meclisi tarafından Şubat 1954'te yeniden teyit edilmiştir.²⁸⁴ Dahası Hindistan Anayasası'nın Cammû ve Keşmir üzerindeki hükümlerinin uygulanmasıyla birlikte Hindistan ve Başkanına daha fazla yargılama yetkisi ve diğer bazı yetkiler verilmiştir.²⁸⁵ Hindistan Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olan devlet ibaresi bile 1957'de Cammû-Keşmir Anayasası'nın önsözüne açıkça dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra, Hindistan Kontrolörü ve Genel Denetçisine Cammû-Keşmir Eyaleti üzerinde yargı yetkisi verilmesi ve Hindistan idaresinin ve polis hizmetlerinin burada genişletilmesi de sırasıyla 1958 yılının Mayıs ve Ağustos aylarında vuku bulmuştur.²⁸⁶ Eyalet Anayasası, 1959'da Hindistan Seçim Komisyonu ve Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin kendi topraklarındaki yargı yetkisini de onaylamıştır. Bu durum 1960 yılında Hindistan Anayasası'na da eklenmiştir.²⁸⁷

Bunun yanı sıra, geçici olarak ikamet edenlerin tabi tutulduğu izin sistemi 1959 yılında kaldırılmıştır.²⁸⁸ 1961-1962'de eyalet dışı tebaanın sanayi kurmak için arazi satın almasına izin verilmiştir.²⁸⁹ Hindistan tarafından Cammû-Keşmir Eyaleti'ne yönelik 1954-1974 yılları arasında yaklaşık 138 kanun kabul edilmiştir. 1956-1977 yılları arasında yaklaşık 28 tane Başkanlık değişikliği uygulanmıştır.²⁹⁰ Hindistan Anayasası'nda 370. maddenin uygulanabilirliği, görünüşe göre artık dikkate alınmaz olmuştur. 1970 yılına kadar Hindistan tarafındaki Cammû-Keşmir halkı, Pakistan kontrolündeki muadillerine kıyasla seçimlere belirgin bir katılım göstermiyordu. 1951'den 1989'a kadar, 1977 seçimleri haricinde yapılan sekiz hileli seçim Hint ordusunun tam kontrolü altında

---

²⁸⁴ **Administration Report of Cammû and Kashmir for the years, 2011 (13 Nisan 1954–12 Nisan 1955)**, Srinagar, Cammû, ve Keşmir Hükümeti, 1955, ss. 4-5. (2011 yılı, Dogra Mihracesi tarafından kullanılan bir Hindu takviminden ve Hindistan idaresindeki Cammû ve Keşmir'deki ilk halef rejimden geliyordu).

²⁸⁵ Adarsh Sein Anand, **The Development of the Constitution of Cammû & Kashmir**, New Delhi, Light & Life, 1980, ss. 158, 240, 244.

²⁸⁶ **Administration Report of Cammû and Kashmir for the Year 1958–59 (1 Nisan 1958–31 Mart 1959)**, Srinagar, Government of Cammû and Kashmir, 1960, ss. 6, 7.

²⁸⁷ Ibid.,

²⁸⁸ **Administration Report of Cammû and Kashmir for the Year 1959–60 (1 Nisan 1959–31 Mart 1960)**, Srinagar, Government of Cammû and Kashmir, 1961, s. v.

²⁸⁹ **Administration Report of Cammû and Kashmir for the Year 1961–62 (1 Nisan 1961–31 Mart 1962)**, Srinagar, Government of Cammû and Kashmir, 1963, ss. 4.

²⁹⁰ Balraj Puri, **Cammû and Kashmir. Triumph and Tragedy of Indian Federalization**, New Delhi, Sterling Publishers, 1981, s. 236–240 ve Appendix: 'L', ss. 241–271.

yapılmıştı. Adayların kaçırılması, sürgüne gönderilmesi, gözaltına alınması, seçim öncesi terörün yanı sıra insanları oy kullanmaktan alıkoyan veya iktidar lehine oy vermeye zorlayan çeşitli diğer yanlış uygulamalar oldukça yaygındı. Tüm bu yozlaşmış uygulamaların sonucu olarak, Ulusal Konferans veya onun türevleri olan Hint yanlılarının neredeyse tüm seçimlerde zafer kazanmasıyla Cammû-Keşmir'in zorla homojenleştirilmesi ve entegrasyonu zirveye ulaşmıştır. Hindistan, yalnızca kendisine hasredilen konulardaki yasama yetkisi ile beraber yasama yetkilerini eline almış, seçilmiş eyalet hükümetinin görevden alınmasıyla ilgili 356, 357 ve 249 numaralı Anayasa maddeleri ile 1964-65 yılları boyunca Cammû-Keşmir'de etkisini daha da genişletmiştir.²⁹¹ *Sadar-i-Riyasat* (Devlet Başkanı) unvanı, daha önce olduğu gibi Devlet Meclisi tarafından değil, doğrudan Yeni Delhi tarafından atanan vali veya eyalet siyasi lideri olarak değiştirilmiştir. 1967'de Hindistan Lok Sabha'sında (Halk meclisi veya alt meclis) seçimler yoluyla Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'e altı sandalye verilmiştir. Önceden bu üyeler Devlet Meclisi tarafından aday gösteriliyordu. Dahası, Şeyh Abdullah ve Hindistan Başbakanı olan Bayan Gandhi, 1974'te Keşmir Antlaşması olarak bilinen ve Cammû-Keşmir'i Hindistan'ın kurucu birimi olarak tanımlayan, Hindistan ile Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'i anayasal açıdan konumlandıran bir anlaşma yapmışlardır.²⁹² Birleşme sorunu 1952 Delhi Anlaşması'na benzer şekilde daha açık bir biçimde çözülmüştür. Bu anlaşma 1953 ile 1975 arasında Hindistan veya Hindistan'ın idaresindeki Cammû-Keşmir tarafından yapılmış olan tüm hukuki işlemleri yasallaştırmıştır.

2.6.1.2 Siyasi ve İdari Ayaklanmalar

Abdullah, Eylül 1982'de ölmüştür. Bundan sonra bölge siyasi ve idari karışıklıklar nedeniyle yavaş yavaş kaosa sürüklenmiştir. Oğlu Faruk Abdullah, seçimlerde Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi ile aynı safta yer almıştır. Bu tavrı, Keşmir halkının gözünde

²⁹¹ Sumantra Bose, **The Challenge in Kashmir. Democracy, Self-Determination and a Just Peace**, New Delhi, Sage Publishers, 1997, s. 34.

²⁹² Mir Qasim, **My Life and Times**, Yeni Delhi, Allied Publishers, 1992, ss. 138–140.

kahraman imajına sahipken hain gibi görülmeye başlamasına neden olmuştur.²⁹³ Bu ittifak sonucunda 1987'deki şaibeli seçimleri kazanmıştır. Hindistan Anayasası'nın 370. maddesi ile kendilerine verilen sözde özerkliğin bu uygulamalarla tahribata uğraması nedeniyle zaten mağdur olan halk, yukarıda bahsettiğimiz adımlardan dolayı demokratik olmayan baskılar, psikolojik şiddet, işsizlik ve seçim sonuçlarının kabul edilmemesi ve temel insani hakların reddedilmesine karşı nihayetinde evlerinden çıkmışlardır.²⁹⁴ Gençler, ya bağımsızlık isteyen ya da Pakistan'a katılmayı amaçlayan Hint karşıtlarının eşlik ettiği ayaklanma ile Keşmir'i Hindistan'ın kontrolünden kurtarmak için silahlarını kuşanmışlardı.

Keşmir'deki hukuk ve kamu düzeninin durumu ciddi şekilde kötüleşmiş ve Cammû-Keşmir'in neredeyse her yerinde tam bir huzursuzluk baş göstermiştir. Sonuç olarak, Ocak 1990'da Cammû-Keşmir'in üzerinde valinin yönetimi zorla dayatılmıştır. Keşmirli acımasızca bastırılmış ancak ileride Temmuz 1990'dan Ekim 1996'ya kadar devam edecek olan başkanlık yönetimine yol açacak olan durum kontrol altına alınamamıştır. 1988'den itibaren bu protestolar tam teşekküllü militan faaliyetlerine ve Hindistan'a karşı isyana dönüşmüş ve 1989'da şiddetlenmiştir.²⁹⁵ Bu faaliyetler Keşmir Müslümanları tarafından tamamen desteklenmiştir.²⁹⁶ 1990'dan itibaren çoğunluğunu Keşmirli Hindu din adamlarının oluşturduğu iki yüz binden fazla kişi Keşmir'den ayrılmış ve Cammû veya Delhi'ye gitmiş veya Azad Keşmir'e gidebilmek için Kontrol Hattını geçerek mülteci gibi yaşayan insanlar haline gelmişlerdir. Bu göç, Keşmir'in demografik, sosyal ve kültürel dokusunu tamamen alt üst etmiştir. Başlangıçta Hindistan, kendisine karşıt hareketleri bastırmak için güçlerinin üç yüz binden fazlasını konuşlandırmıştı. Tüm Partiler Hürriyet Birliği, 1993 yılında Keşmir'de yirmi altı grup tarafından kurulmuştur. Ne var ki bu kurucu gruplar arasında da Pakistan yanlısı ve bağımsızlık yanlısı olma

---

²⁹³ Tavleen Singh, **Kashmir. A Tragedy of Errors**, New Delhi, Viking, 1995, s. 98.

²⁹⁴ Ibid., s. 99.

²⁹⁵ Christopher Snedden, **Kashmir: Placating frustrated people**, Edward Aspinall, Robin Jeffrey ve Anthony Regan, (Ed.), **Diminishing Conflicts in Asia and the Pacific: Why some subside and others don't**, Londra, Routledge, 2013.

²⁹⁶ Ibid.,

bağlamında fikir ayrılıkları hala devam ediyordu. Hindistan, Pakistan ve Azad Keşmir'i Hindistan karşıtı olan insanlara büyük bir siyasi, fiziksel, ahlaki ve diplomatik destek vermekle suçlamaktadır. Ancak bu iddia, Pakistan ve Azad Keşmir tarafından reddedilmektedir.²⁹⁷

Bu ayaklanma, diğer sosyal, kültürel, ahlaki, politik, psikolojik zorlukların yanı sıra binlerce masum Keşmirlinin ölümüne ve öldürülmesine neden olmuştur. 1996'da yapılan diğer seçimler, işgal ve direnişin sürdüğü ülkede silah altında gerçekleşmiştir. Cammû'daki yüzde 60'ın aksine, Keşmir'de Hindistan güvenlik güçlerinin zorlamasıyla ortaya çıkan sonuç yüzde 10'da kalmıştır. Ulusal Birlik, üçte iki çoğunlukla seçimlerde ezici bir zafer kazanmıştır. 2002 yılında katılımın yüzde 44 olduğu bir başka seçim daha yapılmıştır. Halkın Demokratik Partisi ile Hindistan Ulusal Konferansı koalisyonu bu seçimi kazanmıştır. 2008'de Ulusal Konferans yeniden iktidara gelmiş ve seçmen katılımı yüzde 61'e ulaşmıştır. Şeyh Abdullah'ın torunlarından biri olan Ömer Abdullah, Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'in başbakanı olmuştur. Sonraki seçimler 2014 yılında yapılmış ve seçilen Mufti Muhammed Said, vefat edeceği 2018 yılına kadar başbakan olarak kalmıştır ve ölümünden sonra Mehbuba Mufti onun yerini almıştır. Sonraki seçimlerin 2019'da yapılması bekleniyordu ancak Hindistan hükümeti, Ağustos 2019'da Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'in demografisini bir *birlik toprağı* haline getirerek ve farklı parçalara bölerek tamamen değiştirmiştir. Son olarak, 2021'de seçimlerin yapılması beklenmektedir. Tüm bu yaşananlara rağmen 2010 yılının ortalarında inancını yitirmiş ve düşüncelerini sosyal medya aracılığıyla yayarak daha iyi organize olmuş genç Keşmirililerce yansıtıldığı gibi Hindistan karşıtı duygular devam etmektedir.²⁹⁸

---

²⁹⁷ Ibid.,

²⁹⁸ Ibid.,

2.6.1.3 Hindistan İdaresindeki Cammû-Keşmir'in Yasama Sistemi

Ağustos 2019'da 370. maddenin yürürlükten kaldırılmasından önce Hindistan'ın yönettiği Cammû-Keşmir, yirmi dokuz eyalet ve yedi bölgeden biriydi. Vidhan Sabha (Yasama Meclisi) için seçilmiş 87 üyeli bir alt meclis ve Vidhan Parishad (Yasama Konseyi) için seçilmiş 36 üyeli bir de yüksek meclis olarak adlandırılan iki meclisli bir sisteme sahipti. Daha önce feshedilmediyse alt meclisin görev süresi altı yıldır. Aynı görev süresi yüksek meclis için de geçerliydi, ancak alt mecliste olduğu gibi vali tarafından daha önce feshedilme durumu yoktu. Tüm yetkiler alt meclise verildiği için üst meclisin sınırlı yetkileri vardı. Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir halkı, Hindistan Lok Sabha'sı (Alt Meclis) için altı temsilci seçerken, eyaletin yasama meclisi Hindistan Rajya Sabha'sı (Yüksek Meclis) için dört kişiyi temsilci olarak seçmiştir. Hindistan cumhurbaşkanı, kendi takdirine Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir valisini yetkilendirmiştir. Bu bölgenin idare, polis, orman ve diğer neredeyse tüm işlerini yürütmek için görevli tüm yetkili personel, devletin kuruluşundan itibaren Hindistan hükümeti tarafından atanmıştır.

2.6.2 Pakistan İdaresindeki Keşmir

Öte yandan Pakistan, eski Cammû-Keşmir Mihraceliği'nin iki bölgesini, yani Azad Keşmir ve Gilgit Baltistan'ı yönetmekteydi. 1947'den önceki olayların gösterdiği gibi Cammû-Keşmir'in bu iki kesiminde yaşayan halk ya fiziksel eylemlerle ya da açıkça belli ettikleri niyetleriyle Hindistan hakimiyetine karşı Pakistan'ı tercih ediyorlardı. Bu iki bölge Pakistan tarafından birbirinden tamamen farklı olarak yönetilmektedir. Ayrıca Pakistan tarafından 2009'dan sonra Gilgit Baltistan olarak yeniden adlandırılan bu Kuzey Bölgeleri'ne Azad Keşmir üzerinden erişim zordur.

Bunun yanı sıra Pakistan, büyük bölge üzerinde doğrudan ve daha fazla kontrol sahibi olabilmek için bu bölgelerin siyasi olarak ayrı tutulmasını da sağlamıştır. Azad Keşmir'de geçici hükümet kurulduktan sonraki yeni hükümet oldukça güçsüzdü ve kendi bölgesi ile ilgilenemedi. Bundan dolayı Azad Keşmir halkı, onların hareket ve eylemleri

ile Kuzey Bölgeleri'ndeki Pakistan yanlısı kuvvetler hiçbir zaman bir araya gelmemişler ve bu yüzden birbirlerine katılma arzusundan yoksun kalmıştır.

2.6.2.1 1949 Karaçi Anlaşması

Yukarıda açıklanmış olan tüm bu amaç ve nedenler dolayısıyla, Nisan 1949'da Pakistanlı yetkililer ile Azad Keşmir temsilcileri arasında daha çok Karaçi Paktı olarak bilinen, ana hatları itibariyle birçok husus üzerinde mutabık kalınan bir anlaşma imzalandı. Bu sayede Gilgit ve Baltistan bölgeleri, otokratik ancak bürokratik bir yönetim için Pakistan'ın doğrudan kontrolüne verilirken, Azad Keşmir ise Pakistan Keşmir İşleri Bakanlığı'nın kontrolüne girmiştir. Bu anlaşma nedeniyle 24 Ekim 1947'den kısa bir süre sonra tüm eski Cammû-Keşmir Mühraceliği'nin meşru hükümeti olan Azad Keşmir Hükümeti'nin iddiası sadece zayıflamakla kalmadı, aynı zamanda Cammû-Keşmir'in özgürlüğü konusunda takındığı pozisyonu da gizlemiştir. Sonuç olarak Hindistan, Cammû'yu işgal etmiş ve Keşmir doğrudan uluslararası alanda odak noktası haline gelmiştir. 1947'den beri bu iki bölgenin birbirlerinden ayrı mevcudiyetleri vardır. 1993 yılındaki bu anlaşmaya her iki kesimden de bazı kişiler tarafından itiraz edilmiştir. Azad Keşmir Yüksek Mahkemesi önünde bu paktın hükümsüzlüğü ileri sürülerek,²⁹⁹ Kuzey Bölgeleri'nin Azad Keşmir idaresi altına girmesi için itiraz edilmişse de bu talepler, Azad Keşmir Yüksek Mahkemesi tarafından bu konudaki yargı yetkisi üzerinde usule ilişkin nedenlerle reddedilmiştir. Yine de Yüksek Mahkeme'nin kararı, birleşme olması durumunda Sünnilerin hakimiyetine karşı çıkan İsmaililer de dahil olmak üzere Kuzey Bölgeleri'nde yaşayan bazı Şiiler tarafından kutlanmıştır.

Her iki bölgenin de esasen Pakistan'ın hukuken parçası olmadığını belirtmekte fayda görmekteyiz. Pakistan, Birleşmiş Milletler gözetimi altında yapılacak olan plebisit Cammû-Keşmir ihtilafını ve bu devletin uluslararası statüsün ne olacağı sorununu çözene kadar bu bölgeleri yönetmiştir ve yönetmeye devam etmektedir. Ancak 1977'den itibaren özellikle General Ziya rejiminin hakim olduğu dönemde Pakistan, Kuzey Bölgeleri

---

²⁹⁹ High Court of Judicature, Azad Jammu and Kashmir, **Verdict on Gilgit and Baltistan (Northern Area)**, Mirpur, Kashmir Human Rights Forum, ss. 134-139.

üzerindeki kontrolünü Azad Keşmir üzerindeki kontrolünün aksine daha sıkı hale getirmiştir. Bu zamanın genç kuşağı dahi artık Kuzey Bölgeleri'nin Pakistan'ın hukuken parçası olduğuna inanmaktadır. Ancak tarihsel ve yasal olarak belirsiz olan aydınlatılamamış noktalar, bu düşüncenin tam tersi bir durumu işaret etmektedir.

2.6.2.2 Azad Cammû ve Keşmir (Azad Keşmir)

Azad Cammû ve Keşmir ya da kısaca Azad Keşmir denildiğinde Cammû ve Keşmir'in güneybatısında yer alan bölgeden bahsedilmektedir. Gilgit Baltistan ile kıyaslandığında yüzölçümü açısından daha küçük olmasına rağmen Balitistan'a göre daha kalabalık bir nüfusa sahiptir. Şubat 1949'dan beri başkenti Muzafferabad'dadır. Azad Keşmir'in kendi yasal ve siyasi sistemi olmasına rağmen yine de bu açılardan Pakistan'dan büyük ölçüde bir etkilenme söz konusudur. Geçici Hükümet, kurulduğu 24 Ekim 1947'den bu yana tüm Cammû ve Keşmir halkını temsil etme iddiasındadır. Başlangıçta Azad ordusu, Cammû ve Keşmir'in Pakistan'a katılmasını sağlamak için Hint ordusuna karşı savaşılmaya çalışmıştır. Ancak bu durum, Birleşmiş Milletler tarafından yapılan 1 Ocak 1949'daki ateşkese kadar devletin ayakta kalabilmesi için verilen bir savaşa dönüştürülmüştür.

Azad Keşmir büyük oranda özerkliğe sahipti ve plebisit beklentisiyle Azad ordusu dağıtıldı ve savaşçılar evlerine veya yaşadıkları yerlere geri döndü. Genelde halkın büyük çoğunluğu Pakistan yanlısı olmakla birlikte Pakistan 1947'den beri Azad Keşmir'i *de jure* değil *de facto* olarak tanımaktadır ki bu durum Azad Keşmir'in onurunu ve siyasi konumunu olumsuz etkilemektedir. Pakistan tarafından hukuken tanınmamış olmanın eksikliği sadece Keşmir'in özgürlük hareketini zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda Azad Keşmir hükümetinin Cammû-Keşmir'de Şeyh Abdullah ve yönetimine karşı gerçek bir rakip olacak şekilde kurulmasını ve Pakistan'ın Cammû-Keşmir konusundaki pozisyonuyla alakalı olarak uluslararası toplumun önünde engel oluşturmuştur. Aynı durum, devletin ilk başkanı Sardar Muhammed İbrahim Han tarafından da vurgulanmıştır. Hindistan, Azad Keşmir hükümetinin varlığını bile reddediyor ve yalnızca bu bölgenin yönetimini yürüten Pakistan'ı muhatap alınmaya değer buluyordu ve Hindistan

idaresindeki Cammû-Keşmir hükümetine, Cammû ve Keşmir'in Hindistan ya da Pakistan tarafından yönetildiği fark etmeksizin tüm bölgelerin yetkili bir temsilcisi gibi hitap ediyordu. Ağustos 1948'de Birleşmiş Milletler, Azad Keşmir hükümetine Pakistan tarafından yasal ve resmi olarak tanınmadığı ve bu nedenle uluslararası bir statüsü olmadığı için yerel bir otorite statüsü vermiştir. Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler bu bölgeyle ilgili hiçbir uluslararası yükümlülüğü ilan etmemiştir.³⁰⁰ Bu bölgede Pakistan çalışmalarını Keşmir İşleri Bakanlığı aracılığıyla yürütmektedir. İş Kuralları, Azad Keşmir'in o zamanki tek siyasi partisi olan ve 1949'dan 1970'e kadar devleti doğrudan ve otokratik bir şekilde yönetebilmek için Pakistan'ın etkisi altında kalan Müslüman Konferansı tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Azad Keşmir hükümeti, ilk kanunlar manzumesinde kendisine önemli yetkiler verilmesine rağmen, bu yetkiler giderek ortadan kalkmış ve hükümet herhangi bir konuda harekete geçmeden önce Keşmir İşleri Bakanlığı'ndan izin ve onay almak zorunda kalmıştır. Bu hususta, söz konusu bakanlığın Ortak Sekreter'i tüm konularda nihai otoriteydi.

24 Ekim 1947'den kısa bir süre sonra izin verilen ve aktif olarak iktidarda yer alan Müslüman Konferansı ve yetkilileri, Azad Keşmir'deki devlet işlerini yerel bağlamda yürütmekle sorumlu hale geldiler. Parti başkanı, Azad Keşmir Hareketi'nin Lideri kabul edilerek Azad Keşmir başkanından üstün bir mevkide konumlandırıldı. Azad Keşmir'in Pakistan ile sağlıklı ilişkileri, bu bölgede çok partili bir siyasi sistemle birlikte liberal bir başkanlık sistemine geçildiği 1970 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Bunun yanı sıra Pakistan dışışleri, savunma ve iletişim üzerindeki kontrolünü sınırladı ve geriye kalan alanlarda Azad Keşmir'le birlikte kontrolü sağlamaya devam etti. Bu, ilk yıllarda özerkliğe geçişin önemli bir aşamasıydı. Ancak dört yılın ardından 1974'te Pakistan, bu başkanlık sistemini Azad Keşmir Konseyi aracılığıyla Pakistan ile birlikte kullanılacak önemli yetkilere sahip bir parlamenter sistemle değiştirdi. Azad Keşmir'in yetkileri yeniden sınırlanmış oldu.

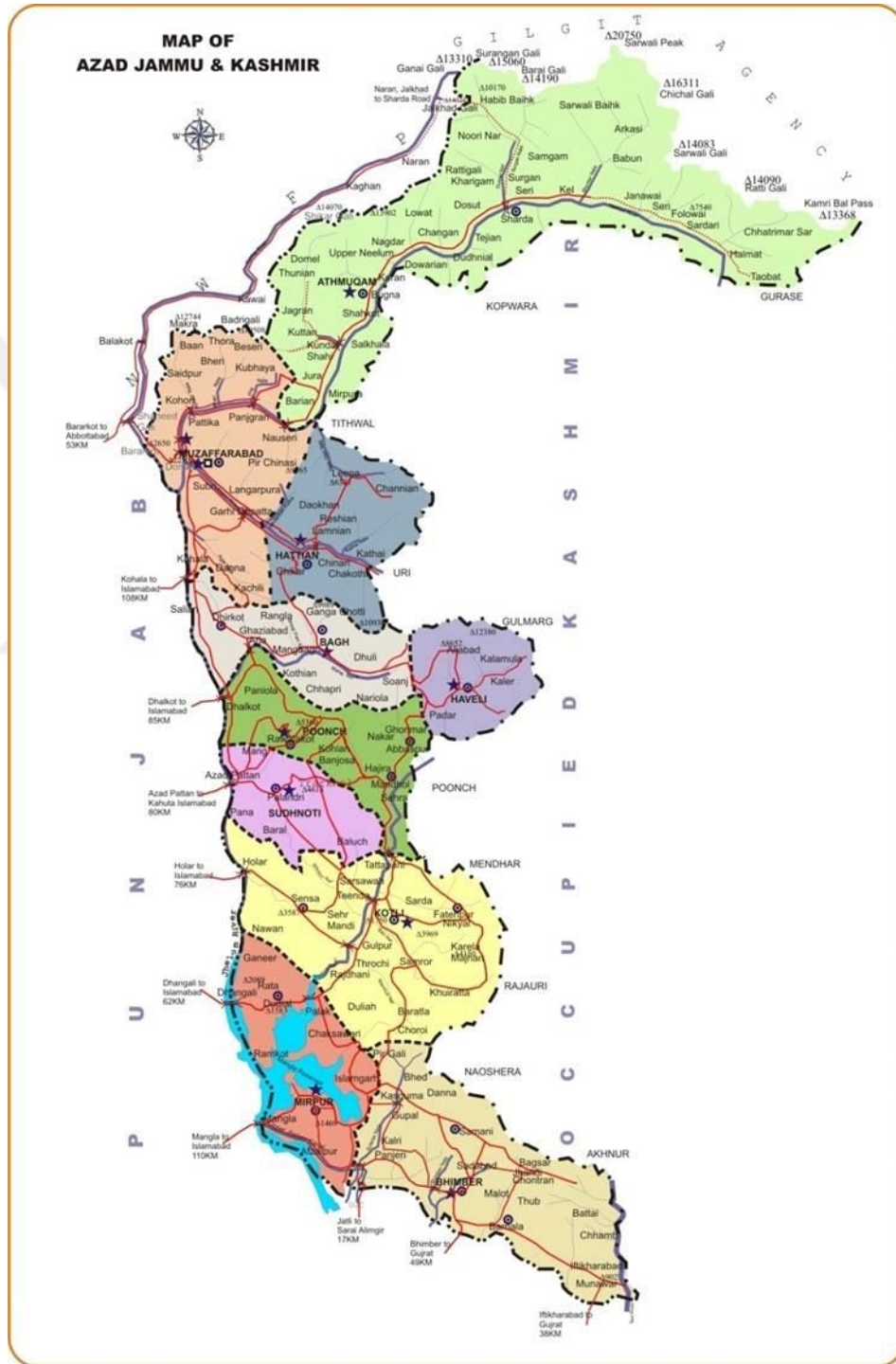
---

³⁰⁰ Deora and Grover, (Ed.), **Documents on Kashmir Problem**, Part V, "Analysis of the Main Problems, Third Interim Report of the United Nations Commission on India and Pakistan", 1991, s. 274.

Yine de bütün bu gelişmelerin sonucunda Pakistan'daki il idareleri sistemine benzeyen, dayanıklı ve kalıcı bir siyasi sistem ortaya çıkmıştır. Aşağı yukarı aynı sistem 2009'da Kuzey Bölgeleri'ne de getirildi. Son olarak Azad Keşmir, 1974 tarihli geçici bir anayasaya sahiptir ve hukuki, idari ve ekonomik meselelerde Azad Keşmir Konseyi aracılığıyla Pakistan tarafından kontrol edilmektedir.

Harita No. 2.6 Azad Cammû-Keşmir veya Azad Keşmir Haritası

Kaynak: <https://www.pndajk.gov.pk/downloads.php?page=maps>

2.6.2.2.1 Azad Cammû ve Keşmir'in Anayasal Tarihi

Azad Cammû ve Keşmir, ihtilaflı Cammû-Keşmir'in bir parçasıdır. Büyük oranda 1973 Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin anayasal modeli örnek alınarak tasarlanmış, yerel olarak seçilmiş parlamenter bir hükümet biçimine sahip geçici bir anayasal çerçeveye sahiptir. Bu geçici anayasal çerçeve Pakistan ile dolaylı anayasal ilişkiye sahiptir. İslam resmi din olarak benimsenmiştir. Ayrıca bu geçici anayasa, temel hakları koruyan ve Cammû Keşmir uyuşmazlığı Birleşmiş Milletler gözetiminde serbest ve tarafsız bir plebisit yoluyla nihai çözüme kavuşturulana kadar Azad Keşmir yönetiminin amaç ve hedeflerinin çerçevesini belirleyen hükümlere sahiptir. Cammû-Keşmir Eyaleti'nin liberal kısmını idare etmek amacıyla ticarete ilişkin kanunlar, yürütme ve yasama yetkilerinin cumhurbaşkanına verildiği 24 Ekim 1947 tarihinden kısa bir süre sonra oluşturulmuştur. Ardından hukuk sistemini oluşturmak amacıyla mahkemelere ve usul hukukuna ilişkin kanunlar, eski Cammû-Keşmir kanunlarıyla uyumlu olarak 1948'de çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, iş hukukuna ilişkin kurallar idare sistemini de kapsayacak şekilde ve mevzuatı takip ederek 1952'de gözden geçirilip değiştirilmiştir. Aynı kanun 1957'de yeniden değiştirilmiş ve 1960'a kadar o haliyle yürürlükte kalmıştır. 1960 yılında Azad-Keşmir'de başkanlık seçimi sistemi "temel demokratların oyları" ile yürürlüğe girmiştir. Bu sistem altında Azad Cammû-Keşmir Eyalet Konseyi adı altında başka bir organ tesis edilmiştir. Bu sistem, 1964 tarihli Azad Cammû-Keşmir Hükümet Kanunu ile değişikliğe uğramıştır. Eyalet Konseyi'nin üyeleri ve seçilmesine ilişkin maddelere çeşitli hükümler eklenmiştir. Daha sonra, 1968 tarihli Azad Cammû-Keşmir Hükümet Kanunu da üyelerin temsili konusunda bazı değişikliklere uğramıştır. Bununla birlikte, en önemli anayasal değişikliklerden biri, yetişkin oy hakkı sistemini benimsenmesi olmuştur. 1970 tarihli Azad Cammû-Keşmir Hükümet Kanunu ile demokratik bir düzen getirilmiş oldu. Azad Cammû-Keşmir Yasama Meclisi kurulmuştur. Yasama Meclisi'nin başkanı ve 24 üyesi ile bir kadın üye, Azad Cammû-Keşmir'de yaşayanlar ve Pakistan'da mülteci olan seçmenlerin oyuyla seçileceği öngörülmüştür. Bu sistem dört yıl sürmüştür. 1974'te 13. değişikliğe kadar devam eden 1974 tarihli Geçici Anayasa Kanunu uyarınca parlamenter

sistemle değiştirilmiştir. 13. değişikliğin ardından, 1974 Geçici Anayasası'ndaki "Kanun" ibaresi kaldırılmış ve bazı başka değişiklikler de yapılmıştır. Bu anayasanın 59 bölümü vardır ve şimdiye kadar 14 değişiklik yapılmıştır.

2.6.2.2.2 Yasama Yapısı ve Hükümet Biçimi

Bölge, parlamenter bir hükümet biçimine sahiptir. Başbakan ve kabineyi oluşturan bakanlar, Yasama Meclisi'ne bağlı olup bulundukları tutum ve politikalarından da sorumludurlar. Üyelerin çoğunluğunun güvenini kazandıkları sürece görevde kalırlar. Cumhurbaşkanı, Azad Keşmir'in anayasal başıdır ve başbakan, hükümetin başıdır. Başkan, Yasama Meclisi tarafından meclisin toplam üye sayısının çoğunluk oyu ile beş yıllık süre için seçilir.

Azad Keşmir yasama sistemi kendine özgü olup Yasama Meclisi ve Keşmir Konseyi şeklinde iki meclisten müteşekkildir. Bununla birlikte, hangisinin daha alt meclis ve hangisinin üst meclis olduğu ve uygulamada tek meclisli mi çift meclisli mi ya da üç meclisli mi olduğu hala büyük bir tartışma konusudur. Ancak 1974 Geçici Anayasası yürürlüğe girdikten sonra insanlar Keşmir Konseyi'ni aşağı yukarı Pakistan'daki Senato gibi bir üst meclis olarak görmeye başlamışlardı. (Pakistan Anayasası, 1973, 59. madde)³⁰¹ ve Yasama Meclisi, Pakistan'daki Ulusal Meclise kıyasla yine alt meclis düzeyindedir. (Pakistan Anayasası, 1973, 51. madde)³⁰² 13. değişiklikten önce Keşmir Konseyi'nin yürütme, yargı ve yasama şeklinde çeşitli ve bariz yetkileri olmasına rağmen şimdi, md. 31(3)'te belirtilen konular ve UNCIP kararları uyarınca Pakistan hükümetinin sorumlulukları bakımından danışman rolüne sahiptir. (Geçici Anayasa, 1974, Madde 21 (8)).³⁰³

Yasama Meclisi üyeleri doğrudan halk tarafından beş yıllık süre zarfı için seçilir. Bu meclis 53 üyeden oluşur. Üyeliğe seçilme hususunda şu şekilde farklılıklar vardır: Kırk beş üye doğrudan yetişkin oyları aracılığıyla seçilir, bunlardan 33'ü doğrudan Azad

³⁰¹ <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/> 02 Ocak 2021.

³⁰² Ibid.,

³⁰³ <https://law.ajk.gov.pk/assets/lawlibrary/2019-02-13-5c645034ade141550078004.pdf> 02 Ocak 2021.

Cammû-Keşmir halkı ve 12'si Cammû-Keşmir mültecileri tarafından seçilir; beş kadın üye Yasama Meclisi'nin doğrudan seçilmiş üyeleri tarafından seçilir, bir Ulema-e-Din veya Mushaikh (İslam'ın öğretileri konusunda bilgili kişi) Yasama Meclisi'nin doğrudan seçilmiş üyeleri tarafından seçilir; yurtdışında ikamet eden Cammû-Keşmir vatandaşı bir üye ve teknokratlar ve diğer konularda uzman olan kişiler arasından da bir üye yine Yasama Meclisi'nin doğrudan seçilmiş üyeleri tarafından seçilir.³⁰⁴

Keşmir Konseyi üyeleri de beş yıllık süreyle için seçilir. 14 üye artı bir re'sen atanan bir üyeden oluşur. Konsey üyelerinin tümü şu şekilde sıralanabilir: Pakistan Başbakanı (Konsey Başkanı), Azad Cammû ve Keşmir Cumhurbaşkanı (Konsey Başkan Yardımcısı); Azad Cammû ve Keşmir Başbakanı veya onun tayin ettiği bir kişi. 6 üye ise devletin diğer organları arasından oransal olarak seçilir. Keşmir ve Kuzey İşleri Federal Bakanı konseyin kendiliğinden üyesidir.³⁰⁵

Geçici Anayasa, A ve B kısımları ile birlikte 1974 tarihli Geçici Anayasa'nın üçüncü kısmında yer alan bir yasama listesini de içermektedir. Pakistan Hükümeti, Kısım A'da yer alan hususları hayata geçirebilmek için münhasır yetkilerle donatılmıştır. Üçüncü kısmın B bölümünde belirtilen konularda herhangi bir yasa çıkarılması veya yetkilerin kullanılması için meclisten onay alınması da zorunludur. Ne var ki Yasama Meclisi'ne mali faturaları sunma yetkisi de dahil olmak üzere ek yetkiler verilmiştir.³⁰⁶

1974 Geçici Anayasası, mülkiyet hakkı, ifade, din, toplanma, dolaşım özgürlükleri, kanun önünde eşitlik gibi temel hakları bununla birlikte politika ilkelerini 1973 Pakistan Anayasası'nda düzenlendiği şekle benzer bir şekilde kendi bünyesinde yer vermiştir.

Pakistan veya Amerikan anayasalarında düzenlenmiş olan kuvvetler ayrılığı kavramı, Azad Cammû ve Keşmir'in hukuk sisteminde düzenlenmemiştir. Kuvvetler ayrılığı kavramından kastımız aslında, devletin üç organı, yani yürütme, yasama ve yargı

---

³⁰⁴ Ibid.,

³⁰⁵ Ibid.,

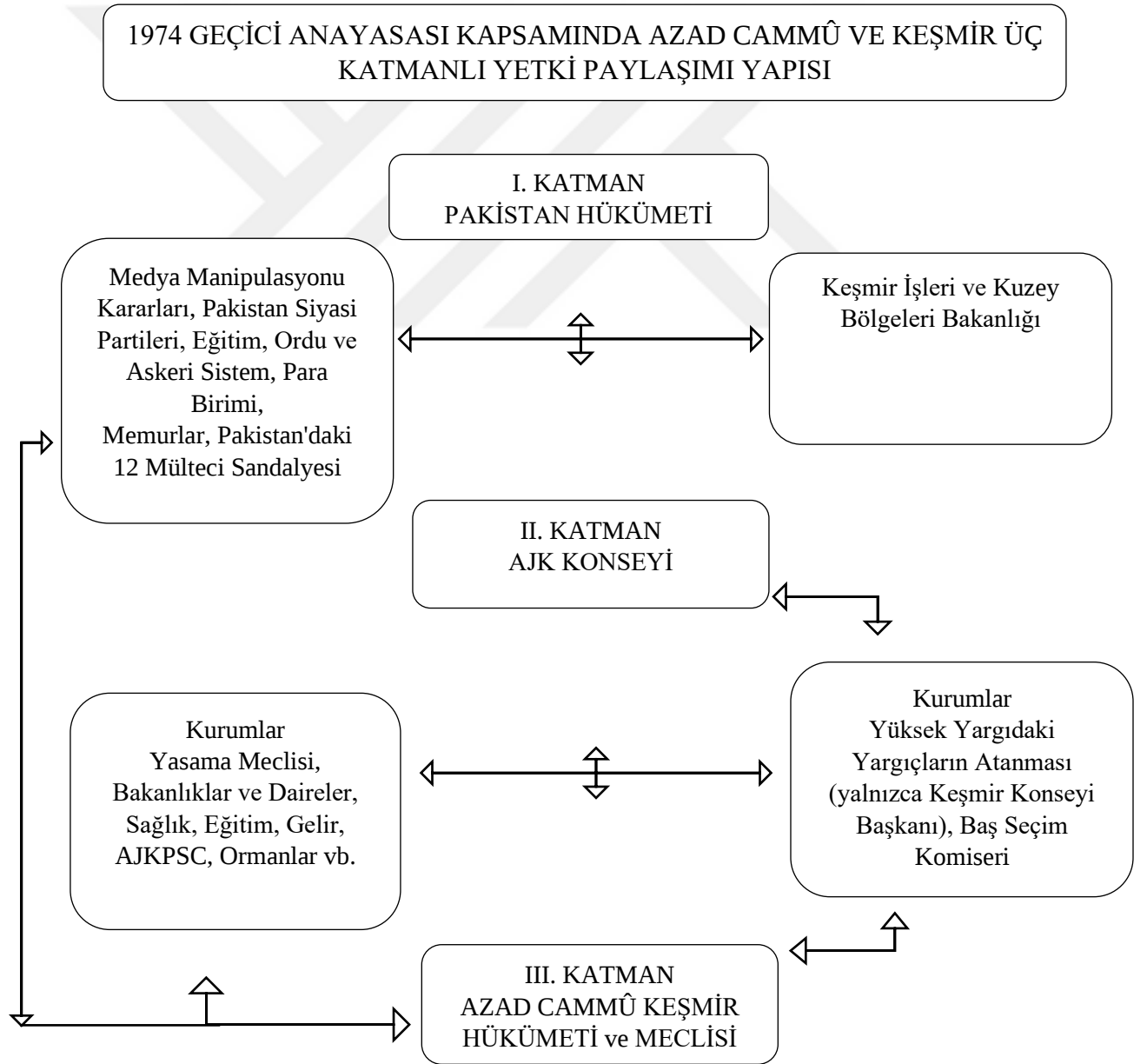
³⁰⁶ Ibid.,

arasında yetkilerin bölünmesidir. Yasama Meclisi bir yanda yasama organı rolünü üstlenirken, diğer yandan da kendi üyesi olan başbakan ve bakanlar üzerinde tam bir etkiye sahiptir. Ayrıca bölgelere belirli vergiler dayatma yetkisine de sahiptir. Keşmir Konseyi, üyelerinin seçimi açısından yine karma karışık bir organdır. Bu konsey başlangıçta yüksek yargı hâkimlerinin atanmasında kendisinin tavsiyesine ihtiyaç olduğu için bu hakimlerin atanmasında rol oynuyordu ve Azad Cammû ve Keşmir Cumhurbaşkanı, bu tavsiye kararından sonra yüksek yargı sistemindeki hâkimleri atayabiliyordu. Ancak bu durum 2020’de Aralık ayının sonunda 14. değişiklikle değiştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte artık Keşmir Konseyi Başkanı (Pakistan Başbakanı) Konsey’in kolektif rolü dışında yalnızca yüksek yargıdaki hakimlerin atanmasında rol oynamaktadır.

2.6.2.2.3 Üç Katmanlı Güç Paylaşım Yapısı: Bir Şema

Azad Cammû ve Keşmir'de yetki paylaşımı yapısını gösteren 1974 Geçici Anayasası kapsamındaki üç kademeli yetki paylaşımı yapısı şema şeklinde aşağıda gösterilmiştir.

Şekil No. 2.1 Üç Katmanlı Güç Paylaşım Yapısı: Bir Şema (B)

1974 Geçici Anayasası üzerinde yapılan 13. değişikliğin ardından Pakistan, Azad Keşmir üzerindeki kontrol ve iradesinin koruyabilmek için hala Keşmir İşleri Bakanlığı ve Gilgit Baltistan'ı kullanıyor olmasına rağmen Azad Keşmir kendi statüsünü, işlevleri ve yetkileri bakımından lokal düzeyden yukarıya taşımıştır. Azad Keşmir'deki bu bölgeyi Hint kuvvetlerinden korumak için bulunan çok sayıda Pakistan Ordusu mensubu bu sayede bölgede Pakistan lehine itaati de sağlamaktadır. Pakistan yine idari işlerden kolluk kuvvetlerine ve mali işlere kadar bölgedeki üstünlüğünü sağlayabilmek için Azad Keşmir'deki bu ana pozisyonlara beş yetkili memur göndermektedir.

1970 ve sonrasındaki seçimler (her zaman özgür ve adil olan), 1975, 1985, 1990, 1991, 1996, 2001, 2006, 2011, 2016 ve 2021 (Temmuzda) yıllarında yapılmıştır. Neredeyse tüm seçimler Pakistan tarafından dikkatle ve yakından takip edilmektedir. Müslüman Birliği dışındaki Pakistan merkezli siyasi partiler de bu bölgedeki varlıklarını yerel fraksiyonlarını göstererek genişletmişlerdir. Pakistan ile Cammû ve Keşmir'e bağılıklarını göstermeyi reddeden partilerin seçimlere katılmasına izin verilmemektedir. Bu, Pakistan'ın ifade özgürlüğü ve toplanma haklarıyla ilgili insanlara getirdiği kısıtlama ve baskıları göstermektedir. Hindistan idaresindeki Cammû ve Keşmir'in aksine Pakistan'da mülteci olarak ikamet eden Cammû-Keşmir vatandaşları Pakistan seçimlerinde yarışabilse de Azad Keşmir halkından olanlar için Pakistan Parlamentosu'nda sandalye ayrılmamıştır. Azad Keşmir vatandaşları kendilerine yüzde 2'lik bir kotanın ayrıldığı Pakistan kamu hizmetlerine ve hatta Pakistan ordusunda katılabilirler. Yine Pakistan pasaportlarına ve bu bölgedeki insanların Pakistan'a bağılılığının en iyi göstergesi olan Pakistan kimliğine sahip olabilirler.

2.6.2.3 Kuzey Bölgeleri/Gilgit-Baltistan

Kuzey Bölgeleri veya şimdiki Gilgit-Baltistan, Pakistan'ın kontrol ettiği iki bölgeden biridir. Başkenti Gilgit'tir ve coğrafi olarak Azad Keşmir'in kuzeydoğusunda bulunur. Önceki paragraflarda belirttiğimiz gibi, Karaçi Anlaşması aracılığıyla Pakistan'ın doğrudan kontrolü altına verilmiştir. Bu bölge, 1947'den 2009'a kadar Pakistanlı siyasi temsilciler, yöneticiler ve bürokratlar tarafından Azad Keşmir'den farklı

bir sistemle Keşmir ve Kuzey İşleri Bakanlığı aracılığıyla kontrol edilmiştir. Ayrıca bu bakanlık görevlerini yerine getirirken neredeyse hiçbir konuda açıklama yapmamıştır. UNCIP yetkililerinin 1949'daki burayı ziyaret etmesine rağmen Birleşmiş Milletler'in Keşmir sorununa ilişkin kararlarında bu bölgeye hiç değinilmemiştir. Azad Keşmir'de olduğu gibi bu bölgede yaşayanlar da Pakistan pasaportu ve ulusal kimlik kartları kullanmaktadır. Kasım 1947'de mihraceye karşı bir ayaklanma gerçekleşmiş ve bunun sonucunda geçici bir hükümet kurulmuştur.³⁰⁷ Bu hükümet kurulduktan 15 gün sonra Pakistan tarafından devre dışı bırakılmıştır. Pakistan, sınır suçlarına ilişkin bir takım yasal düzenlemeler dayatarak Hindu ve Sih iş adamlarının baskı sonucu ayrılması nedeniyle meydana gelen ticari boşluğu doldurmak için Pencap, Peştun ve Hazara göçmenlerinin bölgeye girmesine ve yerleşmelerine izin vermiştir.³⁰⁸ 1947'de ateşkes hattının oluşturulmasıyla sonuçlanan çatışmalar, ekonomik tedarik rotalarının yok olması veya kesintiye uğraması nedeniyle bu bölge halkını daha sefil hale getirmesine rağmen Pakistan 1978'de her türlü hava koşuluna ve duruma elverişli olan Karakorum otoyolunu inşa ederek bu durumu iyileştirmeye çalışmıştır ve bu sayede Gilgit, 1990 ortalarında yaşanan ekonomik patlamanın merkez noktası haline gelmiştir.³⁰⁹ Özellikle FCR'nin yürürlüğünün sona erdiği ve Pakistan'ın diğer bölgelerine benzer bir modernizasyonun yaşandığı Butto döneminde de bu bölge halkının yaşam standartları iyileştirilmiştir. Gilgit ve Baltistan temsilcilik olarak Pakistan Ajansı altında tek bir idari birim haline getirildi. Daha sonra, 1974'te Mihrace'nin getirdiği uyrukluk statüsü, bu devletin vatandaşı olmayan kişilerin de bu bölgede taşınmaz mülk satın almasına izin verilerek kaldırıldı. Bu, halkın mezhebi nezdinde büyük bir demografik değişikliğe neden olmuştur. Şiiler, çok sayıda Sünni göçmen nedeniyle artık bu bölgede baskın bir nüfus olma özelliğini kaybetmiştir.³¹⁰ Bu nedenle bölge, yerli Şiiler ve dışarıdan gelen Sünniler arasında yaşanan mezhep farkından

---

³⁰⁷ F. M. Khan, (edited by Habib R. Sulemani), **The Story of Gilgit Baltistan and Chitral, A Short history of Two Millenniums AD 7-1999**, Gilgit, Eejaz Literary Agents & Publishers, ss. 65–66.

³⁰⁸ Matthias Weinreich, **Pashtun Migrants in the Northern Areas of Pakistan**, Karachi, Oxford University Press, 2011, s. 29.

³⁰⁹ Ibid., s. 41.

³¹⁰ Navnita Chadha Behera, **Demystifying Kashmir**, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2006, s. 196.

kaynaklanan şiddette artışa tanıklık etmiştir. Bu bölgede yaşayan insanlar açık yüreklilikle yasal ve kalıcı olarak Pakistan'ın bir parçası olmak istediler. Pakistan, mega projelerine özellikle son yıllarda üzerinde çalışmalara başlanan Diamer Bhasha Barajı'na büyük miktarda yatırım yaptı. Hindistan, bu durumu Pakistan'ın resmi olarak Cammû-Keşmir'in bir parçası olan bu bölgenin yasadışı istilasını şeklinde düşünmesinden dolayı Pakistan'ın 2006 ve 2009 yılları arasından yaptığı bu yatırımı protesto etmiştir. Ancak Pakistan bunu reddetmiş ve UNCIP kararlarına göre ihtilaflı bir bölge olarak ilan edilmesine rağmen aslında Hindistan'ın Cammû ve Keşmir'i işgal ettiğini beyan etmiştir.³¹¹ 1969'da Pakistan'da ikamet edenleri desteklemek amacıyla bir Danışma Konseyi kuruldu. Bu konsey, Pakistan siyasi partilerinin bu bölgede yapılan seçimlere katılma izni verilmesinin ardından 1994 yılında seçilen Kuzey Bölgeleri Yürütme Konseyi'ne dönüştürüldü ancak yine de büyük ve gerçek yasama veya yönetme yetkilerine sahip değildi. Pakistan Yüksek Mahkemesi, bu organın yasama ve idari yetkilerle Kuzey Bölgeleri Yasama Konseyi'ne dönüştürülmesine karar vermişse de eskiye nazaran değişen bir durum olmamıştır. Ancak 2009 yılında, bu bölgede Azad Keşmir sistemine biraz benzer şekilde gelişmiş idari yetkilere sahip 2009 tarihli Gilgit-Baltistan (Yetkilendirme ve Öz Yönetim) başlığı altında yapılan bazı değişikliklerle ve katılımcı bir siyasi sistem verilmesiyle birlikte büyük bir değişiklik meydana gelmiş oldu.³¹²

2.6.2.3.1 Gilgit-Baltistan'daki Güncel Siyasi Sistem

Kuzey Bölgeleri'nin adı, güncel durumda Gilgit-Baltistan olarak değişmiş ve bu bölgeye Pakistan tarafından bir vali atanmıştır. 24'ü doğrudan seçilen otuz üç üyeli Yasama Meclisi vardır, koltukların geri kalanı sırasıyla yasama yetkisine sahip altmış bir reaya ve dokuz kadın ve üç teknokrat için ayrılmıştır. Bu bölgenin ayrıca sekizi Pakistan, 7'si de bu bölgeden olmak üzere 15 üyeli Gilgit Baltistan Konseyi de vardır. Bu bölge, siyasi sistemleri açısından Azad Keşmir'den çok Pakistan'ın bir parçası gibi

³¹¹ "Pakistan Rejects the Indian Protest on Gilgit-Baltistan, the Self Rule Order, (Pakistan) Ministry of Foreign Affairs", www.mofa.gov.pk/press_releases/2009/Sep/PR_347_09.htm 6 Ocak 2021.

³¹² <https://www.satp.org/Docs/Document/845.pdf> 7 Ocak 2021.

görülmektedir. Ayrıca Gilgit Baltistan'ın milletvekilleri Pakistan'a olan bağılıklarını sürdürmeleri sebebiyle Cammû ve Keşmir'e bağılılık yemini etmek zorunda değiller, Pakistan'a sadık kalmaları gerekiyor. Bu bağılılık hususu, Keşmir ihtilafı vakasına aykırıdır. İlk seçimler Kasım 2009'da Pakistan merkezli siyasi parti olan Pakistan Halk Partisi tarafından kazanıldı. Daha sonra 2015 yılında Pakistan Müslüman Birliği (N) seçimleri kazandı. Yakın zamanda ise Pakistan'da iktidar partisi olan Pakistan Tehreek-i-Insaf 2020'de bu bölgede yapılan seçimlerde zafer kazanmıştır. Şaşırtıcı ama ilginç bir şekilde, Azad Keşmir seçimlerinde olduğu gibi güncel zamanda yapılan Gilgit Baltistan seçimlerimde de, Pakistan'ı kim yönetirse bu bölgelerdeki seçimleri de o parti kazanmaktadır.

2.7 BM KARARLARI: KOLAYLAŞTIRICI VEYA YOL TIKAYICI

Hindistan 1948 yılında Keşmir konusunu ilk kez “Keşmir Sorunu” başlığı altında Birleşmiş Milletler'in önüne getirmiştir. Daha sonra bu başlık, BM Güvenlik Konseyi'nin konuya ilişkin aldığı bir dizi kararın ardından “Hindistan-Pakistan Sorunu” olarak değişmiştir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi, Cammû ve Keşmir halkının bölgenin gelecekteki statüsüne bizzat karar verme hakkını tanıyarak serbest ve tarafsız bir plebisit yapılmasını tavsiye eden kararlar vermiştir. Ne var ki, bu kararlara rağmen Keşmir uyuşmazlığıyla ilgili gelişme kaydedilememiştir.

BM kararlarının bağlayıcı olup olmadıklarını veya sadece ahlaki değerlere dayanıp dayanmadıklarını, yine sadece Hindistan ve Pakistan için tavsiye niteliğinde olup olmadıklarını, sorunların çözümünü kolaylaştırdığını mı yoksa aksine engellediğini mi ele almadan önce BM Güvenlik Konseyi'nin Keşmir sorununa doğrudan veya dolaylı olarak değinen kararlara kısaca bir göz atmak gerekmektedir. Bu kararlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Tablo No. 2.3 Keşmir Uyuşmazlığına İlişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları³¹³

Seri #	Kararları #	Tarih	Kararların Ana Fikri
1	S/RES/38	17 Ocak 1948	Gerek Hindistan gerek Pakistan hükümetlerinin bölgede işleri daha da kötüleştirecek, barışa ve düzene aykırı bir eylemde bulunmasını engellemek ve Keşmir'deki durumu iyileştirmek için önlemler almaya yönelik BMGK tarafından alınan ilk karardır.
2	S/RES/39	20 Ocak 1948	Bu kararla birlikte, Keşmir meselesinin araştırılması amacıyla BM Hindistan ve Pakistan Komisyonu (UNCIP) kuruldu.
3	S/RES/47	21 Nisan 1948	Bu ünlü kararla birlikte sonraki kararlarda Keşmir halkının gelecekteki uluslararası statüleri için serbest ve tarafsız bir biçimde yapılacak plebisit hakkına sahip oldukları hususu vurgulandı. Bu kararda ise plebisit hakkının kullanılmasını

³¹³ https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/1?ctype=Cammû +and+Keşmir&cbtype=Cammû -and-Keşmir#038;cbtype=Cammû -and-Keşmir 18 Ocak 2021.

			sağlamak için farklı tavsiyelerde bulunuldu.
4	S/RES/51	03 Haziran 1948	Bu karar, Komisyon'un sorumluluklarını herhangi bir gecikme olmaksızın yerine getirmesi ve sürdürmesi amacıyla alınmış olup önceki 47 sayılı kararın mütemmim cüzü niteliğindedir.
5	Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Komisyonu tarafından kabul edilen Karar 1100 Nolu Belge, Para. 75	13 Ağustos 1948	Bu kararın III. Bölümünde, her iki hükümetin de (Hindistan ve Pakistan) Keşmir ihtilafının gelecekteki durumunun ne olacağı hususunun halkın iradesi ve istekleri doğrultusunda çözüleceğini teyit etmeleri gerektiği belirtilmiştir.
6	Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Komisyonu toplantısında kabul edilen karar (Belge No. 5/1196 para. 15)	5 Ocak 1949	Bu karar, Keşmir anlaşmazlığının serbest ve tarafsız bir plebisitle demokratik bir şekilde çözülmesi gerektiğini yeniden ortaya koymuştur.

7	S/RES/80	14 Mart 1950	Mevcut BM Güvenlik Konseyi kararları kapsamında BM Hindistan ve Pakistan Komisyonu (UNCIP)'na verilen tüm yetkileri kullanma, bugüne kadar alınan kararlarda yer alan yükümlölüklerin yerine getirilmesi, gerek Hindistan gerek Pakistan tarafından ihtilafı bölgenin askerden arındırılması yönünde talimat verilmesine ilişkin karar alındı.
8	S/RES/91	30 Mart 1951	Hindistan ve Pakistan'daki BM Askeri Gözlemci Grubu, Keşmir'deki ateşkesi denetleme yükümlölüğünün yanı sıra Cammû ve Keşmir halkının istekleri doğrultusunda bu anlaşmazlığın çözüleceğini hatırlatmak ve kontrol etmekle birlikte ateşkes ihlallerini soruşturan raporları da gözlemlemekle görevlendirildi. Keşmir ihtilafı hasebiyle, BM Güvenlik Konseyi ve BM Hindistan ve Pakistan Komisyonu (UNCIP)'nun neredeyse önceki kararlarının tamamında, serbest ve tarafsız bir

			plebisit yapılmasına vurgu yapılmıştır.
9	S/RES/96	10 Kasım 1951	Yine Keşmir halkının Birleşmiş Milletler himayesinde yapılacak serbest ve tarafsız bir plebisit ile self-determinasyon hakkı vurgulanmış bu durum her iki ülke tarafından da kabul edilmiştir.
10	S/RES/98	23 Aralık 1952	Bu karar ise BM Güvenlik Konseyi ve BM Hindistan ve Pakistan Komisyonu (UNCIP) kararlarında öngörölmüş olan plebisit hakkının teminatını bir kez daha vurgulamıştır. Aynı zamanda BM Hindistan ve Pakistan Temsilcisi'nin gözetiminde müzakereler yoluyla önceki kararların uygulanmasını sağlamak için Keşmir'de belirli sayıda asker bulunması hususu kararlaştırılmıştır.
11	S/RES/122	24 Ocak 1957	Bu karar, Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir ihtilafı ve önceki kararlarda yer alan insan haklarının yeniden teyit edilmesiyle ilgili olarak alınmıştır.

12	S/RES/123	21 Şubat 1957	Bu karar ise tamamen Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir ihtilafı ve önceki kararlarda yer alan insan haklarının yeniden teyit edilmesiyle ilgili olarak alınmıştır.
13	S/RES/126	02 Aralık 1957	Bu karar da yine Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir ihtilafı ve önceki kararlarda yer alan insan haklarının yeniden teyit edilmesiyle ilgili olarak alınmıştır.
14	S/RES/209	04 Eylül 1965	Bu karar ile ateşkes ihlalleri ciddi şekilde kınanmıştır.
15	S/RES/210	06 Eylül 1965	BM Güvenlik Konseyi, her iki devleti de 5 Ağustos 1965 öncesi içinde bulundukları tutumu ve ihtilafa karşı pozisyonlarını düzeltmeye ve ateşkes hattındaki karşılıklı çatışmaları durdurmaya çağırdı.
16	S/RES/211	20 Eylül 1965	Önceki kararların taraflarca göz ardı edilmesinden dolayı bu karar ile BM Güvenlik Konseyi tarafından 22 Eylül 1965'ten itibaren tam bir ateşkes talebinde bulunulmuştur.
17	S/RES/214	27 Eylül 1965	Bu karar, BM Güvenlik Konseyi'nin önceki

			kararlarındaki tavsiyelerinin taraflarca göz ardı edilmesi nedeniyle her iki ülke için de duymuş olduğu endişeyi göstermektedir.
18	S/RES/215	05 Kasım 1965	BM Güvenlik Konseyi'nin tüm çabalarının boşa gitmesi sebebiyle, BM Güvenlik Konseyi her iki ülkeden de temsilcileri aracılığıyla Genel Sekreter temsilcisi ile görüşmelerini talep etmiştir.
19	S/RES/303	06 Aralık 1971	Konsey, BM Hindistan ve Pakistan Gözlemci Grubu tarafından raporlandığı üzere Cammû-Keşmir ateşkes hattının oluşturulmasıyla imzalanmış olan, 27 Temmuz 1949 tarihli Karaçi Anlaşması'nın her iki taraf tarafından da yapılan hukuki ihlallerin yanı sıra, Cammû-Keşmir de dâhil olmak üzere, çeşitli konularda Hindistan ile Pakistan arasındaki gittikçe kötüleşen ilişkiye dair endişelerini belirtti.
20	S/RES/307	21 Aralık 1971	Hat boyunca silahlı çatışmalara girilmesinin önlenmesi ve taraflara ait tüm kuvvetlerin

			Keşmir'deki ateşkes hattına çekilmesi suretiyle kalıcı bir ateşkes sağlanması talep edilmiştir.

2.7.1 BM Kararları ve Güven İnşa Etmenin Aşamaları

Yukarıda özetlediğimiz kararların ışığında Birleşmiş Milletler'in Keşmir uyuşmazlığına ilişkin yaklaşımını ve tutumunu, (i) 1947'den 1965'e (ii) 1965'ten 1972'ye ve (iii) 1972'den günümüze olacak şekilde üç döneme ayırabiliriz. 1947 Bölünme Planı (Partition Plan) mihraceliklere yalnızca iki yeni dominyondan birine, yani Hindistan ya da Pakistan'a katılma olanağı tanımış, bağımsızlık seçeneğini ise mihraceliklere sunmamıştır. Mihracelikler, bu iki devletten birine katılırken yalnızca coğrafi unsurlar dikkate alınmış, halkın iradesine başvurulmamıştır. Nitekim Cammû Keşmir mihrasesinin 20 Ekim 1947'de Hindistan'a katılma kararı üzerine imzalanan İlhak Belgesi de Cammû Keşmir halkını self-determinasyon hakkını kullanmaktan mahrum etmiş,³¹⁴ böylece Hindistan'ın Cammû Keşmir'i işgal etmesinin en önemli dayanaklarından biri olmuştur.³¹⁵

Keşmir sorunu, Birleşmiş Milletler'in kurulmasından sonra önüne gelen ilk uyuşmazlıktır. BM, bu meselenin önüne gelmesinden sonraki ilk yirmi yılda sorunu araştırmak, incelemek ve taraflar arasında arabuluculuk yapmak amacıyla UNCIP'ı kurarak aktif bir şekilde sorunu çözmek için uğraşmıştır. Keşmir sorunu, BM'nin konuyu Hindistan-Pakistan Sorunu başlığı altında ele almaya başlamasından ve Keşmir halkının bu konudaki katılımının sınırlandırılmasından sonra büyük bir değişime uğramıştır. Bu anlaşmazlığın ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Hindistan, Pakistan'ı Cammû-Keşmir'deki aşiret ayaklanmalarını desteklemek, direnişçilere yardım ve yataklık etmekle

³¹⁴ Muhammad Yusuf Saraf, **Kashmiris Fight for Freedom**, 1819-1946, Vol. 1, Second ed., Mirpur, Azad Jammu Kashmir, National Institute Kashmir Studies, 2015, s. 61.

³¹⁵ Ibid.,

suçlayarak bu konuyu BM Şartı md. 35'e dayanarak BM'nin önüne getirmiştir.³¹⁶ UNCIP'in kurulması ve üyeliğinin genişletilmesi, BM'nin başlangıçta bu anlaşmazlığın çözümü için samimi olarak çaba harcadığını gösteriyordu. Ancak Hindistan ve Pakistan arasındaki savaş, BM'yi UNCIP tarafından önerilen bir ateşkes anlaşmasıyla iki ülke arasında kurulan fiili bir ateşkes hattını görebilmek ve denetlemek için BM Askeri Gözlemciler Grubu'nu (UNMOGP) oluşturmaya sevk etmiştir. Tüm bunlar olurken UNCIP, bu ateşkes anlaşmasını BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş ve aynı zamanda Pakistan kuvvetlerinin, aşiretlerinin ve vatandaşlarının büyük çoğunluğunun bu bölgeden ve Hindistan'a ait topraklardan çekilmesini, barışçıl bir atmosfer ve hukuki düzeni sağlamak için Pakistan'ın bölgede asgari düzeyde asker bırakmasını, plebisitin ise Birleşmiş Milletler gözetiminde yürütülmesini önermiştir. Ancak UNCIP'in tüm bu önerileri, her iki tarafın da birbirlerine güvensizliği nedeniyle reddedilmiştir.³¹⁷ Dahası, UNCIP, bölge halkının Hindistan ya da Pakistan'a katılma kararını vermesi için düşünülen plebisitin, plebisit yöneticisinin tam kontrolü altında yürütülmesi gerektiğini de tavsiye etmiştir. Hindistan bu öneriyi şiddetle reddetmekle kalmamış, aynı zamanda Keşmir'in kendi topraklarının bir parçası olduğunu da ilan etmiştir.³¹⁸ Güvenlik Konseyi Genel Başkanı A.G. L. McNaughton ise Aralık 1949'da bu ihtilafın çözümü ve bölgenin askerden arındırılması ve sivilleştirilmesine yönelik çeşitli önerilerde bulunmasına rağmen bu öneriler de yine Hindistan tarafından reddedilmiştir.³¹⁹ Üstelik UNCIP feshedilmiş ve bunun üzerine Birleşmiş Milletler, bu konudaki son ciddi çabasını ve duyduğu endişeyi göstermek için Sir Owen Dixon, Frank Graham ve Gunnar Jarring gibi BM temsilcileri atamıştır. Atanan temsilcilerin hepsi de bölgesel plebisitle ilgili hemen

---

³¹⁶ Arjun Makhajani, "Short History of Kashmir Dispute," **Institute for Energy and Environment Research**, 2002. <https://ieer.org/resource/south-asia/short-history-of-kashmir-dispute/> 18 Ocak 2021.

³¹⁷ "United Nations Military Observers Group (UNMOGP) in India and Pakistan", <https://www.un.org/en/cco/unmogip-india-pakistan#:~:text=The%20first%20group%20of%20United,State%20of%20Cammu%20and%20Kashmir> 18 Ocak 2021.

³¹⁸ Wajahat Ahmad, "Kashmir and the United Nations' **Counter Currents**, Ağustos 27, 2008, <https://www.countercurrents.org/ahmad270808.htm> 18 Ocak 2021.

³¹⁹ Hilal Wani, "United Nations Involvement in Kashmir Conflict", **Research Gate**, https://www.researchgate.net/publication/312146775_United_Nations_Involvement_in_Kashmir_Conflict 18 Ocak 2021.

hemen aynı önerileri tekrarlamışlardır. Ancak bu öneriler de karşılık bulmamıştır.³²⁰ Ancak bu konu, Ocak 1957’de Eyalet Anayasası kabul edildiğinde Mihrace’nin Hindistan’a katılma kararı, Şeyh Abdullah yönetimindeki Devlet Kurucu Meclisi tarafından yeniden onaylanmış ve bu konu tekrar BM Güvenlik Konseyi’nde tartışılmıştır. Bu ise Keşmir sorununa ilişkin yeni bir uluslararası çalkantıya neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi bu konuda bir karar almış ve Keşmir sorununa ilişkin duruşunu önceki kararlarının doğrultusunda tekrar değiştirmiştir. Keşmir sorununa ilişkin tartışmalar uluslararası siyasette dönem dönem değişmiştir. Özellikle 1962’de BM Güvenlik Konseyi’nde bu konu tekrar gündeme gelmiş fakat Sovyetler Birliği’nin kararı Hindistan lehine veto etmesi nedeniyle bir çözüme ulaşılamamıştır. Hindistan ve Pakistan arasında 1965 yılında meydana gelen savaştan sonra BM Genel Sekreteri, her iki ülkenin sınırları boyunca ateşkesi denetlemek için idari olarak UNMOGIP’e yardım da edecek BM Hindistan Pakistan Gözlemci Misyonu (UNIPOM) kurma fikrini ortaya atmış ancak bu kurum, Mart 1965’te sona erdirilip 59 gözlemci de geri çekilmiştir.³²¹ Bu tarihten itibaren BM bu konunun neredeyse tamamen dışında kalmıştır.³²² 1965 yılındaki savaştan sonra BM Güvenlik Konseyi, ateşkes ihlallerinin durdurulmasına dair karar vermesine rağmen bu karar, günümüze kadar her iki devlet tarafından hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Hindistan ile Pakistan arasında meydana gelen ikinci silahlı çatışmadan sonra ateşkes ihlallerinin önlenmesine dair son Güvenlik Konseyi kararı 1971’de kabul edilmiştir. Hindistan, 1951’de Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir’de yapılan seçimlerin plebisit yerine geçtiğini iddia etmektedir. Ancak Keşmir halkının bu seçimlere katılımının çok az olması, Hindistan’ın bu konudaki iddiasının aksini göstermektedir. O zamandan beri Hindistan, Keşmir halkının BM kararlarına yansıyan self determinasyon talebini de görmezden gelerek Keşmir’i kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir. Oysa Pakistan, Cammû-Keşmir Eyaleti’nin gelecekteki statüsünü bölge halkının belirleyebilmesi için serbest ve tarafsız plebisit yapılması fikrini savunmuştur.

---

³²⁰ Ibid.,

³²¹ Bkz.: dn. 318.

³²² Ibid.,

2.8 CAMMÛ KEŞMİR'İN 1949 SONRASI STATÜKOSUNDAKİ ZORLUKLAR

Cammû-Keşmir ihtilafının önemli sorunlarını ve zorluklarını tartışırken, 1947'den bu yana ve özellikle Ocak 1949'dan sonra bu sorunun çözümünde rol oynayabilecek birçok olayın gerçekleştiğini, ne var ki Birleşmiş Milletler'in nükleer güce sahip bu iki devlet arasında ciddi bir ihtilaf konusu olmaya devam eden bu anlaşmazlığı tüm çabalara rağmen hala dostane bir şekilde çözme konusunda tamamen başarısız olduğunu belirtmek de yerinde olacaktır. Ayrıca bu ihtilafın çözümüyle ilgili olarak bu bölgede yaşayan halkın istekleri dikkate alınmamış ve orada yaşayan halka danışılmamıştır.

Mart 1950'de BM Güvenlik Konseyi tarafından önceki Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Komisyonu'nun yerine Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Temsilcisi atanmıştır. Bu göreve Avustralya Yüksek Mahkemesi hakimi Sir Owen Dixon atanmış ve Sir Dixon 1950 Eylül ayına kadar bu görevde kalmıştır. Dixon, Birleşmiş Milletler'in gözetiminde serbest ve tarafsız bir plebisit yürütmeye çalışmıştır. Bu plebisitin düzenlenmesi için Güvenlik Konseyi kararları uyarınca Cammû-Keşmir'in Pakistan askerlerinden arındırılmasını, Hint kuvvetlerinin büyük ölçüde geri çekilmesini önermiştir. Bununla beraber plebisit sırasında hukuk ve düzeni sağlayabilmek için Hindistan'ı az sayıda askeri birliği bulundurabileceği konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Fakat kısa süre sonra gerek Hindistan'ın gerekse Pakistan'ın kendisinin sunduğu ön koşullar üzerinde anlaşmaya istekli olmadıklarını fark etmiş ve sonunda bu seçeneğin de uygulanabilir olmadığı sonucuna varmıştır.³²³ Sir Owen Dixon, Hintli ve Pakistanlı yetkililerle ve bu bölgede yaşayan insanlarla yaptığı görüşmelerin ardından Cammû ve Ladakh'tan gelen insanların Hindistan yanlısı olduğunu, Azad Keşmir ve Kuzey Bölgeleri'nde yaşayanların ise Pakistan yanlısı olduklarını, buna karşın yalnızca Keşmir'de yaşayan nüfusun hangi tarafa sempati duyduklarına dair verilerin kesin ve net

---

³²³ "Report submitted by the United Nations Representative for India and Pakistan, Sir Owen Dixon, to the Security Council, 15 September 1950", in K. Sarwar Hasan and Zubeida Hasan, **Documents on the Foreign Relations of Pakistan. The Kashmir Question**, Karachi, Pakistan Institute of International Affairs, 1966, s. 254.

olmadığını keşfetmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak, Hindistan’a ya da Pakistan’a katılma taleplerinin açık ve güçlü olduğu bölgelerin bu iki ülkeye kendi istekleri doğrultusunda katılması gerektiğini ve Keşmir vilayetinde ise bu katılım konusunda plebisit yapılması gerektiğini öne sürmüştür. Hindistan, başlangıçta bu bölgede bulunan askeri kuvvetlerinin geniş mevcudiyeti ve buradaki seçimleri kendisinin idare ediyor olması nedeniyle bu öneriyi kabul etmiştir. Pakistan ise bu öneriyi reddederek plebisitin eski Cammû Keşmir Eyaleti’nin her yerinde uygulanmasını talep etmiştir. Bu nedenle, Dixon’ın görüş ve bulduğu çözümler, bu anlaşmazlığın bu bölgenin sakinlerinin katılımı olmadan çözülemeyeceği ve Hindistan ile Pakistan arasında mutabık kalınan bölünmenin genel bir plebisitten ziyade daha uygun bir çözüm olabileceği şeklinde ulaşılan bu iki sonuç ile başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bununla birlikte, Şubat 1954’ten sonra Hindistan tarafından yönetilen Cammû ve Keşmir Kurucu Meclisi, Mihrace’nin Hindistan ile yaptığı ilhakı yeniden onayladığında, Hindistan, bölgeyi kaybetme konusunda duyduğu bariz ve haklı kaygılar nedeniyle plebisiti kabul etme konusunda bir ‘U’ dönüşü yapmıştır. Sonrasında ise Hindistan, Hindistan yönetimindeki Cammû-Keşmir Kurucu Meclisi tarafından ortaya atılan iddianın ardından, Hindistan Meclisinin ve Hindistan Hükümetinin Cammû-Keşmir’i eski devletin tüm halkını temsilen yönettiğini ilan etmiştir. Ne var ki, bu iddia tamamen anlamsızdı zira Keşmir’in Pakistan tarafı ve Kuzey Bölgelerindeki halk Cammû ve Keşmir’de yapılan 1951 seçimlerine katılmamış veya oy vermemişti, bu nedenle Kurucu Meclis’in böyle bir iddiayı öne sürmek yetkisi yoktu. Hindistan’ın değiştirdiği bu tutumu, Şeyh Abdullah’ın Hindistan Başbakanı Indira Gandhi ile yaptığı ve Hindistan yönetimindeki Cammû-Keşmir’i Hindistan’ın anayasal birimi olarak ilan ettiği Keşmir Anlaşması ile 1975’te güçlü bir şekilde teyit edilmiş oldu ve o zamandan beri Hindistan, Keşmir’i kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak ilan etmektedir.³²⁴ Tüm bu meydana gelenlerden sonra Hindistan, özgür ve tarafsız bir plebisit yoluyla bu bölgede

---

³²⁴ Abdul Jabbar Ganai, **Kashmir and National Conference and Politics (1975–1980)**, Srinagar, Gulshan Publishers, 1984, ss. 160, 162, 163.

yaşayan insanların kendi kaderini tayin hakkını kamufle etmeye çalışmış ve hâlâ da çalışmaktadır.³²⁵

1960 yılında Dünya Bankası'nın işbirliğiyle Hindistan ve Pakistan arasında İndus Suları Antlaşması olarak bilinen bir su anlaşmasının yapılmasıyla Cammû ve Keşmir daha fazla ilgi gören bir nokta haline gelmiştir. Bu antlaşmayla, bu bölgeden Pakistan'a doğru akan altı nehirden üçü yani; Indus, Jhelum ve Chenab Nehirlerinden Pakistan'a münhasıran kullanma hakkı verilmiş ve geri kalan diğer 3 nehir olan Ravi, Beas, ve Sutlej Nehirlerinin münhasıran kullanım hakkı ise Hindistan'a verilmiştir. Kabil Nehri haricinde diğer tüm nehirlerin çıkış kaynağı Cammû ve Keşmir bölgesi idi. Böylelikle bu Antlaşma sayesinde Hindistan nehirlerin çıkış noktasına yakın yani yukarı kıyıdaş bir ülke olmasından dolayı Pakistan'a verilen üç nehirde yeterli miktarda su temin etme yükümlülüğü altına girmiştir çünkü Pakistan aşağı kıyıdaş ülkeydi. Neredeyse tüm sulama sistemleri ve önemli mahsullerin yetişmesi bu nehirlerle bağlıdır ve Pakistan, Hindistan'ın Sutlej Nehri'nden Pakistan'a su akışını durdurmasıyla 1948'de bu çaresizlikle karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun üzerindeki anlaşmazlık ve taraflarca duyulan öfke zirvede idi, ancak 12 yıl sonra tarihi Antlaşma ile özellikle Pakistan açısından çözülmüştür.³²⁶ Ancak son yıllarda, bu iki kıyıdaş ülke arasındaki sularla ilgili artan gerilim nedeniyle tarih kendini tekrar edebilir.

Hindistan, Pakistan'a akan su akışına müdahale etmeyi bırakmayı kabul etmesine rağmen, Pakistan'ın münhasır kullanım hakkına sahip olduğu nehirler üzerindeki barajlara yani Wullar Barajı ve Bağlıhar Barajı üzerinde 1980'lerin sonlarında ve sonrasında bir dizi baraj inşa etmeye başlamıştır. Dünya Bankası bile 2007 yılında bu konuya bir kez daha müdahale etmiştir. Bunun yanı sıra Daimi Tahkim Mahkemesi, 2013 yılında Hindistan'ın, asgari sapma izni ile Pakistan topraklarına doğru akan Kishenganga/Neelum Nehri'nin (Jhelum Nehri'nin kollarından biri) tam yön değiştirmesini engellediği ve akışını ve her zaman saniyede dokuz metreküp oranında bir akışı sürdürmesini kararını

---

³²⁵ Ibid.,

³²⁶ Robert Wirsing, "The Kashmir Territorial Dispute: The Indus Runs Through It", Brown Journal of World Affairs, Vol. XV, No: 01, 2008, s. 227.

verdi.³²⁷ Ancak geçen zamanla birlikte nüfusun artması ve sulama ve gıdaya duyulan maksimum ihtiyaçla birlikte Pakistan'ın bu sulara olan bağımlılığı hızla artmaktadır ancak aşağı bir kıyı ülkesi olarak, topraklarından akan nehirlerin ortaya çıkış kaynakları üzerinde mutlak bir kontrole sahip değildir ve bu mesele Pakistan için ölüm kalım meselesi haline gelebilir ve yine aynı zamanda Hindistan ve Pakistan arasında su konusundaki rekabetten dolayı ciddi bir endişe konusudur, Pakistan'da Hindistan su terörizmi³²⁸ sloganlarıyla Hindistan'a karşı tepkiler yükseldiğinden ve tüm bunlar bir de hala çözülmemiş Keşmir meselesi yüzünden muhtemelen daha da kötüye gidecektir.

1962'den kısa bir süre sonra Pakistan ve Çin, Pakistan yönetimi altında olan Kuzey Bölgeleri ile ilgili; özellikle Aksai Çin, Raskam Arsası ve Shaksam Vadileri ile ilgili olarak bu bölgelerdeki iddialarından vazgeçerek 1889'da İngilizler tarafından Çin'e önerilmiş olan (zaten Çin'in kontrolü altında olmasına rağmen) Macartney-MacDonald hattını izleyerek sınır hizalamalarını halletmek için bir Sınır Anlaşması imzaladılar. Hindistan bu anlaşmayı reddetti ve Maharaja'nın kendisiyle yaptığı anlaşma nedeniyle Pakistan'ın şu anda kendisine ait olan Cammû ve Keşmir bölgelerini talep etme, bunlarla ilgili konuşma veya ticaret yapma hakkının veya egemenliğinin olmadığını belirtti.³²⁹ Buna karşılık Pakistan, bu sınır yerleşiminde Çin'den 750 mil kare arazi aldığını iddia etti.³³⁰ Ancak Çin, bu anlaşmanın geçici olduğunu ve aynı şeyin Keşmir sorununun çözülmesinden sonra gerçek soyundan gelen milletle sonuçlanacağını açıkladı. Bu anlaşma, Pakistan ile Çin arasındaki her türlü hava koşuluna, en yakın ve en güçlü ilişkilere çok şey katsa da, diğer tarafta Hindistan ve SSCB, önümüzdeki yıllarda tanık olunan en yakın müttefikler haline geldi.

---

³²⁷ PCA Press Release, Indus Waters Kishenganga Arbitration (**Pakistan v. India**), Permanent Court of Arbitration, The Hague, 20 December 2013, para. 115-116. <https://pcacases.com/web/sendAttach/48> 06 Ocak 2021.

³²⁸ “Hafiz Saeed alleges India of ‘water terrorism’”, **Pakistan Today**, <https://archive.pakistantoday.com.pk/2014/09/10/hafiz-saeed-alleges-india-of-water-terrorism/> 06 Ocak 2021.

³²⁹ Speech to the United Nations Security Council on 22 June 1962 by India's Defence Minister, Krishna Menon, quoted in Sisir Gupta, **Kashmir. A Study in India-Pakistan Relations**, Bombay, Asia Publishing House, 1966, s. 428.

³³⁰ Neville Maxwell, **India's China War**, Londra, Jonathon Cape, 1970, s. 216–17.

1965'te Hindistan ile Pakistan arasında ikinci bir savaş başladı. Bu, her iki ülkenin, özellikle Kontrol Hattı genelinde küçük çatışmaların uluslararası sınırlarda tam teşekküllü savaşa dönuştüğü Cammû-Keşmir meselesine karşı savaşa girdiği son zamandı. Ancak bu, her iki tarafın da bir takım kayıplar dışında bir sonucu olmadı. Sonunda, uluslararası toplumun yoğun baskısı nedeniyle 22 Eylül 1965'te ateşkes ilan edildi. Bu iki ülke arasında barışı, düzeni ve huzuru yeniden tesis etmek için Ocak 1966'da Taşkent'te SSCB'nin aracılığı altında bir anlaşma yapıldı ancak Keşmir anlaşmazlığında sonuçsuz kaldı ve her iki ülke de savaştan önce olduğu gibi bu duruma geçti. Bu savaş, Keşmir anlaşmazlığında ciddi yan etkilere neden oldu. Kasım 1965'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu Hindistan-Pakistan sorununu son kez tartıştı. Bundan sonra SSCB, Hindistan'a daha yakın bir müttefik olan veto yetkisini, BM Güvenlik Konseyi'nde bu konuyla ilgili herhangi bir tartışmayı önlemek için kullandı. Ayrıca BM Genel Sekreteri'nin Kutch Rann tarafındaki tahkimi Pakistan için faydalı olduğunu kanıtladı ve Hindistan tarafında kaybetti. Bu tahkim, Hindistan'ın BM'leri düşünmesine ve güvenmemesine neden oldu ve artık Hindistan ile Pakistan arasındaki herhangi bir ihtilafta üçüncü tarafların müdahalesini kabul etmedi. Bu, Hindistan ile Pakistan arasında 1971 savaşından sonra 1972'de imzalanan Shimla Anlaşmasına yol açtı. Bu sayede her iki ülke de tüm anlaşmazlıkları iki taraflı çözmeyi kabul etti ve bu da Keşmir anlaşmazlığının tabutuna uluslararası bir anlaşmazlık olduğu için çivi çaktı.

2.8.1 1972 Shimla Anlaşması

Pakistan bu savaşta mağlup olduktan sonra Doğu Pakistan, Bangladeş adında yeni bir devlete dönuşmüştür. Kontrol Hattı boyunca bazı çatışmalar vaki olsa da, bu savaş esasen eski Doğu Pakistan topraklarında meydana gelmiştir. Savaşın ardından Shimla Anlaşması imzalanmıştır. Ne var ki, bu da şaibelidir. Bu anlaşma, bir yandan Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir dahil bütün sorunlarını karşılıklı olarak çözeceği, yani bu anlaşmadan sonra, BM de dahil olmak üzere herhangi bir üçüncü tarafın müdahalesinin ya da BM'nin önerdiği plebisit seçeneğinin ya da BM'nin başkaca çabalarının bu sorunların çözümünde artık yeri olmadığını vurgulamaktadır. Diğer yandan her iki devlet,

aynı anlaşmada aralarındaki ilişkilerin BM Şartı ve onda mündemiç ilkeler uyarınca yürütüleceği konusunda mutabık kalmışlardır.³³¹

Bu durum, Keşmirlielerin fikrini değiştirmiştir. Zira geçmişte olduğu gibi, her iki devletin de Keşmir bölgesinin tamamını kontrol altına almak için askeri seçeneği veya kuvvet kullanma yolunu tercih etmesinin beyhude bir uğraş olduğuna, bu uyuşmazlığın tek çözüm yolunun plebisit uyarınca Ziya rejiminde ve sonrasında özellikle Pakistan'dan gelen seslerle bir kez daha ortaya çıkmıştır. Böylece bundan sonra ve özellikle de 1988 yılında Keşmir Vadisi ve yakın çevresinde Hindistan karşıtı bir ayaklanmanın başlamasından sonra protestolar, siyasi boykotlar ve ajitasyonlar ile bir Keşmir'e azatlık hareketi başlatılmıştır. Bu direniş hem barışçıl hem de şiddetli bir değişimi idrak etmiştir. Keşmirlieler, Hindistan vatandaşı olmaktan hoşlanmadıklarını göstermişlerdir. Dahası, Hindistan Anayasası'nın Cammû-Keşmir'in özel statüsünü düzenleyen olduğu kanaatine varmışlardır. Nitekim, bu durum, Shimla Anlaşması'nın (i) maddesinin 5 Ağustos 2019'da kaldırılması ile bu hareket yeni bir ivme kazanmıştır.

2.8.2 Hindistan Karşıtı Ayaklanmanın Yankıları

1988'den beri, Hindistan, Pakistan'ı bu direnişe mali, lojistik ve benzeri destekler vermekle suçlamaktadır. Bu, Temmuz 1989'dan itibaren şiddete dönüşmüş ve Hindistan'a yönelik güçlü bir nefreti uyandırmıştır. Özellikle de tanınmış bir Keşmirli lider olan Mirwaiz Maulvi Farooq'un öldürülmesi ve cenazesine katılan geniş kalabalığa Hindistan Ordusunun doğrudan ateş açması üzerine yirmiden fazla kişinin ölmesi ile bu nefret doruk noktalarına ulaşmıştır. Sonuç olarak, yerel desteği de arkasına alan çok sayıda militan grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ezcümle, bu isyan, 1993 yılına kadar şiddet yoluyla mücadele eden, daha sonraki yıllarda ise siyasi mücadele yolunu tercih eden Cammû-Keşmir Kurtuluş Cephesi (CKFL)'nin doğmasına neden olmuştur. Pakistan, Hindistan'ın kendisine karşı yürütülen direnişle ilgili bütün iddiaları reddetmiştir. Fakat,

---

³³¹ Clause “i” of The Shimla Agreement of 02 July 1972, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IN%20PK_720702_Simla%20Agreement.pdf 08 Ocak 2021.

yaklaşık yirmi yıl sonra 2010 Ekim ayında, Pakistan eski başkanı ve ordu komutanı Pervez Müşerref,³³² Pakistan'ın, Keşmir'de Hindistan'a karşı 1993 yılına kadar mücadele eden ve bağımsızlık yanlısı CFKL gibi gruplara değil; fakat, Hizbul Mucahidin, Leşker-i Tayyibe, Jaish-e Muhamamad, Harkat-ul Mujahideen, Harkat-ul Jihad al-Islami, El- Bedr gibi Pakistan yanlısı militan grupların mensuplarına finansal ve lojistik destek verdiğini herkesin önünde itiraf etmiştir.³³³ Ancak 11 Eylül olaylarından sonra, önceden militan ya da direnişçi olarak adlandırılan teröristlere ve terörizme finansal destek vermeye karşı uluslararası baskının artmasıyla bu desteğin oranı azalmıştır.

Bu isyan yüzünden ve Pakistan'ın, tıpkı Hindistan gibi, Keşmir üzerindeki menfaatlerini ve bu toprak parçasını elde etmek amacıyla, oradaki selameti ve yaşamı ve Keşmirlilerin geleceğini düşünmeden, Keşmir topraklarını ve insanlarını kullanmak suretiyle yürüttüğü vekalet savaşları ve onun yukarda izah ettiğimiz desteği nedeniyle, Keşmirlilerin sinir bozucu sokağa çıkma yasaklarına, meskenlerinin ve üzerlerinin aranmasına ve rastgele kontrollere maruz kalmışlar ve kalmaya devam etmektedirler. İşte bu nedenle Keşmirlilerin düşüncesi Pakistan yanlısı bir tutumdan, bağımsızlığı düşlemeye doğru meyletmiştir. Hindistan bu bölgede ve Kontrol Hattı boyunca çok sayıda askeri birlik konuşlandırmıştır. Ayrıca Hint kuvvetleri, çeşitli gaddar ve menfur araçlar kullanarak; 1978 Cammû ve Keşmir'in Kamu Güvenliği Yasası, 1958 Silahlı Kuvvetler-Özel Kuvvetler Yasası, 1987 Terörist ve Bölücü Faaliyetler (Önleme) Yasası gibi çeşitli drakonyan kanunlar şeklindeki baskıcı yollarla, direnişle mücadele etmiştir. Hint kuvvetleri, bunları kullanarak, zorla gözaltı, ikence, sokağa çıkma yasağı, gördüğü yerde vur emri gibi keyfi yetkilere sahip olmuştur. Sayısız masum Keşmirli erkekler öldürülmüş, sayısız Keşmirli kadına taciz ve tecavüz edilmiştir. Bir web sitesi tarafından hazırlanan terörist şiddetten ölenlerin raporuna göre: bu ayaklanmadan 2019'a kadar, 14921 sivil

---

³³² "Pakistan is Always Seen as the Rogue: SPIEGEL Interview with Pervez Musharraf (Interview conducted by Susanne Koelbl)", **Spiegel**, 4 October 2010, www.spiegel.de/international/world/0,1518,721110,00.html 08 Ocak 2021.

³³³ Ibid.,

öldürülmüştür.³³⁴ Bunun yanı sıra, Cammû ve Keşmir halkı ise, bu isyan ve Hint kuvvetlerinin vahşeti nedeniyle binden fazla masum insanın öldüğüne inanmaktadır. Hint kuvvetleri tarafından zorla kaybedilerek yaralanan ve ruh sağlığı bozulan binlerce insanı saymak ise hiç kolay değildir. Ayrıca Hindu Panditlerin ve Müslümanların da dahil olduğu bir grup insan, ya Cammû'ya ya Delhi'ye ya da başka bir yere göç etmişlerdir ve uluslararası insan hakları belgelerinin ve özellikle 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin reddettiği sefil ve savunmasız koşullarda yaşamışlardır.

2.8.3 Keşmir Sorunu: Nükleer Bir Parlama Noktası

Keşmir meselesi, her iki ülkenin de nükleer yeteneklerini onayladığı 1998'den kısa bir süre sonra bir kez daha uluslararası toplumun önünde nükleer bir parlama noktası haline gelmiştir. Şimdi her iki ülke tarafından yüzlerce nükleer bomba üretmekte³³⁵ ve özellikle Pakistan, Hindistan ile yürüttüğü konvansiyonel savaşın aksine, nükleer kapasitesini ve mühimmatını genişletmeye yönelmiştir.³³⁶ Üstelik 1999 Kargil Savaşı, Keşmir anlaşmazlığını tekrar uluslararası gündeme taşımıştır. Nitekim Mart 2000'de ABD Başkanı Bill Clinton, bu uyuşmazlığın etnik ya da dini mahiyetini sorgulamış ve Kontrol Hattı'nın şu an dünyanın en tehlikeli yeri olduğunu açıkça ifade etmiştir.³³⁷ Daha sonra bir suikast bombacısının Ekim 2001'de Cammû ve Keşmir Meclisi'ne saldırısı sonucu 40 kişinin hayatını kaybetmesi ve Aralık 2001'de ise Hindistan parlamentosuna

³³⁴ “Fatalities in Terrorist Violence 1988—2019”, **South Asia Terrorism Portal**, www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/jandk/data_sheets/annual_casualties.htm 08 Ocak 2021.

³³⁵ Bruce Reidel, **Avoiding Armageddon: America, India, and Pakistan to the Brink and Back**, Washington D.C., The Brookings Institution, 2013, s. 197.

³³⁶ Zulfiqar Khan and Rizwana Abbasi, “Regional-centric Deterrence: Reassessing its Efficacy for South Asia”, **The Korean Journal of Defense Analysis**, Vol. 25, No: 04, 2013, s. 495.

³³⁷ William J. Clinton, **Remarks at the One America Meeting with Religious Leaders', 9 March 2000, Public Papers of the Presidents of the United States**, U.S.Government Printing Office, Book I, 2000, https://books.google.com.tr/books?id=zibhAwAAQBAJ&pg=PA422&lpg=PA422&dq=William+J.+Clinton,+%E2%80%99CRemarks+at+the+One+America+Meeting+with+Religious+Leaders%E2%80%99,+9+March+2000,+Public+Papers+of+the+Presidents+of+the+United+States&source=bl&ots=MebGIWYKem&sig=ACfU3U0GjmN26Lgia5AKAntuDAYpXl6x9g&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiEkO_5vPPuAhVE_xhoKHArCDpsQ6AEwAHoECAMQAw#v=onepage&q=William%20J.%20Clinton%2C%20%E2%80%99CRemarks%20at%20the%20One%20America%20Meeting%20with%20Religious%20Leaders%E2%80%9999%2C%209%20March%202000%2C%20Public%20Papers%20of%20the%20Presidents%20of%20the%20United%20States&f=false 8 Ocak 2021.

bir saldırının düzenlenmesi ile iki devlet arasında zirveye ulaşan gerilim daha da alevlenmiştir. Nükleer silahların varlığı iki devlet arasındaki nükleer savaş kaygısını artırmaktadır. Zira böyle bir durum vaki olursa tüm Cammû-Keşmir'i zapt etmek ve karşı tarafın mutlak zafer iddiasını boşa çıkarmak için yapılacaktır.

2.9 BÖLGEDE BARIŞIN TESİS EDİLMESİ İÇİN GEÇİCİ VE BAŞARISIZ ÇALIŞMALAR

Bununla beraber 2005 yılında her iki devlet de Kontrol Hattı'nın iki tarafındaki yerel idareden izin aldıktan sonra, her iki bölgedeki insanları otobüs servisiyle birbirleriyle buluşturarak, bölgeler arası ticaret anlaşmaları ile Kontrol Hattı'nı beş farklı geçiş noktasından açarak ve *composite dialogue* denilen yolla Cammû ve Keşmir'in sorunlarını insanların birbirleriyle temas ederek tartışmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Bu, 1947'den sonra yaşanan büyük bir dönüş ve önemli bir insani gelişme olarak telakki edilmiştir. Nitekim Cammû-Keşmir halkının %25'i Kontrol Hattı'nın diğer tarafında göreceli bir hayata sahiptir. Ne var ki, her iki taraftaki militan hadiseleri bütün bu adımları yakıp kül etmektedir.³³⁸

5 Ağustos 2019'dan önce direniş en düşük seviyelerine inmiştir. Çünkü yorgun Keşmir halkı hayatlarının, bölgenin ve refahlarının normalleşmesini ve barışı beklemeye başlamışlardır. Ancak Hindistan'ın Cammû-Keşmir'in özel statüsünü (Hindistan Anayasası md. 370 ve 35A)³³⁹ iptal etmesiyle beraber Hindistan karşıtı ayaklanmaya yeni bir can suyu vermiştir. Şimdi, aslında halkın çoğunluğu, Hindistan ya da Pakistan'a katılmanın aksine bağımsızlık istemektedir. Hindistan ise Keşmirlielerin bu hakkını reddediyor.

1947'den beri Keşmir uyuşmazlığını tek seferde çözmek için çeşitli müzakerelerde, toplantılarda, yazışmalarda vb.de elçiler, atanmış temsilciler, Pakistan ve

---

³³⁸ Luv Puri, **Across the Line of Control: Inside Pakistan-Administered Jammu and Kashmir**, New York, Columbia University Press, 2012, s. 77.

³³⁹ <https://legislative.gov.in/constitution-of-india> 08 Ocak 2021.

Hindistan'ın birçok lideri yaklaşık dört düzine irili ufaklı yol haritaları sunmuştur.³⁴⁰ 1947 öncesinden günümüze kadar olan tarih açıkça göstermektedir ki halkın kendi istek ve iradesine göre bir plebisitte oy vermesi dışında ordunun, vekillerin ya da yardımcı unsurların Cammû ve Keşmir'in tamamını ele geçirmek için icra ettikleri faaliyetlerin hiçbiri bir seçenek değildir. Hatta hem Pakistan hem de Hindistan, 1950'lerde bilahare 1953, 1963, 1973 ve 2000lerin başlarında prenslikleri bölmeye çalışmışlardır.³⁴¹

Kasım 1947'de her iki devletin başbakanları bu anlaşmazlığın çözümünü görüşmeye başlamıştır. Ancak Hindistan, 1947'nin sonlarında Pakistan'ın Cammû ve Keşmir'de saldırısına karşı onun kınanmasını sağlamak amacıyla konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne götürmüştür. Niyetinin aksine BM Güvenlik Konseyi konunun aydınlatılması ve çözüme kavuşturulması için UNCIP'i kurduğunda durum değişmiştir. Aynı şeyi, UNCIP da Temmuz 1948'de yapmıştır. 5 Ocak 1949 tarihli kararda buranın uluslararası statüsüne BM'nin uygun gözetimi altında yapılacak bir plebisitle karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat 1953 yılı ortalarındaki koşullar, BM'nin bunu yapamayacağını kanıtlamıştır. Nedenlerini önceki paragraflarda tartışılmıştır. Daha sonra ülkeler bu uyuşmazlık üzerine ikili görüşmelere başlamıştır. Bu ikili görüşmeleri olumlu sonuçlanmış ve Nehru, Keşmir'in geleceğine özgür ve adil bir plebisitle karar verileceğini kamuya duyurmuştur. Ne var ki, birkaç sene sonra Hindistan eğer Keşmir'de böyle bir şey olursa herhangi bir plebisiti kesinlikle kaybedeceğine inanmaya başlamıştır. Yine de Aralık 1962 ile Mayıs 1963 arasında Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Ali Bhutto ve Hindistan Demiryolu Bakanı Swaran Singh tarafından temsil edilen iki devlet altı kere bir araya gelmiştir fakat herhangi bir sonuç alınamamıştır. Her iki temsilcinin de konuşmalarından Cammû ve Keşmir'de dine dayalı bir bölünme tasavvur edildiği anlaşılmaktadır. Gerçi bu yeni bir iddia değildi.³⁴² 1972'den sonra Shimla Anlaşması ile

---

³⁴⁰ Moeed Yusuf and Adil Najam, "Keşmir: ripe for resolution?", **Third World Quarterly**, Vol. 30, No: 08, 2009.

³⁴¹ Ibid.,

³⁴² United Nations Commission for India and Pakistan (UNCIP), **Report of the Sub-committee on Western Keşmir**, New York, Unpublished Restricted Document, 31 March 1949, Annexes, s. 94.

her iki devlet de bu konuyu herhangi bir üçüncü tarafın katılımı olmaksızın uluslararası olmaktan iki taraflı bir mesele haline getirmeye çalışmıştır.

Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyi aslında ilk yıllarda bu konuyu samimiyetle ele almaya çalışmıştır. Nitekim bu durum, 1948'de Cammû ve Keşmir meselesini araştırmak ve bu sorunun üzerine eğilmek için UNCIP'in oluşturulmasına kadar uzanabilir.³⁴³ Ayrıca Nisan 1948'de yayınlanan BM Güvenlik Konseyi'nin 47 sayılı kararı ile Cammû ve Keşmir'in askerden arındırılması ve bu sorunun serbest ve tarafsız bir plebisit ile çözülmesi etraflı bir şekilde tartışılmıştır.³⁴⁴ Bu iki görevi başarmak için Birleşmiş Milletler, bu iki devletle plebisitin uygulanması konularını ele almak ve bir çözüm üretmek için alt kıtaya üç temsilci gönderildi. Bunlar, daha önce de ele aldığımız üzere 1950 yılında Sir Owen Dixon, onun ardından 1951-1953 arasında ABD'den Dr. Frank P. Graham ve 1957-1958 arasında ise İsveç'ten Bay Gunnar Jarring'tir. Elllerinden geleni yapmalarına rağmen muvaffak olunamamıştır.

BM, 1965'te her iki ülkeyi de cesaretlendirmiş, yine de bundan da verimli bir sonuç çıkmamıştır. 1965 Hindistan-Pakistan Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler Keşmir sorununu münhasıran konu edinememiştir zira Hindistan'ın sıkı müttefiki olan SSCB'nin süreli vetosuyla ya da veto etme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Yine de BM ateşkes hattı boyunca (1972'den sonra LOC) herhangi bir askeri faaliyeti izlemek ve denetlemek amacıyla Cammû ve Keşmir'in Hindistan ve Pakistan'a bakan her iki kısmında 1949 yılından beri Birleşmiş Milletler Askeri Gözlemci Grubunu bulundurmak suretiyle meseleyle ilgilendiğini göstermiştir. 1971'de BM Güvenlik Konseyi dolaylı olarak Keşmir meselesini belirtmeden, Cammû ve Keşmir'de askeri gözlemcilerin denetlediği ateşkes hattına uyararak tüm silahlı kuvvetlerin geri çekilmesi talebini görüşmüştür.³⁴⁵ Ancak bu durum Shimla Anlaşması'ndan değişmiştir. BM Güvenlik

³⁴³ **Resolution 39: The India-Pakistan Question (20 January)**, United Nations Security Council Resolutions—1948, www.un.org/documents/sc/res/1948/scres48.htm 13 Ocak 2021.

³⁴⁴ **Resolution 47: The India-Pakistan Question (21 April)**, UNSC Resolutions—1948 www.un.org/documents/sc/res/1948/scres48.htm 13 Ocak 2021.

³⁴⁵ Security Council Resolution 307 of 21 December 1971, <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/261/67/IMG/NR026167.pdf?OpenElement> 13 Ocak 2021.

Konseyi, 1996 yılında Cammû ve Keşmir meselesini kendi usul kuralları uyarınca gerekli olan son beş yıl içinde konuya bakmadığı için listesinden çıkarmaya çalıştı. Bununla birlikte bu mesele halen Güvenlik Konseyi'nin 2021 listesinde 53 numaralı madde olarak yer almaktadır ve Pakistan resmi olarak onun son tasarrufuna kadar yıllık bu şekilde kalmasını istemekle yükümlüdür.³⁴⁶

2.9.1 Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir Konusunda Resmi Duruşlarındaki Değişim

Hindistan ve Pakistan'ın her ikisinin de resmi pozisyonlarına gelirse uyumsuzluğun ortaya çıktığı 1947 yılından itibaren, Hindistan ilkin plebisit düzenlemesini kabul ederken, bilahare bu fikrini değiştirmiştir. Buna karşın, Pakistan'ının pozisyonu daima aynı kalmıştır, gerçi, General Pervez Müşerref yönetimi, uyumsuzluğun karşılıklı olarak çözümüne yönelik Hindistan'a çeşitli yumuşak ve dostane seçenekleri sunarak Keşmir meselesinde Pakistan'ın duruşunu biraz daha yumuşatmıştır. Ancak mihraceliğin sözde ve şaibeli ilhakına dayanarak Cammû-Keşmir'i Hindistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak ele almak, Hindistan'ın Keşmir meselesindeki sert tutumunun yansıması yanı sıra Pakistan'ın bu bölgelerden geri çekilmesini talep etmektedir. Halbuki işgal, olayları dönüşü olmayan bir noktaya taşımıştır.

Ayrıca 2004'ten itibaren her devlet de Cammû ve Keşmir dışındaki ilişkilerini geliştirmek için bazı güven artırıcı önlemler veya CBM'ler oluşturmaya çalıştı. Fakat yine Pakistan, Keşmir meselesini Alt Kıta'nın bölünmesinin bitmemiş bir meselesi ve İngilizlerin hatası olarak görmektedir. Başka herhangi bir sorunu çözmeden veya iyi ilişkiler kurmadan önce Keşmir meselesini daima ilk sıraya koymaktadır. Pakistan, Birleşmiş Milletler'in plebisiti denetlemesini istemektedir. Böylece Cammû ve Keşmir halkı, Hindistan veya Pakistan'a katılmak için serbestçe ve tarafsız bir şekilde kendi devletlerinin kaderine kendileri karar verebilsin. Ne var ki tamamen bağımsızlık seçeneğini dışarda tutmaktadır. Pakistan, bu hakkı BM Şartı'na göre vazgeçilemez bir hak

---

³⁴⁶ <https://undocs.org/S/2021/10> 13 Ocak 2021.

olarak görüyor. 1973 Pakistan Anayasası da Cammû ve Keşmir halkı için plebisitten ve diğer konuları düzenleyen 257. maddesinde bunu doğrulamaktadır.³⁴⁷ Ancak Hindistan şu anda bu duruşun tam tersinde konumlanmaktadır. Pakistan'ın da Cammû ve Keşmir'den güçlerini çekerek BM kararlarının gereklerini yerine getirmeyeceğini belirtmek yerinde olacaktır.

Hindistan Başbakanı Vajpayee ve Pakistan Cumhurbaşkanı Müşerref Ocak 2004'te İslamabad'da Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği Teşkilatı (SAARC) zirvesinin yan oturumlarında birbirleriyle görüşmelerinin ardından Cammû ve Keşmir dahil olmak sekiz başlığı ihtiva eden, koşulsuz ve iki taraflı *Composite Dialogue* anlaşmasını akdetmişlerdir ve bu süreç, uluslararası baskının tesiriyle Şubat 2004'te başlamıştır. Beş tur yapılan müzakere yapılmasına rağmen önemli bir sonuç alınamamıştır.

Başlangıçta Müşerref, Cammû ve Keşmir'i dini gerekçelerle bölme fikrindeydi ancak bu durum Hindistan için tamamen kabul edilemezdi. Böylece Aralık 2006'da Müşerref, Keşmir anlaşmazlığını kesin olarak çözmek için 4 maddelik çözümünü ortaya atmıştır. Bunlar, (i) mevcut sınırlarda değişikliğin olmaması, (ii) bunları ilgisiz kılarak sınır ve Kontrol Hattı kavramının olmaması, (iii) askerden arındırma ve (iv) ortak denetim mekanizmasıyla özerklik veya özyönetimdir. Bu öneriyi, Hindistan'ın bu çözümleri kabul etmesi halinde Pakistan'ın Keşmir üzerindeki iddiasını geri çekme teklifiyle birlikte sunmuştur.³⁴⁸ Her iki taraf da çözüme çok yakındı. Ne var ki siyasi senaryoda bir değişiklik ve Müşerref iktidarının sona ermesiyle işler tersine çevrilmemiştir. Daha sonra Kasım 2008'de Bombay'daki terör saldırısı nedeniyle Hindistan tarafından diyaloglar askıya alınmıştır. Hindistan, Pakistan'ı bu saldırılara ev sahipliği yapmak ve desteklemekle suçlamıştır.

---

³⁴⁷ Article 257, Provision relating to the State of Cammû and Keşmir, Part XII (cont.), Miscellaneous, Chapter 4, General, The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan, www.pakistan.org/pakistan/constitution/part12.ch4.html 18 Ocak 2021. Aynısı, 1956 Anayasasının 203. maddesinde de mevcuttur. Daha fazla ayrıntı için, Sisir Gupta, **Kashmir. A Study in India-Pakistan Relations**, Bombay, Asia Publishing House, 1966, ss. 405–406.

³⁴⁸ Dr. Pranoy Roy, **Pak ready to give up claim on Kashmir: Musharraf**, 04 December 2006, <https://www.rediff.com/news/2006/dec/04pak1.htm> 18 Ocak 2021.

2.9.2 2010 Hindistan Karşısı Ayaklanma

2010'da Keşmir'de bir kez daha şiddetli bir hoşnutsuzlukla Hindistan karşısı bir ayaklanma başlamıştır. Yerli yarı askeri güçlere ve polise karşı bir dizi protesto ve taş atma vakası yaşandı. 2011'de her iki ülke de diyalogu yeniden başlatma olasılığından bahsetmeye başladı, ancak aynı konu, meselelerde tutarsızlık nedeniyle medyanın ilgisini hiç çekmemiştir. Bu, Kontrol Hattı genelinde beklenmedik olaylar başladığında işler yine rayından çıkmıştır. 2001 yılında Hindistan Parlamentosu'na yapılan saldırıyı planlamaktan suçlu bulunan ünlü Keşmirli Afzal Guru, Hindistan tarafından asıldığında ilişkiler bilahare daha da kötüleşmiştir. Bu, Hindistan tarafındaki Cammû-Keşmir'de Hindistan'a karşı ciddi protesto ve ajitasyona neden olmuştur. Afzal Guru'nun kendisine adil bir yargılama fırsatı verilmeden asılmasıyla sonuçlanan şaibeli yargılamasına karşı Pakistan'dan ciddi tepkiler yükselmiş ve bu infaz nedeniyle Hindistan'ın Uluslararası Ceza Mahkemesine götürme çağrısı yapılmıştır.

2.10 GÜVEN EKSİKLİĞİNE YOL AÇAN OLAYLAR

Çok sayıda olay Hindistan ile Pakistan arasındaki güven eksikliğine yol açmıştır. Örneğin Pakistan'ın 1947'de Mihrace karşısı yerel ayaklanmalara verdiği destek, Peştunların Pakistan'ın lojistik ve moral desteği ile Mihrace'nin ülkesine girmesi, Pakistan'ın Pakistan ordusunun Keşmir'deki ayaklanmalarla herhangi bir ilgisi olduğunu inkar etmesi ancak daha sonra Temmuz 1948'de bu konuya dair itirafı, Pakistan'ın BM'nin Cammû-Keşmir'den askeri kuvvetlerin geri çekilmesi yönünde verdiği karara uymakta isteksiz hareket etmesi, Hindistan'a Keşmir ihtilafı açısından tehdit teşkil eden Batılı güvenlik ittifaklarına Pakistan'ın üye olması, Ran of the Kutch bölgesinde Hindistan karşısı unsurların Cammû ve Keşmir'e sızmasıyla birlikte 1965'te tam teşekküllü bir savaşıla sonuçlanan çatışmalar,³⁴⁹ Pakistan'ın 1980'lerde Hindistan topraklarındaki Khalistan'ın bağımsızlığı için Sihlere verdiği destek, Siyaçin Buzulu sorunu, Pakistan'ın

---

³⁴⁹ Brian Cloughley, *A History of the Pakistan Army*, Oxford, Oxford University Press, Second Edition, 2000, s. 64.

Keşmir Vadisi'ndeki Hindistan karşıtı militanlara 1980'den beri Hint güçlerine karşı savaştıkları her alanda sağladığı destek, 1999 Kargil Savaşı, 2001 yılında Hindistan'da meydana gelen terör saldırısı, 2008'deki terör saldırısı,³⁵⁰ Afzal Guru ve genç mücahit Burhan Wani suikastına karşı Pakistan'ın BM ve uluslararası toplum karşısındaki tutumu ve 5 Ağustos 2019'dan sonra Hindistan'ın sırasıyla 370 ve 35A maddelerini yürürlükten kaldırmaya yönelik adımları ve diğer bir çok hadise Hindistan'ın Pakistan'a karşı güvensizliğinin nedenleri arasında sayılabilir.

Pakistan'ın Hindistan'a karşı güvenin sarsılmasının sebepleri de yukarıdaki örnekler gibi çok sayıda hadiseye dayanmaktadır. Örneğin Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren bu bağımsızlığın Hindistan tarafından reddedilmesi, Pencap ve Bengal'in bölünmesinde yapılan ayrımcılık, nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Gurdaspur gibi bölgelerin bile Hindistan'ın baskısıyla Radcliff Kararı'na göre Hindistan tarafında kalması, Cammû Keşmir'in Hindistan'a katılması için Mihrace'nin manipülasyona ve baskıya maruz bırakılması, Keşmir halkının plebisit yapmasını kabul etmeme; 1971'de Doğu Pakistan'da Hindistan ile Pakistan arasında tam teşekküllü bir savaşa yol açan ve Pakistan'ın parçalanması ve Bangladeş'in kurulması ile sonuçlanan Pakistan karşıtı politika; nükleer silah üretimi, Siyaçin Buzulu sorunu, Hint kuvvetlerinin Pakistan sınırlarının yakınlarında yaptıkları kışkırtıcı tatbikatlar, Hindistan tarafından Belucistan ve Afganistan'daki Pakistan karşıtı unsurlara destek verilmesi, uluslararası forumların ve daha pek çok siyasi kurumun önünde Pakistan için sosyal ve ekonomik olarak engeller oluşturmak gibi çok sayıda başka örnek sıralanabilir. İki devletin birbirlerine güvenini zedeleyen bu olaylar, bölgedeki insanların birbirleriyle tanışmalarını ve birbirlerini anlamalarını sınırlandırmakla kalmamıştır. Aynı zamanda iki ülke arasında ticaretin payını da oldukça düşürmüştür ve yine Keşmir ihtilafının çözülmesini isteme veya bu uyuşmazlığın çözülmesine ihtiyaç duyma konusunda taraflarda bir eksiklik meydana gelmesine de sebebiyet vermiştir.

---

³⁵⁰ Pakistan admits India attack link, **BBC News**, 12/02/2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7885261.stm 18 Ocak 2021.

2.11 SON ANKET VE ARAŞTIRMALAR

Birleşmiş Milletler Şartı ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde self determinasyon hakkının varlığının teyit edilmesi, söz konusu uyuşmazlıktaki tutumu açısından BM adına acı verici bir gerçektir. Zira plebisit yapılmasını düzenleyen BM kararları, Cammû ve Keşmir halkı için üçüncü bir seçenek olarak bağımsızlık düşüncesini desteklememektedirler. Zira ilgili BM kararları, Keşmir'in statüsü için BM gözetiminde plebisit yapılmasını öngörmüş fakat bağımsızlık seçeneğini bu konuya dahil etmemiştir. Buna karşın 1947'den beri bağımsızlık yönündeki taleplerde ciddi bir artış olmuştur.

Bu konuda 1947'de ve sonrasında Cammû-Keşmir halkının Cammû Keşmir'in hukuki statüsü hakkındaki taleplerini öğrenmek için herhangi bir anket yapılmamıştır. Örneklem grubu nispeten küçük olmasına rağmen ilk güvenilir araştırma, Kontrol Hattı'nın her iki tarafında, Azad Keşmir'in büyük bir bölümünde, Cammû, Ladakh bölgelerinde ve Keşmir'in geniş bir bölümünde Keşmir halkının mevcut tutumunu belirlemek için yüz yüze görüşmeler yoluyla 2009 yılında yapılmıştır.³⁵¹ Bu araştırmaya göre, Azad Keşmir'de yaşayan 1400 kişiden yüzde 44'ü Cammû-Keşmir'in bağımsız olmasından yana görüş bildirmiştir. Aynı şekilde Azad Keşmir'in Poonç Bölgesi'nde % 58 oranında önemli bir kesim de aynı düşüncededir. Öte yandan Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir'de 2374 kişiden % 43'ü Cammû-Keşmir'in bağımsızlığından yana görüş bildirmiştir. Aynı şekilde Ladakh'ta, Leh bölgesindeki nüfusun % 30'u ve Kargil bölgesinde yaşayanların % 20'si Cammû-Keşmir'in bağımsızlığı yönünde görüşlerini ifade etmişlerdir. Dahası Keşmir Vadisi'ndeki bölgelerde bağımsızlıktan yana olanların oranı, Anantnag'da % 74, Badgam'da % 75, Baramulla'da % 95 ve Srinagar'da % 82 gibi yüksek rakamlar çıkmıştır. Cammû 'da ise bu oran halkın yalnızca yüzde birine denk gelmiş ve buradaki çoğunluk Hindistan'a katılma yönünde görüş bildirmiştir. Aslında bu araştırmadan önce de 2008'de ve 2009'da her iki taraftaki nüfusun hemen hemen aynı sayıdaki katılımıyla fakat yukardaki kadar kapsayıcı ve temsil edici olmayan iki anket yapılmıştır. Bu iki araştırmanın sonuçlarına göre, Hindistan idaresindeki Cammû-

³⁵¹ Robert W. Bradnock, **Kashmir: Paths to Peace**, Londra, Chatham House, 2010, s. 1.

Keşmir'in %68'i, Pakistan tarafında araştırmaya katılanların % 94'ü Cammû-Keşmir'in tam bağımsızlığını tercih edeceklerini bildirmişlerdir.³⁵²

Bu iki anketten açıkça anlaşılıyor ki Keşmir uyuşmazlığının plebisit yoluyla çözülmesi önerilerinde sadece iki seçeneğin bulunması uygun bir çözüm yolu sağlamamaktadır.³⁵³ Zira tüm araştırmaların sonuçları, Keşmir halkının tercihinin Cammû Keşmir'in tam bağımsız devlet statüsü kazanması yönünde olduğunu göstermektedir. Birçok Keşmirlinin bağımsızlık yönündeki düşünceleri, BM platformu aracılığıyla desteklenen Doğu Timor'daki plebisitten ilham almaktadır. Ancak bunu isterken bu talebin kontrol gücü olan Endonezya tarafından da yapıldığını ve oradaki ihtilafın önemli uluslararası desteğe sahip olduğunu unutmaktadırlar. Ancak aynı durum Pakistan'a veya Hindistan'a katılmak şeklinde yalnızca iki seçeneğin olduğu Cammû ve Keşmir ihtilafında tam tersidir. Tarihi olayların ve bu anlaşmazlığın başlangıcından bu yana bu anlaşmazlığın gerçek tarafına, yani Cammû ve Keşmir halkına hiçbir zaman hakkıyla danışılmadığı veya plebisit yoluyla geleceklerine karar verme seçeneği sunulmadığı da açıktır. Bu sorunu, Cammû ve Keşmir halkının ilk ve en önemli taraf olarak heves ve isteklerine uygun hale getirmesine izin vererek çözümlenmelidir. Çünkü bu anlaşmazlık anavatanları olan devletleriyle ilgilidir. Bu yüzden Hindistan da Pakistan da bu anlaşmazlığı kendi başlarına çözmeye konusunda başarısız olmuşlardır.

2.12 KEŞMİR İHTİLAFININ ULUSLARARASI HUKUKTAKİ DURUMU: FİKİRLER SAVAŞI

Keşmir ihtilafının Uluslararası Hukuk açısından statüsü nedir? Bu, genel olarak 1947'den beri ve Cammû ve Keşmir'de ise Hindistan istilasına karşı son ayaklanmanın yaşandığı 1989'dan beri sorulan ortak bir sorudur. Bazı hukuk bilimcileri, Uluslararası hukuk rejiminin, Uluslararası Hukukun yumuşak yapısı nedeniyle bu sorunu çözmekte tamamen başarısız olduğunu savunuyorlarsa da diğerleri bu sorunun barışçıl bir şekilde

---

³⁵² Colin Irwin, **PAK v. IAK: Getting beyond a referendum, Peace Polls**, Liverpool University, 2009, s. 2. www.peacepolls.org/peacepolls/documents/000648.pdf 18 Ocak 2021.

³⁵³ Bkz.: dn. 351, s. 30.

çözülebilmesi için şu ya da bu şekilde çeşitli öneriler sunmuş olması nedeniyle bu anlaşmazlığı Uluslararası hukukun başarısızlığına bağlamanın tamamen haksız bir niteleme olduğunu iddia etmektedirler. Bununla birlikte, bu anlaşmazlığın içinde yer alan her iki ülkenin de kendi lehlerine yaptıkları gerekçelendirmeleri olduğu ve bu tutumlarını uluslararası toplum nezdinde de kanıtladıkları görülmektedir. Önde gelen akademisyenler bile, bu konuyla ilgili olarak kendi literatürlerinde yazarken çatışma içeren durumlar, tarihsel olaylar, kendi ulusal siyasetleri ve meşruiyetlerini gösteren yasaları ve Cammû ve Keşmir'in Uluslararası hukuk normlarına oldukça aykırı şekilde kurulmasına rağmen bir devlet olarak mevcut olması şeklindeki hususlar bakımından taraf ülkeler olan Hindistan ve Pakistan tarafından manipüle edilebilmişlerdir ve bu Uluslararası Hukukun yerleşik normlarından tamamen uzaktır. Uluslararası hukukun varlığına ilişkin uluslararası düzeydeki rekabet halindeki çıkarları, bağlayıcı³⁵⁴ ya da bağlayıcı olmayan³⁵⁵ doğası da bu konuyu uluslararası toplum nezdinde değerlendirmede başarısız olmuştur. Uluslararası toplumun bu bölünmesi, bu konunun hukuki statüsüne ilişkin iki farklı bakış açısı oluşturmuştur.

2.12.1 Hukuki Tartışma: İlk Düşünce Okuluna Göre Keşmir Sorunu

Uluslararası hukuku *soft law* (bağlayıcı olmayan hukuk) olarak gören bir düşünce okuluna göre, Keşmir meselesi 1947'de Hindistan Alt Kıtası'nın bölünmesiyle ortaya çıkmamıştır. Zira bu düşünceyi savunanlara göre, 1947'deki Bölünme Planı Britanya Hindistanı'nın bölünmesi konusun oldukça açıktır. Dolayısıyla Bölünme'nin Keşmir meselesini tetiklediğini iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir.³⁵⁶ Bununla birlikte, Britanya Hindistanı'ndaki hiçbir siyasi taraf, Britanyalıların Alt Kıta'yı tek taraflı olarak aniden terk etmesine hazırlıklı değildi.³⁵⁷ Britanyalıların çekilme kararını hızlı bir şekilde

³⁵⁴ Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, 4. Baskı., Oxford University Press, 1990, ss. 1-31.

³⁵⁵ Ibid., ss. 11-15.

³⁵⁶ Ali Khan, "The Kashmir Dispute: A Plan for Regional Cooperation", **Columbia Journal of Transnational Law**, Vol. 31, 1994, ss. 495, 502-504.

³⁵⁷ Ibid.,

uygulamaya koyması, sonuç olarak Keşmir ihtilafı ile sonuçlanan siyasi ve ülkesel bir bölünmeye neden olmuştur.³⁵⁸

1947’de Bölünme sırasındaki atmosferi de göz önünde bulundurarak, Cammû-Keşmir Mihracesinin Hindistan ile imzaladığı İlhak Belgesi’nin meşruiyetini sorgulamak gerekmektedir. Bölünme döneminin eşiğindeyken tüm mihraceliklere devletlerinin gelecekteki statüsüne karar vermeleri için yasal bir mekanizma sağlanmıştır. Nitekim Hindistan ya da Pakistan’a katılan 500’den fazla mihracelik, katılacakları devletin egemenliğini kabul ettiklerini gösteren bir ilhak belgesini imzalayarak ve ilgili devletin ise bu belgeyi onaylaması ile gerçekleştirmiştir.³⁵⁹ Bu noktada, Hindistan Hükümeti adına Lord Mountbatten tarafından onaylanan şaibeli İlhak Belgesi’nin oldukça tartışmalı olmasının nedeni, bu belgenin Hindistan’ın Cammû Keşmir’e askeri müdahalesine izin vermiş olmasıdır.³⁶⁰ Karşı görüşü savunanlara göre, İlhak Belgesi geçici bir hukuki araç olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Lord Mountbatten, Başbakan Pandit Nehru gibi yetkililerin demeçlerinde ve yazılarında Keşmir mihracesine ve Keşmir halkına, Pakistan’a, BM’ye ve uluslararası topluma Keşmir’in statüsünün serbest ve tarafsız bir referandum veya plebisitle belirleneceği hususunda verdikleri güvencelerin bu görüşü destekler nitelikte olduğunu savunmaktadırlar.³⁶¹

Ancak Alt Kıta’nın bölünmesinin Birleşmiş Milletler’in ilk yıllarına rastlaması da dikkat çekicidir. Zira self-determinasyon kavramı, Birleşmiş Milletler Şartı’na henüz dahil edilmiştir.³⁶² Cammû ve Keşmir halkının istekleri dikkate alınmadan düzenlenmiş olan bu İlhak Belgesi, esasında bu hakkın veya ilkenin gerçek amacına da aykırıdır.

Yukarıdaki argümanların aksine, birinci görüşü savunanlara göre, bu belgenin hukuki geçerliliği sadece uluslararası hukuk kapsamında ele alınmamalı, iç hukuk

---

³⁵⁸ Ibid.,

³⁵⁹ Damodar R. Sardesai, *The Origins of Kashmir’s International and Legal Status*, Ed. Raju G. C. Thomas, **In Perspectives of Kashmir: The Roots of Conflict in South Asia**, Boulder: Westview Press, 1992, s. 84.

³⁶⁰ James Howley, “Alive and Kicking: The Kashmir Dispute Forty Years Later”, **Dickinson Journal of International Law**, Vol. 9, 1991, ss. 87, 95; Also, Pitman B. Potter, “The Principal Legal and Political Problems Involved in the Kashmir Case”, **American Journal of International Law**, Vol. 44, 1950, s. 361.

³⁶¹ Howley, Ibid., s. 95.

³⁶² Bkz.: Birleşmiş Milletler Şartı md. 1.

kuralları bağlamında da bu geçerliliğin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim 1947 Hindistan Bağımsızlık Yasası, mihraceliklerin herhangi bir dominyona katılma kararlarının geçerliliğini, önce referandum veya plebisit yapmaları şartına bağlamamıştır.³⁶³

Bunun tam aksi bir senaryoda, yani Cammû-Keşmir Mihraceliği'nde olduğu gibi geçici ilhak yapılsaydı ne olurdu? Ayrıca self determinasyon ilkesinin uluslararası teamül hukukundan³⁶⁴ yazılı bir uluslararası hukuk normu haline gelmesi nasıl olmuştur?³⁶⁵ İlk düşünce okuluna göre, her durum uluslararası hukukun mevcut kuralları ile analiz edilmelidir.³⁶⁶ Bu nedenle self-determinasyon ilkesi, BM Şartı'nda yer almasına rağmen BM'nin ilk yıllarında sınırlı bir şekilde uygulanabilmiştir.³⁶⁷ Aynı durum, self-determinasyon ilkesini içeren insan haklarına dair diğer uluslararası hukuk metinleri için de geçerlidir. Örneğin 1960'larda Sömürge Bölgelerine ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge,³⁶⁸ BM Genel Kurulu'nun 1541 sayılı kararı,³⁶⁹ MSHS,³⁷⁰ ESKHS,³⁷¹ 1970 Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri gibi önemli belgelerde self-determinasyon hakkı düzenlenmektedir.³⁷² Sonuç olarak, uluslararası hukukta self-determinasyon hakkı kavramı Alt Kıta'nın 1947'de bölünmesinden sonra gelişmiştir. Dolayısıyla ilk görüşü savunan yazarlara göre, self-determinasyon hakkı o dönem Keşmir sorunu açısından bağlayıcı bir etkiye sahip değildi.

Birleşmiş Milletler kararlarının meşruiyetine gelince, BM Güvenlik Konseyi'nin bu husustaki tüm çabaları birçok eksikliği barındırmaktadır. Hatta Birleşmiş Milletler'in etkililiği de ayrıca bir sorundur. BM'nin herhangi bir ihtilafla ilgili olarak bir milleti

---

³⁶³ Indian Independence Act, 1947 ve Howley, Bkz.: dn. 360, s. 112.

³⁶⁴ Ibid., s. 1.

³⁶⁵ Joshua Castellino, **International Law and Self-Determination**, Springer, 2000, s. 149.

³⁶⁶ Bkz.: dn., 354, s. 129.

³⁶⁷ Bkz.: dn., 365, s. 20.

³⁶⁸ G.A. Res.1514, U.N. GAOR, 15th Sess., Supp. No. 16, U.N. Doc. A/4684 (1960).

³⁶⁹ G.A. Res.1541, U.N. GAOR, 15th Sess., Supp. No. 16 at 29, U.N. Doc. A/4684 (1960).

³⁷⁰ 999 U.N.T.S.171 (1976).

³⁷¹ 993 U.N.T.S.3 (1976).

³⁷² G.A. Res.2625, U.N. GAOR, 25th Sess., Supp. No. 28, U.N. Doc. A/8018 (1970).

zorlayabilecek etkiye ve öneme sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Bu durumun sonuçları, Pakistan ve Hindistan'ın BM'nin otoritesini kendi çıkarlarına göre yorumlayarak BM'nin Keşmir konusunda aldığı tüm kararları uygulamayı reddetmeleri hususunda görülmektedir. Ayrıca bu iki devlet, gerek bu kararların gerekse UNCIP kararlarının her iki taraf üzerinde de bağlayıcı bir etkisi olmadığını ve sadece BM Şartı'nın 38. maddesi kapsamında verilmiş tavsiyeler olduğunu iddia etmektedir.

Ayrıca, Keşmir sorununun Hindistan ve Pakistan arasında karşılıklı olarak çözülmesi sürecini başlatan Shimla Anlaşmasından sonra bu anlaşmazlığa herhangi bir üçüncü taraf müdahale etmemiştir. Bu durum Kontrol Hattı'nın statüsünü değiştirmeye yönelik tek taraflı eylemleri yasaklamasına rağmen Kontrol Hattı *de facto* uluslararası bir sınıra dönüştürmüştür. Karşılıklılığın bu katı şekli, BM'nin bile Keşmir sorununu nihai olarak çözmek için harekete geçmesine ket vurmaktadır. Bu, Keşmir sorununun çözümü konusunda bir handikap olarak değerlendirilmektedir.

2.12.2 BM Güvenlik Konseyi Kararlarının Meşruiyeti ve Mahiyeti Üzerine Tartışmalar: Diğer Ekole Göre Uluslararası Hukuk Kapsamında Keşmir Sorunu

Yukarıda ele aldığımız gibi, uluslararası hukukçular arasında Keşmir sorunu ile ilgili olarak kabul edilen BM Güvenlik Konseyi kararlarının mahiyeti konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bazı yazarlar, bunların gerek Hindistan gerekse Pakistan için bağlayıcı olduğunu düşünürken; diğer yazarlar, bu kararların BM Şartı VI. Bölüm kapsamında Güvenlik Konseyi'nden geçirildiğini, bu nedenle de uyuşmazlıkların barışçıl çözümüyle ilgili tedbirleri içeren direktifler olarak değil, bu konuda taraflara yönelik tavsiyeler içerdiğini düşünmektedir. BM'nin ünlü diplomatı Josef Korbel de bu görüşü savunmaktadır. Korbel'e göre, VI. Bölüm kapsamında verilen kararların tarafları hukuken değil ahlaken bağladığını, bu nedenle herhangi bir anlaşmazlığın nihai çözümünün tarafların iyi niyetine dayandığını, aynı durumun Keşmir ihtilafıyla ilgili verilen kararlar

için de geçerli olduğunu belirtmektedir.³⁷³ Bununla birlikte Korbel, BM Güvenlik Konseyi'nin, Keşmir anlaşmazlığını hukuki bir mesele telakki ederek Uluslararası Adalet Divanı'ndan bu konuda danışma görüşü talep etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Güvenlik Konseyi, Keşmir sorununu bu şekilde değerlendirmek yerine siyasi bir sorun olarak ele almış ve plebisit ile çözülmesi beklenen Keşmir sorunundaki zorluklara yenilerini eklemiştir.³⁷⁴ Korbel'in bu görüşü, daha sonra ABD'nin BM Daimi Temsilcisi tarafından Güvenlik Konseyi'nin benimsediği yöntemin gerçek dışı ve etkisiz olduğu belirtilerek destek bulmuştur.³⁷⁵ Aynı şekilde ünlü hukukçu Sumathi Subbiah da bu hususlara dikkat çekmiştir. Subbiah başarısızlığın yükünün, bu meseleye iki ülkeden herhangi birini bu anlaşmazlıkta nihai bir çözüme varmaya zorlamakla sonuçlanabilecek hukuki gözle bakmak yerine, durumu siyasi bir tartışma olarak ele alan Güvenlik Konseyi'ne düştüğünü belirtmektedir.³⁷⁶

Özellikle Shimla Anlaşması'nda Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir Sorunu da dahil olmak üzere aralarındaki uyuşmazlıkları ikili ilişkilerle çözmeyi kabul ederek, üçüncü tarafların müdahalesini reddetmelerinden sonra uluslararası toplum da bu yolu benimsemiştir. Ayrıca bu noktada Hindistan'ın Keşmir uyuşmazlığının çözümünde Pakistan'ın rolünü kabul etmesi oldukça ilginçtir. Zira Mhrace'nin Hindistan'a katılma kararı almasından sonra Hindistan, Keşmir'i ülkesinin bir parçası olarak görmüş ve dolayısıyla bu konuyu iç meselesi telakki etmekteydi.

Bununla birlikte BM Şartı, Keşmir sorununa ilişkin BM kararları ve çeşitli insan hakları sözleşmeleri incelendiğinde Güvenlik Konseyi'nin 1948'den 1957'ye kadar Keşmir hakkında vermiş olduğu kararların sadece tavsiye niteliğinde kabul edilemeyeceği açıktır. Çünkü bu kararların bağlayıcı olup olmadığı sorunu, BM Şartı'nın hangi bölümü kapsamında verildiğine dair bir tartışmayı gerektirmez. Zira Birleşmiş Milletler ilk

---

³⁷³ Joseph Korbel, **Danger in Kashmir**, Princeton University Press, 1966, s. 114

³⁷⁴ Ibid., s. 117.

³⁷⁵ Howard B. Schaffer, **The Limits of Influence: America's Role in Kashmir**, Brookings Institution Press, 2009, s. 18

³⁷⁶ Sumathi Subbiah, "Security Council Mediation and the Kashmir Dispute: Reflections on Its Failures and Possibilities for Renewal", **Boston College International and Comparative Law Review**, Vol. 27, No: 01, 2004, ss. 173–185.

yıllarında herhangi bir uyuşmazlığın çözümüne ilişkin verdiği kararlarda, karar başlıklarında BM Şartı'nın maddelerine atıf yapmamak şeklinde bir uygulaması vardı. Dolayısıyla bu türden Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcı etkisi, bu kararların içeriği incelenerek anlaşılabilir. BM'nin bu uygulaması, kuruluşundan sonraki on yıl içinde verilen kararlar tetkik edildiğinde görülecektir. Nitekim Güvenlik Konseyi'nin Keşmir konusundaki kararlarında olduğu gibi, tarafların BM Şartı'nın herhangi bir maddesine atıp yapmadığı çok sayıda karar olmasına karşın ilgili maddelere atıf yapan çok az sayıda karar bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi kararlarının zorlayıcı tedbirler mi içerdiği, yoksa yalnızca tavsiye niteliğinde mi olduğu sorunu açısından uyuşmazlığın tarafı olan devletlerin uygulamaları belirleyici nitelikteydi. Dolayısıyla, söz konusu kararların Birleşmiş Milletler Şartı'nın VI. Bölümü kapsamında verildiği yorumunu yapmak uygun değildir. Zira bu kararlardan hiçbiri, BM Şartı'nın herhangi bir maddesine referans vermemiştir.

Buna ek olarak, bu kararlar, Hindistan ve Pakistan'ın izlemesi gereken çeşitli ancak belirli adımları ortaya koymuştur. 21 Nisan 1948'de kabul edilen ünlü 47 sayılı Karar,³⁷⁷ sorunu araştırmak ve Güvenlik Konseyi önünde tüm vakıaları sunarak anlaşmazlığın çözümü için önceki 39 sayılı karar³⁷⁸ uyarınca oluşturulmuş olan UNCIP için üç adım ortaya koymuştur. Bu ihtilaf için münhasır bağımsız bir organın oluşturulması, BM Güvenlik Konseyi tarafından atılan hukuki süreç öncesi adımların açık kanıtı niteliğindeydi. Bu ahlaki temellere dayalı olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nın VI. Bölümü'nde geçirilen sadece tavsiye niteliğindeki veya bağlayıcı olmayan kararlardan uzaktı. Hatta 47 sayılı karar, UNCIP'in yetkisini ek yetkiler vermek suretiyle artırmış ve bu komisyonun tüm programını belirlemiştir. Buna ek olarak 47 sayılı karar, Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı md. 1(2)'de ve diğer³⁷⁹ önemli insan hakları sözleşmelerinde vurgulanan self-determinasyon hakkına dayanarak Keşmir'de serbest ve tarafsız bir plebisitin yapılmasını sağlamak amacıyla iki devletten de bazı adımlar atmasını

³⁷⁷ <http://unscr.com/en/resolutions/47> 20 Ocak 2021.

³⁷⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/111954?ln=en> 20 Ocak 2021.

³⁷⁹ <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/14DA6ECEAD5F088A8525630A0072450D> 20 Ocak 2021.

beklemiştir. Ezcümle Pakistan'dan bölgedeki askeri birliklerini kademeli olarak tamamen geri çekmesini, Hindistan'dan ise bu plebisiti yürütebilmek maksadıyla sadece asgari düzeyde birlik bulundurmasını talep etmiştir.

Bunun yanında geçici bir hükümetin kurulması da tavsiye edilmiştir. İlginç bir şekilde, kararda gerek Hindistan gerekse Pakistan'ın yararlanabileceği hiçbir hukuki boşluk bırakmamak ve önerilerin uygulamasına bir an önce başlayabilmek amacıyla çok küçük ayrıntılardan dahi bahsedilmiştir. Daha sonra 47 sayılı kararı tamamlayan 51 sayılı karar³⁸⁰ alınmıştır. Sonrasında ise 10 Kasım 1951 tarihinde kabul edilen karar³⁸¹, iki devlet arasında ateşkesin sağlanması ve ateşkes hattının belirlenmesini tavsiye etmiştir. Bu kararın arından iki devlet bir ateşkes anlaşması, yani 1949 tarihli Karaçi Anlaşması'nı imzalamıştır. Sonraki tüm gelişmeler bütün bu kararların bağlayıcı ve işlevsel olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca BM Şartı'nın 25. maddesinden Güvenlik Konseyi kararlarının Hindistan ve Pakistan açısından bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. BM Şartı'nın 25. maddesi aşağıdaki gibidir:

Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır.³⁸²

Uluslararası Adalet Divanı, bir danışma görüşünde Güvenlik Konseyi kararlarının üslubu, konusu ve akışı, BM Şartı'nın atıfta bulunulan hükümleriyle aynı noktaya işaret ediyorsa BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan bu kararların bağlayıcı olacağını doğrulamıştır. UAD'nin bu danışma görüşünün 113. ve 114. paragrafları aşağıdaki gibidir:

Şart'ın 25. maddesinin yalnızca Şart'ın VII. Bölümü uyarınca kabul edilen tedbirlerin icra edilmesi amacıyla uygulandığı ileri sürülmüştür. BM Şartı'nda bu görüşü destekler nitelikte bir hüküm bulunmamaktadır.[...] Ayrıca, ilgili Güvenlik Konseyi kararlarında zorunluluk ifade eden bir dilden ziyade teşvik edici bir dil kullanıldığı, bu nedenle bu kararların herhangi bir devlete hukuki vecibe yükleme veya herhangi bir devletin haklarını etkileme iddiasında olmadığı ileri sürülmüştür. Güvenlik Konseyi kararlarının üslubu, bağlayıcı etkisine ilişkin bir sonuca varılmadan önce dikkatlice incelenmelidir. 25. madde

³⁸⁰ <https://digitallibrary.un.org/record/111956?ln=en> 20 Ocak 2021.

³⁸¹ https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_96.pdf 20 Ocak 2021.

³⁸² <https://legal.un.org/repertory/art25.shtml> 20 Ocak 2021.

kapsamındaki yetkilerin mahiyeti göz önünde bulundurulduğunda, bu yetkilerin her gerçekten uygulanabilirliği sorunu, yorumlanacak kararın şartları, BM Şartı hükümlerini ileri sürmeye neden olan tartışmalar da göz önünde bulundurularak ve Güvenlik Konseyi kararlarının hukuki sonuçlarını belirlemeye yardımcı olabilecek tüm koşullar değerlendirilerek her durum için ayrı belirlenecektir.³⁸³

Aynı durum, Keşmir anlaşmazlığına ilişkin Güvenlik Konseyi kararları ve alınan tedbirler için de geçerlidir. Bu görüşü savunanlar, bu kararları sadece tavsiye niteliğinde telakki edenlerin görüşünü reddetmektedirler. Yıllar sonra, BM Güvenlik Konseyi, bu uygulamayı değiştirmiş ve artık kabul edilen bir kararı, BM Şartı'nın ilgili olduğu bölüm ile birlikte kaleme almaktadır. Örneğin Güvenlik Konseyi'nin terörizme ilişkin 2001 yılındaki 1373 sayılı kararı,³⁸⁴ BM Şartı VII. Bölümü'ne açıkça atıf yapmaktadır. Ayrıca 1999'da El Kaide ve Taliban ile ilgili olarak kabul edilen 1267 sayılı karar³⁸⁵ ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin 2004 tarihli 1540 sayılı kararlarda³⁸⁶ BM Şartı'nın ilgili bölümlerine atıf yapılmıştır. Bu tutum, BM'nin kurulmasından birkaç yıl sonra başlayan bir durum olmaktan ziyade yeni bir eğilimdir. Tüm bu tartışmalar, Keşmir sorunu ile ilgili kararların sadece tavsiye niteliğinde olduğunu savunan düşünce okulunun haklı olmadığını göstermektedir. Zira, BM'nin uygulaması ve UAD'nin bu konudaki danışma görüşü³⁸⁷ bunu ortaya koymaktadır. Bu kararlar eskiden olduğu gibi günümüzde de bağlayıcılığını korumaktadır. BM ile Hindistan'ın Shimla Anlaşması'nı vurgulayan tutumu, artık hukuki dayanaklardan yoksundur. Bu doğrultuda BM Şartı'nın 103. maddesini zikretmek yerinde olacaktır.

Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükler üstün gelecektir.³⁸⁸

---

³⁸³ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (**Southwest Africa**) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16. https://www.icc-cpi.int/RelatedRecords/CR2018_04586.PDF 20 Ocak 2021.

³⁸⁴ https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf 20 Ocak 2021.

³⁸⁵ [https://undocs.org/en/S/RES/1267\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1267(1999)) 20 Ocak 2021.

³⁸⁶ [https://undocs.org/S/RES/1540\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1540(2004)) 20 Ocak 2021.

³⁸⁷ Bkz.: dn. 383.

³⁸⁸ <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvi/index.html#:~:text=Article%20103,the%20present%20Charter%20shall%20prevail> 21 Ocak 2021.

Bu nedenle, tek tercih edilen BM kararları olmayacaktır zira, bu anlaşmadan önce de aynı husus bu ihtilaf hakkındaki tüm anlaşmalarda veya herhangi bir uluslararası anlaşmada da iyi bir şekilde düzenlenmişti. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin 91³⁸⁹ ve 122³⁹⁰ sayılı kararları, Hindistan'ın katılım konusundaki tutumunu, anlaşmazlığın niteliğine zarar verecek veya değiştirecek ya da Güvenlik Konseyi önceki kararında belirtilen ilkenin ötesine geçecek tek taraflı bir eylemde bulunamayacağını belirterek çürütmüştür. Çünkü Hindistan idaresindeki Cammû-Keşmir Kurucu Meclisi aynı şeyi onaylamaya çalışmıştır.

Bunun yanı sıra Hindistan, 1947'de Hindistan Alt Kıtası'nın bölünmesinden beri Hindistan idaresindeki Cammû ve Keşmir'in demografisini değiştirmeye çalışarak, şaibeli İlhak Belgesi'ne dayanarak bu bölgeyi zorla işgal ederek uluslararası hukuktan kaçmaya çalışmaktadır.

Bunu nasıl yapabildiğine dair cevap ise bu durumu bariz bir şekilde ifade eden Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesinde mevcuttur. Şöyle ki,

İşgalci kuvvetler, kendi halkının bir kısmını işgal ettiği topraklara nakil veya tehcir edemez.³⁹¹

Bunun haricinde yakın zamanda Hindistan Başbakanı Modi'nin önderliğinde uygulamaya konulan yerleşim planı Cenevre Sözleşmesi'nin açık bir ihlalidir. Şöyle ki,

Bu açıkça bir ırksal ayırım arz etmekte olup bundan kastedilen yasama önlemleri de dahil olmak üzere herhangi bir alandaki herhangi bir önlem, nüfusu farklı ırk grup mensupları için farklı gettolar ve şartlar yaratarak ırksal sınırlara bölmek için tasarlanmıştır...Bu yüzden ırksal grup veya gruplara veya mensuplarına ait olan toprak ve arazilere devlet el koymak yoluyla bu alanları kamulaştırmaktadır.³⁹²

Üstelik dünya, Hindistan idaresindeki Cammû ve Keşmir'e ait sayısız insan haklarının ihlal edilmesini içeren çok sayıda hadiseden dolayı buranın dünyanın en

³⁸⁹ <http://unscr.com/en/resolutions/91> 21 Ocak 2021.

³⁹⁰ <http://unscr.com/en/resolutions/122> 21 Ocak 2021.

³⁹¹ Claude Bruderlein, "Protection, Occupation and International Humanitarian Law and in the Occupied Palestinian Territory", **Humanitarian Practice Network**, 2004. <https://odihpn.org/magazine/protection-occupation-and-international-humanitarian-law-in-the-opt/> 21 Ocak 2021.

³⁹² "Collection of International Instruments and Legal Texts Concerning Refugees and others of Concern to UNHCR", 2007, s. 645. <https://www.unhcr.org/455c71de2.html> 21 Ocak 2021.

askerilemiş bölgelerinden biri olmasına da tanık olmuştur. Hindistan ve işgalci güçlerinin Cammû ve Keşmir'deki bu gaddarlıkları, Hindistan'ın en önemli insan hakları sözleşmesini onaylamış olmasına rağmen MSHS'nin 12. maddesini ihlal eden, utanmazca ve sistematik bir şekilde işlenen insanlığa karşı suçlara yol açmaktadır. Hint Anayasası'nın Cammû-Keşmir'in ayrı bir hüviyete yani özerkliğe sahip olduğu düzenleyen ilgili 370. maddesinin yürürlükten kaldırılmasından kısa bir süre sonra başlatılan bu bölgedeki milyonlarca sayıdaki yerleşim planı, Hindistan'ın Keşmir meselesini tamamıyla kargaşa adı altında uluslararası toplumun aklına sokmak ve BM'ye de Keşmir'i kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiği şeklindeki tutumunu kanıtlamak için yerine getirdiği bariz çabalarını yansıtmaktadır. Buna ek olarak Keşmir'deki sosyal, kültürel, ekonomik anlamdaki zorbalıklar Milletlerarası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Sözleşme ile bu alanları korumayı amaçlayan uluslararası hukuku ve sosyo-ekonomik teamül hukukunu da tehlikeye atmıştır.³⁹³ Dolayısıyla bu kararlar, yalnızca Keşmir halkının kendi doğal ve devredilemez hakkı olan self-determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) hakkını tanımakla kalmamış, aynı zamanda statüsünün belirlenmesi konusunda Cammû-Keşmir halkının oyuna başvurulması gerekliliği uyuşmazlığın tarafı olan devletler tarafından da kabul edilmiştir.

2.13 BM KEŞMİR ÇATIŞMASINI ÇÖZMEDE NEDEN BAŞARISIZ OLMUŞTUR?

Başlangıçta Birleşmiş Milletler, bu uyuşmazlığı BM Şartı'nda ifade edilen amaçlara uygun olarak eşit haklar ve self determinasyon hakkı ilkeleri doğrultusunda çözmeyi amaçlamıştır. Ancak Dixon'un bu uyuşmazlığın çözümüne ilişkin önerilerinden kısa bir süre sonra uluslararası ilişkilerde beklenen hareket tarzı ile beraber farklı düşüncelerin, politikaların ve önceliklerin artması, BM'ye ve BM'nin karar alma süreçlerine egemen olmuştur. 1950'de Kore'de ve 1990'larda Basra Körfezi'nde

---

³⁹³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 2200A (XXI) of December 16, 1966, entry into force January 3, 1976, in accordance with Article 27, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> 27 Ocak 2021.

Birleşmiş Milletler'in rolü, dünyanın büyük güçlerinin BM üzerindeki etkisine başlıca örnekler olarak gösterilebilir. Soğuk Savaş'ın öncesinde ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilim, dünyadaki jeopolitik koşulların değişkenliğinin artmasıyla birlikte BM'nin güvenlik fonksiyonunu kötü bir şekilde etkilemiştir. Kolektif güvenlik sisteminde ABD'nin BM'yi küresel meselelerde etkisiz kılan hakimiyeti ile beraber milliyetçilik de tartışılan bir olgu haline gelmiştir.

Ünlü uluslararası ilişkiler ve küresel yönetim uzmanları Thomas ve Ramesh Thakur, Birleşmiş Milletler'in herhangi bir küresel krizi çözmeye yönelik sorumluklarını yerine getirmedeki yetersizliğini şu beş kusura dayandırmışlardır: Krizler hakkındaki malumat, bu krizlere uygulanabilecek mevcut normlar, herhangi bir krizle başa çıkmak için uygun politika ve son olarak bu krizlerle yalnızca mücadele etmekle değil, aynı zamanda uygun bir çözüme varma konusunda da tam uyum göstermekle sorumlu olan kurumlar. BM ilk iki boşluğu gidermeye çalışmaktadır ancak tarihte görüldüğü üzere diğer boşlukların giderilmesinde başarısız olmuştur. Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirme sorunu hala devam etmektedir. Nitekim BM kararlarının alınmasında, uygulanmasında ve takip edilmesinde uluslararası politikanın ve güçlü devletlerin gizli menfaatlerinin etkisi hala oldukça fazladır.³⁹⁴ BM'nin dünya barışını ve istikrarını tesis etme şartını tüm devletlere yüklemiş olması gerçeğine rağmen askeri olarak veya başka türlü herhangi bir icra mekanizmasından yoksun olması, devletlerin BM'nin gerek bağlayıcı gerekse bağlayıcı olmayan kararlarına aykırı olarak yükümlülüklerini ihlal etmekten çekinmelerine neden olmaktadır. Bu bakımdan insan haklarının uygulanmasında dahi, BM tarihinde güçlü devletlerin uluslararası yargı mekanizmaları, kolektif yaptırımlar veya BM Şartı'na kuvvet kullanımı gibi yollara seçimlik olarak başvurduklarına sıkça tanık olunmuştur. Dünyanın geri kalanı açısından ise BM platformu her yıl bazı konuşmaların ve sadece tartışmaların yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Aynı bakış açısı, 2002'de ABD'nin dünyanın tek süper gücü olduğu dolayısıyla küresel meselelerde gücünden ve dünya üzerindeki değiştirilemez hakimiyetinden dolayı

---

³⁹⁴ Thomas G. Weiss and Ramesh Thakur, **Global Governance and the UN: An Unfinished Journey**, Indiana University Press, 2010, s. 25.

ABD'nin menfaatleri göz önüne alınarak karar verilmesi gerektiğinin beyan edildiği Ulusal Güvenlik Stratejisi raporu tarafından da desteklenmiştir.³⁹⁵ Bu raporda bahsedilen husus, ABD'nin 2001'den sonra önce Irak'a, sonra Afganistan'a saldırarak Birleşmiş Milletler'in işlevini ve etkisini zayıflattığında da görülmüştür. Bu, BM'nin rolünün kağıt üstünde kaldığını düşündürmektedir. Hindistan ve Pakistan gibi iki nükleer güç arasında bir sürekli bir gerilim noktası olsa da, Keşmir sorununda BM Şartı hükümlerinin ve ilgili BM kararlarının bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu konuda bir başka örnek ise Çin'in uluslararası politikalarından verilebilir. Nitekim uluslararası arenada çeşitli siyasi ittifaklar arasındaki rekabete ve birbiriyle çatışan çıkarlar uluslararası gerilimi artırmakta ve uluslararası istikrarı bozmaktadır.

Sırf bu belirsizlik ve BM'nin uygulama mekanizmaları açısından uluslararası alanda istikrarsızlığı nedeniyle Hindistan Dışişleri Bakanı Sushma Swaraj, BM Genel Kurulu'nun 71. oturumunda konuşurken Keşmir Sorunu ile ilgili BM Güvenlik Konseyi veya UNCIP'in vermiş olduğu her hangi birini şiddetle reddettiğini bildirerek, BM'nin bu sorunun çözümü için tüm çabalarını karalamış ve şu sözleri beyan etmiştir:

Keşmir, Hindistan topraklarının bölünmez bir parçasıdır ve böyle de kalacaktır. Kimse Keşmir'i ayıramaz...³⁹⁶

Ancak Pakistan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nafees Zakaria açık ve net bir şekilde Swaraj'ın bu sözlerine şöyle yanıt vermiştir:

Hindistan, Keşmir'in ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia ediyorsa, o zaman neden bu konu hala Güvenlik Konseyi'nin gündeminde yer alıyor?³⁹⁷

Tüm Taraflar Hürriyet Konferansı liderleri de Hindistan Dışişleri Bakanı'nın ve Hindistan'ın Keşmir meselesine ilişkin tutumunu reddetmişlerdir.³⁹⁸ Dahası, Hindistan'ı

---

³⁹⁵ Henry C. K. Liu, "US Unilateralism: Non-Proliferation and Unilateral Proliferation", **Global Research**, <https://www.globalresearch.ca/us-unilateralism/3089> 18 Ocak 2021.

³⁹⁶ Shubahjit Roy, "India Wants to Corner Pakistan: Sushma Swaraj's Speech at UN, Rallying Global Support", **Indian Express**, 20/09/2016. <https://indianexpress.com/article/india/india-news-india/uri-terror-attack-kashmir-issue-sushma-swaraj-un-speech-terrorism-pakistan-3039999/> 18 Ocak 2021.

³⁹⁷ Abdul Rasheed, "If Kashmir is India's 'Integral Part' then Why is it on UN Agenda", **Dawn**, 27/09/2016. <https://www.dawn.com/news/1286267> 18 Ocak 2021.

³⁹⁸ "Indo-Pak Verbal Duel Intensifies in UN over Kashmir," **Times of Islamabad**, 27/09/2016.

dünyayı yanıltarak Keşmir'in tarihini yok etmekle suçlamışlardır.³⁹⁹ Bunun yanı sıra, Keşmir Sorununun sadece Hindistan ve Pakistan arasındaki toprak meselesi olmaktan ziyade insani bir mesele olduğunu da belirtmişlerdir. Hindistan'ın yasadışı işgali nedeniyle, Hint ordusu ve diğer güçleri tarafından on binlerce masum insan öldürülmüştür. Keşmirlilerin mülklerinin tahrip edilmesi de bu işgalin başka bir yönüdür. Binlerce öksüz çocuk ve sayısız dul kadın ve onların sefalet içerisindeki yaşamları BM ve uluslararası toplum için bir utanç hikayesidir. Hint askerlerinin birbiri ardına getirdiği sokağa çıkma yasakları ve yaşattıkları vahşetler Keşmir'deki her evin bir hikayesidir. Bu vahşetler ve çok sayıda kayıp kişi insan hakları ihlalleri, Keşmir'de Adalet ve İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Halk Mahkemesi ve Zora Kaybedilen Kişilerin Aileleri Derneği tarafından rapor edilmektedir. Hindistan tarafından yapılan vahşetler aynı şekilde, Keşmir halkının Hindistan'a karşı özgürlük hareketini bastırmak için ısrarla devam edip büyümektedir.⁴⁰⁰ Şimdi Hindistan, Keşmir meselesini tek başına bitirebilmek ve veto yetkisine sahip olan müttefikleri tarafından bu yetkinin kendi lehine kullanılması bağımlılığına son vermek için BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olmak amacıyla lobi yapmaktadır.⁴⁰¹ Ancak bu noktada son olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nın koyduğu temel normları hatırlamak gerekmektedir:

Temel haklara, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye...⁴⁰²

---

³⁹⁹ Harshita Murarka, "Maliha Calls Sushma's UNGA Speech 'a pack of lies'", **The News**, 27/09/2016. <https://www.thequint.com/news/world/pakistan-hits-back-at-sushmas-speech-calls-it-a-pack-of-lies-kashmir-uri-attacks-modi-unga-maleeha-lodhi-human-right>, 19 Ocak 2021.

⁴⁰⁰ Jason Burke, "Indian Forces in Kashmir Accused of Human Rights Abuses Cover-up", **The Guardian**, 12/09/2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/12/indian-forces-kashmir-accused-human-rights-abuses-coverup> 19 Ocak 2021.

⁴⁰¹ Deepshika Ghosh, "India Ready to Let go off Veto initially for UN Security Council Seat", **NDTV**, 09/03/2017, <https://www.ndtv.com/india-news/india-offers-to-give-up-veto-power-temporarily-at-un-security-council-1667565> 19 Ocak 2021.

⁴⁰² BM Şartı (Tam Metin), <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> 19 Ocak 2021.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN İHTİLAFLI BÖLGELERDE VE ÖZELLİKLE KEŞMİR SORUNUNDAKİ ROLÜ: ESKİ YAKLAŞIMLARA KARŞI İNSANİ MODEL; İLERİ DOĞRU BİR YOL

3.1 KEŞMİR: ULUSLARARASI HUKUKUN İLKELERİNİN ÇATIŞMA ALANI, TEORİ VE UYGULAMA

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Hindistan'a ve Pakistan'a ait askeri kuvvetlerin Cammû ve Keşmir'den çekilmesini ve bölgenin statüsünün orada yaşayan nüfusun bu iki devletten herhangi birinin egemenliği altına girme iradelerine uygun olarak kendi oylarıyla belirleyebilmeleri amacıyla bir plebisit düzenlenmesini tavsiye eden 47 sayılı kararının⁴⁰³ üzerinden yaklaşık 73 sene geçmiştir. Bu karar, aslında Birleşmiş Milletler'in kendi kaderini tayin hakkını uygulamaya koyma girişimiydi. Fakat bu karar, aynı zamanda Cammû-Keşmir halkının BM Şartı'nın 1. maddesinde belirtilen kendi kaderini tayin hakkını serbestçe kullanmalarını sınırlamıştır.⁴⁰⁴ Şöyle ki Birleşmiş Milletler mezkur kararın aksine pratik gerekçelerle BM Şartı md. 2'de görüleceği gibi,⁴⁰⁵ mevcut egemen devlet hakkı normunu zımnen savunmaktadır. Böylece Mihraceliğin Hindistan'la imzaladığı şaibeli İlhak Belgesi'nin ne bölge halkı, ne de Pakistan tarafından kabul edilmesine rağmen bu tartışmalı vakıa göz ardı edilmiştir. Üstelik, önceki bölümde detaylı olarak incelediğimiz üzere, Hindistan Valisi General Mountbatten ve Başbakan Nehru'nun BM ve uluslararası toplum nezdindeki tutumları ve beyanları bu savımızı güçlendirmektedir. Keşmir sorununda iki norm birbiriyle çatışmaktadır: Self-determinasyon ilkesi ve ülkesel bütünlük ilkesi. Zira uyumsuzluk iki devletin hak iddia ettiği ve faaliyetleri ile buradaki durumu daha da karmaşık hale getirdikleri ihtilaflı bir

⁴⁰³ [https://undocs.org/en/S/RES/47\(1948\)](https://undocs.org/en/S/RES/47(1948)) 12 Şubat 2021.

⁴⁰⁴ <https://legal.un.org/repertory/art1.shtml> 12 Şubat 2021.

⁴⁰⁵ <https://legal.un.org/repertory/art2.shtml> 12 Şubat 2021.

bölgede ortaya çıkmıştır. Böylece Keşmir sorunu Birleşmiş Milletlerin önünde bahsedilen iki norm arasında gidip gelen birçok karmaşık uyuşmazlığın ilki olmuştur. Dahası, BM önceden ve kuramsal olarak self-determinasyon hakkını savunması ve Keşmir sorunu aslında Somaliland, Transnistria, Tibetliler vb. gibi diğer self-determinasyon hareketlerinden farklı olmasına rağmen uygulamaya gelince çoğu durumda ülkesel egemenlik normunu savunmaya meyletmıştır. Burada, self-determinasyon hakkına ilişkin bazı sözleşmelere kısaca değinmek gerekir.

Tablo No. 3.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkına İlişkin Bazı Sözleşmeler

Antlaşmalar/Charter/Sözleşmeler	İfadeler
1941 Atlantik Şartı	Halkın hükümet biçimini, egemen haklarını ve özyönetimini seçmedeki rolü ⁴⁰⁶
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1960 tarihli ve 1514 (XV) sayılı Kararı	Barışçıl ve dostane ilişkilerin sürdürülmesi, eşit haklar, kendi kaderini tayin etme ve buna saygı, evrensel koruma, insan haklarına saygı ve tüm insanların herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın bu haklardan yararlanabilmesi ⁴⁰⁷
1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS)	Bütün halkların self-determinasyon hakkının teyit edilmesi ⁴⁰⁸
1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS)	Birleşmiş Milletler Şartı hükümlerine uygun olarak self-determinasyon hakkının

⁴⁰⁶ **Atlantik Charter**, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_16912.htm 23 Şubat 2021.

⁴⁰⁷ **Text of UN General Assembly Resolution 1**, [https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx#:~:text=General%20Assembly%20resolution%201514%20\(XV\)%20of%2014%20December%201960&text=2.,economic%2C%20social%20and%20cultural%20development](https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx#:~:text=General%20Assembly%20resolution%201514%20(XV)%20of%2014%20December%201960&text=2.,economic%2C%20social%20and%20cultural%20development) 23 Şubat 2021.

⁴⁰⁸ **MSHS** metni için bkz.: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> 23 Şubat 2021.

	gerçekleştirilmesinde tüm devletlerin sorumluluğu ⁴⁰⁹

Bununla beraber, uluslararası hukukun bu iki normu, teori ve uygulama açısından uluslararası düzeyde süregelen bir gerilimin kaynağı olmuştur. Bir yandan felsefi ve politik bir ilke, yani self-determinasyon hakkı halklara kendi kaderlerini bağımsız olarak belirleyebilme hakkı verir. Böylece halkların kendi devletlerini kurmaya ya da başka bir devlete katılmaya yönelik bir durumun oluşmasında rol oynar. Öte yandan ülkesel egemenlik ilkesi, tüm devletlere diğer devletlerin iç işlerine karışmamayı emreder ve her devlete kendi işlevlerini yerine getirebilmesi için ülkesi üzerinde münhasır bir siyasi yetki verir.⁴¹⁰ Bu ikinci norm, yani devlet egemenliği ilkesi, ilgili tarafın rızası dışında, devletin sınırlarını dokunulmaz kılarak iç işlerine karışmama ilkesi ve ülkesel bütünlük (ya da toprak bütünlüğü) gibi iki yardımcı ilkeyi beraberinde getirir. Dolayısıyla bu da insanların self-determinasyon veya ayrılma hakkını kullanamayacakları ve karışmama ilkesi uyarınca uluslararası aktörlerin ise ilgili devlete müdahale edemeyecekleri veya onu zorlayamayacakları fikrine yol açmaktadır.⁴¹¹ Herhangi bir ulusa dahil olan veya herhangi bir ülke üzerinde yaşayan insanların, self-determinasyon haklarına ilişkin olarak Birleşmiş Milletlerin oybirliğiyle desteğine ihtiyaç duyduğu durumların çoğunda BM kaçamaklı bir rol oynamayı sürdürmüştür. Bunun iki istisnası ise BM'nin dekolonizasyon konusunda desteğini gösteren iki Genel Kurul kararıdır. Bunlardan biri, Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri olarak bilinen ve Genel Kurul'un 1514 (XV) sayılı ve 14 Aralık 1960 tarihli kararıdır. Bu kararda, insanların BM Şartı'na aykırı olarak yabancı bir tahakküm altında cebren tutulmak suretiyle sömürölmelerine aşğıdaki ifadelerle karşı çıkılmıştır:

⁴⁰⁹ **ESKH** metni için bkz.: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> 23 Şubat 2021.

⁴¹⁰ Raymond C. Taras ve Rajat Ganguly, **Understanding Ethnic Conflict**, 4th ed. Abington, Routledge, 2006.

⁴¹¹ Samuel Makinda, "The United Nations and State Sovereignty: Mechanism for Managing International Security", **Australian Journal of Political Science**, Vol. 33, No: 01, ss. 101–115.

Bütün halkların kendi kaderini tayin hakkı vardır; bu hakka binaen siyasi statülerini serbestçe belirlerler ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini serbestçe takip ederler.⁴¹²

Diğer örnek ise BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge olarak bilinen Ekim 1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı karardır. Bu bildirmede halkların self-determinasyon haklarını kendi irade ve istekleri doğrultusunda serbestçe kullanabileceği açıkça belirtilmiştir. Buradaki amaç, sömürgeciliğe hızlı bir şekilde son vermektir.⁴¹³

Egemen ve bağımsız bir devlet kurma, bağımsız bir devletle serbestçe birleşme ya da bütünleşme ya da bir halk tarafından özgürce belirlenmiş herhangi başka bir siyasal statüye sahip olma o halkın kendi geleceğini tayin etme hakkını kullanmasının şekillerini oluşturur.⁴¹⁴

Buna rağmen bu Bildirge’de şu da beyan edilir:

Yukarıda yer alan paragraflardaki hiçbir şey, yukarıda tanımlanmış bulunan halkların eşit hakları ve kendi geleceğini tayin etmesi ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve böylece ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkı temsil eden bir yönetimi bulunan egemen ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ya da siyasal birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak olan herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da bunu teşvik ediyormuş gibi yorumlanamaz.⁴¹⁵

Ancak BM’nin odak noktası, sömürgeleştirmenin sona ermesinden kısa bir süre sonra savaşı devletlerin savaşı, saldırı veya başka bir yolla edindiği ülke üzerinde hak iddia etmesine veya bu haklarını muhafaza etmesine imkan tanıyan ve bu durumu destekleyen *uti possidetis* ilkesini kabul etmek suretiyle halkların hakkından devletin hakkına doğru yön değiştirmiştir. Böylece devletin sınırları onun rızası veya uluslararası bir anlaşma olmadan değiştirilemeyecektir. Yine de bu ilkenin dekolonizasyon sonrasında ortaya

---

⁴¹² United Nations General Assembly Resolution 1514(XV)/60, Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples, A/RES/1514 (XV) (14 December 1960). [https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)) 27 Ocak 2021. Türkçesi için bkz.: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095937bm_38.pdf 23 Mayıs 2021.

⁴¹³ United Nations General Assembly Resolution 2625(XXV)/70, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, A/RES/2625 [XXV] (24 October 1970), <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>, 27 Ocak 2021.

⁴¹⁴ Ibid.,

⁴¹⁵ Ibid.,

çıkan devletler için söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.⁴¹⁶ Dolayısıyla tek taraflı veya başka türlü özgürlük hareketleri veya bunlara benzeyen başka herhangi bir çaba, BM ve organları tarafından zamanla daha çok reddedilmiştir.⁴¹⁷ BM'nin gerçekçi olmayan bu yaklaşımı, Keşmir örneğinde olduğu gibi halkların geçmişte ve şu anda bile hür iradelerini uygulamaktan mahrum kaldıkları birçok duruma koşut olarak ulus devletin tercih edilmesi suretiyle çözülmeyen uyuşmazlıklar ve halklar için açmazlar meydana getirmiştir. Pek çok yazar, BM'nin dekolonizasyon sonrası bu yaklaşımını uluslararası barış için bir lütuf olarak takdir etmiş ve desteklemiştir.⁴¹⁸ Ancak aynı tutum, genel uygulama açısından self-determinasyon hakkının feda edilmesi bakımından da gösterilmiştir. Öyleyse, Birleşmiş Milletler ilk yıllarında Keşmir halkı için aynı prensibi *strictu sensu*, yani dar anlamda Keşmir halkı için de benimsemişse bundan ne çıkar?⁴¹⁹

Dahası, bu ilkenin ruhuna uygun olarak uygulanmasındaki noksanlıklar, BM ve BM organlarının Keşmir uyuşmazlığının çözümündeki girişimlerinden de anlaşılabilir. Bu ilkenin Keşmir halkına uygulanmasını sağlamak için kurulan UNCIP, uyuşmazlığın tarafı olan Keşmirli muhtelif siyasi aktörlere danışmayı ihmal etmiştir. Nitekim, bu Komisyon, Hindistan yanlısı Şeyh Abdullah'ı Cammû ve Keşmir'in başbakanı olarak resmen tanımalarına rağmen, onunla yalnızca bir kez görüştü. Bunun yanı sıra, Azad-Keşmir Hükümeti'nden Pakistan yanlısı yerel yetkililerin veya memurlarının çağrılarına çok az ilgi gösterdi.⁴²⁰ Mihrace Hari Singh ile hiçbir zaman görüşmediler veya yazışmadılar. Keşmirlilerin bu uyuşmazlığın asıl tarafı olduğunu ve tercihlerini görmezden gelerek, yalnızca Hindistan ve Pakistan arasında arabuluculuk yapmayı ve bu iki kuşkucu tarafı ikna etmeye çalışmışlardır.

---

⁴¹⁶ Bkz.: dn. 410.

⁴¹⁷ Neera Chandhoke, "Exploring the Right to Secession: The South Asian Context", **South Asia Research**, 2008, Vol. 28, No: 01, ss. 1–22.

⁴¹⁸ R. S. Saini, "Self-determination, Terrorism and Kashmir", **India Quarterly**, Vol. 57 No: 02, 2001, ss. 59–98.

⁴¹⁹ 1947'de BM Genel Kurulu Filistin'in bölünmesinin oylamaya sunulması (A/RES/181B[II]) ve 1950'de Eritre ve Etiyopya federasyonunun oylamaya sunulması (A/REES/390A[V]), sırasıyla Arap ve Eritreli nüfusun itirazı.

⁴²⁰ Christopher Snedden, **Keşmir: The Unwritten History**, Noida UP, Harper Collins Publishers India, 2013, ss. 88, 89

Ayrıca BM Güvenlik Konseyi ve UNCIP, Keşmir uyuşmazlığını sadece Hindistan ve Pakistan arasındaki ülkesel bir mesele olarak telakki ederek, ne verdikleri kararlarda ne de yürütülen müzakerelerde Keşmir halkı için üçüncü bir seçenek olan bağımsızlık seçeneğini değerlendirmişlerdir. Bu, Birleşmiş Milletler açısından sevimsiz bir vakıadır. Şeyh Abdullah bile Keşmir'in bağımsızlığının yahut tamamen Hindistan'a katılmasının aksine Hindistan himayesinde özerk bir protekturanın oluşturulmasından yanaydı. Nitekim, Keşmir halkının özgür tercihini içeren bu üçüncü seçeneğe yönelik bakış açısını pek çok yabancı devlet adamıyla paylaşmıştır.⁴²¹ Christopher Snedden da Keşmir üzerine yazdığı bilimsel çalışmasında Şeyh Abdullah'ın bu tutumundan söz etmiştir.⁴²² Böylece BM, BM Güvenlik Konseyi ve UNCIP, Keşmir uyuşmazlığında self-determinasyon hakkının uygulanmasını teşvik etmek yerine zımnen *uti possidetis* ilkesini uygulamıştır. Ancak plebisit yapılması fikri, söz konusu kararların merkezinde kalmaya devam etmiştir. Öyle ki Keşmir sorununa ilişkin BM kararları, bu sorunu yaptırımlar uygulayarak veya başka önlemler olarak çözmek konusunda daima isteksiz olmuştur.

3.1.1 1970'lerden Sonra Birleşmiş Milletler

Hindistan'ın Keşmir sorunu hakkındaki iddiaları ile birlikte 1970'lerden sonra Birleşmiş Milletler ve organları, BM şartında yer alan self-determinasyon hakkının açıkça sadece sömürgeleştirilmiş halkları kastettiğine, oysa Keşmir'in hiçbir zaman Hindistan'ın kolonisi olmadığına, bilakis onun bölünemez bir parçası olduğuna ikna olmuştur.⁴²³ Bu durum, BM'nin bu konudaki tutumundan anlaşılabilir. Zira görevi sadece Kontrol Hattı'nın her iki tarafındaki faaliyetleri izlemek olan UNMOGIP'in varlığına resmi bir ilgi göstermesi dışında kendisini bu meseleden genel olarak ayrı tutmuş ya da yalnızca siyasi açıklamalar yapmakla yetinmiştir.⁴²⁴

---

⁴²¹ Alastair Lamb, **Keşmir: A Disputed Legacy, 1846–1990**, Hertingfordbury, Roxford Books, 1991, ss. 175-178, 191-95.

⁴²² Christopher Snedden, "Would a plebiscite have resolved the Keşmir Dispute?", **South Asia: Journal of South Asian Studies**, Vol. 28, No: 01, 2005, s. 83.

⁴²³ Aman M. Hingorani, **Unravelling the Keşmir Knot**, New Delhi, SAGE Publications India, 2016, s. 166-171, ve ayrıca bkz.: dn. 418, Ibid.,

⁴²⁴ Ibid.,

Özellikle 1989'dan sonra BM, önceki tüm kararlarında gerekli olan talebini yerine getirmek için insan haklarına ilişkin kaygılar üzerine Keşmir'e yönelmiştir. Zira burada Hindistan, büyük ölçüde self-determinasyon arzusunda olan masum Keşmir halkına karşı acımasız eylemlere girişiyordu.⁴²⁵ Öyle ki Hint güvenlik güçlerinin sert tedbirler aldığı sırada genç özgürlük savaşçısı Burhan Wani'nin öldürülmesiyle yeni bir dalga başlamıştır. Bu ayaklanma öylesine yoğun ve şiddetliydi ki, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Komisyonu (İHYK) 2018 yılında yayınladığı raporlarında Hint güçleri tarafından Keşmir halkına yönelik bir dizi ağır insan hakkı ihlalini ve tacizini tespit etmiştir. Bu, yıllar sonra BM platformu aracılığıyla atılan önemli bir adım olmuştur.⁴²⁶ Böyle olmakla beraber, bu rapordaki tespitler Hindistan tarafından yanıltıcı ve önyargılı olduğu gerekçesiyle inkâr edilmiştir.⁴²⁷ İHYK'nin Hindistan'ın raporları reddetmesi konusunda verdiği şu yanıtı ise dikkate değerdir:

Hindistan'ın rapora verdiği tepki ile Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'un harekete geçmemesi veya herhangi bir yorum yapmaması hayal kırıklığına uğratmıştır.⁴²⁸

Keşmir halkının self-determinasyon talebini yansıtan aynı alametler, Hindistan'ın 5 Ağustos 2019 tarihinde Anayasasının 370. maddesini ilga ettiğinde yaşanan gelişmelerden izlenebilir. Hindistan, işgali altındaki Cammû ve Keşmir'in özel statüsünü iki birlik toprağına tenzil etmiş, Ladakh'ı Cammû ve Keşmir'den ayırarak bağımsız bir eyalet haline getirmiştir. Bunun yanı sıra Cammû ve Keşmir birlik topraklarının yerel

⁴²⁵ Dinesh Mohan, Harsh Mander, Navsharan Singh, Pamela Philipose and Tapan Bose, **Dateline Keşmir: Inside the Worlds most Militarized Zone**, Clayton, Monash University Press, 2019.

⁴²⁶ **Report on the Situation of Human Rights in Keşmir: Developments in the Indian State of Cammû and Keşmir from June 2016 to April 2018, and General Human Rights Concerns in Azad Cammû and Keşmir and Gilgit-Baltistan.** UN: Office of the High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/DevelopmentsInKeşmirJune2016ToApril2018.pdf>. 09 Şubat 2021.

⁴²⁷ Ministry of External Affairs (MEA), Government of India, "Official Spokesperson's response to a question on the Report by the Office of the High Commissioner for Human Rights on **'The human rights situation in Keşmir'**" 14/06/2018. <https://www.mea.gov.in/media-briefings.htm?dtl/29978/official+spokespersons+response+to+a+question+on+the+report+by+the+office+of+the+high+commissioner+for+human+rights+on+the+human+rights+situation+in+Keşmir> 09 Şubat 2021.

⁴²⁸ Geeta Mohan, "India's reaction to Keşmir report disappointing, says human riinghts body", **India Today**, <https://www.indiatoday.in/india/story/indian-reaction-to-Keşmir-report-disappointing-says-human-rights-body-1289709-2018-07-18> 09 Şubat 2021.

yasama organı hariç olmak üzere her iki birlik toprağının da Delhi'nin vali yardımcısı tarafından doğrudan idare edileceğine karar verilmiştir. Bu, birçok siyasi liderin tutuklanmasına yol açmış ve günümüze kadar devam eden katı bir sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.⁴²⁹ Pakistan, Hindistan'ın bu hareketini şiddetle kınamış ve BM Güvenlik Konseyi'nin kendi başına veya Uluslararası Adalet Divanı aracılığıyla sert tedbirler almasını talep etmiştir.⁴³⁰ Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyi, yıllar sonra ilk kez bir çatışma meydana gelmesine rağmen yalnızca her iki tarafa matuf basit bir bildiri yayınlamak suretiyle bu konuda sessiz ve etkisiz kalmıştır:

...durumu daha da ağırlaştıracak tek taraflı herhangi bir eylemde bulunmaktan kaçınılması...⁴³¹

BM ve BM organlarının self-determinasyon taleplerine veya buna yönelik herhangi bir harekete karşı aldığı tutumlar göstermektedir ki, bu durum yalnızca güçlü devletler ve uluslararası toplum tarafından kabul görürse veya Keşmir halkının başına gelenler gibi, insanların iyiliği için değil de gizli menfaatlerle uyumluluğu olduğu takdirde Birleşmiş Milletler tarafından destek görmektedir.

3.2 KEŞMİR İHTİLAFINI ÇÖZMEK İÇİN ESKİ YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde, bu uyuşmazlığın 1947'de baş göstermesinden itibaren önerilen bazı yaklaşımları ele alacağız. Hindistan'ın 5 Ağustos 2019'da attığı adımın ardından, bütün bu çözüm önerilerinin miadı dolmuştur, zira bu konunun niteliği, sırf siyasi ya da ülkesel bir mesele olmaktan ziyade mutlak bir insani soruna dönüşmüştür. Hint güçleri tarafından Keşmirli masum sivil nüfusa karşı işlenen insan hakları ihlalleri, Roma Statüsü hükümlerinde yer alan insanlığa karşı suçların açık tanımına girecek kadar

⁴²⁹ **BBC**, “Article 370: India strips disputed Keşmir of special status”, 5/08/2019. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-49231619> 09 Şubat 2021.

⁴³⁰ Asad Hashim, “Pakistan's Khan Calls for International Intervention in Keşmir”, **Al Jazeera**, <https://www.aljazeera.com/news/2019/8/6/pakistans-khan-calls-for-international-intervention-over-Keşmir> 09 Şubat 2021.

⁴³¹ “UN Security Council discusses Keşmir, China urges India and Pakistan to ease tensions”, **UN News**, <https://news.un.org/en/story/2019/08/1044401> 09 Şubat 2021.

yoğunlaşmaktadır. Bununla da kalmayıp bu ihlaller, Hindistan tarafından da destek bulan “devlet destekli soykırım” kavramının kapsamına girerek Soykırım Sözleşmesi’nin de açık bir ihlalini teşkil eder. Bununla birlikte, önerilen seçenekler veya çözümlere biraz ışık tuttuktan sonra bu tartışmayı tekrar ele alacağız. Böylece bu sorunu sona erdirecek tek seferlik bir çözüm değil, ilerde meydana gelebilecek benzer sorunlara da uygulanabilecek yeni bir yaklaşımın neden benimsenmesi gerektiği daha kolay anlaşılacaktır. Nitekim diğer bütün öneriler her nasılsa başarılı olamamıştır. Ne kabul edilebilir bir çözüm sunulmuş ne de ilgili taraflar sorunu barışçıl yollarla halletmeleri için bir araya gelmeye ikna edilebilmiştir. Ayrıca bu uyuşmazlığı gerek barışçıl yollarla gerekse kuvvet kullanarak çözemeyen Birleşmiş Milletler’in rolü de sorgulanmaktadır.

Yetmiş yılı aşan uzun bir dönemde uzmanlar, gözlemciler ve akademisyenler tarafından gerek uluslararası düzeyde (BM’den önce) gerekse Hindistan-Pakistan ilişkileri açısından çeşitli çözümler önerilmiştir. Bunlardan bazıları, çalışmamızın önceki bölümlerinde ve satır aralarında biraz tartışılmıştır. Bununla beraber, diğerlerine nazaran dört meşhur çözüm öne çıkmaktadır.

Bunlardan ilki, BM’nin bazı kararlarında ve özellikle 13 Ağustos 1948 ve 5 Ocak 1949 tarihli UNCIP kararlarında yer aldığı üzere, BM çatısı altında bir plebisit yapmaktır. Daha sonrakilere kıyasla bu çözüm yolu, BM’nin gözetiminde serbest ve tarafsız bir plebisit için eksiksiz bir mekanizma oluşturmuştur.⁴³² İlginç bir şekilde Hindistan bunu başlangıçta, yani 01 Ocak 1948’de, Pakistan’a karşı BM nezdindeki ilk başvurusunu yaptığı sırada kabul etmiştir. Bu plebisit, ya devletin herhangi bir bölümünde yan yana ya da uluslararası tarafsız gözlemcilerin gözetiminde; Hindistan ve Pakistan’ın her ikisinin ortak gözetimi altında veya bir hayal olarak kalan birçok başka tarzda yapılabilirdi. Her iki devlet de yukarıda belirtilen kararları kabul etmesine karşın bu kararlar daha sonra yorumlanırken yeni uyuşmazlıklar doğmuştur. Hindistan, uluslararası toplumu öyle

---

⁴³² **Documents on the Foreign Relation of Pakistan: The Keşmir Question**, Ed. K. Sarwar Hasan, Pakistan Institute of International Affairs, Karachi, 1966.

aldatmıştır ki BM arabulucusu, 1950 yılında BM'ye sunduğu raporda Hindistan aleyhinde şunları yazmıştır:

Nihayet, herhangi bir şekilde askerden arındırma konusunda ya da herhangi bir nitelikte plebisiti düzenleyen hükümler konusunda Hindistan'la bir mutabakata varılamayacağına ikna oldum. Bana göre, plebisitin adilliğini ve tarafsızlığını tehlikeye atacak herhangi bir suiistimalin ya baskının her türlüüne veya gözdağına karşı gerekli tedbirler alınmadan bir plebisit düzenlenmesine izin verilmemelidir.⁴³³

Hindistan bu taktikleri kullanarak yalnızca BM kararlarının uygulanmasını geciktirmekle kalmamış, aynı zamanda bunların meşruiyetine ve sahiciliğine de meydan okumaya başlamıştır.⁴³⁴ Şimdi, bu nedenle bu konuda görüş bildiren bazı kişiler BM kararlarının men edilmesi ve başkaca güç ve etkilerinin kalmaması saikiyle özellikle 05 Ağustos 2019'dan sonra plebisitin artık bir seçenek olarak telakki edilemeyeceğini iddia etmektedirler. Buna rağmen, ünlü BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'un BM uygulamalarına ilişkin önemli bir ilkeyi açıklığa kavuşturması dikkat çekicidir: *"BM kararı, kararı veren organ tarafından hükümsüz kılınana kadar geçerlidir."*⁴³⁵

Önerilen ikinci çözüm yolu ise taksimdir. Bu, Cammû ve Keşmir'in Hindistan'a, geri kalan bölgenin ise Pakistan'a verilmesi şeklinde dinlere dayanan bir taksim olabilir ya da BM ateşkes hattına dayanılarak yapılabilir ve yahut da Pakistan'dan ziyade Hindistan için statükonun korunması anlamına gelen, sonraki Kontrol Hattı temelinde bir taksim olabilir. Robert Wirsing, Hindistan'ın konumunu açık bir şekilde değerlendirmiştir:

...fiili askeri *kontrolün*, cezalandırma niteliğini haiz yasal *hak* üzerindeki önceliğini öne sürmek suretiyle bu, Hindistan'ın bölgedeki hakim siyasi konumunu zımnen tanımaktadır. Bununla beraber Pakistan'ın gıpta ile bakılan Keşmir Vadisi üzerindeki iddialarından ve Keşmir ayrılıkçıların bağımsızlık iddialarından vazgeçmesini zorunlu kılarken, aynı zamanda şu anda sahip olduğu toprakların Hindistan'dan çok az veya hiç ayrılmasını gerektirerek mevcut siyasi ve ekonomik düzeni aslında bozulmadan bırakıyor. Dolayısıyla

---

⁴³³ Ibid., s. 241

⁴³⁴ Prof. Shamim Shawl, "Solution: Plebiscite, Partition, Independence and Condominium" in edited book by Dr. K. F. Yusuf, **Perspectives on Keşmir**, Pakistan Forum, Islamabad, 1994, s. 332.

⁴³⁵ Dr. Ijaz Hussain, **Keşmir Dispute: An International Law Perspective**, National Institute of Pakistan Studies, 1998, s. 207.

bunun, akla gelebilecek çeşitli taksim biçimleri arasında Hindistan'a karşı en cömert olanlar arasında olduğu açıktır.⁴³⁶

Ancak şu da açıktır ki Kontrol Hattı, BM kararları uyarınca bu bölgede barışın korunması ve savaşın durdurulması için tesis edilmiş bir ateşkes hattından fazlası değildir ve self-determinasyon yanlıları bunu tanınamaktadırlar. Bu, haklı olarak Prof. Shamim Shawl tarafından şöyle savunulmaktadır:

Bölünme önerisi, Cammû ve Keşmir'in bölünmez bir varlık olduğu şeklindeki temel prensibe aykırıdır. Bunun yanı sıra Keşmir sorununun esasen Cammû ve Keşmir halkının sorunu olduğu gerçeğini de ihlal ediyor. Bu Hindistan ile Pakistan arasında ikili bir sorun değildir. Keza ülkesel bir anlaşmazlık da değildir.⁴³⁷

Ayrıca mevcut Kontrol Hattı, Hindistan'ın saldırıları nedeniyle değişmiştir. Nitekim yalnızca 1971'deki Hindistan-Pakistan savaşı değil, aynı zamanda Hindistan'ın 1984'te Siyaçin'e girmesi de buna delil teşkil eder. Dolayısıyla bu öneriyi kabul etmek, bu bölgede Hindistan'ın askeri saldırılarını meşrulaştırmak anlamına gelecektir.

Üçüncü çözüm yolu, bölgenin tamamına tam bağımsızlık vermek, burada uluslararası gereklilikleri yerine getiren ve uluslararası toplumun, özellikle de komşu devletlerin saygı göstereceği bir bağımsız bir devlet teşkil etmek ya da yalnızca Keşmir Vadisi'ne bağımsızlık vermek ve bölgenin geriye kalan kısmının, yani Ladakh ve Cammû'nun birleşmesi; nüfusunun çoğunluğunu Hinduların teşkil ettiği bölgelerin Hindistan'a, Azad Keşmir ve Baltistan'ın ise Pakistan'a verilmesidir. Bu bağımsızlık, barış ve sükuneti sağlamak amacıyla bu bölgenin BM vesayeti altında kalmasından ve BM gözetiminde birkaç yıl yönetilmesinin ardından verilebilir ya da sadece Keşmir Vadisi, yukarıda belirtildiği gibi, düzenlemenin geri kalanıyla birlikte vesayet altında bölge statüsüyle BM'nin kontrolü altına girebilir.⁴³⁸ Bu öneri, uyuşmazlığın tüm taraflarının itibarını koruyacak bir seçenek olabilirdi. Ne var ki şu da açık bir vakıdır: Hindistan, işgal ettiği Cammû ve Keşmir'i ülkesinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü için BM vesayeti seçeneğini asla kabul etmemektedir. Dahası, plebisit de artık Hindistan'a göre bir

⁴³⁶ Robert G. Wirsing, **India, Pakistan and the Keşmir Dispute**, New Delhi, Rupa & Co., 1995, s. 220.

⁴³⁷ Bkz.: dn. 434, s. 333.

⁴³⁸ Irshad Mahmood, **Maslâa Keşmir ke Imkani Hal**, Ed. Dr. S. M. Qureshi, (written in Urdu), Islamabad, Institute of Policy Studies, 1996, ss. 51-66.

çözüm yolu olarak görülmemektedir. Diğer yandan, Keşmir'in BM vesayeti altına girmesi, bu meselede daha çok oylanmak anlamına gelecektir. Ayrıca, BM Şartı'nın 76. Maddesi'nin özü, vesayet altındaki bölgeleri ve vesayet sistemini düzenlemektedir:

vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak...⁴³⁹

Ve bu meselede işin aslı daha başkadır, zira Cammû ve Keşmir halkı self-determinasyon hakkına ilişkin isteklerini açıkça göstermiştir. Şöyle ki, Hindistan'daki diğer ayrılıkçı hareketlere örnek teşkil edebileceği ihtimali nedeniyle tam bağımsızlık, Hindistan tarafından gerçekçi bir düşünce olarak görülmemektedir. Buna karşın, Pakistan bu uyuşmazlığın çözümü için BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmasını vurgulamaktadır.

Dördüncü seçenek, bu bölgede bir *condominium* (ortak egemenlik) tesis etmektir. Buna göre, savunma ve dış işleri gibi bazı konular, Hindistan ve Pakistan'ın ortak yönetimine bırakılırken geriye kalan işlerde devlete maksimum otonomi ve yetki verilir. Aynısı, bölgenin geri kalanının önceki paragraflarda belirtilen unsurlara ya da usullere dayanarak bölünmesi ile beraber yalnızca Keşmir Vadisi için de uygulanabilir. Bu bölge veya Keşmir Vadisi üzerinde, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC)'nın ortak egemenliği tesis edilebilir.⁴⁴⁰

Yukarda söz edilen önerilerin yanı sıra, UNCIP ve BM Güvenlik Konseyinin çok sayıda kararının çıkarıldığı 1947-1957 yılları arasındaki safhanın, Sir Owen Dixon'un önerileriyle birlikte ele alınırsa çok önemli olduğu görülecektir. Bu safhada çıkarılan BM Güvenlik Konseyi kararlarında serbest ve tarafsız bir plebisit yapılması seçeneğine yer verilmiştir. Her iki devlet, aslında bu kararları kabul etmesine rağmen, bölgenin askerden arındırılmasına ilişkin koşullar üzerine anlaşamamışlardır. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler arabulucusu Sir Owen Dixon kendi önerilerini sunmuştur. Bunlar şöyle

⁴³⁹ Çeviri için bkz.: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf 22 Şubat 2021.

⁴⁴⁰ Bkz.: dn. 438, Ibid.,

sıralanabilir: (i) Plebisit yapılana kadar bütün devlet adına tek bir hükümet kurulabilir. Her iki devlet de bu öneriyi kabul etmemiştir. (ii) Her bölgede ayrı plebisitler yapıp bu plebisitlerin sonucuna göre bölgelerin Hindistan ve Pakistan arasında kademeli olarak paylaştırılabilir. Pakistan bu teklife karşı çıkmıştır. (iii) Sadece Keşmir Vadisi'nde plebisit düzenlenebilir, zira yaşanan hadiselerden anlaşıldığı üzere buradaki halk her iki dominyona da meyyaldi. Pakistan, bu öneriyi Hindistan'ın başlangıçta tüm devlette plebisit yapılmasını kabul etmiş olması nedeniyle reddetmiştir. (iv) Son olarak, bölgenin tamamen askerden arındırılması koşuluyla BM görevlileri tarafından yalnızca Keşmir Vadisinde bir plebisit düzenlenerek ülkenin taksim edilmesi teklifi, yine Pakistan tarafından reddedilmiştir.⁴⁴¹

Yukarıda belirtilenlere ek olarak çalışmamız şimdi Keşmir sorunun çözümü için çeşitli bilim insanları ve akademisyenler, örgütler vb. tarafından önerilen diğer önerileri tartışacaktır.

Önde gelen Hint asıllı Amerikalı bilim insanı Sumit Ganguly, Pakistan ile bir kazan-kazan görüşmeleri yapılmasını teklif etmiştir.⁴⁴² Böylelikle Hindistan, isyana karşı tam olarak odaklanabilir ve devletin bağımsızlığı veya Pakistan ile birleşme konuları hariç tutulmak kaydıyla Keşmir halkıyla görüşebilirdi. Sumit Ganguly'e göre Hindistan, Pakistan'a Sir Creek, Wullar Barajı ve Siyaçin Buzul gibi üç yerde taviz verilmesini içeren bir paket sunmalıdır. Karşılığında ise Hindistan'ın işgal ettiği Keşmir'deki ayaklanmalara Pakistan'ın aktif destek vermeyi durdurmasını talep edebilir.⁴⁴³

Başka bir öneri, tanınmış Amerikalı akademisyen Selig Harrison tarafından getirilmiştir. Harrison, Trieste modelini önermiştir.⁴⁴⁴ Bu modele göre, Keşmir'in Hindistan tarafı, Cammû ve Ladakh, Hindistana tamamen katılacak ve Cammû ve Ladakh'ın çoğunukla Müslümanların yaşadığı kısımlara bitişik olan Keşmir Vadisi'ne

⁴⁴¹ Josef Korbel, **Danger in Keşmir**, New Jersey, Princeton University Press, 1966, Chapter 7.

⁴⁴² Sumit Ganguly, **The Crisis in Keşmir: Portents of War, Hopes of Peace**, Harvard, Cambridge University Press, 1997, s. 145.

⁴⁴³ Ibid.,

⁴⁴⁴ Selig S. Harrison, "South Asia and United States: A Chance for a Fresh Start", **Current History**, C. 91, No: 563, 1992, s. 102

tam özerklik verilecektir. Bunun karşılığında Pakistan ise Azad Keşmir'e Keşmir Vadisi'nin statüsüne denk tam özerk statüsü tanınmalıdır. Ancak bu özerklik para birimi, iletişim, savunma ve dış işleri konularını kapsamamalıdır. Bu konular, Hindistan ve Pakistan tarafından, bu devletlerin ilgili bölgelerinde kontrol edilmelidir. Kontrol Hattı, her iki tarafta da mukim kimselerin herhangi bir vize gerekliliği olmadan özgürce seyahat edebileceği uluslararası ve geçirgen bir sınır haline gelmelidir. Tüm alanlar askerden arındırılmakla beraber bu bölgeye askeri güçlerin tekrar girebilmesinin özel koşullarının belirlenmesi gerekir. Nasıl ki Cammû ve Ladakh Hindistan'da kalacaksa, aynı şekilde Kuzey Bölgeleri de Pakistan'da kalacaktır.⁴⁴⁵ Kurtuluş hareketinin liderleri bu öneriye olan eğilimlerini göstermelerine rağmen Hindistan Hükümeti bu siyasi çözüm teklifine sessiz kalmış ve isyanı bastırmak için halka zulmetmeye devam etmiştir.

Bunlardan başka Amerikalı ünlü güvenlik uzmanı Robert Wirsing, Yapıcı Dış Angajman fikrini ileri sürmüştür.⁴⁴⁶ Wirsing'e göre Sovyetler Birliği'nin dağılması ile soğuk savaşın ve süper güç rekabetinin sona ermesinden sonra mükemmel bir arabuluculuk ortamı oluşmuştur. Gerek Pakistan gerekse Hindistan'la yakın ilişkileri olması nedeniyle özellikle ABD, bu uyuşmazlığı çözmek için uluslararası baskı uygulayarak arabuluculuğu üstlenebilir. Tabii ki bu çözüm yolu Hindistan, Pakistan ve Keşmirliiler kendi tasarılarını ve gerçek uzlaşma ruhunu göstermeye istekli olurlarsa mümkün olabilir. Bunun yanı sıra Wirsing, BM kararlarının şu an için bölgedeki isyan, milliyetçilik, Hindistan karşıtı ayaklanmalar ve Keşmir'de nükleer savaş ihtimalini de akla getiren tam teşekküllü bir savaşa dönüşebilecek militanlık gibi değişen mevcut koşullarla hiçbir ilgisinin olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴⁷

1990'larda "Bir Hindu Milliyetçi Partisi" sloganıyla yola çıkan Hint siyasi partisi Bhartiya Janata (2021'de hükümettedir) nüfusun çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği Keşmir'de bu demografik durumun Hinduların lehine dönüşmesi amacıyla Hindistan

---

⁴⁴⁵ Ibid.,

⁴⁴⁶ Robert G. Wirsing, **India, Pakistan, and the Keşmir dispute**, New York, St. Martin's Press, 1994, s. 237.

⁴⁴⁷ Ibid.,

Anayasası'nın Keşmir'e özel bir statü veren 370. maddesinin ilga edilmesini teklif etmiş ve söz konusu madde 5 Ağustos 2019'da ilga edilmiştir.⁴⁴⁸

Pakistan merkezli Keşmirli bir örgüt olan Cammû-Keşmir Kurtuluş Cephesi ise İsviçre'nin tarafsız dış politikasını örnek alan ve beş farklı aşamadan oluşan uygulanabilir bir öneri sunmuştur.⁴⁴⁹ Bu önerinin tam olarak uygulanabilmesi için öncelikle Uluslararası Keşmir Komitesi kurulacaktır. Bu komite toplamda 11 üyeden oluşacaktır: BM Güvenlik Konseyi'nden beş üye, BM Genel Sekreteri tarafından aday gösterilen bir üye, Bağlantısızlar Hareketi tarafından aday gösterilen iki üye, İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından bir, Almanya ve Japonya'dan birer üye. Beş aşama ise şunlardan oluşmalıdır: Uyuşmazlığın tarafı olan devletler ve zikredilen muhtemel paydaşların yer aldığı kolektif bir anlaşma akdedilmesi, bu anlaşmanın tescili için BM'ye gönderilmesi; Hindistan ve Pakistan'a ait sivil veya silahlı personelin Keşmir'in her yerinden eşzamanlı olarak geri çekilmesi, Keşmir militanlarının silahsızlandırılması ve dünyanın farklı yerlerine yerleştirilen Keşmirli mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesi; devletin bölünmüş tüm parçalarının tek ve bağımsız bir ülke olarak yeniden birleştirilmesi, devlet içi sınırların açılması; Keşmir'in beş vilayetinin tamamı için geçici bir ulusal hükümet kurulması, geçici bir anayasa çerçevesi oluşturması için bir anayasa komisyonunun atanması, ulusal düzeyde çift meclisli parlamento ve illerde il genel meclisleri oluşturulması, her beş yılda bir seçim yapılması ve son aşama olarak, Keşmir halkının gelecekteki statülerini belirleyebilmesi, yani bağımsız kalmaya ya da Hindistan veya Pakistan'a katılmaya karar verebilmesi için BM veya Uluslararası Keşmir Komitesi gözetiminde serbest ve tarafsız bir plebisit düzenlenmesi.⁴⁵⁰

Pakistanlı kökenli Amerikalı meşhur bilim adamı Mushtaq-ur Rehman tarafından Hindistan ve Pakistan arasındaki 1960 İndus Suları Antlaşması'na dayanan bölünmüş bir Keşmir teklifi önermiştir. Zira İndus suları uyuşmazlığında ülkenin içinden akan

---

⁴⁴⁸ Mushtaq ur Rahman, **Divided Keşmir: Old Problems, New Opportunities for India, Pakistan, and Keşmiri People**, Londra, Lynne Rienner publishers, 1996, s. 164.

⁴⁴⁹ Dr Haider Hijazi, **JKLF Formula to Solve Keşmir Issue**, Rawalpindi, 1992.

⁴⁵⁰ Ibid.,

nehirlerin doğal sınırlarının esas alınmasıyla çözüme varılmıştı.⁴⁵¹ Bu, 2003 yılında Azad Cammû-Keşmir Başbakanı'nın her iki devleti de Keşmir ihtilafının çözümü için bu formülü dikkate almaya çağırdığı ve Chenab nehri boyunca uzanan Chenab formülüne kısmen benzemektedir.⁴⁵²

Andorra modeli de bu sorunun çözümü için getirilen önerilerden biriydi.⁴⁵³ Andorra modeli, Andorra bölgesi üzerinde Fransa ve İspanya'nın M.S.803 yılından itibaren egemenlik iddiasında bulunmasına ilişkindi. Bu uyuşmazlık 1993 yılında Fransa ve İspanya'nın bu bölgeye özerklik vermeyi kabul etmesiyle çözülmüştür. Bu çözüm, Keşmir uyuşmazlığı için de düşünülmüştür. Ancak Keşmir'in özerk bir bölge olabilmesi için savunmasının sağlanması ve geri kalan konularda da mali destek verilmesi konusunda Hindistan ve Pakistan'ın mutabık kalmaları gerecektir.⁴⁵⁴

Bunun yanı sıra, bazı akademisyenler bu konuya İrlanda Modeli gibi bir çözüm önermişlerdir. Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasında Nisan 1998'de imzalanan Good Friday Anlaşması olarak bilinen meşhur anlaşma ile İrlanda modeli kabul edilmiştir.⁴⁵⁵ Bu modeli göz önünde bulundurarak özellikle Hindistan yanlısı birçok akademisyen, Cammû-Keşmir'in çeşitli bölgelerine özerklik verilmesi konusunda öneriler sunmuştur. Örneğin Amit A. Pandya'nın önerileri şunlardır:

- 1) Her iki devletin, yani Hindistan ve Pakistan'ın Kontrol Hattı'nı yalnızca birlikte denetlemekle kalmayıp aynı zamanda devletin sınır meselelerini tartışmak için bir komisyon kurması,
- 2) Kontrol Hattının kademeli olarak askerden arındırılması,
- 3) İç hukuk ve kamu düzeni ile ilgili olarak Pakistan, Hindistan ve her iki taraftaki Keşmirlilerden müteşekkil başka bir komisyonun kurulması,

---

⁴⁵¹ Bkz.: dn. 448, s. 161.

⁴⁵² Sikandar defends Chenab Formula", **Dawn**, 24/05/2003. <https://www.dawn.com/news/103233/sikandar-defends-chenab-formula> 11 Şubat 2021.

⁴⁵³ <https://www.himalmag.com/the-andorra-model-as-final-solution/> 11 Şubat 2021.

⁴⁵⁴ Ibid.,

⁴⁵⁵ <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/docs/agreement.htm> 11 Şubat 2021.

- 4) Hindistan ve Pakistan'ın, Keşmir'in her iki tarafında yerel bir özerk hükümet kurmaya yönelik mutabakata varması,
- 5) Keşmir'in her iki tarafında su, elektrik, finans vb. belirli konularda istişare organları teşkil etmek,
- 6) Her iki devlet tarafından, her iki tarafın sivil toplumu ile beraber tüm siyasi partilerin müzakere edebilmesi için bir istişare mekanizması tesis edilmesi,
- 7) Aynı mekanizmanın azınlıkların korunması ve etnik meseleler için de tesis edilmesi,
- 8) Kontrol Hattı'nın her iki tarafında verimli diyalogun teşvik edilmesi,
- 9) İki devlet tarafından da insan hakları örgütlerinin ve medyanın ülkeye serbest erişimini sağlamak, bunların her iki ülkede de bağımsız ve güvenli bir şekilde izleme ve raporlama yapmasına izin verilmesi.⁴⁵⁶

Hemen hemen aynı önerileri, başka bir Hintli akademisyen Profesör Sumantra Bose, Yeni Delhi-İslamabad eksenini, Yeni Delhi-Srinagar ve İslamabad-Muzafferabad eksenini ve Srinagar-Muzafferabad eksenini olmak üzere üç farklı boyutta şekillendirerek öne sürmüştür. Onun görüşüne göre ilk boyutta Hindistan-Pakistan ilişkilerinde normalleşme, başbakanlar düzeyinde karşılıklı olarak atılan adımlarla başlayacaktır. Ardından sırasıyla Hindistan ve Pakistan tarafından Keşmir'in her iki yakasında bulunan bölgeler için mutabık kalabilecekleri siyasi bir çerçeve hazırlanması gerekir. Son olarak, Kontrol Hattı'nın iki tarafında, kurulacak özerk hükümetlerle iş birliği yapacak olan sınır aşırı bir Cammû-Keşmir Konseyi kurma seçeneği bir yanda durmakla beraber, sınırın her iki tarafında hayatın ve politikanın kademeli normalleşmesi ile geçirgen bir sınır yaratmak suretiyle sorun çözülebilecektir.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁶ Amit A. Pandya, "The Current Crisis in South Asia: Hearing Before the Subcommittee", by **United States Congress House. Committee on International Relations Subcommittee on the Middle East and South Asia**, C. 4, 2002. https://books.google.com.tr/books?id=PQ1AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false 11 Şubat 2021.

⁴⁵⁷ Sumantra Bose, "Keşmir: Sources of Conflict, Dimensions of Peace", **Survival**, Vol. 41, No: 03, 1999, ss. 149-171

Bunlara ilaveten İrlanda modelinin Keşmir sorununun çözümüyle ilgisi olan ve Keşmir’de de uygulanabilecek iki hususu ortaya koyduğu öne sürülmüştür: Birincisi, bilahare başarılı olduğu kanıtlanan müesses mekanizmalar üzerine sürekli bir diyalog veya müzakeredir. İkincisi ise Good Friday Anlaşması’nın uygulanmasından sonra ortaya çıkan ilkelerdir. İşgalci devletin kanunları ve aşırı kuvvet kullanımı, ayrımcı uygulamalar, egemenlik sorunu, hileli seçimler, nüfusun zorla yer değiştirilmesi, ülkenin yönetilebilirliği gibi konulardaki benzerliklerden yola çıkarak Keşmir’de de İrlanda modelinin uygulanabileceği düşünülmüştür.⁴⁵⁸ Bununla beraber tüm bu öneriler, Hindistan’ın bir hayli tesiri altında kalarak halkın self determinasyon hakkını seçimlik bir yolla bir *condominiuma* doğru yöneltmiştir.

3.3 İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI VE İKİLİ YAKLAŞIM

Keşmir sorununu anlamak için bir dizi yaklaşım benimsenmiştir. Bunlardan ikisi oldukça meşhurdur. Birincisi, insan hakları yaklaşımıdır. Bu konuda Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Bangladeş’in 1971’de ayrılmasına ilişkin raporunda, “*Sömürge altında olmayan halkların, bir devlet tarafından ciddi insan hakları ihlallerine, ısrarlı baskıya, hedefli cinayetlere, tahakküme, ayrımcılığa, marjinalleştirmeye ve diğer ağır adaletsizliklere maruz bırakılması halinde bu halkların onarıcı ayrılma hakkına (remedial seccesion) sahip olduklarını, çünkü bütün sayılan eylemlerin bu türden insan hakları ihlallerine dahil olduğunu*”⁴⁵⁹ ifade etmiştir. İkincisi, İkili Yaklaşımdır (*Bilateral Approach*). Tüm self-determinasyon çabalarında, bu hakkın tanınması için ikili yaklaşımla başarılı bir model oluşturulmuştur. Bu, self-determinasyon hakkını arayan insanların iradesinin, elde etmek istedikleri self-determinasyon tipine karar vermesi gerektiği anlamına gelir. Bu konuda, Filistin’in devlet olma sorunu, Kosova ve Güney Sudan örnek verilebilir. Bu yaklaşım, uluslararası toplum tarafından Libya’daki

⁴⁵⁸ Shaheen Akhter, “Irish Model and Kashmir Conflict: Search for a New Paradigm for Peace in South Asia”, **Regional Studies**, Vol. XXII, No: 04, 2004. https://www.academia.edu/7702170/IRISH_MODEL_and_KEŞMİR_CONFLICT_SEARCH_FOR_A_NEW_PARADIGM_FOR_PEACE_IN_SOUTH_ASIA 11 Şubat 2021.

⁴⁵⁹ <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2013/07/ICJ-Review-8-1972-eng.pdf> ss. 23-62, 11 Şubat 2021.

tecrübelerle de desteklenmiştir. Ayrıca Doğu Timor, Kosova ve Güney Sudan’da olduğu gibi, bu hakkın gerçekleştirilebilmesi için büyük güçlerin rolü ve onların desteğinin gerekli olduğunu kanıtlamıştır. Fakat aynı durum, Keşmir uyuşmazlığında başarısız olmuştur. Uluslararası toplumun bu tutumu nedeniyle işgal altındaki Keşmir halkı, Keşmir uyuşmazlığını çözmeyi amaçlayan tüm barışçıl yolların başarısızlığını da gördükten sonra kendi self-determinasyon haklarını güvence altına almak amacıyla 1989’da büyük bir çalkantı başlatmıştır. Bu isyan, bu çözülemeyen çatışmanın meydana getirdiği bir insani krize neden olmuştur, zira söz konusu olan şeyler, Hindistan işgalindeki Keşmir’den Azad Cammû-Keşmir’e büyük çaplı bir göç dalgası, bölünmüş ve can kaybı olan ailelerin müşkül durumu, kayıp şahıslar/toplu mezarlar, haberlerin yayılmasına engel olunması, yetimler, dullar vb. gibi içler acısı bir tablodur. Bu meselelerden başka, Hindistan işgali altındaki Keşmir’de çok sayıda mağdurun rehabilitasyonu yapılmamış, Kontrol Hattı boyunca dikenli teller örülmüş ve bu da yaban hayatın hareket imkanını kısıtlayarak, nesli tükenmekte olan türler de dahil olmak üzere yaban hayatının ölümüne, çevre felaketlerine ve buradaki hayvanların sefaletine neden olmuştur.

3.4 İNSANİ BİR SORUN OLARAK KEŞMİR

Önceki paragraflarda Keşmir sorununun yalnızca ülkesel bir mesele olmadığını, aksine uluslararası düzeyde bir insanlık meselesi haline geldiğini ortaya koyduk. Bu durumun farkında olan Hindistan Başbakanı Nehru, 31 Ekim 1947’de Pakistan Başbakanı Liaquat Ali Khan’a şu sözleri içeren bir telgraf göndermiştir:

Barış ve düzen sağlanır sağlanmaz askerlerimizi Keşmir’den çekeceğimize ve bu eyaletin geleceği ile ilgili kararı, buranın halkına bırakacağımıza dair güvencemiz sadece sizin hükümetinize değil, Keşmir halkına ve dünyaya verilmiş bir sözdür.⁴⁶⁰

Ancak buna rağmen şu anda Keşmir Vadisinde orada yaşayan on üç milyonluk sivil nüfusa karşı baskı yapmak için yedi yüz binden fazla Hint askeri bulunmaktadır.⁴⁶¹ Elbette bunlar yaklaşık rakamlardır, çünkü bu bölgedeki Hint ordusunun ve yarı askeri

⁴⁶⁰ Josef Korbel, **The Danger in Keşmir**, Princeton University Press, 1966, s. 113

⁴⁶¹ Victoria Schofield, **Kashmir in Conflict: India, Pakistan, and the Unfinished War**, IB Tauris, New York, 2000, s. 8.

birliklerin mevcudiyetinin kesin rakamlarını hesaplamak oldukça zordur. Hindistan ve Pakistan arasındaki uyuşmazlık, sırf ülkesel bir uyuşmazlık ise bölgede böylesine büyük bir ordunun bulunmasına ne gerek var? Gerçek şudur ki Hindistan bu güçleri sivil nüfusu sindirmek için kullanmaktadır. Sonuç olarak Hint ordusu Keşmir halkının değil, bölgedeki Hindistan hükümetinin tek temsilcisi olarak görülmektedir. Hatta Keşmirliler, Hint ordusunun kapılarına konuşlandırılmasının amacını, bu topraklardaki nüfus çoğunluğunun Müslümanlardan Hindulara geçmesini arzulayan köktendinci bir Hindu misyonunu yürütmek olduğuna bağlamaktadır.

3.5 İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Dünyanın herhangi bir yerindeki insan hakları ihlalleri, barışın her yerde tehdit edildiği anlamına gelir. Bu tartışmalı bölgedeki ihlallere gelince bu, devam eden bir isyanı daha da körükleyerek geçen hemen hemen her günün hikayesidir. Keşmirliler 1947'den beri Hindistan'ın insan haklarına ve insanın doğuştan gelen onuruna aykırı eylemleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Fakat buna rağmen hükümette bulunan Hint yetkililer neredeyse her zaman Keşmir üzerinde egemenlik iddiasında bulundular. Pakistan bu bölgenin cebren ve hileyle işgal edildiğini öne sürerek bunu reddetse de Hindistan, Keşmir'i daima ülkesinin bölünmez bir parçası olarak ilan etmiştir.⁴⁶² Bölgedeki barışı sağlamak için yapılan sayısız görüşmelere, anlaşmalara ve alınan diğer önlemlere rağmen insan hakları ihlalleri her geçen gün artmaktadır. Hint ordusu tarafından sivil nüfusa yönelik gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine ilişkin ayrıntılı bir dizi çalışma yapılmıştır. Keşmir halkı, Keşmir topraklarında yaptıkları vekalet savaşında (*proxy war*) hem Hindistan hem de Pakistan tarafından büyük kayıpların ve her ikisi adına icra edilen ağır insan hakları ihlallerinin kurbanı oldular. Özellikle hayata yönelik tehditler ve korku düşünülürse, ulusal veya uluslararası güvenlik uğruna ulusal ve uluslararası medya bile bu ihlalleri dengeli ve eksiksiz bir şekilde bildirmekten kasıtlı olarak imtina etmektedir.

---

⁴⁶² K. Sarwar Hasan ve Zubeida Hasan, **Documents on the Foreign Relations of Pakistan. The Kashmir Question**, Karachi, Pakistan Institute of International Affairs, 1966, s. 121.

Çeşitli hükümet dışı örgütler, ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşları, insan hakları kapsamındaki bu büyük ihlalleri belgelemiştir. Fakat aslında Keşmir'deki durum sırf bu ihlallerden fazlasıdır. Zira Hint ordusu tarafından Keşmirlilerin özgürlük talebini susturmak için tecavüz, işkence, adam kaçırma, yargısız infaz, devlet destekli soykırım gibi tüm bu yapılanlar, masum insanlara karşı açıkça bir devlet terörün uygulanmasıdır. Bütün bunlar, insan haklarının yüzyıllardır bulunduğu karanlık vaziyeti bize göstermektedir. Üstelik bu vaziyet Keşmir'de modern çağda uluslararası toplum için bir uyanma çağrısı olarak görünmeye devam etmektedir. Hint hükümeti, bir yandan bu direnişle mücadele ederken Pakistan'ı bu isyana ortak olan bir sponsor olmakla suçlamaktadır. Diğer yandan, masum Keşmirlilerin sahip olduğu insan haklarını insanlık temelinde bile kabul etmekten tamamen kaçınmaktadır.

Hindistan hükümeti ve ona bağlı güçler, Keşmir halkının başına bir terör saltanatı kurmuştur. Hindistan'a karşı ayaklanmada rolü olmayanlar bile haklarının ihlal edilmesiyle karşı karşıya kaldılar. Hint iddiaları her ne kadar bölgedeki militanlara karşı savaşıldığını beyan etse de Hint kuvvetlerinin zulmü, vahşeti ve acımasız kanunları gerçeği ortaya koymaktadır ve Keşmir vatandaşlarının savunmasız durumunu göstermektedir. Bu kontrolsüz ve devlet destekli terörizm nedeniyle binlerce masum insan, en ufak bir şüpheyile herhangi bir yasal gerekçe olmaksızın kaçırılmıştır veya gözaltına alınmıştır, işkence görmüştür ve öldürülmüştür. Kurbanların mirasçıları bile Hint ordusunun bu iğrenç eylemlerine karşı herhangi bir hukuki çareye başvuramamakla tehdit edilmektedir. Günlük çıkan "Greater Keşmir" gazetesinin yardımcı editörlerinden biri bu duruma şöyle bir örnek vermiştir: "*Bununla ilgili en kınanacak şey, aileye bir ders vermek için cesetleri evlerin hemen dışına atmalarıdır.*"⁴⁶³

Bunun yanı sıra bir insan hakları avukatı ve kayıp şahıslarla ilgili bir derneğin kurucusu olan Pervez Imroz, sadece 1989'dan derneğin kurulduğu 1994'e kadar 450 civarında gözaltında kayıp vakasının rapor edildiğini ancak kendi kaynaklarına göre

---

⁴⁶³ Shakti Bhatt, "State Terrorism vs .Jihad in Keşmir", **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 33, No: 02, 2003, ss. 215-224.

gerçek sayının 5000'den fazla olduğunu ifade etmektedir. Mahkemelerdeki yargıçlar kendilerine transfer olmasından veya başka aksiliklerden korktukları için önlerinde bekleyen bu kayıp şahıs davalarını dinleme konusunda isteksiz davranmaktadırlar.⁴⁶⁴ Kayıp şahısların gözaltı sırasındaki ölümlerinin ardından gün yüzüne çıkan bu vakalar, Keşmirli ile Hint ordusu arasında bir çekişme kaynağıdır. Bu kişilerin aileleri, sevdikleri konusunda tamamen habersiz ve çaresizdir. Ayrıca Hindistan'ın yargı ve idare sisteminin acizliği karşısında tehlike altındadırlar.

Dahası uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları, Keşmirli kadınlara Hint kuvvetleri tarafından yapıldığı iddia edilen bir dizi tecavüz vakası bildirmiştir. Bu olaylar aynı zamanda dini ve siyasi farklılıkların giderilmesi için de kullanılmaktadır. Hindistan güvenlik güçlerinin bu zihniyeti, ordu ve polis şeflerinin yaptıkları açıklamalarda görülebilir. Buna, Keşmir Emniyet Müdürü Dr. Ashok Bhan'ın ifadeleri örnek verilebilir:

Askerin psikolojisini anlamalısınız. 2-3 yıldır evden uzak. Bir evde genç bir kadın gördüğünde onunla bir şans elde etmeye çalışabilir.⁴⁶⁵

İnsan Haklarına ilişkin Devlet Komisyonu Başkanı Yargıç Abdul Qadir Parray, güvenlik güçlerinde var olan bu acımasız ve hasta zihniyetin (masum Keşmirli kadınlara tecavüz ederek) devam ettiğini kaydetmektedir:

Maalesef [tecavüz] tüm şiddetiyle devam ediyor. Bu vakaları belgelemekte ve takip etmekte karşılaştığımız en büyük zorluk, çok çok az ailenin kadınlarını teşhis etmeye hazır olmasıdır. Bu hala tabu olarak görülüyor. Bize, "Tecavüze uğradığını öğrenirlerse, kızımızla veya kız kardeşimizle kim evlenecek?" diyorlar. Böyle durumlarda tamamen çaresiziz.⁴⁶⁶

Mağdurların ailesi bile yaşamlarına, gelecekteki aşılanma ve karakter suikastına yönelik sürekli bir tehditle karşı karşıyadır. Ünlü gazeteci Margolis, Hintli yetkililerin maskesini şöyle düşürmüştür:

---

⁴⁶⁴ Ibid.,

⁴⁶⁵ Ibid.,

⁴⁶⁶ Ibid.,

Hintli yetkililer, “Ziyaret için uygun zaman değil.” bahanesiyle hak gruplarını ve gazetecileri Keşmir’de yasakladı. Hindistan, Keşmir’de ne yaptığını dünyanın görmesini istemiyor.⁴⁶⁷

Hindistan’ın masum ve savunmasız Keşmir halkına yönelik baskıcı tavrı, zulmü, işkencesi, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelesi ve Hint kuvvetleri tarafından yapılan diğer korkunç vahşetler Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Asya İzleme Örgütü, Soykırım İzleme vb. örgütler tarafından “*Keşmir kan ağlamaya devam ediyor.*” gibi sözlerle uluslararası toplum nezdinde açıkça eleştirilmiştir. Bu sistematik baskı, özellikle Hindistan’ın işgali bastırmak için kullandığı sokağa çıkma yasakları, gözaltı ve tutuklamalara karşı gelen gençlerin hedeflendiği yerlerde hala yükseliştedir. Ne yazık ki, bu durumun vahametini tasavvur etmeye kelimeler yetersiz kalır. Bu tacizler böylesine korkunç olayların kurbanı olan her erkeğe, kadına ve hatta çocuğa uzanmaktadır.

3.5.1 Yakın Dönemdeki İnsan Hakları Raporları

1947’den beri, özellikle Hindistan’a karşı güçlü bir dalganın yükselişinden ve Hindistan işgalindeki Cammû-Keşmir halkının insan haklarını ve doğuştan gelen onurunu ihlal eden gaddarlığından sonra, son yıllarda uluslararası, bölgesel, sivil toplum kuruluşları ve insan hakları kuruluşları tarafından çeşitli raporlar yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda tartışılacaktır.

3.5.1.1 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi

14 Haziran 2018 tarihinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK), Cammû ve Keşmir’de Haziran 2016’dan Nisan 2018’e kadar vuku bulan ağır ihlallerin ve burada insanlar haklarının durumuna ilişkin bir izleme raporu sunmuştur.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Eric S.Margolis, **War at the top of the World: The Struggle for Afghanistan, Keşmir and Tibet**, New York, Routledge, 2000, s. 79.

⁴⁶⁸ <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/DevelopmentsInKeşmirJune2016ToApril2018.pdf> 10 Şubat 2021.

İkinci rapor ise 2019 yılında yayınlanmıştır. İHYK ilk raporunda Hindistan idaresindeki Keşmir’de ciddi insan hakları ihlalleri olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra bu rapor, Azad Keşmir ve Gilgit-Baltistan’da (Pakistan idaresindeki Cammû-Keşmir bölgeleri) insan haklarının durumunu da ele almıştır. Bu, BM’nin son yirmi yılda insan hakları ile ilgili ilk raporuydu. Bu rapor, önerilere ek olarak 169 paragraftan müteşekkildir. İlk 41 paragrafta giriş, rapor özeti, metodoloji, olayların arka planı vb. konular ele alınsa da 42.’den 140.’ya kadar olan paragraflar tamamen Hint işgali altındaki Keşmir’deki insan hakları ihlalleri hakkındadır. Dahası, 141. ve 161. Paragraflar arasında Pakistan idaresindeki Keşmir’de insan haklarının durumu ele alınmıştır. Ayrıca 162-164. paragraflar Kontrol Hattı boyunca ateşkes ihlalleri hakkındadır. 165. ile 169. paragraflar arasında ise sonuca varılmıştır. Pakistan, raporun bulgularını memnuniyetle karşılamasına rağmen Hindistan’ın tepkisi olumsuz olmuştur. Bu rapor, “*Keşmir anlaşmazlığının hala BM gündeminde olduğunu*” açıkça göstermektedir.⁴⁶⁹ Her yıl Azad Cammû ve Keşmir’den gelen heyetler İnsan Hakları Konseyi toplantılarına katılmaktadır. Hindistan’ın cebri işgaline, gayri-meşru saldırılarına karşı yükselen seslerin ve Keşmirlilerin self-determinasyon haklarının umudu ve ikonik bir sembolü olan genç özgürlük savaşçısı Burhan Wani’nin 8 Haziran 2016’da şehit edilmesinin ardından Hindistan işgalindeki Keşmir’de yeni bir *intifada* başlamıştır. Yüksek Komiser birçok kez Keşmir’e koşulsuz erişim talep etmiştir. Pakistan, Hindistan’ın erişime izin vermesi kaydıyla erişim saylayacağını bildirmesine rağmen Hindistan bu talebi reddetmiştir. Bu nedenle İHYK, Hindistan işgali altındaki Keşmir’de gerçekleşen hak ihlallerini uzaktan izleyebilmiştir.⁴⁷⁰ Buna göre, Keşmir halkına karşı işlenen ve insan ahlakını, bağımsızlığını ve özgürlüğünü ihlal eden belirli olaylar vurgulanmıştır. 1990 tarihli Silahlı Kuvvetler Özel Kuvvetler Yasası (*Armed Forces Special Forces Act /AFSPA*), 1990 tarihli Bölücü ve Terörist Faaliyetler Yasası (*Terrorist and Disruptive Activities Act/TADA*), 2002 tarihli Terörizmin Önlenmesi Yasası (*Prevention of Terrorism Act/POTA*), 1978 tarihli Cammû-Keşmir Kamu Güvenliği Yasası (*Cammû & Keşmir*

---

⁴⁶⁹ Ibid.,

⁴⁷⁰ Ibid.,

Public Safety Act) ve buna benzer drankonyan yasaların masum halkın barışçıl hareketinin önüne geçmek için bir araç için kullanılmaya devam edildiği ifade edilmiştir.⁴⁷¹ Nitekim bu yasalar Hindistan güvenlik güçlerinin hukuka aykırı eylemlerinin cezasız bırakılmasını sağlamaktadır. Rapor, açık bir şekilde tüm bunların “*insan haklarının korunması ve adalete erişimin önündeki temel zorluklar*”⁴⁷² olduğunu belirtmektedir. Buna Keşmir Vadisi ve Cammû’daki zorla veya irade dışı kaybolmalar ve toplu mezarlar konusunda da cezasızlık durumu dahildir. Rapor, Hindistan’da ve Hint işgali altındaki Keşmir’de yer alan muhtelif sivil toplum kuruluşları tarafından tespit edilen insan hakları ihlallerine dair bulguları doğrulamıştır. Dahası, Hindistan işgali altındaki Keşmir’de insan haklarının durumuna uluslararası düzeyde dikkat çekmeye çalışan insan hakları savunucuları misillemelerle karşı karşıya kalırken, bazı gazetecilerin ise erişimi engellenmiştir. Aşağıdaki ifadelerde görüleceği üzere kanlı işgalin bilhassa kadın ve çocukları hedef alan kitlesel insan hakları ihlallerine yol açtığı iyi bir şekilde belgelenmiştir:

İster evlerinde ister kamusal alanda olsun, sürekli bir kuşatma ve gözetleme durumunda yaşayan kadınlar...Hem yazılı hem sözlü tanıklıklar yoluyla alınan bilgiler, güvenlik güçleri mensupları tarafından iddia edildiği gibi toplu tecavüzün yanı sıra zorla kaybetme, cinayet, işkence ve kötü muamele eylemlerinin, siyasi muhalefetle veya ayaklanmayla mücadele etme ve bunları bastırmak/sindirmek için kullanıldığını göstermektedir.⁴⁷³

Rapor, Hindistan’ın insan hakları ihlallerini durdurması, Hint kuvvetlerini cezasız bırakan yasaları yürürlükten kaldırması; tüm sivil ölümlerinin, cinsel şiddet vakalarının ve 2016’dan beri mevcut olan 6000 isimsiz mezarın araştırılmasını; basın ve medyadaki kısıtlamalara son verilmesi ve soruşturma için Soruşturma Komisyonu’na (*Commission of Inquiry/COI*) erişim izni verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Pakistan’ın soruşturma teklifine rağmen Hindistan’ın bunu şiddetle reddettiğini belirtmek gerekir.

Bunun yanı sıra, raporda Pakistan idaresindeki Keşmir’de insan hakları durumuna dair gözlemlere de yer verilmiştir. Fakat bunlar özü itibarıyla siyasidir:

Azad Cammû-Keşmir resmen bir parlamentoya sahiptir ama tüm tarihi boyunca Pakistan Hükümeti tarafından etkin bir şekilde kontrol edilmiştir, oysa Azad-Cammû ve Keşmir

---

⁴⁷¹ Ibid.,

⁴⁷² Ibid.,

⁴⁷³ Ibid.,

“egemen bir devletin tuzaklarına sahiptir, yalnızca sözde bağımsızdır.” Pakistan başbakanının başkanlığındaki Azad Cammû-Keşmir Konseyi’nin resmi olarak seçilmiş parlamento tarafından çıkarılan yasaları iptal etme yetkisine sahip olduğu ve Azad Cammû-Keşmir yargısının Konsey’in kararlarını denetleyemeyeceği”, “daha az istikrarlı anayasal ve yasal çerçeve ile ek zorluklar ortaya konduğu”, “Federal istihbarat teşkilatların iki bölgede konuşlandırıldığı ve seçilmiş yerel temsilciler ve görevliler üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olduğu “, “Medya kuruluşlarının Azad Cammû-Keşmir ve Gilgit Baltistan’da faaliyet gösterebilmek için Pakistan’ın Keşmir İşleri ve Gilgit-Baltistan Bakanlığı’ndan izin almalarının gerektiğinin bildirildiği” ve başka durumlar da gözlemlenmiştir.⁴⁷⁴

Ayrıca rapor, Hindistan’a uluslararası insan hakları hukukuna saygı göstermesinin yanı sıra şunları tavsiye etmektedir: 1990 tarihli Silahlı Kuvvetler Özel Kuvvetler Yasası başta olmak üzere tüm drakonyan ve hukuksuz kanunların yürürlükten kaldırılması; sivil cinayetlerinin, cinsel şiddetin, ölümlerin durdurulması ve bunlarla ilgili tüm konuların tarafsız bir şekilde soruşturulması; Keşmir’de uluslararası insan hakları standartlarına uyumlu yasaların çıkarılması, bağımsız ve adil yargının tesis edilmesi; çocukların Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca muamele görmesi; internette, yazılı veya sosyal medyadaki tüm kısıtlama ve yasakların kaldırılması, hareket kısıtlamalarının sona erdirilmesi; isimsiz mezar vakalarının araştırılmaya başlanması, Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu’nun özellikle Cammû ve Keşmir’e ziyaretinin kolaylaştırılması; her şeyden önce Keşmir halkının uluslararası hukuk uyarınca güvence altına alınan self-determinasyon hakkına saygı duyulması; Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’nin onaylanması; aynı şekilde İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme ve İhtiyari Protokolü’nün onaylanması, ve bunların, Hindistan’ın 2008, 2012 ve 2017 yıllarındaki Evrensel Periyodik Gözden Geçirme raporlarında tavsiye edildiği şekilde iç hukuku yetkilendirmek suretiyle uygulanması.⁴⁷⁵

İHYK raporunun özellikle Pakistan idaresindeki Keşmir’de yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili tüm paragrafları okunduğunda, meselenin her ülkede yaygın bir hikayenin başka bir görünümü olduğu dikkate değerdir: İnsan onuruna saygı duyarak ve

---

⁴⁷⁴ Ibid., para. 141-164.

⁴⁷⁵ Bkz.: dn. 468, Ibid.,

uluslararası insan hakları standartlarına riayet ederek ülkede hukuk ve düzeni sağlamak. Fakat insan haklarının durumu Hindistan işgalindeki Keşmir’de çok daha kötü olmalı ki (söz konusu raporda ve aynı şekilde İHYK’nin Hindistan’a verdiği tavsiyeleri zikrettiğimiz kısımda da görüleceği gibi) İnsan Hakları Konseyi’nden Hindistan hükümetinin günümüze kadar desteklediği insan hakları ihlallerinin uluslararası düzeyde araştırılması ve soruşturulması yetkisine sahip bir Soruşturma Komisyonu kurması talep edilmiştir. Hindistan hükümeti, bu raporun bulgularının yanıltıcı nitelikte olduğunu beyan ederek menfi bir yanıt vermiş ve hatta Birleşmiş Milletleri bu kurumun güvenilirliğini sorgulamaya davet etmiştir.

Ayrıca İHYK Hindistan’ın tavrını görmezden gelerek, 2018 yılı Mayıs ayından 2019 yılı Nisan ayına kadar olan dönemi izledikten sonra 2019 yılı Temmuz ayında ikinci bir rapor yayınladı.⁴⁷⁶ Rapor bir kez daha Keşmir halkının hakları konusunda önceki duruşunu sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda aşırı güç kullanma ve masum Keşmir halkının hukuka aykırı olarak öldürülmelerinin yanı sıra *pellet* mermili silahlar (saçma fişegi kullanılan bir tür havalı silah), işkence ve diğer menfur insan hakları ihlallerini de detaylandırmıştır.

Bu Ofis, 29 Ekim 2019’da sözcüsü Rupert Colville aracılığıyla 5 Ağustos 2019’da atılan yasadışı adımı ise şöyle kınamıştır:

Hindistan idaresindeki Keşmir’de şu anda tanık olduğumuz şeyler, halihazırdaki bir örüntüyü tamamen yeni bir seviyeye taşıyor — [Hindistan idaresindeki Keşmir’de] muhalefeti susturmak için telekomünikasyon ağları defalarca engellendi, siyasi muhalifleri cezalandırmak için keyfi gözaltılar yapıldı ve protestolarla mücadele ederken aşırı güç kullanılması, yargısız infazlara ve ciddi yaralanmalara yol açmaktadır — Kurumumuz, Keşmir’deki son kısıtlamaların bölgedeki insan hakları durumunu daha da kötüleştireceğinden derinden endişeliydi. Yine geniş kapsamlı telekomünikasyon kısıtlamalarını, siyasi liderlere keyfi tutuklamaları ve barışçıl toplantılara getirilen kısıtlamaları görüyoruz. Bu kısıtlamalar, işgal altındaki Keşmir halkının ve seçilmiş temsilcilerinin Cammû-Keşmir’in gelecekteki statüsü hakkındaki demokratik tartışmalara tam olarak katılmalarını engelleyecektir. Şu anda işgal altındaki Keşmir’den neredeyse hiçbir bilginin gelmiyor olması başlı başına büyük bir endişe kaynağıdır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/KeşmirUpdateReport_8July2019.pdf 10 Şubat 2020.

⁴⁷⁷ <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25219> 10 Şubat 2021.

3.5.1.2 Uluslararası Af Örgütü

İnsan haklarına odaklanan bir hükümet dışı örgüt olan Uluslararası Af Örgütü, Hindistan'ın Keşmir'de insan haklarını ihlal eden vahşeti nedeniyle Hindistan aleyhinde raporlar hazırlamıştır. Haziran 2019 tarihli son raporunda Hindistan'ı “*Hukuksuz Kanunların Zorbalığı*.”⁴⁷⁸ başlığı altında eleştirmiştir. Burada, Hindistan'ın işgal ettiği Keşmir'de ceza adaleti sisteminden kaçtığı ve insanlığa ve insan haklarına saygı, şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi yerleşik ilkelere aykırı davrandığından söz edilmektedir. Bu Örgüt, Hintli yetkililerini hala devam eden zihinsel ve ağır fiziksel işkencelerle itham etmiştir. İHYK gibi, bölgedeki insan hakları ihlallerine ilişkin bağımsız, özgür ve tarafsız bir soruşturma yapılması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Hindistan'ın 5 Ağustos 2019'daki tek taraflı işlemine karşı tepki göstermiş ve bu işlemin insan hakları ihlallerini ve mevcut gerginliği daha artıracak bir kıvılcım olduğunu şöyle duyurmuştur:

Hindistan hükümetinin eylemleri sıradan insanların hayatını kargaşaya sürükledi. Onları yıllardır katlandıkları insan hakları ihlallerinin yanı sıra gereksiz acı ve sıkıntıya maruz bıraktı. Cammû ve Keşmir halkına siyasi bir krizde piyon muamelesi yapılmamalı ve uluslararası toplum insan haklarına saygı gösterilmesi çağrısında bulunmak için bir araya gelmelidir. Hindistan hükümetine, siyasi muhaliflerin tutuklanması ve gözaltına alınması ve özgürlük ve hareket özgürlüğü hakları da dahil olmak üzere, Cammû ve Keşmir'de yaşayan insanlara karşı uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına göre hareket etme çağrılarımızı yineliyoruz.⁴⁷⁹

Hindistan Uluslararası Af Örgütü Başkanı Aakar Patel bile 5 Ağustos 2019'da Hindistan'ı eylemleri ve insan hakları ihlalleri nedeniyle kınamıştır:

Binlerce ilave güvenlik gücünün konuşlandırılması, telefon ve internet hizmetlerinin geniş kapsamlı ablukası ve barışçıl toplanmaya getirilen kısıtlamalar, Cammû Keşmir halkının sınırlarını zorlamıştır. Adeta işleri daha da kötüleştirmek için, kilit rollerdeki siyasi paydaşlar ev hapsine alınmıştır. Cammû Keşmir'de telekomünikasyon hizmetlerinin sınırsız ve süresiz olarak askıya alınması da uluslararası insan hakları standartlarına uygun değildir. Bu kapatmalar, Keşmir'deki insanların ifade özgürlüğü hakkının ayrılmaz bir

⁴⁷⁸ https://www.ecoi.net/en/file/local/2016402/PSA-Report_15-FINAL-LOW-Version-2.pdf 10 Şubat 2021.

⁴⁷⁹ Secretary General of Amnesty International, Kumi Naidoo in a statement issued on 16 August 2019, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/08/Keşmir-un-security-council-must-uphold-peace-and-security/> 10 Şubat 2021.

parçası olan bilgiyi arama, alma ve yayma kabiliyetini etkilemektedir. Halkın katılımı olmadan Cammû Keşmir'deki tacizler son bulmayacaktır.⁴⁸⁰

3.5.1.3 İslam İşbirliği Teşkilatı

İslam İşbirliği Teşkilatı, Hindistan işgali altındaki Cammû-Keşmir'deki ağır insan hakkı ihlallerine ilişkin olarak Hindistan aleyhine çeşitli kararlar, söylevler ve demeçler aracılığıyla sesini yükseltmektedir. En son 2019 yılı Mart ayında, 46. Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı'nda 10/46-POL sayılı kararı kabul ederek,⁴⁸¹ söz konusu bölgede Hindistan tarafından yapılan terörizm, devlet destekli soykırım ve diğer insan hakları ihlallerini kınamıştır. Ayrıca bu Teşkilat söz konusu temel sorunun BMGK kararları uyarınca, insanların kendi devletlerine ve geleceklerine ilişkin iradelerine saygı duyularak çözülmesi gerektiği şeklindeki duruşunu bir kez daha yinelemiştir.⁴⁸² Nitekim, çağdaş dünyada barışı koruma ve insan haklarını koruma sorumluluğu uluslararası toplumun omuzlarına düşmektedir.

3.5.1.4 Diğer Kuruluşlar

İnsan Hakları Komisyonu'nun işkence, sağlık hakkı ve yargısız infazlarla ilgili mevcut üç özel raportörü Hindistan'a mektuplar göndererek Hindistan hükümetinden insan hakları ihlallerini durdurması için gerekli adımları atmasını talep etmiştir. Buna rağmen Hindistan, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek yerine BM nezdinde şu açıklamayı yaparak uluslararası toplumun gözündeki yerini paramparça etmiştir: *"Hindistan bunlara cevap vermek zorunda değildir ve İnsan Hakları Komisyonuna öfkelenmek yerine bu Komisyon'la iletişimi devam ettirmeyecektir."*⁴⁸³

Ayrıca Birleşik Krallık Parlamentosu bünyesindeki Birleşik Krallık Keşmir Parlamento Grubu (*UK-All Parties Parliamentary Keşmir Group*) Hindistan'ın Hint işgali

⁴⁸⁰ <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/amnesty-slams-india-over-Keşmir-move-/1550218> 10 Şubat 2021.

⁴⁸¹ <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=4444&refID=1250> 23 Şubat 2021.

⁴⁸² Ibid.,

⁴⁸³ <https://www.thehindu.com/news/national/india-cuts-off-un-panel-after-Cammû-Keşmir-report/article27190445.ece> 23 Şubat 2021.

altındaki Cammû-Keşmir’de masum halk kitlesine karşı işlenen ağır insan hakları ihlallerini ve Hint güçlerinin bu menfur eylemlerini cezasız bırakan drakonyan hukuku hakkında bir rapor yayınlamıştır.⁴⁸⁴ Rapor, Hint güvenlik güçlerinin masum sivillere karşı *pellet* silahlar kullanmasını kınamıştır. Ayrıca Keşmirliilerin yasadışı alıkoyulmasına ve zorla kaybedilmesine karşı da tepkiler dile getirilmiştir. Rapora göre isimsiz mezarlar ve kimliği belirsiz cesetler, uluslararası toplumdan suçlulara karşı tarafsız bir soruşturma ve kovuşturmanın yapılmasını beklemektedir.⁴⁸⁵

Bunların yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri insan hakları ile ilgili 2019 yılına ait yıllık raporunu 11 Mart 2020’de yayınlamıştır.⁴⁸⁶ Bu raporda ABD bile Hint işgali altındaki Cammû-Keşmir’de Hint askeri güçleri tarafından işlenen ağır insan hakları ihlallerine karşı uluslararası ve tarafsız bir soruşturmanın yürütülmesi çağrısında bulunmuştur.⁴⁸⁷

Aynı zamanda uluslararası bir hükümet dışı örgüt olan İnsan Hakları İzleme Örgütü,⁴⁸⁸ Hindistan tarafından atılan adımlara ilişkin sert gözlemlerini yayınlamış ve Hindistan’dan geri adım atmasını talep etmiştir. İletişim yasağı, medyaya erişim yasağı, siyasi gözaltılar/tutuklamalar ve güvenlik görevlilerince yapılan insan hakları ihlallerinin tamamının uluslararası hukukun ilgili yerleşik kurallarına aykırı olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁹⁴⁹⁰

---

⁴⁸⁴ https://www.phclondon.org/infodiv/pressreleases/20181031_APPKG%20launches%20its%20inquiry%20report%20on%20human%20rights%20abuses%20in%20Indian.aspx 23 Şubat 2021.

⁴⁸⁵ Ibid.,

⁴⁸⁶ <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/india/> 23 Şubat 2021

⁴⁸⁷ Ibid.,

⁴⁸⁸ <https://www.hrw.org/news/2019/08/12/india-needs-step-back-Keşmir> 23 Şubat 2021.

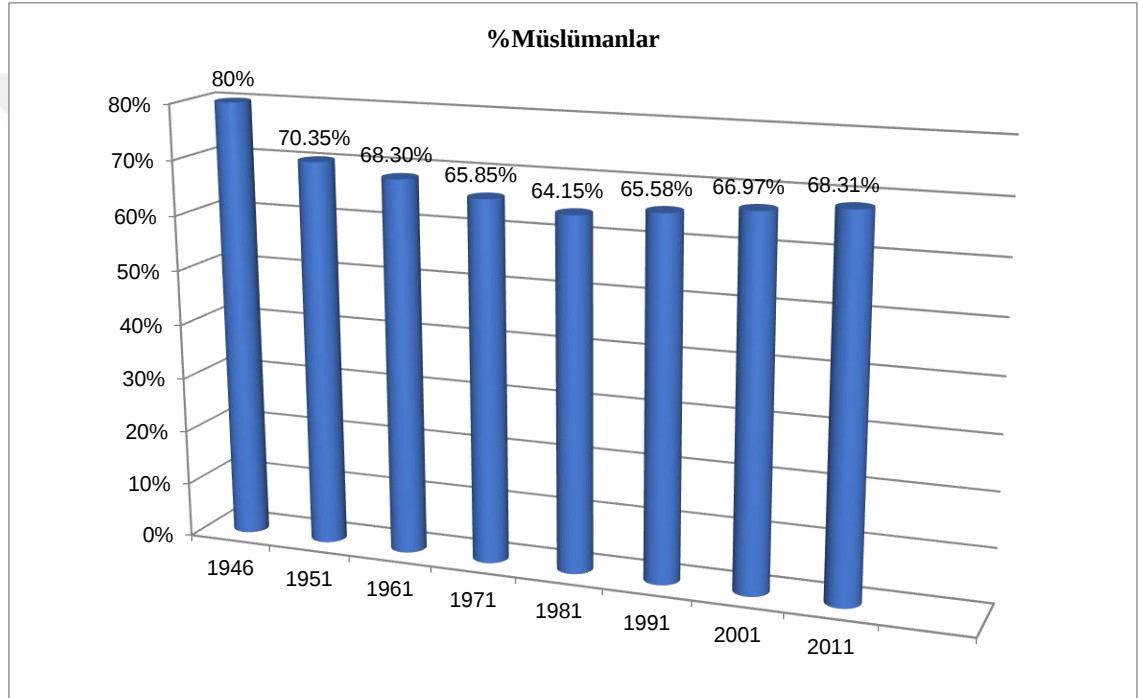
⁴⁸⁹ Ibid.,

⁴⁹⁰ ICRC Annual Report 2020, s. 366-370. Daha fazla ayrıntı için bkz.: https://www.icrc.org/en/download/file/180058/icrc-annual-report-asia_full_2020.pdf 23 Şubat 2021.

3.6 DİNİ DEMOGRAFİ

Azad Cammû ve Keşmir’de ve Gilgit Baltistan’da = % 100 Müslümanlar

Şekil No. 3.1 Nüfus Sayımına Göre Hindistan Hükümeti Tarafından Hint İşgalindeki Cammû-Keşmir’de Dinsel Demografiyi Değiştirme Çabaları (C)⁴⁹¹

Tablo No. 3.2 Ocak 1989’dan Bugüne Kadar Yapılan Zulümler⁴⁹²

Toplam ölüm	100,178
Gözaltı ölümleri	8,532
Tutuklanan siviller	164,931
Yıkılan yapılar	109,247
Dul kalan kadınlar	22,899
Yetim kalan çocuklar	107,758

⁴⁹¹ <https://www.greaterKashmir.com/news/gk-magazine/changing-the-character-of-Kashmir/> 10 Şubat 2021.

⁴⁹² **Archives**, Kashmir Media Cell at Jammu and Kashmir Liberation Cell, Azad Government of the State of Jammu and Kashmir. Ayrıca bkz.: <http://embassyofpakistanusa.org/wp-content/uploads/2019/09/Dossier-HRVs-in-IOJK.pdf> 11 Şubat 2021.

Toplu tecavüze veya tacize uğrayan kadınlar	11,107

Tablo No. 3.3 8 Temmuz 2016’dan 31 Ağustos 2017’ye Kadar Olan Zulümler⁴⁹³

Ölümler	177
Yaralılar	17,101
Saçma ile yaralananlar	3,800
Görme yeteneğini tamamen kaybeden gençler	67
Bir gözünü kaybeden gençler	193
Görme yeteneğini kaybetmenin eşiğindeki gençler	910
Görme yeteneği kısmen zarar gören gençler	1,760
Tacize uğrayan kadınlar	596
Hasar gören evler / dükkanlar / yapılar	65,222
Kundaklanan okullar	52
Tutuklanan kişiler (genel)	15,320
Kamu Güvenliği Yasası kapsamında gözaltına alınan kişiler	775

Tablo No. 3.4 Ocak 2015’ten Günümüze Kadar Hindistan’ın Kontrol Hattı Boyunca Yaptığı Bombardımanın Sonuçları⁴⁹⁴

Toplam şehit	125
Yaralılar	577
Yıkılan yapılar	157

⁴⁹³ Ibid.,

⁴⁹⁴ Azad Jammu Kashmir State Disaster Management Authority, <http://sdma.pk/loc-cross-firing/> 11 Şubat 2021.

3.7 JUS COGENS OLARAK SELF-DETERMINASYON HAKKI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN ROLÜ

Daha önce ele aldığımız gibi BM Şartı self determinasyon hakkını teyit etmiştir. Bu doğrulamının, özellikle BM Şartı'nda belirtilen ilkenin yorumlanması suretiyle 14 Aralık 1960 tarihli Sömürge Ülkeleri ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge aracılığıyla ve 24 Ekim 1970 tarihli Dostluk İlişkileri Bildirisi ile de yapıldığını belirtmek gerekir. Üstelik bu ilke uluslararası hukuka göre *jus cogens* haline gelmiştir. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde belirtildiği gibi:

Bir anlaşma, yapılması sırasında uluslararası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşmenin amaçları bakımından, uluslararası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin, uluslararası toplumun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir uluslararası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.⁴⁹⁵

Uluslararası toplumun rolüne gelince, bu uluslararası çatışma (Keşmir uyuşmazlığı) iki farklı yükümlülük altında, yani ahlaki yükümlülükler ve yasal yükümlülükler altında destek görmüştür. Uluslararası toplum ilk olarak Keşmir uyuşmazlığının uluslararası mahiyetini tanıyan BM kararlarını kabul etmiş ve Cammû-Keşmir halkının self-determinasyon hakkına sahip olduğu fikrine destek vermiştir. Bu, ahlaki yükümlülük için yeterlidir. Hukuki yükümlülükler söz konusu olduğunda ise Keşmir halkının self-determinasyon iddialarını destekleyen bir dizi uluslararası insan hakları belgesi bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası toplum, Cammû-Keşmir halkının MSHS ve ESKHS'nin ortak 1. maddesi uyarınca self-determinasyon hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Zira self-determinasyon hakkı, diğer tüm haklar için bir ana

⁴⁹⁵ 1969'da Viyana'da imzalanan Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 53. Maddesi, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf 11 Şubat 2021. Türkçe çeviri için bkz.: Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, Savaş Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 68.

haktır. Ancak tüm bunlara rağmen Keşmir sorunu, uluslararası toplum nezdinde Hindistan açısından hala bir utanç hikayesidir.

Dahası, insan haklarının korunması söz konusu olduğunda Uluslararası Adalet Divanı Doğu Timor⁴⁹⁶ ve Batı Sahra⁴⁹⁷ davalarında açıkça belirttiği gibi, “Tüm devletler İnsan Haklarını korumakla (self-determinasyon hakkı dahil) yükümlü yükümlüdür ve erga omnes yükümlülük arz etmeleri nedeniyle bu yükümlülüklerin ihlal edilmesi uluslararası toplumun tüm mensuplarına karşı suç teşkil eder.” Bunun yanı sıra Uluslararası Hukuk Komisyonu, self-determinasyon hakkı da dahil olmak üzere insan haklarının *jus cogens* olduğunu beyan etmiştir.

Ancak Cammû-Keşmir halkının gayri meşru Hint işgaline karşı bu korumadan faydalanamadığı ortadadır. Zira Hindistan’ın eylemleri ve ağır insan hakları ihlallerine ilişkin rakamlar madalyonun öteki yüzüdür.

3.8 ULUSLARARASI ADALET DİVANI

Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler’in farklı türde yargısal yetkilere sahip yargı organlarından biridir. Birleşmiş Milletler Şartı’nın 93. maddesi,⁴⁹⁸ BM üyesi tüm devletlerin UAD Statüsüne de otomatik olarak taraf olduğunu açıkça belirtmektedir. Bunun yanı sıra, bu yargı yetkisi UAD Statüsü’nün 36. maddesinde açıkça düzenlenmiştir.⁴⁹⁹ Buna göre, Divan taraf devletlerin veya BM Güvenlik Konseyi’nin kendisine getirdiği konular üzerinde ya da özellikle devletler arasında yürürlüğe girmiş herhangi bir anlaşma, sözleşme vb. de öngörülen BM Şartı’na ilişkin herhangi bir ihlal veya mesele mevcut olduğu durumlarda yargı yetkisini haizdir. Ayrıca herhangi bir uyuşmazlığın UAD tarafından çözülmesi öngörülerek yargı yetkisinin kabul edildiği

⁴⁹⁶ East Timor, **Portugal v. Australia**, Jurisdiction, Judgment, [1995] ICJ Rep 90, ICGJ 86 (ICJ 1995), 30th June 1995, para. 29, s. 16. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/84/084-19950630-JUD-01-00-EN.pdf> 11 Şubat 2021.

⁴⁹⁷ Western Sahara, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1975, para. 54-59, s. 31-33. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf> 11 Şubat 2021.

⁴⁹⁸ <https://legal.un.org/repertory/art93.shtml> 11 Şubat 2021.

⁴⁹⁹ <https://www.icj-cij.org/en/statute> 11 Şubat 2021.

uyuşmazlıklarda ya da UAD'nin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nı ya da Milletler Cemiyeti'nin kurduğu herhangi bir mahkemenin halefi olarak hareket ettiği durumlarda yargı yetkisine sahiptir.

Dolayısıyla UAD Statüsü'nün yargı yetkisine ilişkin bu hükmü yorumlandığında md. 36(2)'de⁵⁰⁰ belirtilen ve devletlerin Divan'ın yargı yetkisini, aralarında herhangi bir özel anlaşma olmaksızın *ipso facto* kabul ettiği durumlar dışında, UAD'nin zorunlu yargı yetkisini haiz olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Divan'ın danışma görüşü yetkisi de bulunmaktadır. Nitekim UAD Statüsü md. 65'de⁵⁰¹ belirtildiği üzere Divan, BM altında yetkili kılınan organlar tarafından önüne getirilen hukuki sorunlara yönelik tavsiyeler verebilir.

Madde 36(2) yorumlandığında görülecektir ki UAD Statüsü, devletlere tek taraflı bir bildirimle Divan'ın zorunlu yetkisini bir anlaşmadan doğan herhangi bir hukuki ihtilafta veya uluslararası hukuka ilişkin herhangi bir sorunda otomatik olarak kabul etme olanağı tanımıştır. Bu sorun, bir anlaşmanın yorumlanması olabileceği gibi uluslararası hukuka aykırılık oluşturan herhangi bir olay veya böyle bir aykırılığın neden olduğu zararın giderilmesi de olabilir. Ayrıca devletler, UAD'nin otomatik yargı yetkisini (*ipso facto*) kabul ettiklerine ilişkin bildirimleri BM Genel Sekreteri'ne tevdi etmeleri gerekir. Zira md. 36(4)'e⁵⁰² göre BM Genel Sekreteri bu bildirimlerin birer suretini bu Statü'nün taraflarına ve Divan Yazmanına iletmekle sorumlu kişidir. Bunun yanı sıra, aynı maddenin 5. fıkrası, daha önce Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na yapılan bildirimlerin devamlılığını da düzenlemektedir. Ayrıca Madde 36(6),⁵⁰³ UAD'nin yargı yetkisine ilişkin karar verme yetkisini Divan'a bırakmıştır.

---

⁵⁰⁰ Ibid.,

⁵⁰¹ Ibid.,

⁵⁰² Ibid.,

⁵⁰³ Ibid.,

Dolayısıyla, burada UAD Statüsüne katılan tarafların ön rızası esastır. UAD, Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası'nda⁵⁰⁴ açıkladığı üzere, bu konudaki tutumunda oldukça nettir. Bu kararında Divan, uluslararası toplumun temel bir normunu tehdit eden bir durumun varlığı halinde bile tarafların rızasının göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁵ Bununla birlikte, tek taraflı başvuru ile Divan'ın önüne gelmiş bir uyuşmazlıkta davalı devletin UAD'nin yargı yetkisine *post facto* rıza gösterdiği bir durum söz konusu olabilir. Bu duruma Cibuti v. Fransa Davası örnek verilebilir⁵⁰⁶ ancak bu uygulamada oldukça nadirdir.

Şimdiye kadar 74 devletin UAD'nin zorunlu yargı yetkisini md. 36(2) uyarınca kabul ettiklerine dair bildirimde bulunduğunu belirtmemiz gerekir. UAD'nin zorunlu yargı yetkisine ilişkin yakın tarihli bildirimlerden biri Hindistan'a aittir. Hindistan zorunlu yargı yetkisini 27 Eylül 2019'da,⁵⁰⁷ Divan'ın uyuşmazlık çözümündeki etkililiğini zayıflatacak tarzda bazı çekincelerle beraber kabul etmiştir. Esasında Hindistan bundan daha önce de sırasıyla 14 Eylül 1959 ve 15 Eylül 1974 tarihlerinde sonraki tarihli bildirimin önceki bildirimin yerine geçtiği çeşitli bildirimler sunmuştu. Bütün bunlar nitelikli fakat mutlak olmamıştır. Keza Pakistan da aynısını yapmıştır. Pakistan tek taraflı bildirimlerini 12 Eylül 1960 ve 29 Mart 2017⁵⁰⁸ tarihlerinde sunmuştur ve burada da sonraki bildirim ilkinin yerini almıştır.

Hindistan, UAD Statüsü md. 36(3) hükmünü öyle bir manevra için kullanmıştır ki tüm bildirimlerini bir dizi koşula bağlamıştır. Buna göre Hindistan, “*Divan'ın zorunlu yargı yetkisini kabul etmekle beraber, bu yetkinin İngiliz Milletler Topluluğu'nun geçmişte veya halihazırda üyesi olan herhangi bir devletin hükümeti ile ilgili*

---

⁵⁰⁴ Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006, p. 6 <https://www.icj-cij.org/en/case/126> 23 Şubat 2021.

⁵⁰⁵ Ibid., para. 123, s. 48.

⁵⁰⁶ Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), Judgment, ICJ GL No. 136 (Official Case No.) [2008] ICJ Rep. 177, para. 66, s. 33. <https://www.icj-cij.org/en/case/136> 23 Şubat 2021.

⁵⁰⁷ <https://www.icj-cij.org/en/declarations/in> 23 Şubat 2021.

⁵⁰⁸ <https://www.icj-cij.org/en/declarations/pk> 23 Şubat 2021.

uyuşmazlıkları veya konuları kapsamayacağını” beyan etmiştir.⁵⁰⁹ Diğer taraftan, hem Pakistan hem Hindistan, Milletler Topluluğu’nun üyesidirler. Hindistan’ın bu şartı koymaktaki amacı, Pakistan’ı dizginlemek ve onun Keşmir uyuşmazlığını UAD’nin önüne getirmek için yapacağı herhangi bir eyleme gerekçe bırakmamaktır. Sonuç olarak Hindistan’ın koyduğu bu şart, UAD’nin yetkisini tamamen ortadan kaldırmıştır.

İlginç bir şekilde Pakistan da Hindistan’ın yaptığı gibi, Divan’ın yargı yetkisini kabul ederken, kendi ulusal yargı yetkisinin kapsamına giren ya da ulusal güvenliğe ilişkin konu ve uyuşmazlıklar üzerinde Divan’ın yetkili olamayacağı şeklinde çekince koymuştur.⁵¹⁰ Dolayısıyla, devletlerin tamamen kendi çıkarlarını koruma amacıyla koydukları çekinceler, özellikle bu bildirimlerin bildirimde bulunan devlet açısından etkisiz olduğu uluslararası politikada sıra dışı veya benzersiz şeyler değildir, zira burada, devletler bunları genellikle kendi postunu kurtarmak ve perde arkasındaki menfur emellerine ulaşmak için kullanırlar. Bu hususta Amerika Birleşik Devletleri’nin 1946 yılında sunduğu bildirim oldukça meşhur bir örnektir. Zira, ABD aslında bu bildirimle “...ABD’nin belirlediği ya da ulusal yargısının yetki alanına giren herhangi bir meselede” Divan’ın yargı yetkisini dışlamaktadır. Hatta 2018 yılında Donald Trump başkanlığındaki ABD yönetimi, ABD’nin dünya mahkemesi, yani UAD önündeki rolünü yeniden değerlendirdiklerini duyurmuştur.

Özellikle Hindistan ve Pakistan arasındaki bazı olaylarda bu nitelikli bildirimlerin doğurduğu sonuçlara şahit olunmuştur. 10 Ağustos 1999 ‘da Pakistan Donanmasına ait bir Atlantik deniz devriye uçağı Hindistan tarafından düşürülmüştür. Ne var ki, Hindistan’ın UAD’nin yetki alanına dair koyduğu çekinceler, Pakistan’a engel olmuş ve sonuç olarak Pakistan, silahsız hava aracı için herhangi bir tazminata ya da onarıma hükmedilmesi amacıyla Dünya Mahkemesi’nin yargı yetkisine başvuramamıştır.⁵¹¹

---

⁵⁰⁹ Bkz.: dn. 507, 2. fıkra.

⁵¹⁰ Bkz.: dn. 508. ‘b’ ve ‘e’ bendiler.

⁵¹¹ <https://theprint.in/past-forward/how-iaf-shot-down-a-pakistani-naval-aircraft-and-killed-16-a-month-after-kargil-in-1999/248868/> 23 Şubat 2021.

Ayrıca, devletler iki taraflı veya çok taraflı bir antlaşma akdederse ve bu antlaşma, bu antlaşmadan doğacak herhangi bir uyuşmazlığın UAD tarafından çözüleceğini ön görebilir. Bu durumda UAD bu antlaşmaya ilişkin olarak bahsedilmiş yetkiye (*vested jurisdiction*) sahiptir. UAD'nin bu kabilden yargı yetkisi, yakın zamanda Kulbhushan Jadhav Davası'nda görülmüştür.⁵¹² Anlaşmazlığın konusu, bir Hint deniz subayı olan ve Pakistan'da espionaj, terörizm ve sabotaj faaliyetlerinde bulunduğu iddiasıyla Pakistan askeri mahkemeleri tarafından idam cezasına mahkum edilen Bay Jadhav'a konsolosluk erişiminin sağlanmasıyla ilgilidir. Hindistan, her iki devletin de Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi ile bunun uygulanması veya yorumlanmasından doğan herhangi bir uyuşmazlık üzerine, UAD'nin zorunlu yargı yetkisini öngören bir hükmü içeren İhtiyari Protokol'üne taraf olduğunu ve dolayısıyla Pakistan'ın mezkur Sözleşme uyarınca Bay Jadhav'a konsolosluk erişiminin sağlamasını talep etmiştir. Bu davada Hindistan, Pakistan'ın Hint konsolosluğunun Jadhav'a erişimine izin vermediği iddiasıyla Divan'ın kapısını çalması üzerine UAD yargı yetkisini kullanmıştır. Bununla beraber, Hindistan'ın öne sürdüğü adil yargılanma hakkının ve bunun teminatının sağlanması talebi, 1969 VAHS kapsamının dışında olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.⁵¹³ Bu hususun konumuzu ilgilendiren yanına gelirsek, Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir meselesi ya da buna benzer başka bir uyuşmazlık üzerinde UAD'nin yargı yetkisini öngören iki taraflı, çok taraflı ya da başka türlü herhangi bir antlaşma ya da bildirim bulunmaması önemli bir eksiliktir. Dahası, Hindistan'ın Keşmir'de masum halka karşı yürüttüğü devlet destekli soykırım söz konusu olduğunda bu durum daha da çetrefilleşmektedir. Zira Hindistan, 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen söz konusu sözleşmenin kapsamına giren uyuşmazlıklarda UAD'nin yargı yetkisini öngören IX. maddeye çekince koymuştur. Hindistan'ın çekincesini burada zikretmemiz gerekir:

---

⁵¹² Jadhav (**India v. Pakistan**), Judgment, I.C.J. Reports 2019, para. 125-148, s. 418 <https://www.icj-cij.org/en/case/168> 23 Şubat 2021.

⁵¹³ Ibid.,

Sözleşmenin IX. maddesiyle ilgili olarak Hindistan Hükümeti, bu madde açısından herhangi bir anlaşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine sunulması için her durumda uyuşmazlığın tüm tarafların rızasının gerekli olduğunu beyan eder.⁵¹⁴

Bu çekince, aslında bu Sözleşme'nin ruhuna tamamen aykırıdır. Hindistan'ın bu ikili oyunu, Keşmir meselesinin herhangi bir tarafın yargı yoluna taşımak istemesi halinde Uluslararası Adalet Divanı'nı Hindistan'ın rızası ile bağlı kılmaktadır. Pakistan da bu Sözleşmeye taraftır ancak Sözleşme'nin hükümlerine herhangi bir çekince koymamıştır.

Bunun yanı sıra özellikle BM Güvenlik Konseyi'ndeki duruma gelirsek, yukarda tartıştığımız gibi, bu platform, yalnızca güçlü devletlere hizmet eder ve onların çıkarlarının korur, dünyanın geri kalanı içinse bir nutuk atma yeridir. Dolayısıyla Keşmir anlaşmazlığının BM Güvenlik Konseyi veya Birleşmiş Milletler'in herhangi bir kurumu tarafından UAD'ye sevk edilmesi halihazırda hayalden öteye geçememiştir.

Yukarıdaki tartışmaların tümü şu noktaya değinmektedir: UAD, mağdurlar için yasal adaleti sağlamak konusunda artık etkili bir rol oynamamaktadır, zira devletlerin uluslararası politikaları nedeniyle UAD'nin yargı yetkisini sınırlayarak, uluslararası hukuk sistemini başkaları için kusurlu bir hale getirip kendileri açısından ise mükemmel bir şekilde tutmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum Pakistan için de geçerlidir, zira Hindistan'ın UAD'nin yargı yetkisini kabul etmek yerine aslında geçersiz kılan koşullar empoze etmesi nedeniyle Pakistan, Keşmir uyuşmazlığı için UAD'nin yargı yetkisini talep edememektedir. Son olarak, gerek UCM'ye evrensel yargı yetkisi vererek gerekse *jus cogens* olarak adlandırdığımız, uluslararası hukukun temel normları ve insan haklarının korunması ilkesine istinaden devlet destekli soykırım veya insanlığa karşı suçlar konusu ile ilgilenebilmek için herhangi bir devletin rızasından ya da başka bir unsurdan bağımsız olarak münhasıran evrensel yargı yetkisini haiz başka bir mahkemenin kurulmasının zamanı gelmiştir. Bununla beraber, bir devlet başka bir devletin veya bireylerin menfur suçları işlediği iddiasını ispat edemediğinde, ulusal düzeyde olduğu gibi

---

⁵¹⁴ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=IV-1&chapter=4#EndDec 23 Şubat 2021.

uluslararası düzeyde de sebep olduğu zararı tazmin etme ya da bu eylemin karşılığında bedel ödeme sorumluluğu doğacaktır.

3.9 ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

İnsanlık, yirminci yüzyılda Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Adalet Divanı ve benzeri muhtelif uluslararası kurumların yanı sıra Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi çeşitli mahkemelerin kurulmasına tanık olmuştur. Bu saydıklarımız en bilinenleridir. Bundan başka ulusal, bölgesel veya uluslararası düzeyde insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelmiş çok sayıda örgüt mevcuttur. Yine aynı yüzyılda 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ve ardından 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi⁵¹⁵ akdedilmiştir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi veya bilinen ismiyle Soykırım Sözleşmesi, en menfur uluslararası suça dair bir ön hazırlık niteliğindedir. Soykırım, ilk kez burada bir savaş suçu olarak düzenlenmiştir. Nitekim aynı suç Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran 1998 tarihli Roma Statüsü'nde de tanımlanan üç orijinal suçtan biri olarak ele alınmıştır. BM üyesi tüm devletler, 1949 Cenevre Sözleşmelerine taraftır. Ancak Cenevre Sözleşmelerinin en önemli kısmı ortak 3. maddedir.⁵¹⁶

Bütün bunlar, isyan veya benzeri tarzdaki savaşlar sırasında da suçların önlenmesini amaçlayan uluslararası insancıl hukuk yahut başka bir deyişle *jus in bello* düşüncesini doğurmuştur. Bütün bu mevzuatın oluşturulmasına ve hemen tüm devletlerin bunların büyük bir kısmını onaylamasına rağmen, bu düzenlemelerin hükümlerine aykırı davranan suçluları soruşturacak ve yargılayacak bir mahkeme kurulmamıştı. Elbette, iç çatışmalarda sivil nüfusa karşı suç işleyen faillerin soruşturulması için bölgesel düzeyde

⁵¹⁵ Dört sözleşme farklı konuları düzenlemektedir: 1. Sözleşme, savaş alanındaki yaralı askerler konusunu ele alır; 2. Sözleşme denizdeki yaralıları ve kazazedeleri kapsar, 3. Sözleşme savaş esirleri için hükümler içerir ve dördüncüsü düşman kontrolü altındaki sivilleri korur.

⁵¹⁶ 3. Madde, asgari korumayı, iç savaş gibi iç silahlı çatışmalarda da uygulanabilir şekilde tanımlamıştır. Nitekim o zamana kadar, savaşın idaresine ilişkin uluslararası sözleşmeler münhasıran uluslararası savaş hali ile ilgilenmiştir. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/375-590006> 24 Şubat 2021.

iki *ad-hoc* mahkeme, sırasıyla 1993’de UYCM ve 1994’de RUCM kurulmuştu. Bunlar, mutabık olunan hukuk kurallarını çiğneyen bireyleri yargılamak için ilk kez bir organize sistemin tesis edilmesine işaret ediyordu.

Bunun yanı sıra, daha sonra BM Güvenlik Konseyi tarafından yerel meseleleri ele almak için Sierra Leone, Kamboçya ve Lübnan için Özel Mahkeme (STL) gibi başka *ad-hoc* mahkemeler de oluşturuldu. Ancak geçen yüzyılda gerçeğe dönüşen ve çığır açan fikir, 17 Temmuz 1998 tarihli Roma Statüsü ile Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurulmasıdır.⁵¹⁷ UCM, Birleşmiş Milletlerin etraflı müzakerelerinin ve derin düşüncelerinin bir ürünüdür ve 1945’te Nüremberg’de kurulan Uluslararası Askeri Mahkeme’nin evladı kabul edilir.⁵¹⁸ Asıl niyet münhasıran uluslararası sıkıntıların doğurduğu en menfur suçlarla veya soykırım,⁵¹⁹ insanlığa karşı suçlar,⁵²⁰ savaş suçları⁵²¹ ve saldırı suçu⁵²² gibi hiçbir olayda hiçbir şekilde müsaade edilemeyecek kırmızı çizgi niteliğindeki suçların (*crimes of red line*) ortadan kaldırılmasıyla uğraşmaktır. Buna karşı UCM’nin mevcut kusuru, genel olarak bütün insan hakları ihlallerini kapsamamasıdır. Nitekim insan hakları o veya bu şekilde birbirlerine bağlı olmasına rağmen bütün insan haklarının birbirlerine paralel olarak aynı seviyede durduğunu düşünmek gerçeklerle bağdaşmaz. Zira her bir suçun ağırlığı ve yoğunluğu duruma göre farklılık arz eder.

UCM’nin temel amacı, Roma Statüsü’nün kapsamındaki menfur suçları teşkil eden tüm eylemlerin ve ağır insan hakları ihlallerinin faillerini yargılamaktır. Bu kurum doğası gereği epeyce yeni olmasına,kapsamlı bir mücadelenin ürünü olmasına ve bu konuda uluslararası toplumdaki tartışmaların devam etmesine rağmen yine de insanlığın

---

⁵¹⁷ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 11 Şubat 2021.

⁵¹⁸ Bunlar, Müttefik kuvvetler tarafından Uluslararası Hukuk ve Savaş Hukuku veya Uluslararası İnsancıl Hukuk (IHL) uyarınca II.Dünya Savaşı’ndan sonra düzenlenen bir dizi askeri mahkeme idi.

⁵¹⁹ 1998 Roma Statüsü’nün 6. Maddesi.

⁵²⁰ 1998 Roma Statüsü’nün 7. Maddesi

⁵²¹ 1998 Roma Statüsü’nün 8. Maddesi

⁵²² Bir kişinin BM Şartı hükümlerinin ihlali ile sonuçlanan, devlet askeri gücünü kullanarak bir saldırı eylemi planladığı, başlattığı veya yürüttüğü belirli bir suç türüdür. Saldırı Suçu, UCM Roma Statüsü’ne göre de bir suçtur.

korunmasına katkıda bulunmaktadır ve çoğu ulusun güvenini kazanmıştır. Gelecek nesillerin teminatı olduğunu da bilahare kanıtlayacaktır.

Bununla birlikte, UCM tam anlamıyla bir insan hakları mahkemesi değildir. Fakat temel insan haklarının ve değerlerinin küresel ölçekte korunması için büyük önem taşımaktadır. İyisiyle kötüsüyle UCM, yirminci yüzyılın en etkileyici kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle uluslararası insan haklarının gelişmesine ve korunmasına çok katkıda bulunmuştur. UCM'nin yapı taşı, şimdiye kadar 123 devlet tarafından onaylanan bir antlaşmaya dayanmaktadır. Bu gösterişli ve çok yönlü araç, uluslararası düzeyde ceza muhakemesi yetkisi ile birleşen bir ceza adaleti sistemi için UCM'ye bir çerçeve sağlar.

Buna ek olarak, UCM yargı yetkisini yalnızca Roma Statüsü'ne taraf devletlerin ulusal mahkemeleri tarafından mağdura bir hukuk yolu sağlanmadığında veya bu konuda gerek kovuşturma gerek soruşturma aşamasında işlemleri yürütmekte isteksiz oldukları durumlarda kullanır. Buna karşın, evrensel yargı yetkisi yoktur ve yalnızca taraf devletlerin ülkesinde işlenen suçlarda, taraf devletlerin vatandaşları tarafından işlenen suçlarda ya da Statü'de belirtildiği gibi BM Güvenlik Konseyi'nin atıfta bulunduğu durumlarda harekete geçebilir. Bunlar, UCM'nin etkililiğini bir anlamda boşa çıkarsa da uluslararası prestije sahip çok sayıda yazar, bu Statü'yü BM Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden sonraki en önemli antlaşma olarak telakki etmiş ve *jus cogens* veya insanlık prensibine istinaden hiçbir devletin itiraz edemediği ya da çekince koyamadığı bir evrensel yargı yetkisi konusunda ümit beslemektedir.

3.9.1 Hakların Korunmasında UCM'nin Rolüne Kısa Bir Bakış

Bu bölümde, kısaca UCM'nin önemini ve insan haklarının korunmasında nasıl kilit rol oynayabileceği konusunu ele alacağız.

3.9.1.1 UCM: Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Bir Destek

II. Dünya Savaşı'nın sonuçları, insan hakları hukukunun gelişimi ve uluslararası adalet için önemli bir noktaya yol açmıştır. Nitekim uluslararası toplum, hiçbir ayrımcılık gözetmeksizin sırf insanlığa dayanan en temel hak ve özgürlükleri ilan etmiştir. Medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yolu da açılmıştır. İki sözleşme, yani Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte temel insan haklarının evrensel normlarını çok taraflı anlaşmalar çerçevesine yerleştirmiştir. Ayrıca bunlar daha sonra İşkenceye ve diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'ye ve Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocukların Silahlı Çatışmaya Dahil Edilmesi ve Çocukların Satılmasına İlişkin İhtiyari Protokolü ve benzeri hukuksal düzenlemelerin önünü açmıştır.

Yine de insan haklarının korunmasında ve gelişiminde önemli imtihanlar verilmeye devam edilmektedir. Nitekim insanlar hâlâ en temel nitelikteki haklarını bile elde etmeye çalışıyorlar ve bu haklar dünyanın birçok yerinde aleni bir şekilde sık sık ihlal ediliyor. Fakat çoğu zaman bu tür ihlallere, bütün insani değerlere ve özgürlüklere nihai bir tehdidi gösteren gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde silahlı çatışma veya savaşlar bağlamında karşılaşılmaktadır.

Burada, tüm Cenevre Sözleşmelerinin cinayeti, zalimane muameleyi, işkenceyi, rehin almayı, şahısların haysiyetine tecavüzü ve usulüne uygun bir yargı yapılmadan cezaya hükmetmeyi ve bunların infaz edilmesini yasaklayan ortak 3. maddesi, temel ve uluslararası insan hakları ve değerlerinin daima korunmasına ilişkin yukarda zikrettiğimiz esas kurallar bakımından UCM ile açıkça bağdaşmaktadır.⁵²³

Ayrıca, soykırım ve insanlığa karşı suçların mutlaka silahlı bir çatışma bağlamında gerçekleşmesi gerekmediğini ayıt etmek önemlidir. Roma Statüsü

---

⁵²³ Bkz.: dn. 516, Ibid.,

kapsamında yasaklanmış bu eylemler büyük ölçüde en temel insan hakları ve uluslararası hukukun emredici normlarıyla, yani yaşama hakkı ve işkenceye uğramama hakkı ile ilgilidir. Ayrıca, bazı suçlar özellikle kadınları ve çocukları etkilemektedir ve belirli insan haklarıyla, örneğin ırk ayrımcılığına uğramama özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı gibi çok sayıda başka bağlantılara sahiptir. Tüm bu suçlar yalnızca temel hakları doğrudan ihlal etmekle kalmaz, aynı zamanda temel insan hak ve özgürlüklerinin neredeyse tümünün dolaylı olarak tatmin edilmesini de etkiler.

3.9.1.2 UCM ve Hukukun Üstünlüğü

Bu bakımdan UCM oldukça genç bir kurum olmasına rağmen, kuruluşundan ve faaliyet göstermeye başlamasından itibaren ulaştığı başarılar göz ardı edilemez. UCM, hukukun üstünlüğü adına yerküre üzerindeki tüm güçsüz insanlara bir umut ışığıdır. Hükümetler, Roma Statüsü'nde belirtilen herhangi bir suçun failini yargılamazsa UCM, tüm bu mağdur kişilere adaleti sağlamak ve bu kişilerin mağduriyetleri gidermek amacıyla son merci olarak sahneye çıkacaktır.

Aslında UCM dünya barışını, güvenliğini ve refahını tehdit eden herkesin cezalandırılması açısından kurbanlar için umudun sembolüdür. Bağımsız ve tarafsız doğası gereği, tüm işlerini herhangi bir siyasi motivasyon ve etkilenmeden uzak bir şekilde yürütmektedir. Sivil toplumun desteği dışında, herhangi bir güçlük karşısında desteği ile öne çıkacak olan uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde zorunlu kılınan Statü'ye 123'den fazla devlet taraf olmuştur. Bu kadar kısa sürede her geçen gün daha da büyüyen uluslararası toplumdan bu desteği almak bir başarıdır. İnsan haklarının ve hukukun üstünlüğünün korunmasına açık bir katkıdır.

3.9.1.3 Bağımsız ve Adil Yargılama ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

Devletleri kendi suçlularını kovuşturmak için ulusal ceza adaleti sistemlerini güçlendirmeye teşvik etmek, bağımsız ve adil yargılama yoluyla adaleti insanların önüne

getirmek ve UCM'nin son çare kabul edilmesi onun büyük bir zaferidir. Roma Statüsü'nün açıkça öngördüğü gibi, devletler ne zaman ki savaş suçlularını kovuşturma konusunda yetersiz veya isteksiz kalırsa, o zaman UCM'nin etkinliği söz konusu olacaktır. UCM'nin devletleri kendi yargı sistemlerinde özgür ve adil yargılanmayı sağlamaya teşvik etmesi hakların korunması ve uluslararası insan hakları hukukuna katkılarından biridir. Nitekim Sudan Devlet Başkanı El-Beşir davasında bu vaki olmuştur. Zira El Beşir hakkında, delillerin yetersizliği nedeniyle soykırım suçunu değil fakat savaş suçları ve insanlığa karşı suçları işlediği gerekçesiyle ve kendi ülkesi Darfur'da hakkında bir cezai işlem başlatılmadığı için soruşturma açılmıştır.⁵²⁴

3.9.1.4 Cezasızlık Yasağı ve Eşitlik Sembölü

UCM'nin soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarını önlemeye yönelik küresel bir çabaya tam güçle gelecek nesillerin mahkemesi olduğuna inanılıyor. Roma Statüsü, failin derecesinden bağımsız olarak herkesi eşit bir şekilde soruşturması ve kovuşturması ile dokunulmazlıkların önüne geçmesi bakımından bir mihenk taşı olmuştur. Mahkeme mağdur-merkezlidir ve ağır suçlara karşı kullandığı adalet standartları bütün devletlerin ulusal yargı sistemleri için bir model niteliğindedir.

3.9.1.5 Toplumun Savunmasız Kısımının Korunması

Kadınlar ve çocuklar her toplumun savunmasız kısmını teşkil eder. UCM, çocukları korumak ve cinsiyete dayalı ayrımcılığını önlemek adına uluslararası bir çerçeve inşa etmek için gayret göstermektedir. Ezcümle Kongolu milis lideri Thomas Lubanga'ya karşı açılan davada emsal bir karar vermiştir.⁵²⁵ Burada, on beş yaşın altındaki çocukların askere alınması ve çatışmalarda aktif olarak kullanılmasını Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin açık bir ihlali olduğu kararına varılmıştır. Ayrıca UCM, devletlerin kendi topraklarında savaş suçlarını, soykırımı ve insanlığa karşı suçları kovuşturmak için ulusal yasalarını ve

⁵²⁴ **The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir**, No. ICC-02/05-01/09-139 (Official Case No.) ya da ICL 912 (ICC 2011). <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> 01 Mart 2021.

⁵²⁵ **The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo**, No. ICC-01/04-01/06, (ICC March 14, 2012).

kapasitelerini geliştirmeye çalıştıkları ve barışa sağlam bir yatırım yapılmasını sağlayan istikrarlı toplumların oluşturulmasına katkıda bulunuyor.

3.9.2 UCM ve Keşmir Sorunu

Yukarıda tartışıldığı gibi UCM, yargı yetkisi Roma Statüsü'nde belirtilen bağımsız ve uluslararası bir mahkemedir. Öyleyse bu noktada Keşmir'de yaşanan insanlık dramı dolayısıyla UCM'nin bağımsız bir soruşturma ve kovuşturmayı başlatmasının sırası gelmiştir. Özellikle Hindistan tarafından desteklenen soykırım ve insanlığa karşı suçlar (1998 Roma Statüsü md. 6 ve md. 7'de tanımlandığı gibi) masum Keşmirli'lere karşı had safhadadır. Bunların tanımları, bunlarla ilgili etraflı bir tartışmanın yürütüldüğü önceki bölümlerde mevcuttur. Bu hususta hem Hindistan'ın hem de Pakistan'ın 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olması dikkat çekicidir.⁵²⁶ Pakistan buna herhangi bir çekince koymamıştır. Buna karşın Hindistan bu Sözleşmenin amacı ve ruhu ile açıkça çelişen aşağıdaki çekinceyi koymuştur:

Sözleşmenin IX. Maddesine atıfta bulunarak Hindistan Hükümeti, bu madde açısından herhangi bir ihtilafın Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine sunulabilmesi için ihtilafın tüm taraflarının rızasının her durumda gerekli olduğunu beyan eder.⁵²⁷

Çekişmeli tarafların rızası gerekliyse, bu Sözleşmenin amacı ve ruhu nasıl değerlendirilecek? Ayrıca 5. maddede soykırım ve insanlığa karşı suçların UCM'nin yetkisi kapsamına girdiği öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, herhangi bir durumun UCM önüne nasıl getirilebileceği de UCM Statüsü'nde belirtilmiştir. şöyle ki soruşturma bir taraf devletin başvurusuyla, BM Güvenlik Konseyi'ni bir konuyu UCM'nin önüne getirmesiyle ya da savcının (md. 13'de belirtildiği gibi) hükümetler arası veya hükümet dışı örgütlerden bir suçun işlendiğine dair bilgi alması üzerine kendi inisiyatifiyle başlatılabilir. Pakistan ve Hindistan, Roma Statüsüne taraf değildir. Bu nedenle Pakistan, md. 14 kapsamındaki başvuru hakkını doğrudan kullanamaz. BM Güvenlik Konseyi,

⁵²⁶ <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDGS/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-1.en.pdf> 12 şubat 2021.

⁵²⁷ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4 12 şubat 2021.

Hindistan işgali altındaki Keşmir'deki bu insani durumu BM Şartı'nın VII.Bölümü kapsamında telakki ederek UCM Statüsü md. 5 uyarınca burada işlenen suçları UCM savcısına bildirebilir. Ne var ki bu, Hindistan'ın ve uluslararası politikaların BM Güvenlik Konseyi platformundaki etkisinden dolayı ve geçmişte de görüldüğü gibi, Hindistan'ın lehine tutum takınan bir daimi üye tarafından veto edilebilir. Yine de savcı edindiği bilgilerden sonra kendiliğinden harekete geçebilir veya md. 15(2) uyarınca devletlerden, Birleşmiş Milletler organlarından, hükümetler arası veya hükümet dışı örgütlerden ek bilgi talep ederek Keşmir'de işlenen ve md. 5 uyarınca UCM yetkisine giren suçları soruşturmaya başlayabilir. Buna karşın devletin rızası olmaksızın UCM kararının infazı sorunu bu yolda önemli bir engel teşkil edecektir.

3.10 ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN EVRENSEL YARGI YETKİSİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Hukuki açıdan özellikle iç hukuk perspektifinden bakıldığında *Evrensel Yargı Yetkisi İlkesi*, suçun işlendiği yerden ve suçlunun veya mağdurun uyruğundan bağımsız olarak devlete bir suçu işleyen kişiye karşı cezai işlem başlatma yetkisi veren, hatta bunu zorunlu kılan bir ilkedir.⁵²⁸ Bu ilkenin talep edilmesinin ve uygulanmasının ardındaki mantık şudur: Bu tür suçlar, bünyesinde öyle iğrençliği ve yoğunluğu barındırmaktadır ki tüm devletlerin evrensel olarak bu suçların faillerini dünyanın neresinde olursa olsun ya da kim olursa olsun yargılaması bir zorunluluk haline gelir.⁵²⁹ Hemen hemen tüm devletler ulusal düzeyde, anayasalar ve diğer kanunları aracılığıyla kendilerini sistematik, tamamlayıcı ve somut bir şekilde UCM Statüsü'ne uyumlu hale getirmeye çabalamışlardır. Nitekim son zamanlarda da buna tanık oluyoruz. Bunun nedeni insanlığın ve insan haklarının korunmasına yönelik talebin tüm dünyada artmasıdır.

---

⁵²⁸ Kenneth C. Randall, "Universal jurisdiction under international law", *Texas Law Review*, No: 66, 1988, ss. 785-788; ve, "Final Report on the Exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences", *International Law Association Committee on International Human Rights Law and Practice*, 2000, s. 2.

⁵²⁹ Mary Robinson, 'Foreword', *The Princeton Principles on Universal Jurisdiction*, Princeton University Press, Princeton, 2001, s. 16.

“*Aut dedere aut judicare*” yani “yargıla ya da iade et.” ilkesi doğrultusunda evrensel yargı yetkisi UCM Statüsü’nde mündemiçtir. Nitekim bu, UCM Statüsünün Giriş kısmının 10. paragrafındaki tamamlayıcılık ilkesi (*principle of complementarity*) ile beraber 4. ve 6. paragraflarda görülebilir. Bütün bunlar daha sonra aşağıda tekrar edilecektir:

Uluslararası toplumun bütününi yakından ilgilendiren, en ciddi suçların cezasız kalmaması ve ulusal düzeyde önlem alınması ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi suretiyle, bu suçların etkin bir şekilde kovuşturulmasının, garanti altına alınmasını teyid ederek”, “Uluslararası suçların sorumluları üzerinde yargı yetkisinin kullanılmasının her devletin görevi olduğunu hatırlatarak”, “Bu Statü altında kurulacak olan Uluslararası Ceza Mahkemesinin, ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcı olduğunu vurgulayarak”.⁵³⁰

Yukarıda sözü edilen beklentilerin yanı sıra evrensel yargı yetkisi ilkesinin uygulanabilmesi ve düzgün bir şekilde işleyebilmesi için yerine getirilmesi gereken üç konu bulunmaktadır: Muayyen gerekçeler, suçun ve suçu teşkil eden unsurların açık tanımı ve ulusal düzeyde icra edilmesinin yolları.⁵³¹

UCM Statüsü, suçun işlendiği yerden veya vatandaşlıktan bağımsız olarak, insanlığa zarar veren uluslararası suçlara karşı devletlerin ulusal mevzuatlarını güçlendiren uluslararası bir temel oluştursa da, evrensel yargı yetkisinin bu suçlar üzerinde uygulanabilir olması, tüm devletlerin uymakla yükümlü olduğu ve hiçbir istisnasına izin verilmeyen *jus cogens* ilkesinde mündemiç olduğu da bir gerçektir.

Ama ya bir devlet, kendi başına (Hindistan gibi) hukuka aykırı olarak işgal ettiği topraklarda bu vahşet eylemlerine ve taksirli suçlara teşvik ederek, azmettirerek, yardım ederek veya bunları bizzat işleyerek suçlu konumuna düşerse? Böyle bir durumun yaşanması aslında bir uyarı çağrısıdır ve aynı zamanda uluslararası mahkemelerin yargı yetkisini kabul etmeyi, hatta onları kuran antlaşmalara taraf olmayı reddetmek anlamında gelir. Üstelik, artık güçlü devletlerin bu talebi geçersiz kıldığı ve bu evrensel yargı yetkisi

⁵³⁰ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> s. 1. 28 Şubat 2021. Çeviri için bkz.: Kutlay Telli, “Cezasızlık Olgusuna Karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi”, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2015, s. 140.

⁵³¹ Xavier Phillipe, “The principles of universal jurisdiction and complementarity: How do the two principles intermesh?,” **International Review of the Red Cross**, C. 68, No: 862, Haziran 2006, s. 379.

aracılığıyla ulusal düzeyde insanlık pahasına cezasız kalan ve onların desteklediği suçluları ve onların yol arkadaşlarını cezasız bıraktıkları görülmektedir, nitekim Suriye krizinde (Suriye, Myanmar'ın gibi Statüye taraf değildir. Fakat ilginç bir şekilde, ikinci durumda UCM, Bangladeş'in Statü'ye taraf olması ve Rohingya'nın kendi topraklarına sığındığı iddiasıyla, etnik gruba karşı insanlığa karşı suç işlendiği iddia edilen bir soruşturmayı kabul etmiştir).⁵³² ve daha önce de tartıştığımız gibi Keşmir'de buna tanık olunmuştur. İşkence, sivillere karşı işlenen suçlar, bunların zorla kaybedilmesi, soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar vb. cezasız bırakılamayacak kadar iğrenç fiillerdir. Ancak mevcut koşullarda UCM'nin yalnızca devletlerin istekliliğine bağlı olan sınırlı bir yetkiye sahip olduğu açıktır. Ne var ki bu, başarması oldukça zorlu bir görevdir ve bu nedenle binlerce mağdur, UCM'nin yargı yetkisinin ve kapsamının dışında kalmaktadır ki, bu da aslında onun kuruluş nedenine, özüne ve ruhuna aykırı bir durumdur.

Ancak daha önce belirttiğimiz üzere, bu evrensel yargı yetkisi (*universal jurisdiction*) kavramını uluslararası yargı yetkisiyle karıştırmamak gerekir, nitekim bu devletlerin uluslararası suçlar üzerindeki yargı yetkisidir, oysa uluslararası yargı yetkisi uluslararası mahkemeler tarafından kullanılır. Çünkü UCM'nin uluslararası bir suç işlediği iddia edilen, taraf olmayan devletler üzerinde ya da taraf olmayan devletlerin vatandaşları üzerinde yargı yetkisi yoktur. Dolayısıyla bu, evrensel yargı yetkisi olarak adlandırılmaz. Zira UCM'nin yargı yetkisi sadece Statü'ye taraf devletler ve onların vatandaşları üzerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, evrensel yargı yetkisi kavramı, BM Güvenlik Konseyi herhangi bir duruma işaret ettiğinde veya herhangi bir devlet Statü'ye taraf olduğu zaman değişir.⁵³³ İlginç bir şekilde Almanya, herhangi bir devletin veya başka herhangi bir unsurun rızasına bakılmaksızın ve bu rızadan bağımsız olarak UCM'ye evrensel yargı yetkisi verilmesi için bir teklif sunmuştur ancak bu teklif, sözde

---

⁵³² <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/15/icc-approves-probe-into-myanmars-alleged-crimes-against-rohingya#:~:text=Myanmar%20is%20not%20a%20member,now%20refugees%2C%20is%20a%20member.> 28 Şubat 2021.

⁵³³ Dominic McGoldrick, "The Legal and Political Significance of a Permanent International Criminal Court", in D. McGoldrick, Peter Rowe & Eric. Donnelly (Ed.), **The Permanent International Criminal Court: Legal and Policy Issues**, Oxford, Hart Publishing, 2004, s. 455.

insan hakları bayrağını taşıyan diğer güçlü devletler tarafından reddedilmiş ve özellikle İngiltere'nin güçlü muhalefeti ile karşılaşmıştır.⁵³⁴

Bu noktada UCM'ye evrensel yargı yetkisinin verilmesine ilişkin birbirine muarız iki görüşten bahsetmemiz gerekir. Birinci görüşe göre, UCM evrensel yargı yetkisine mutlak surette sahip olması gerekmektedir. İkinci görüşü benimseyenlere göre, UCM Statüsü'nün tarafı olmadıkları için UCM ile bu yargı yetkisini kullanan veya kullanmayan seyirci devletler arasındaki ilişkiden söz etmek yerine ilk görüşe şiddetle karşı çıkmaktadır. Burada, yargı yetkisi açısından “evrensel” ve “uluslararası” kavramları arasındaki farklılıklar unutulmamalıdır. Burada mücadele eden argümanlar, suçun mahiyetine ve işlendiği yere veya buna ilişkin şahıslara önem vermeksizin, bu menfur suçlar üzerinde UCM'nin ya da devletlerin yargı yetkisini haiz olup olmadığı hakkındadır. UCM savcısının kullandığı yetkiye gelince bu, suçun nerede işlendiğinden bağımsız olarak, herhangi bir uluslararası suç hakkında bir soruşturmanın başlatılması anlamına gelir. Fakat UCM Statüsü'ne baktığımızda aynı şeyin burada düzenlenmediğini görürüz. Bununla beraber Roma Statüsü'nün yürürlüğe girdiği dönemde bir dizi öneri ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra, UCM'nin devletlerin uluslararası suçlar üzerindeki devredilmiş yetki ilkesine istinaden UCM'nin evrensel yargı yetkisine sahip olduğu da öne sürülmektedir. Ancak gerçek şudur ki, UCM Statüsünde bu tam anlamıyla öngörülmemiştir ve bu ifadenin eksikliği, kötü şöhretli devletler tarafından bu kendi amaçlarına ve gizli menfaatlerine ulaşmak için kötüye kullanılmıştır. Ayrıca, yargı yetkisinin uygulanması da oldukça tartışılmaktadır. UCM'nin evrensel yargı yetkisine sahip olmadığını söylediğimizde bu cümleden iki katlı bir mana çıkarıyoruz. Nitekim UCM, ne suçu işleyen şahıslar üzerinde ne de suçun işlendiği yer üzerinde bir yetkiye sahiptir. Bunun anlamı, UCM'nin mülkilik ve şahsilik ilkelerinde ifade edilen sınırlayıcı bir yetkiye sahip olduğudur. Zira ya taraf devletin ülkesinde işlenen bir suç olmalı ya da

---

⁵³⁴ Roy Lee (Ed.), **The ICC: The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results**, The Hague, 1999, ss. 132-133; ve, Triffterer (Ed.), **Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article**, Baden-Baden, 1999, ss. 332-35; ve Bureau of Communication of the Whole, UN Doc. A/CONF/183/C.1/L.59, 10 July 1998, ss. 10-12.

suçun taraf devletin vatandaşı tarafından işlenmesi gerekir.⁵³⁵ Ayrıca olağandışı durumlarda herhangi bir devletin ülkesinde veya vatandaşları tarafından işlenen suçlarla ilgili geçici olarak rıza göstermesi üzerine⁵³⁶ ve ayrıca Güvenlik Konseyi'nin bir durumu UCM'ye havale etmesi üzerine bu yargı yetkisi kullanılabilir.⁵³⁷ Peki öyleyse, tüm bu koşulların aslında evrensellik ilkesinin uygulaması olduğu iddia edilebilir mi? Vakıa bunun tam tersini göstermektedir. Zira, UCM evrensel (mutlak) yargı yetkisine sahip olsaydı, herhangi bir türde kısıtlanmaksızın veya başka herhangi bir ilkenin temellerinden bağımsız bir şekilde suçlarla ilgilenebilir ve bunları yargılayabilirdi. Hatta UCM Statüsü hükümlerinde büyük bir tezat söz konusudur. BM Güvenlik Konseyi'nin belirli durumları UCM'ye sevk etmesi dışında UCM'nin kapsamlı bir liste teşkil eden hiçbir uluslararası suç üzerinde neredeyse yargı yetkisi bulunmamaktadır. Bu ise, UCM'nin kurulmasındaki niyete, hedefe ve amaca aykırıdır. Bu amaç başlangıç kısmında şöyle ifade edilmiştir: *“Uluslararası suçlar ve bu suçların faillerinin cezasız kalmasına son verilmesi...”*⁵³⁸

Buna karşıt görüş ise, UCM'ye evrensel yargı yetkisi verilmemesinin nedeni olarak yer bakımından yargı yetkisini genişletmek amacıyla, onun uluslararası toplum tarafından kabul edilir kılmak olduğunu öne sürer. Hatta tek ama makul bir bildiri bile uluslararası suçların işlenmesini ya da devletlerin failler için güvenli sığınaklar haline gelmesini engelleyecektir.⁵³⁹ Devredilmiş yetki teorisine dayanarak, devletler bu yetkiyi ona tevdi ettiğinde UCM, uluslararası suçlar ve özellikle de *jus cogens* mahiyette olanlar üzerinde evrensel yargı yetkisini uygulayabilir. Bunun yanı sıra, UCM'nin evrensel yargı yetkisini savunanlar, ulusal ceza muhakemesi sistemlerinin özellikle uluslararası suçların görüldüğü yargılamalarda gerek savcılarının gerek mahkemelerin kendi branşlarının siyasi baskılarının etkisinden yeterince sıyrılamayacağını ve bu kabilden suçların

⁵³⁵ UCM Statüsü md. 12. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 01 Mart 2021.

⁵³⁶ Ibid., md. 12(3).

⁵³⁷ Ibid., 13. madde 'b' bendi.

⁵³⁸ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, **Preamble of the ICC**, s. 1, para. 5. 01 Mart 2021.

⁵³⁹ Olympia Bekou & Robert Cryer, “The International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Close Encounter?”, **The International and Comparative Law Quarterly**, C. 56, No: 01, 2007, ss. 49, 58–60.

kovuşturulması için gerekli özel uzmanlıklardan yoksun olduklarını iddia etmektedir.⁵⁴⁰ Öyleyse diğer yandan, UCM'ye uluslararası hukuka göre evrensel yargı yetkisi verilirse UCM, kendilerini ve vatandaşlarını yargılamalardan kurtarmak isteyen güçlü devletlerin baskısına dayanabilir. Dolayısıyla, evrensel yargı yetkisinin kullanımını UCM'ye devrederek devletlerin yetkilerini bir araya getirmeleri kolaydır.

Ancak bu görüşe muhalif olanlar, pratiklik temelinde bu argümanları şiddetle çürütürler. Onlara göre UCM'ye evrensel yargı yetkisi vermek, yalnızca mahkemeye taşıyabileceğinden fazla iş yüklemek anlamına gelecektir. Bunun yanı sıra, taraf devletlerin söz konusu olduğu durumlardaki soruşturma ve kovuşturma sürecinde, UCM ve savcısı, suçun ülkesinde işlendiği şüphesi bulunan devletle ya da suçlunun bulunduğu devletler'le işbirliğine muhtaçtır. Taraf olmayan devletler ve vatandaşları ile alakalı bir durum ortaya çıktığında iş daha da zorlaşacaktır. Zira böyle bir soruşturmanın başlatılması yetkisi, Statü'ye göre UCM savcısının *motu proprio* yetkileri arasında sayılmadığından işbirliği beklentileri iyimser bir şekilde başarısız olacaktır.⁵⁴¹ Böylece bu durumda, ya uluslararası toplumun amansız baskısı ya da BM Güvenlik Konseyi'nin VII.Bölüm uyarınca aldığı kararlar aracılığıyla ilgili devlet Mahkeme ile işbirliği yapmaya teşvik edilebilir. Bu noktada uluslararası toplumu tartışmamızın bir kenarında tutarak, BM'nin icra organı olan Güvenlik Konseyi'nin uygulamalarının dünya güçlerinden büyük ölçüde etkilendiğinin oldukça açık olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu açık problemle de karşı karşıya kalınacaktır. Ayrıca bu görüşü savunanlar, evrensel yargı yetkisini uluslararası hukukun bir ilkesi olarak ele almanın gerekli olmadığını, bunun yerine UCM'nin bu yargı yetkisini haiz olduktan sonra başarabileceklerinin gerçekçi gerekçelerle idrak edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Evrensellik, davaların/durumların sayısını artırır ve nihayetinde UCM savcısı mahkemenin nazar-ı dikkatini bunlara celbeder. Bu aşırı yüklü ve aşırı gerilmiş senaryonun bir sonucu, gerektiğinde herhangi bir durumdan

---

⁵⁴⁰ Cedric Ryngaert, "Universal Jurisdiction in an ICC Era: A Role to Play for EU Member States with the Support of the European Union", **European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice**, C. 1, 2006, s. 46.

⁵⁴¹ Olympia Bekou & Robert Cryer, "The International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Close Encounter?", **The International and Comparative Law Quarterly**, C. 56, No: 01, 2007, s. 66.

kurtulamamaktır. Hal böyleyken savcının başarısızlığı, devletleri UCM Statüsü'ne taraf olma konusunda caydıracaktır. Ayrıca bu ekole göre, taraf devletlerin ülkesi üzerinde meydana gelen herhangi bir durum, eninde sonunda UCM'nin yargı yetkisine girmeyecekse Statü'ye taraf olmaya da artık gerek kalmayacaktır. Dahası, bu konudaki herhangi bir değişiklik, kendi çıkarları için külfetli olabilecektir. Bu yüzden onlar için, yetki sahasını genişletmemek akıllıca bir politika olarak görünmektedir. Bu görüşü savunanlar, iddialarını desteklemek için genellikle BM Güvenlik Konseyi kararı ile UCM'ye sevk edilen Darfur'un durumuna atıfta bulunurlar.⁵⁴² Mahkeme'nin evrensel yargı yetkisi olsaydı, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı zanlıları adalete teslim etmek için başka bir yol zor bulunurdu.

Araştırmamızın bulguları, Roma Statüsünün haklı olarak eleştirildiği bu noktaya temas etmektedir. Bu önerme, aynı zamanda ünlü bir uluslararası hukuk bilgini ve Uluslararası Ceza Mahkemesi eski yargıcı Hans-Peter Kaul tarafından da desteklenmiştir. Ona göre, bu uluslararası mahkemenin kurulduğu sırada uluslararası toplumun bu hatası *can sıkıcı bir zayıflıktır*.⁵⁴³ Neden? Çünkü uluslararası toplumun, en yaygın çatışma biçimleri olarak iç silahlı çatışma, savaş, isyan veya direniş gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı bir çağda yaşıyoruz. Suçu işleyen failin vatandaşı olduğu veya suçun işlendiği yerle ilgili devletin *ad-hoc* rızası olmadan ya da BM Güvenlik Konseyi bu konuyu UCM'ye havale etmeden herhangi bir adımın atılmadığı bir durumda uluslararası suçların failleri UCM'den çekilmeyeceklerdir.⁵⁴⁴ Ya suçlu devlet tarafından destekleniyorsa ve ya devlet bu menfur suçların işlenmesine bizzat iştirak ediyorsa? Öyle ki, UCM savcısının insanlığa karşı suçlar konusundaki özel danışmanı Leila Nadya Sadat, UCM hükümlerinin somut bir şekilde tatbik edilmeye elverişli olmaması itibarıyla, UCM'nin yargı yetkisindeki bu eksiklikten dolayı BM Güvenlik Konseyi'nin sevk etmesi dışında

⁵⁴² S.C. Res.1593, U.N. Doc. S/RES/1593 (Mar. 31, 2005).

⁵⁴³ Dapo Akande, "The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non- Parties: Legal Basis and Limits", **Journal of International Criminal Justice**, Vol. 1, 2003, ss. 618, 621—634.

⁵⁴⁴ Hans-Peter Kaul, "Preconditions to the Exercise of Jurisdiction", in Antonio Cassese, Paula Gaeta ve John RWD Jones (Ed.), **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 612.

kimsenin korkunç davaları soruşturamadığını yazmaktadır. Zira BM Güvenlik Konseyi herhangi bir uluslararası suçun işlenmesine karşı bir adım atmazsa, UCM'deki mevcut boşluklar suçu kovuşturulabilir olmaktan öteye kaydırır.⁵⁴⁵ Bu noktada, bu Mahkeme'nin kurulmasının arkasındaki amacı ve hedeflenen şeyi anlamak için UCM'nin başlangıç kısmını okumanın önemi göz ardı edilemez. Şöyle ki:

Bu tür ağır suçların dünyanın barışını, güvenliğini ve refahını tehdit ettiğini, ve bir bütün olarak uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçların cezasız kalmaması gerektiği ve bu amaçlarla ve bugünün ve gelecek nesiller adına, Birleşmiş Milletler sistemiyle bağlantılı olarak, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçlar üzerinde yargı yetkisine sahip bağımsız bir kalıcı Uluslararası Ceza Mahkemesi kurmak.⁵⁴⁶

Evrensel yargı yetkisi UCM'ye verilmiş olsaydı, bu durumda evrensel adaletin tesis edilmesine önemli bir katkı sunulmuş olurdu. Uluslararası sorunlarda devletleri teşvik eden bir örnek olarak durabilirdi. Ancak Statü'yü tasarlayanlar, yani uluslararası toplum ve özellikle bazı devletler, kötü kazanımları nedeniyle devletlere bağımlı ve tavizler veren bir yapı oluşturmuşlardır. Buna ek olarak, UCM Statüsü hükümlerine evrensel yargı yetkisinin dahil edilmesi fikri, insanın doğuştan gelen onurunun ve insan haklarının korunması idealini en azından biraz daha gerçeğe dönüştürmesini kolaylaştırabilir.⁵⁴⁷ Bu, tüm dünyada kovuşturmanın teşvik edilmesine de yardımcı olabileceği için devletlerin, vatandaşları tarafından veya kendi topraklarında uluslararası suçlar işlediği iddialarını ortadan kaldıracak ve bu suçları bizzat kovuşturacaklardır. Bazıları, Roma Statüsünü tasarlayanların hangi devletin bu Statü'yü onaylayacağını ya da onaylamayacağını kontrol etmek amacıyla UCM'ye evrensel yargı yetkisi vermediklerini iddia ederler. Zira onlara göre, yalnızca barış yanlısı medeni devletler onu onaylayacaktır. Halbuki, kendileri veya vatandaşları üzerinde uluslararası bir suçun sorumluluğunu

⁵⁴⁵ Leila Nadya Sadat, **The International Criminal Court and the Transformation of International Law: Justice for the New Millennium**, New York, Transnational, 2002, s. 118.

⁵⁴⁶ <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, **Preamble**, para. 3, 4 and 9. 02 Mart 2021.

⁵⁴⁷ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

taşıyan devletler onu onaylamayı reddetmişlerdir.⁵⁴⁸ Ne var ki, gelecek nesillere umut hediye etmek isterken, onun yerine (İngilizcede denildiği gibi) beyaz bir fil gelmiştir.⁵⁴⁹

Dahası, bazı insanlar hala⁵⁵⁰ tamamlayıcılık ilkesinin, taraf devletleri kovuşturmaya teşvik ederek bu hayali gerçekleştireceğine inanmaktadır. Buna mukabil UCM, devletlere hiçbir şekilde bağımlı olmaksızın uluslararası suçlar üzerindeki evrensel yargı yetkisini haiz olursa, tüm devletleri ve hatta taraf olmayan devletleri bile iç hukuk düzenlerinde bu tür suçların kovuşturulmasına teşvik edecektir.

3.11 FÜTÜRİSTİK BİR YAKLAŞIM

Önceki bölümlerde ele aldığımız gibi, Keşmir sorununun çözümü için bazı öneriler ortaya atılmıştır. Ne var ki bunların günümüzde modası geçmiş görünmektedir. Şimdi insan haklarının ve onun korunması için uluslararası düzeyde yükselen sesler her yerde tartışmaları alevlendiriyor. İnsan haklarının korunmasının gerek bölgesel gerek uluslararası sözleşme, antlaşma ve benzeri suretlerde her türlü anlaşmanın temeli veya kilit noktası haline geldiği bir hakikattir. Hemen her ülkenin en yüksek kanunları halkına bu korumayı anayasalarındaki temel haklar suretinde vermiştir. İnsan hakları ve insanın doğal hürriyeti korunmadan insanlığın hayatta kalamayacağı artık aşikardır.

Keşmir meselesine gelince önceki hadiselerden, çalışmalardan ve tartışmalardan açıkça anlaşılmaktadır ki Keşmir halkı Hint kuvvetlerinin vahşetine maruz kalmaktadır. Keşmir'deki yasadışı işgale karşı 1990'larda, 2010'da ve 2019'daki ayaklanmalardan sonraki sokağa çıkma yasaklarında Hint kuvvetlerine bu yasağı ihlal edenleri gördükleri yerde vurmalarına izin verilmiştir. Keşmir halkı süregelen ve ne kadar devam edeceği de

---

⁵⁴⁸ William A Schabas, "The International Criminal Court: The Secret of its Success", **Criminal Law Forum**, Vol. 12, 2001, ss. 415, 418-419.

⁵⁴⁹ Kofi Annan, in Roy S Lee (Ed.), **The International Criminal Court: Issues, Negotiations, Results**, The Hague: Kluwer, 1999, Preface. ix.

⁵⁵⁰ David Turns, "Prosecuting Violations of International Humanitarian Law: The Legal Position in the United Kingdom", **Journal of Armed Conflict Law**, C. 04, 1999, ss. 1, 3.

belli olmayan böylesi bir sokağa çıkma yasağı ile karşı karşıyadır.⁵⁵¹ Bunun yanı sıra, ceza adaleti sisteminin hukuksal yollarından ve Hint güçlerinin neden olduğu fiili zarara karşı herhangi bir çözüm arayışından bile mahrum bırakılmıştır.⁵⁵² Zira masum Keşmirli'lere uygulanan drakonyan kanunlar, Hint güçlerinin her türlü işkence, tecavüz, insan hakları ihlalleri, gözaltı cinayetleri ve benzeri fiillerini cezasız bırakmaktadır.⁵⁵³ Acı gerçek şudur ki Keşmir halkının özgürlük ve bağımsızlık talebini susturmak için yedi yüz binden fazla askeri veya yarı askeri birlik Keşmir'de konuşlandırılmıştır. Buna karşın raporlar, bildiriler, açıklamalar ve benzeri suretteki binlerce sese rağmen şu ana kadar hiçbir Hintli silahlı personel, Keşmir halkının insan haklarını ihlal ettiği için açık ve somut delillerle yargılanmamış veya cezalandırılmamıştır.⁵⁵⁴

“Hiç kimse kendi davasında yargıç olamaz.” hukukun ve doğal adaletin köklü bir ilkesidir. Ünlü İngiliz siyaset filozofu Thomas Hobbes, aynı cümleyi 1651 tarihli “Leviathan” kitabında yazmıştır.⁵⁵⁵ Dünyanın medeni milletleri bu yerleşik hukuk ilkesine saygı duymaktadır. Fakat Hindistan, dünyanın en büyük demokrasilerinden biri olduğu iddiasına rağmen Keşmir'deki uygulaması ile bunu reddediyor.⁵⁵⁶ Hint güçlerinin, kendi personelinin eylemlerini nasıl yargılayabilecekleri hususu bu sözde demokratik sloganlar ve uygulamalar karşısında bir sorun teşkil etmektedir. Hatta Keşmir halkı sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de somut ve bağımsız bir yargı sisteminin bulunmaması nedeniyle adil yargılanma ve adaletten mahrum bırakılmıştır. Nitekim UCM evrensel

---

⁵⁵¹ Barbara Crossette, “Two Reports Find Wild Abuses by Indian in Kashmir”, **New York Times**, 08/11/1992 <https://www.nytimes.com/1992/11/08/world/2-reports-find-wide-abuses-by-india-in-Keşmir.html> 25 Şubat 2021.

⁵⁵² Teresa Crew, “If They Are Dead, Tell Us! A Criminological Study Of The ‘Disappearances’ In Kashmir”, **Internet Journal of Criminology**, 2008. https://www.researchgate.net/publication/335000398_IF THEY ARE DEAD TELL US A CRIMINOLOGICAL STUDY OF THE DISAPPEARANCES IN KEŞMİR 25 Şubat 2021.

⁵⁵³ Duschinski Haley, “Destiny Effects: Militarization, State Power, and Punitive Containment in Keşmir Valley”, **Anthropological Quarterly**, Vol. 82, No: 03, 2009, ss. 691-717.

⁵⁵⁴ Syed Ghulam Nabi Fai, Kashmiri American Council Reiterates Its Statement of Objectives, Rising Kashmir, 2018. <http://www.albiladdailyeng.com/Keşmiri-american-council-kac-reiterates-statement-objectives/> 25 Şubat 2021.

⁵⁵⁵ Spector Oracio, “Judicial Review, Rights and Democracy”, **Law and Philosophy**, C. 22, No: 03, 2003, ss. 335-352.

⁵⁵⁶ Amir Majid, “Can self Determination Solve the Keşmir Dispute?”, **Romanian Journal European Affairs**, Vol. 07, No: 03, 2007, ss. 38-57.

yargı yetkisini haiz değildir ve tamamen devletlerin iradesine ve rızasına bağlıdır. Hindistan, Pakistan'ı Keşmir'deki isyancı gruplara lojistik, mali, ahlaki ve diğer türlü destek vermekle suçlasa da⁵⁵⁷ Pakistan bunu reddetmektedir. Ne var ki tamamen kendi devleti tarafından desteklenen Hint güçlerinin zulmü göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür.

3.11.1 Drakonyan Yasaların Keşmir'deki Etkileri: Hukuk Savaşının Durumu

Hindistan işgali altındaki Cammû-Keşmir'de Keşmir halkını bastırmak için uygulanan ve halen uygulanmakta olan neredeyse tüm yasalar uluslararası hukuk normlarına ve insan haklarına aykırıdır. Bu yasalar, Hint kuvvetlerine tam bir dokunulmazlık vermektedir. Örneğin, 1990 tarihli Silahlı Kuvvetler Özel Kuvvet Yasası (AFPSPA) subay rütbesinin altında bile olsa askerlere öldürmek kastıyla ateş açma, herhangi bir mülkü tahrip etme veya tutuklama müzekkeresi olmaksızın herhangi birini tutuklama yetkisi tanınmıştır. Bunları yapan askerin üstlerinden izin almasına gerek yoktur ve bu iğrenç fiilleri dolayısıyla kimseye de hesap vermeyecektir. Buna ek olarak, mağdurların uğradıkları hak ihlalleri için hukukun veya mahkemenin kapısını çalmalarına, tazminat veya herhangi bir çare aramalarına izin verilmemektedir.

Bunun yanı sıra, başka bir drakonyan yasa 1978 tarihli Cammû ve Keşmir Kamu Güvenliği Yasası'dır. Burada ceza muhakemesi usullerine aykırı olarak, herhangi bir yargılamayla ilgisi olmaksızın ya da herhangi bir hukuki gerekçe gösterilmeksizin sivillerin tutuklanabilmesine ve bir yıl boyunca tutuklu kalmalarına olanak tanınmıştır. Bu yasa ile masum Keşmir halkının özgürlük talepleri fena halde bastırılmıştır. BM kararlarında tanınmış olmasına rağmen yazılı ya da sözlü olarak self-determinasyon hakkının dile getirilmesi herhangi bir soruşturma, yargılama vs. başlatılmaksızın tutuklamayı beraberinde getirir. En kötü tablo ise çocukların bile bu Yasa uyarınca

---

⁵⁵⁷ Peter Chalk, "Pakistan's Role in Keşmir Insurgency", **Rand Cooperation**, 2001 <http://www.rand.org/commentary/2001/09/01/JIR.html> 25 Şubat 2021.

tutuklanabilmesidir. Diğer insanları da korkutmak amacıyla insanlar tutuklanırlar, serbest bırakılır, tekrar tutuklanırlar, sonra tekrar serbest bırakılırlar ve bu böyle sürüp gider.

Bunlardan başka 2002 tarihli Terörist Faaliyetlerin Önlenmesi Kanunu ile ilga edilen 1987 tarihli Terörist ve Bölücü Faaliyetler Kanunu'ndan (TADA) söz edilebilir. Gerçi ulusal ve uluslararası düzeydeki büyük eleştiriler nedeniyle yeni kanun da eskisi gibi ilga edilmiştir. TADA, Hindistan Silahlı Kuvvetleri'ne masum Keşmirlileri herhangi bir yargılama yapılmaksızın, sırf şüpheye dayanarak bir yıldan uzun süre tutuklamalarına imkan tanıyordu. Hindistan işgali altındaki Cammû-Keşmir'deki insan haklarının bu en kötü vaziyeti nedeniyle Uluslararası Af Örgütü, bu hukuksuz kanunlara karşı bir rapor yayınlarak görüşünü bildirmiştir:

İdari tutuklama sürecinin olağan ceza adaleti sürecinden farklı olduğu diğer yetkilerin aksine, Cammû-Keşmir'deki çoğu tutuklu, aynı veya benzer iddialara dayalı olarak güvenlik mevzuatı veya olağan ceza hukuku kapsamındaki davaların yanı sıra PSA kapsamında tutulmaktadır. PSA, bu nedenle polis için bir güvenlik ağı vazifesi görür. Ceza mahkumiyetinin sağlanmadığı ve sanığın beraat ettiği veya kefaletle tahliye edildiği durumlarda bile kişiler PSA kapsamında tutuklu kalabilir. Benzer şekilde, bir PSA tutuklama kararı Yüksek Mahkeme tarafından bozulursa, kişi kefalet ödenene kadar cezai bir suçlamayla gözaltına alınabilir ve daha sonra tahliyesini önlemek için gerekirse başka bir davada tutuklanabilir. Uygulamada Cammû-Keşmir polisi, bağımsız hakimlerin, savunma avukatlarının ve deliller ile birlikte mahkemelerin yürüttüğü bir dava sürecine tevaccüh etmemektedir. Bu nedenle, Cammû-Keşmir polisinin delillere ve bağımsız bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmayan ve idari memurlar tarafından denetlenen PSA'yı kullanmayı tercih etmeleri şaşırtıcı değildir.⁵⁵⁸

İlk soruşturma raporunun (*First Investigation Report/FIR*) tutulmasından itibaren önce polis bu raporu tutmayı reddetmekle kalmaz, aynı zamanda mağdurları da engeller. FIR açılmış olsa bile Hindistan Güvenlik Güçleri soruşturma ve diğer konularda polisle işbirliği yapmayı reddetmektedir. Hatta mahkemeler bile Hint Kuvvetleri ile ilgili davaları görmeyi reddetmektedir. Yine de Hindistan hükümeti, bu vaziyeti askeri mahkemelerin varlığı ile meşrulaştırıyor. Oysa bu mahkemelerin ne kadar şeffaf olduğunu kim bilebilir? Gayri muhariplerin davalarında bile askeri mahkeme opsiyonunun olması insan hakları ilkelerine aykırıdır ve nihayetinde Hint güçlerinin cezasız kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

---

⁵⁵⁸ Amnesty International, **A lawless law: Detentions under Public Safety Act**, London, 2011, <https://www.amnesty.org/en/documents/ASA20/001/2011/en/> 25 Şubat 2021.

Yani bu durumda Hindistan'ın ceza adaleti sistemi daha başlamadan başarısız olmaktadır. Öte yandan, Hindistan Anayasası'nın 226. maddesi, yüksek mahkemelere özellikle hukuka aykırı olarak alıkonulan kişiler için *habeas corpus* emri altındakiler de dahil olmak üzere mağdurlara bir kanun yolu tanımak için ilk derece mahkemesi gibi hareket edebilme yetkisi tanımıştır. Ancak Keşmir Yüksek Mahkemesi'nde yargıçlar, hükümete karşı açılan davaları görmeyi reddetmekte veya orduya bulunduğu her yerde insanları gözaltına alma yetkisi vermektedir. *Habeas corpus* dilekçelerini değerlendirmek için, bir Araştırma Komitesi kurulmuş fakat bu komite ordunun etkisi altında kalmış, hatta komitedeki son sözü istihbarat servisi söyler olmuştur. Tüm bunlar, özellikle Hint ordusunun bir yandan bu eylemlerin gerçekleştirilmesi için hükümet tarafından tamamen desteklendiğini ve aynı zamanda herhangi bir hukuki veya cezai işlemde muaf tutulduklarını göstermektedir. Böylece Keşmir sorunu bakımından Hindistan adaleti adeta tamamen felç olmuştur.⁵⁵⁹ Hatta Hindistan güvenlik güçleri Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin insan hakları ihlalleri, sakatlama, işkence, tecavüz, öldürme, zorla kaybetmeler, soykırımlar ve diğer suçlara ilişkin kararlarına, yorumlarına ve uyarılarına asla kulak asmamıştır.⁵⁶⁰

Ünlü siyaset bilimci Prof. Widmalm, Hindistan'ın Keşmir halkına yönelik bu anti demokratik tutumunun Keşmirlilerin Hindistan'a ve Hint ordusuna karşı isyanlarına ve nefretine yol açtığını ifade etmektedir.⁵⁶¹ Aslında Hindistan bir devlet olarak Keşmir halkına karşı sistematik, devlet destekli, kasıtlı ve tescilli insan hakları ihlallerinin sanığı haline gelmiştir.⁵⁶² Yakınlarda UCM, İsrail tarafından işgal edilen Filistin topraklarında işlenen savaş suçlarıyla ilgili davaları görme yetkisini haiz olduğuna karar verdi.⁵⁶³ Buradaki yargı yetkisine ilişkin sorunun çözülmesini, İsrail tarafından Filistin topraklarında iddia edilen savaş suçlarını soruşturmak isteyen Başsavcısı Fatou Bensouda

---

⁵⁵⁹ Bkz.: dn. 553, Ibid.,

⁵⁶⁰ Abdul Ghafoor Majeed Noorani, "Keşmir and National Human Rights Commission", **Economic and Political Weekly**, C. 35, No: 21/22, 2000, ss. 1785-1787.

⁵⁶¹ Sten Widmalm, **Kashmir in Comparative Perspective Democracy and Violent Separatism in India**, Karachi, Oxford University Press, 2002.

⁵⁶² Ghulam Nabi Fai, "Only a solution in Kashmir will bring peace and security to all of South Asia", **Washington Report on Middle East Affairs**, C. 19, No: 02, 2000, ss. 48-49.

⁵⁶³ <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56249927> 04 Mart 2021.

talep etmişti. Filistin 2012’de elde ettiği BM’de üye olmayan gözlemci devlet statüsünü kullanarak 2015 yılında UCM Statüsüne taraf olmasına karşın İsrail, bu Statü’ye taraf değildir. UCM, bu vakıya ve İsrail’in itirazına rağmen 1967’deki sınırları kapsayacak şekilde bu topraklar üzerinde yargı yetkisine sahip olduğunu oy çokluğuyla kabul etmiştir.⁵⁶⁴ Herhangi bir askeri müdahale veya karışma tehdidi olmadan da bu hukuk enstrümanı Keşmir uyuşmazlığı ve masum Keşmirliler için de kullanılabilir. UCM’nin *ratione temporis*, yani zaman bakımından yargı yetkisi (01 Haziran 2002’den itibaren) hesaba katılabilir. Fakat bu nasıl gerçekleşebilir?

Bu noktada, herhangi bir konuda hüküm verilebilmesi için uluslararası hukukta mündemiç bazı gereklilikler mevcuttur. Birincisi, *jus cogens* normları ihlal eden eylemler/suçların işlenmesi ve ikincisi ise bu suçların uluslararası ya da uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda işlenmesi gerekmektedir.

Jus cogens normların içeriği, doğası, etkinliği, kapsamı ve diğer önemli niteliklerini önceki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirdik. Ama yine de uluslararası toplumun insan hakları ve insanlığın korunması adına *jus cogens* normların önemini kabul etmesine rağmen *jus cogens* mahiyetteki kuralların neler olduğuna dair somut bir fikir birliğinin olmadığı da bir gerçektir.⁵⁶⁵ Bununla birlikte, hukuk literatürü uluslararası, bölgesel ve hatta ulusal perspektiflerden incelediği takdirde uluslararası hukukta bazı suçların *jus cogens* kapsamına girdiği görülecektir. Bunlar soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, korsanlık, kölelik ve kölelikle ilişkili uygulamalar ve işkencedir. Şöyle ki bu suçların yoğunluğu, dünyanın huzurunu ve güvenliğini bozacak ve hatta insanlığın vicdanını sarsacak⁵⁶⁶ ve nihayetinde uluslararası toplumu uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulmasına veya bu menfur suçları yargılaması için UCM’ye evrensel

---

⁵⁶⁴ <https://www.theguardian.com/law/2021/feb/05/icc-rules-it-can-investigate-war-crimes-in-palestine-despite-israeli-objections> 25 Şubat 2021.

⁵⁶⁵ Mahmoud Cherif Bassiouni and Marca McCormick, **Sexual violence: An Invisible Weapon of War in the Former Yugoslavia**, Chicago, International Human Rights Law Institute, DePaul University, 1996, <https://www.ojp.gov/library/abstracts/sexual-violence-invisible-weapon-war-former-yugoslavia> 25 Şubat 2021.

⁵⁶⁶ Yoram Dinstein, **War, Aggression And Self-Defence**, Cambridge, Cambridge University Press, 1988. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164726>

yargı yetkisi verilmesine sevk edebilecek niteliktedir. Bu suçların listesi oldukça geniştir. Burada birkaçını ele alacağız.

Keşmir’de işlenen suçlara gelince ilk bahsedilmesi gereken, *jus cogens* niteliği haiz suçlardan biri olan tecavüz suçudur. Mutlak niteliği dolayısıyla dünya üzerinde hiçbir toplum hiçbir koşulda bu menfur suçun işlenmesine izin vermemiştir. Ayrıca bu suçun evrensel olarak yasaklanması çok sayıda kaynağa dayanmaktadır. Ezcümle Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinin içtihatları, soykırım ve işkencenin önlenmesine ilişkin uluslararası sözleşmeler, cinsel suçların derç edildiği UCM Statüsü, Birleşmiş Milletler’in sözlü veya yazılı olarak bu konudaki tutumu, bölgesel insan hakları kurumlarının bu suçları tanınması ve hatta ulusal mahkemeler ve benzerlerinin verdikleri kararlar bu suçun *jus cogens* doğasını yansıtır.⁵⁶⁷

Ayrıca, bu suçları yargılamak için BM çatısı altında bir uluslararası mahkemenin de kurulduğu Bosna-Hersekli ve Hırvat kadınlara yönelik tecavüz olaylarında bu suçun farklı biçimleri olduğu gözlemlenmiştir. Yargılamalar sonucunda BM Uzmanlar Komisyonu’nun 1994’te öngördüğü ve belgelediği gibi beş farklı örüntü (*pattern*) olduğu tespit edilmiştir. Birincisi, yerel halkı korkutmak için yağma sırasında yaşanan cinsel şiddet örneğidir. İkincisi savaş esnasında yapılanlar. Üçüncüsü, işgal altındaki güçlerin cinsiyet, yaş ve diğer şeylere istinaden bir grup insan oluşturması ve tecavüz etmek amacıyla bazı kadınları seçmesidir. Dördüncüsü, oteller, okullar, hastaneler ve benzeri farklı tesislerde tecavüz kamplarının kurulmasıdır. Sonuncusu da kadınların genelev kamplarında güvenlik personeline sunulması şeklindedir.⁵⁶⁸ Yukarıdaki örneklere ek olarak ünlü yazar Beverly Allen, soykırım ve etnik temizlik amacıyla yapılan soykırımcı tecavüz adını verdiği farklı bir formda da bu suçun işlendiğini ifade etmektedir. Nitekim Allen, Bosna-Hersek savaşı sırasında Sırp güçleri tarafından Bosna-Hersekli ve Hırvat kadınların kasıtlı olarak tecavüz etmek için rastgele Sırp toplama kamplarına getirildiği

⁵⁶⁷ Kelly Dawn Askin, **War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals**, The Hague, London, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 1997.

⁵⁶⁸ Beverly Allen, **Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina And Croatia**, Minneapolis, University Of Minnesota Press, 1996.

ve ırklarını ortadan kaldırmak amacıyla genellikle bu eylemden sonra öldürüldüklerine tanık olmuştur. Hint kuvvetleri de Keşmir halkına karşı neredeyse aynı kalıpları kullanmaktadır. 1989'dan beri yaklaşık 11107 kadına tecavüz veya taciz edildi. Hatta sadece 1994 yılında Hindistan Güvenlik Kuvvetleri, Hindistan işgalindeki Cammû-Keşmir'in bir bölgesi olan Doda'da 200'den fazla kadına tecavüz etmiştir.⁵⁶⁹ 23 Şubat 1991'de Keşmir'in Kunun, Poshpora⁵⁷⁰ ve Shopian köylerindeki tecavüz olayları, modern ve sözde demokratik Hindistan'ın ve güvenlik güçlerinin yüzünde kara birer leke olarak kalacaktır. Bu köylerde, hamileler ve çocuklar dahil olmak üzere (13-80 yaş arasındaki) kadınlar, arama ve sorgulama adına bütün köyü terörize etmek maksadıyla oraya giren Hint ordusu tarafından işkenceye ve tecavüze uğradı. Uluslararası Af Örgütü'nün Hint ordusunun Keşmir halkına yönelik insan hakları ihlallerine ilişkin raporlarında olduğu gibi, bu olaylar da yine 1991 tarihli raporunda vurgulanmıştır.⁵⁷¹ Yakın zamanda Uluslararası Af Örgütü Hindistan Şubesi, Cammû-Keşmir'de insan haklarının durumu hakkında bir rapor yayınladığında banka varlıklarının dondurulmasının ardından zorla kapatılmıştır.⁵⁷²

Bu acınası vaziyet, Hint güçlerinin insan hakları ihlalleri ve *jus cogens* suçlarının yeni olmadığını, Hindistan'ın bu menfur fiilleri uzun süredir gerçekleştirdiğini ve desteklediğini yansıtmaktadır. Ve tüm fiiller, yukarıda sıralanan tecavüz suçu örüntülerine tamamen uymaktadır.

Jus cogens nitelikteki bir diğer suç, önceki bölümlerde etraflıca incelediğimiz soykırım ve özellikle de devlet destekli soykırımdır. 1948 Soykırım Sözleşmesi ve UCM Statüsü bu kuralın içeriğini düzenlemiştir. Raphael Lemkin, 1944'te bu kelimeyi çok açık bir şekilde tanımlamıştır. Bununla ilgili olarak, dini veya ırksal nedenlerle herhangi bir

---

⁵⁶⁹ Aerti Krishna Kumari, "Incidents of Genocide in India," **Social Science Research Network**, 26/06/2007. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=996531 26 Şubat 2021.

⁵⁷⁰ <https://thediplomat.com/2018/02/all-these-years-later-do-not-forget-the-kunan-poshpora-mass-rapes/> 26 Şubat 2021.

⁵⁷¹ <https://www.amnesty.org/en/documents/asa20/010/1991/en/> 26 Şubat 2021.

⁵⁷² **Amnesty International UK**, "India: Counter-terror raids on journalists and human rights organizations signal 'alarming' escalation in crackdown on dissent", 29/10/2020, <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/india-counter-terror-raidsjournalists-and-human-rights-organisations-signal>, 26 Şubat 2021.

milleti, topluluğu veya gurubu ortadan kaldırmak amacıyla genellikle farklı yöntemler izlenmiştir. Masum insanlara işkence, mülklerini tahrip etme, cinsel şiddet, devlet destekli kasıtlı cinayetler, hırsızlık, yağma, zorla sınır dışı etme, toplama kampları kurma ve bunlara benzer tüm fiiller, Hindistan'ın söz konusu bölgeyi Hindular açısından etnik olarak homojen hale getirmek ve Müslüman nüfusa karşı Hindu çoğunluk bölgelerinin diğer kısımlarıyla eşit hale getirmek için Keşmir'de yapmakta olduğu soykırım suçunun uzantılarıdır. Hindistan hain hedeflerine ulaşman için insani yardımları bile engellemiştir.⁵⁷³

Ayrıca, 2007 tarihi Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmaya İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi eksiksiz bir sözleşme mevcuttur.⁵⁷⁴ Bu Sözleşme'nin 2. maddesinde zorla kaybetmeler şu şekilde düzenlenmiştir:

Zorla kaybetme", kişilerin Devlet görevlileri veya Devletin yetkilendirmesi, desteği veya rızası ile hareket eden kişi veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir şekilde herhangi bir özgürlükten yoksun bırakma olarak kabul edilir; ardından özgürlükten mahrum bırakıldığını kabul etmeyi reddetme veya kaybolan kişinin akıbetini veya nerede olduğunu gizleyerek, böyle bir kişiyi hukukun koruması dışında bırakan bir durumdur.⁵⁷⁵

Yukardaki tanımdan açıkça anlaşılmaktadır ki, bu suç kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılmasına neden olan, devlet tarafından veya devletin yetkilendirdiği ve tamamen desteklediği kişiler veya gruplar tarafından yapılan bir tür tutuklama, alıkoyma veya kaçırılma. Devlet bu zorla kaybetmeyi gizler ve herhangi bir hukuki gerekçeye dayanmadan icra eder. Bu hususta en kötü örnek ise Hindistan'ın tutumudur. Nitekim Hindistan bunu, masum Keşmir halkına uygulanan drakonyan yasalar altında güvenlik güçlerine karşı tam bir cezasızlık hali içinde gerçekleştirmesidir. Zorla kaybedilen bir kişinin sadece hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması değil, aynı zamanda nerede

---

⁵⁷³ Mahmoud Cherif Bassiouni and Marca McCormick, "Sexual violence: An Invisible Weapon of War in the Former Yugoslavia", **Chicago, International Human Rights Law Institute, DePaul University**, Occasional Paper No: 01, 1996. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.inttyb/scvlywyg0001&div=1&src=home> 26 Şubat 2021.

⁵⁷⁴ <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx> 26 Şubat 2021.

⁵⁷⁵ Ibid., md. 2.

olduğunun bilinmemesi de iğrenç bir suçtur. Bu koşullar üzerine Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, *Velásquez Rodríguez v. Honduras* başlıklı kararında⁵⁷⁶ zorla kaybetmenin tek bir suç adına birden fazla fiil ve suçun işlenmesi anlamına geldiğini ve böylece yaşama hakkı, işkenceden korunma, kişisel özgürlük vb. gibi *jus cogens* normlardan kabul edilen insan haklarının ihlal edildiğini belirtmiştir.⁵⁷⁷ *Goiburú et al v. Paraguay* adlı başka bir kararda⁵⁷⁸ ise zorla kaybedilen bir kişinin gizlenmesinin yalnızca haklarını ve doğuştan gelen haysiyetlerini ihlal etmekle kalmadığını, aynı zamanda mirasçıları açısından onların insanca muamele hakkını ihlal etmek suretiyle zihinsel ve ahlaki bütünlüklerinde büyük bir zarara neden olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷⁹

Keşmir halkının Hint güçleri tarafından tartaklanması ve işkenceye maruz kalması her gün yaşanan hadiselerdendir.⁵⁸⁰ Dahası, Güney Keşmir'in Pulwama bölgesinde olduğu gibi Hindistan Güvenlik Güçleri Keşmirli genç insanları canlı kalkan olarak kullanmaktadır.⁵⁸¹ Hatta Hindistan Güvenlik Güçleri onları kör ve fiziksel olarak engelli hale getirmek için Keşmirli'lere karşı havalı silahlar kullanmaktadır. Yakın tarihli yaygın bir habere göre, 2020 yılı Muharrem ayı törenlerinde 18 yaşındaki bir gencin gözlerine kırk tane saçma mermisi isabet etti. Aynı şey, görme yetilerini yeniden kazanma ümidi olmayan birçok insan için de geçerlidir.⁵⁸² Yasadışı tutuklamalar ve gözaltılar da insanların medeni ve siyasi haklarını ihlal etmektedir. Sadece 2021 Şubat ayında Cammû ve Keşmir'den yaklaşık 183 kişinin tutuklandığı bildirildi.⁵⁸³ Küçükler de bu

⁵⁷⁶ *Velásquez Rodríguez v. Honduras*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of July 29, 1988, Series C No. 1 https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf, 26 Şubat 2021.

⁵⁷⁷ *Ibid.*, para. 155-158.

⁵⁷⁸ *Goiburú et al. v. Paraguay*, Inter-American Court of Human Rights Judgment of September 22, 2006. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_153_ing.pdf, 26 Şubat 2021.

⁵⁷⁹ *Ibid.*, para. 97.

⁵⁸⁰ Yashraj Sharma, "Bol, Jai Shri Ram": Srinagar locality alleges mass beatings by Army after militant attack", *The Keşmir Walla*, 29/11/2020, <https://theKeşmirwalla.com/2020/11/bol-jai-shri-ram-srinagar-locality-alleges-mass-beatings-by-armyafter-militant-attack/> 26 Şubat 2021.

⁵⁸¹ "Forces Face Human Shield Allegations In Pulwama", *The Keşmir Observer*, 25/11/2020, <https://Keşmirobsrver.net/2020/11/25/forces-face-human-shield-allegations-in-pulwama/> 26 Şubat 2021.

⁵⁸² Junaid Nabi Bazaz, "Mourners hit by pellets in eyes writhing in pain", *Keşmir Reader*, 31/08/2020, <https://Keşmirreader.com/2020/08/31/mourners-hit-by-pellets-in-eyes-writhing-in-pain/> 26 Şubat 2021.

⁵⁸³ Special Correspondent, "Post Article 370 revocation, 183 still in detention in C&K", *The Hindu*, 4/02/2021. <https://www.thehindu.com/news/national/post-article-370-revocation-183-still-in-detention-in-jk/article33744423.ece?homepage=true> 26 Şubat 2021.

tutuklamaların mağdurları olmuştur. Sadece 2019’da yaklaşık 144 çocuk tutuklandı.⁵⁸⁴ İşgal altındaki Cammû-Keşmir’in eski başbakanı Mehbuba Müfti bile masum Keşmirlielerin ailelerini ziyaret etmeye çalışırken gözaltına alındı ve sonunda bölgedeki insan hakları ihlallerine ve Hint zulmüne karşı tweetleriyle sesini duyurdu.⁵⁸⁵ Bir yandan Hinduların Ram Tapınağı şenliklerine katılmalarına izin verilmesine rağmen Müslümanlara Muharrem törenlerinde ve diğer dini faaliyetlerinde 144. Kısım uygulandı.⁵⁸⁶ Keşmir halkı, sağlık endişesi nedeniyle bile seyahat etmesine izin verilmeyecek şekilde kısıtlandı ve adeta tutsak edildi.⁵⁸⁷ Bu durum, Hindistan Anayasası’nın 370. maddesinin kaldırılmasının ardından hareket özgürlüğünün açık bir şekilde ihlaline yol açacak şekilde hiçbir yere seyahat etmesine izin verilmeyen kişileri içeren özel bir listenin hazırlanmasından sonra daha da kötüleşti.⁵⁸⁸

Tanınmış ve saygın bir hükümet dışı örgüt olan Kayıp Kişiler Ebeveynler Derneği’nin ofislerine Hindistan Güvenlik Departmanı tarafından delil karartmak amacıyla baskın yapıldı. Zorla kaybedilen kişilerle ilgili tüm veri ve kayıtlar, saçma mermi kullanımına ilişkin delil parçaları; işkence, yasadışı gözaltılar, cinsel şiddet vakaları ve

---

⁵⁸⁴ Ahmed Ali Fayyaz, “Most C&K detainees released barring one leader, 50 separatists”, **India Narrative**, 15/09/2020.

<https://indianarrative.com/Keşmir/most-jk-detainees-released-barring-one-leader-50-separatists-8975.html>. 26 Şubat 2021.

⁵⁸⁵ “Mehbooba Put Under ‘House Arrest; Barred from Visiting Para’s Home’”, **The Kashmir Observer**, 27/11/2020, <https://Keşmiroobserver.net/2020/11/27/detained-prevented-from-meeting-waheed-paras-family-mehbooba/> and “Mehbooba Mufti Alleges Being Detained At Her Residence”, **The Keşmir Observer**, 8/12/2020, <https://Keşmiroobserver.net/2020/12/08/mehbooba-mufti-alleges-being-detained-at-her-residence/> 26 Şubat 2021.

⁵⁸⁶ “Govt. scuttles Muharram procession with tough curbs”, **The Kashmir Observer**, 28/08/2020, <https://Keşmiroobserver.net/2020/08/28/curbs-imposed-in-srinagar-parts-to-prevent-muharram-processions/> and “Muharram restrictions have Keşmir on edge, 200 detained as clashes with police break out”, **The Print**, 28/082020, <https://theprint.in/india/muharram-restrictions-have-Keşmir-on-edge-200-detained-as-clashes-with-police-break-out/491342/> 26 Şubat 2021.

⁵⁸⁷ “Former National Conference MLA Prevented From Boarding Flight To Dubai”, **The Wire**, 14/11/2020, <https://thewire.in/rights/former-national-conference-mla-altfa-kuloo-prevented-flight-dubai> 26 Şubat 2021.

⁵⁸⁸ “33 in list of C&K leaders barred from flying abroad”, **The Free Press Journal**, 14/11/2020, <https://www.freepressjournal.in/india/33-in-list-of-jk-leaders-barred-from-flying-abroad> 26 Şubat 2021.

diğer insan hakları ihlallerine ilişkin raporlara Hindistan zulmünün uluslararası toplumun ilgi odağı haline gelmemesi için el konuldu.⁵⁸⁹

Hindistan, Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Afganistan, Myanmar ve diğer ülkelerin bile altına düşerek 180 ülke arasında 142. sırada yer aldı.⁵⁹⁰ Gerçekten de, fiziksel saldırı ve taciz olayları, basın bürolarının mühürlenmesi, mülklere el konulması ve Keşmir halkının seslerini uluslararası düzeyde bildirmemeleri için medyaya karşı attığı diğer adımlar göz önüne alınırsa Hindistan, sürekli terör ve korku ülkesi haline gelmiştir.⁵⁹¹

Hindistan işgali altındaki Cammû-Keşmir'de özellikle zorla kaybetmelerle ilgili bu sistematik olaylar, UCM Statüsünün 7. maddesinde belirtilen ve aynı zamanda *jus cogens* norm olan insanlığa karşı suç kapsamına girmektedir. Bu suç tek bir insan hakkı ihlali değil, bir dizi çoklu insan hakları ihlalidir. Hindistan bu suçlar üzerine bir komisyon kurmayı denese de bu komisyon, uluslararası toplumu yanlış yönlendirmeye çalışmıştır.

Hindistan'ın tüm bu vahşetine bakıldığında, *jus cogens* kapsamındaki suçların Hindistan hükümetinin çatısı altında ve onun tam desteğiyle işlendiğini göstermektedir. Devlet destekli soykırım ve insanlığa karşı suçların işlenmesi, bu suçları yargılamak için UCM'nin müdahalesini gerektirir. Ne var ki bu, UCM evrensel yargı yetkisine sahip

---

⁵⁸⁹ “NIA Raid Could Endanger Families of Disappeared Persons in Kashmir: APDP,” **The Wire**, 28/10/2020, <https://thewire.in/rights/nia-raid-Keşmir-apdp> and “NIA raid exposes State's desperation to deter APDP: Parveena Ahangar”, **Maktoob Media**, 29/10/2020, <https://maktoobmedia.com/2020/10/29/nia-raid-exposes-states-desperation-to-deter-apdp-parveena-ahangar/> 26 Şubat 2021.

⁵⁹⁰ **Reporters without Borders**, “Press Freedom Index 2020”, <https://rsf.org/en/ranking/2020> 26 Şubat 2021.

⁵⁹¹ “3 Journalists Thrashed By Police Near Encounter Site In Pulwama”, **Kashmir Times**, 16/09/2020, <http://www.Keşmirtimes.com/newsdet.aspx?q=104836> ;and, “Keşmir Media Bodies Condemn ‘Continuous Harassment’”, **The Kashmir Observer**, 29/10/2020, <https://Keşmirobsviewer.net/2020/10/29/Keşmir-media-bodies-condemn-continuous-harassment/> ;and, Naseer Ganai, “Journalist Bodies In Keşmir Condemn NIA Raids On Scribes, Newspaper”, **Outlook India**, 30/10/2020, <https://www.outlookindia.com/website/story/india-news-journalist-bodies-in-Keşmir-condemn-nia-raids-on-scribesnewspaper/363223> ;and, Azaan Javaid “FIR against website for accusing Keşmir journalists & activists of being on ‘Indian payroll’”, **The Print**, 4/10/2020, <https://theprint.in/india/fir-against-website-for-accusing-Keşmir-journalists-activists-of-being-on-indianpayroll/516290/> ;and, “FIR Against URL Handler For Propaganda Posts: Police”, **Kashmir Times**, 4/10/2020, <http://www.Keşmirtimes.com/newsdet.aspx?q=105325> 26 Şubat 2021.

olursa mümkün olacaktır. Bunun nedenlerini karşılaştırmalı ve ayrıntılı olarak ele almıştık. Yahut Keşmir gibi sorunların uluslararası düzeyde hukukun yardımıyla çözülebilmesi için evrensel yargı yetkisine sahip başka bir uluslararası mahkemenin kurulmasına ihtiyaç vardır. Bunun yanında, uluslararası mahkemelerin yargı yetkisine başvurmak için (1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesinin ortak 3. maddesi ve UCM Statüsü md. 8(c) gereğince) bu bölgenin uluslararası ya da uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma bölgesi olması gerektiği ileri sürülebilir. Bununla ilgili olarak Uluslararası Hukuk Derneği Yürütme Kurulu 2010 yılındaki Lahey Konferansı'nda her tür silahlı çatışmanın en az iki asgari özelliğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Silahlı bir çatışmada, gereğince organize edilmiş silahlı gruplar var olmalı ve bunlar varlıklarını tanımlayabilecek ölçüde çatışmaya dahil olmalıdırlar. Bazıları daha fazla olduğunu ifade etse de 2010 yılında bile Keşmir'de 17'si faal, 18'i faal olmayan 35 silahlı grup vardı. Bunların yarısı Hindistan tarafından yasaklanmıştır.⁵⁹² Bu gruplar ya Pakistan'a katılmak istiyorlar ya da bağımsız bir devlette yaşayabilmek için bağımsızlıkları adına mücadele ediyorlar. Hindistan'ın iddia ettiği gibi pek çok grubun kökeni Pakistan'a dayanıyor ve Hindistan Güvenlik Güçlerine sınır ötesi saldırılar gerçekleştiriyorlar. Pakistan, Hindistan'ın bu iddialarını reddediyor ve bu gruplara özgürlük savaşçıları muamelesi yapıyor. Güney Asya Terörizm Portalı'na göre⁵⁹³ bunların çoğu Pakistan merkezli ve diğerleri Leşker-i Tayyibe, Hizb-ul-Mücahidin, Ceyş-i Muhammed, (bunlar şimdi Pakistan tarafından yasaklanmış olmasına rağmen), Leşker-i Ömer (LeO), El-Barq, El-Bedr, Tüm Partiler Hürriyet Konferansı (APHC), Cammû-Keşmir Kurtuluş Cephesi (JKLF), Leşker-i Cabbar (LeJ), Mutahida Jihad Council [(MJC), Birleşik Cihad Konseyi (UCJ) olarak da bilinir], Tehrik-ul-Mujahideen (TuM), Müslim Mücahidin, Ensar Gazvatul Hind. Bunlar, Hindistan işgali altındaki Cammû-Keşmir'deki aktif gruplar veya direnişçilerdir. Bunlardan APHC ve JKLF bir şekilde dini ve siyasi partilerdir.

⁵⁹² https://ploughshares.ca/pl_armedconflict/india-Keşmir-1947-first-combat-deaths/ 26 Şubat 2021.

⁵⁹³ <https://www.satp.org/terrorist-groups/india-Cammû-Keşmir> 26 Şubat 2021.

Buna ek olarak, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tadic Davası'nda uluslararası silahlı çatışma kavramının yetkin bir tanımını yapmıştır:

Silahlı bir çatışmanın iki veya daha fazla devlet arasında gerçekleşmesi durumunda uluslararası olduğu tartışılmazdır. Buna ilaveten, bir Devletin ülkesi üzerinde bir iç silahlı çatışmanın çıkması durumunda (i) başka bir devlet bu çatışmaya kendi askerleriyle müdahale ederse veya (ii) iç silahlı çatışmaya katılanlardan bazıları diğer bu diğer devlet adına hareket ederse bu çatışma uluslararası (veya şartlara bağlı olarak, iç silahlı çatışmanın yanı sıra uluslararası) hale gelebilir.⁵⁹⁴

Bu kararda açıkça belirtildiği gibi, başka bir devletin doğrudan veya dolaylı müdahalesi gereklidir. Hindistan'ın iddiasına göre, Pakistan Hindistan Güvenlik Güçleri'ne karşı operasyonlar düzenlenmesi maksadıyla silahlı gruplara finansal ve lojistik destek ile beraber eğitim vererek ve onlara idari ve hukuki dokunulmazlıklar bahşederek onları kontrol etmektedir.⁵⁹⁵ Bu nedenle, uluslararası silahlı bir çatışmanın varlığına delil olarak yalnızca bölgedeki çok sayıda Hint askerinin mevcudiyeti değil; aynı zamanda Hindistan'ın öne sürdüğü üzere Pakistan'ın farklı silahlı gruplar aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak bu bölgeye karıştığı iddiası da gösterilebilir. Aynı zamanda Hindistan'ın bölgedeki askeri varlığı, burayı dünyanın yüksek oranda militarize olmuş alanlarından biri ve Hindistan tarafından insanlığa karşı suçlar, devlet destekli soykırım gibi *jus cogens* suçlar işlenmek suretiyle insan hakları ihlallerinin de yoğun yaşandığı bir bölge haline getirmiştir. Uluslararası akademisyenlerin eserlerinde bu bölgedeki en eski uluslararası silahlı çatışmalardan biri olarak Hindistan ve Pakistan'ın her ikisinin de dahil olduğu bu uyuşmazlıkları saydıklarını belirtmek yerinde olacaktır.⁵⁹⁶ Dolayısıyla bu meselede, özellikle uluslararası silahlı çatışma ve *jus cogens* suçların işlenmesine ilişkin tüm unsurlar mevcuttur. Burada UCM'nin konuya dahil olmasını ya da uluslararası toplumun başka bir uluslararası ceza mahkemesi kurması gerektiğini çalışmamız boyunca kanıtlarla ortaya koyduk. Bu sadece, Keşmirililerin uğradığı zararların onarımı için değil,

⁵⁹⁴ ICTY, *Tadić* Appeal judgment, 15 July 1999, para. 84. <https://www.legal-tools.org/doc/8efc3a/pdf> 26 Şubat 2021.

⁵⁹⁵ James Graham Stewart, "Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict", **International Review of the Red Cross**, No: 850, 2003.

⁵⁹⁶ Mikarl Eriksson and Peter Wallenstein, "Armed Conflict, 1989-2003", **Journal of Peace Research**, Vol. 41, No: 05, 2004, ss. 625-636.

aynı zamanda gelecekte böyle sorunların yaşanmaması için de gereklidir. Fakat bu, UCM veya başka herhangi bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin uluslararası suçlar üzerinde evrensel yargı yetkisine sahip olması ile mümkün olacaktır.⁵⁹⁷

---

⁵⁹⁷ Sumit Ganguly, “Explaining the Keşmir Insurgency Political Mobalisation and Institutional Decay”, **International Security**, C. 21, No: 02, 1996.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanın temel hak ve hürriyetleri korunmadan insanlığın hayatta kalamayacağı aşîkardır. Bu korumanın sözleşme, antlaşma ve benzer şekillerdeki bölgesel veya uluslararası her anlaşmanın temeli yahut kilit noktası olduğu artık bir vakîa haline gelmiştir. Nitekim hemen hemen her millet, ülkesindeki en yüksek kanunları ile bu korumayı fertlere anayasalarındaki temel haklar suretinde vermiştir.

Ayrıca, uluslararası toplum ve insan haklarının korunması maksadıyla akdedilen sözleşmeler, anlaşmalar, tüzükler, antlaşmalar ve bunların bazıları tarafından kurulan mahkemeler ve divanlar şeklinde formüle edilen mekanizmalar, uluslararası insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku, uluslararası insan hakları hukuku gibi uluslararası hukuk dallarının bu konuda getirdiği yükümlölükleri tam anlamıyla yerine getirmekte başarısız olmuştur. Bununla beraber dünyada hakim olan sistemler, ulusal ve uluslararası düzeyde farklılık arz eder ve her iki düzeyde de egemen otorite ve cezalandırma mekanizmaları açısından birbirinden ayrılan hukuk sistemleri mevcuttur. Uluslararası hukuk sistemi de belli başlı hukuk normları içerir fakat bu normları icra edecek uluslar üstü bir güçten yoksundur, gerçi Birleşmiş Milletler, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumlar mevcuttur ancak bunlar, kendi hukuki kaynakları ile sınırlanmıştır ve rekabet eden diğer unsurlarla beraber devletlerin rızasına bağılıdır. Sonuç olarak bu durum, bu kurumların küresel seviyedeki etkililiğini zayıflatmaktadır.

Ayrıca, devletlerin daima uluslararası hukuk sisteminin merkezinde kaldığı ve hatta geriye kalan uluslararası hukuk sűjelerinin bile günümüze kadar devletler tarafından kontrol ediliyor olduğu gerçeğı yadsınamaz. Ne var ki şimdi bu durum değışmeye başlamıştır. Şöyle ki, bu bağlamda soykırım suçunun ya da insanlığa karşı suçların devletler tarafından yalnızca kınanması artık yeterli değildir. Buna ilaveten, bir yandan soykırım ve diğer uluslararası arası suçların günümüzde ve de gelecekte önlenmesi için tedbirler alınması ve esaret, silahlanma yasağı, nefret söylemlerinin ve nefret medyasının bloke edilmesi, gerek bireysel faillerin gerekse devletlerin içinde olduğu durumlarda mal

varlıklarının durdurulması gibi bazı adımlar atılması gereklidir. Diğer yandan, insanlığın korunması için evrensel bir mutabakata varılması da gerekmektedir.

Dahası, *jus cogens* kavramı, uluslararası toplumun ilgisi nedeniyle hala gelişmektedir. Ancak *jus cogens* normlar her geçen gün ilginç bir şekilde herhangi bir devletin iradesinden ve rızasından daha da bağımsız hale gelmektedir. Zira insan haklarının mevcudiyeti ve gerekliliği bütün insanlığın başlıca meselesidir ve devletlerin yalnızca kendi vatandaşlarına karşı değil, uluslararası toplum nezdinde de sorumluluklarını yansıtan tutumları bunu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle ve diğerlerine kıyasla hızlı evirilen doğası itibarıyla Viyana Sözleşmesi'ni hazırlayanlar bile, uluslararası toplumun ilerde daha açık ve somut tanımlara ulaşabilmesi için o dönemde *jus cogens* kavramını açıklamaktan imtina etmişlerdir. İçinde bulunduğumuz zamanın ihtiyacı olan husus, uluslararası toplumun insan haklarına ilişkin *jus cogens* normları bir an önce antlaşmalar veya sözleşmeler aracılığıyla kağıda dökmesidir.

Çalışmamızda ayrıca insan haklarına dair antlaşma ve sözleşme hükümlerinin *jus cogens* olarak uluslararası uygulamasını sağlayabilecek, Birleşmiş Milletler ve organları ve diğer kurumlar gibi uluslararası örgütlerin zaten mevcut olduğunu fakat bu normların hukuken icra edilmesinde ve uluslararası sistemde yer alan bir takım boşlukların giderilmesi gerektiği sonucuna vardık. Örneğin soykırım suçunun devletin sorumluluğunu doğurmasının zorunluluğuna ilişkin olarak UAD bile *Bosna Hersek v. Sırbistan/Karadağ* kararında şu sonuca varmıştır: “Soykırım Sözleşmesi, ulusal veya uluslararası her alanda devletin sorumluluğunun yerine getirilmesi ve tüm devletler tarafından adli işbirliğinin sağlanması şeklinde uluslararası toplumun üzerine ikili sorumluluklar yüklemektedir.” Bu davada tartışılan hükümlerin devletleri soykırım ve diğer yardımcı suçlar konusunda bağlamadığı iddiası kabul edilebilirse de böyle bir iddia, Soykırım Sözleşmesi'nin konu ve amacı ile doğrudan çelişen bir yorum olacaktır. Nitekim aynı savunma, Sırbistan ve Karadağ tarafından yapılmış fakat UAD bu iddiayı reddetmiştir. Bu bağlamda UAD, 3. maddenin hem devletlere hem de bireylere aynı sorumlulukları yüklediği kanaatine varmıştır. Bu durum, devletlerin gerekli özeni

göstererek, soykırımı ve diğer suçları önlemekten hukuken sorumlu olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamıştır. Bu suçları engellemek için devletler arasındaki işbirliği, uluslararası hukuka göre uluslararası bir yükümlülüktür ve kasıtlı körlük (*wilful blindness*) politikasına ya da bu olaylara rıza gösterilmesine üçüncü devletler ya da uluslararası toplum müsaade etmemelidir, çünkü bu daima devletlerin sorumluluğunu doğuracaktır.

Ayrıca araştırmamız, Uluslararası Adalet Divanı üyeleri Yargıç Tanaka ve Yargıç Ammoun'un tüm insan haklarının *jus cogens* ve bağlayıcı normlar olduğu yönündeki ifadeleriyle de hemfikirdir. Hatta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte BM Şartı'nda bu önemli kavram, insan haklarına ilişkin maddelerin satır aralarından çıkarılabilir. Dolayısıyla bunların korunması uluslararası toplumun omuzlarına düşen bir sorumluluktur, özel bir dikkat gerektirir ve zorunludur.

Ayrıca, insanlığa suçlar ve soykırımı, özellikle de devlet destekli soykırımı incelediğimizde Roma Statüsü'nün 7. maddesinin uygulamasının daima güncel kaldığını ve her zaman, her koşulda bu madden yararlanılabilir olduğunu ve fakat siyasi gruplara yönelik şiddet, cinsiyet temelli şiddet ve buna benzer diğer konuların bu Statü'nün koruduğu gruplara dahil edilmediğini ve UCM'nin yargı yetkisinin dışında kaldığını açıkça izah ettik.

Bunlara ilaveten UCM Statüsünde mündemiç suçlar, yalnızca uluslararası insan hakları hukukunun değil, aynı zamanda uluslararası insancıl hukukun da kapsamına girmektedir. Çalışmamızda dile getirdiğimiz gibi 7. maddenin mahiyeti, bilahare çeşitli diğer uluslararası insan hakları belgeleri tarafından da desteklenmiştir. Ancak işin üzücü yanı, UCM'nin devletleri ya da grupları değil, yalnızca bireyleri yargılama yetkisine sahip olmasıdır. Bu durum, Roma Statüsünde değişiklikler yapmak ve UCM'ye uluslararası suçlar üzerinde evrensel yargı yetkisi vermek suretiyle uluslararası toplumun bu konuyu yeniden ele almasını mecbur kılmaktadır. Bunun, devletler arasında yararsız uygulamalara, devletlerin birbirlerine karşı dava açma yarışına yol açabileceği ve sonuç olarak zaman kaybına neden olarak uluslararası topluluğun ve uluslararası mahkemelerin samimi çabalarına zarar vereceği gibi sorunlar gündeme gelebilir. Ancak bu tür sorunların

çözümü de bulunabilir. Örneğin, bir iddia sahibi (özellikle devletler) başkalarına yönelik iddialarını kanıtlayamazsa, o halde hemen hemen her devletin ulusal hukukunda asılsız suçlamalar ve iddialar için tazminata nasıl hükmediliyorsa, uluslararası toplum da doğru olmadığı baştan beri bilinen bu iddialara karşı bir tazminat ya da bedel ödeme mekanizması geliştirebilir. Bunun yanı sıra, UCM veya başka herhangi bir uluslararası ceza mahkemesi tarafından alınan herhangi bir karar, BM ve organlarının yaptırım mekanizmaları aracılığıyla ve ruhuna uygun olarak uygulanmalı, atılacak herhangi bir adım devletlerin çoğunluğu tarafından atılmalı ve keza veto yetkisi, *jus cogens* olarak tanınan bir suç kapsamına giren fiilleri işleyenleri kurtarmak adına kullanılmamalıdır. Dolayısıyla, burada yine günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için BM Şartı'nda da değişiklikler yapılması elzem görünmektedir.

Uluslararası düzeyde *jus cogens* normların bir listesinin çıkarılması konusunda uluslararası toplum arasında bir mutabakata varıldıktan sonra bunların korunması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne emanet edilmesi ve bununla beraber bu Mahkeme'ye devletlerin veya başka herhangi bir kurumun rızasından bağımsız olarak evrensel bir yargı yetkisi verilmesi gerekmektedir.

Jus cogens hükümleri içeren mevcut uluslararası insan hakları sözleşmeleri, üzerlerinde herhangi bir çekince konulmasına izin verilmeden gerçek ruhuna uygun olarak icra edilmeli ve UCM bu sözleşmelerin uygulanmasına hukuki destek vermelidir.

BM Şartının uygulama mekanizmasında olduğu gibi UCM Statüsünde de değişiklik yapmak suretiyle bu ikisini birbirine uyumlu hale getirmek konusunda uluslararası bir uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, ulusal düzeyde işlenen her suç devlete karşı işlenmiş telakki edilir ve böylece mağdur şahısların yanı sıra devlet de bu suçun mağduru kabul edilir. Öyleyse bunu uluslararası alana teşmil ettiğimizde hiçbir uluslararası suçun cezasız bırakılmaması ve birey, grup ya da devlete karşı işlenen bu suçların aslında uluslararası topluma karşı işlendiğini görerek, mevcut Birleşmiş Milletler ya da herhangi bir başka platformun kullanılması yoluyla bu suçları işleyenlerin (birey, grup ya da devlet) karşısında durulmalıdır.

Bunun yanı sıra, insani gerekçelerle fütüristik bir modeli kabul ederek, UCM'nin yargı yetkisinin yalnızca bireylere karşı değil, aynı zamanda onlara yardım ve yataklık eden, azmettiren ya da başka türlü bu suçlara iştirak eden gruplara veya devletlere yönelik olarak da evrensel düzeyde genişletilmesi gerekir. Çünkü savaşın zaruri olduğu durumlar bile soykırım, insanlığa karşı suçlar ve diğer uluslararası suçların işlenmesini meşru kılmaz. Bununla beraber, Roma Statüsü'ndeki soykırım tanımının tek başına açıklığa kavuşturulması gereklidir. Zira bu tanım, soykırımın diğer suçlardan ayrılmasını sağlayamamıştır.

Keşmir vakasına gelince, önceki çalışmalar, gerçekler ve argümanlardan şu açıkça anlaşılmaktadır ki Keşmir halkı Hint güçlerinin vahşetinden mustarıptır. Sınırları belirlenmemiş ve sürekli uygulanan sokağa çıkma yasaklarında Hint Güvenlik Güçleri'ne karşılaştıkları şahıslara ateş etme izni verilmiştir. Bu özellikle de Cammû ve Keşmir topraklarının hukuka aykırı olarak işgal edilmesine karşı 1990lar, 2010 ve 2019'da Hindistan karşıtı direniş ve ayaklanmalardan sonra daha da şiddetlenmiştir. Doğal adaletin ve hukukun yerleşik bir ilkesine göre *“Hiç kimse kendi davasında yargıç olamaz.”* Dünyanın medeni toplumları bu köklü hukuk prensibine uymaktadırlar. Ne var ki, Hindistan, kendisini dünyanın en büyük ve gelişmiş demokrasilerden biri olarak görmesine rağmen Keşmir'deki uygulamasında bu ilkeyi reddetmektedir. Bu sözde demokratik sloganlar ve uygulamalar karşısında Hint kuvvetlerinin kendi personelini bu eylemlerden dolayı nasıl yargılayabileceği bir muammadır. Hatta Keşmir halkı, sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de somut ve bağımsız bir sisteminin yokluğu nedeniyle adaletten ve adil yargılanma hakkından mahrum bırakılmıştır.

Dahası, Keşmir Sorunu ile ilgili olarak UAD'nin rolünden bahsetmek gerekirse Birleşmiş Milletler Şartı'nın 93. maddesi, BM'ye üye tüm devletlerin otomatik olarak UAD'yi düzenleyen Statü'ye taraf olduğunu açıkça belirtmektedir. Ne var ki, Uluslararası Adalet Divanı, Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler Davası'nda verdiği kararda görüldüğü gibi, yargı yetkisini uygulama konusunda oldukça bağımlı hareket etmektedir. Bu kararda Divan, tarafların rızasının soykırımın önlenmesi gibi uluslararası toplumun

temel normlarına yönelik herhangi bir tehdit olsa bile göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu sonucuna varmıştır.

Bir yandan UAD'nin yukardaki tutumu söz konusudur. Diğer yandan, UAD zorunlu yargı yetkisini haizdir ve Hindistan bu yargı yetkisini Milletler Topluluğu'nun geçmişte veya halihazırda üyesi olan herhangi bir devlet ile baş gösteren anlaşmazlıklarda veya konularda çekince koyarak kabul etmiştir. O halde, UAD'nin uluslararası suçlarla ilgili olarak özellikle de bu çalışmada, yani Keşmir sorununda, içtihat hukuku açısından rolü ve önemi nedir? Zira imzacı devletlerin koyduğu çekinceler, aslında Divan'ın önemini ve işlevini etkisiz hale getirmektedir. Hindistan'ın Keşmir'deki masum halka karşı yürüttüğü devlet destekli soykırım konusunda bu durum görülebilir. Nitekim Hindistan, bir yandan 1948 Soykırım Sözleşmesine taraftır. Diğer yandan, söz konusu Sözleşme'de öngörülen konularda UAD'nin yargı yetkisini düzenleyen IX. maddeye çekince koymuştur. Bu çekince, aslında bu Sözleşmenin uygulanması ve geçerliliği açısından sözleşmenin ruhuna aykırıdır. Gerçekten de Hindistan Dünya Mahkemesi'ni ikili oynayarak tamamen etkisiz kılmıştır. Bu nedenle, herhangi bir başka taraf, Keşmir sorununu hukuki veya adli olarak çözmek isterse, Hindistan'ın rızasına bağlı kalmak zorundadır. İlginç bir şekilde, Pakistan da Soykırım Sözleşmesi'ne taraftır, ancak herhangi bir hükmüne çekince koymamıştır. Hindistan, Soykırım Sözleşmesinin yargı yetkisini kabul etmek yerine hükümsüz kılıyor. Sonuç olarak, artık *jus cogens* olarak adlandırdığımız, uluslararası hukukun en temel normlarını ve insanlığın korunması ilkesinin temelini oluşturan normlara istinaden ya UCM'ye evrensel yargı yetkisi vermenin ya da herhangi bir devletin veya başka bir unsurun rızasından bağımsız olarak, insanlığa karşı suçlar ve devlet destekli soykırım suçu üzerin evrensel yargı yetkisini mühasıran tatbik edecek bir başka mahkemenin kurulmasının vakti gelmiştir.

Bu çözüm, bu sorunun çözülmesinin önünü nasıl açacak? Şöyle ki, Keşmir uyuşmazlığına getirilen önerilerin (uluslararası yargısal müdahale yoluyla insancıl bir modele binaen kabul edilebilecek yeni bir yaklaşımın dışındaki) tamamı tükenmiş ya da miadı dolmuştur. Nitekim Birleşmiş Milletler'in yakın tarihli insan hakları raporları ve

konuya ilişkin endişelerinden ve ayrıca uluslararası insan hakları kuruluşlarının beklentilerinden de bunun desteklendiği anlaşılmaktadır.

Her şeyin temellendirilmesi bir hipotezle/varsayımla başlar. Varsayalım ki, UCM evrensel yargı yetkisine sahip olmuş olsun ve Keşmir’de bu yargı yetkisini mutlaka uygulamış, yani Hindistan veya başka failler tarafından burada işlenen uluslararası suçlar ve buradaki insan hakları durumu hakkında tarafsız ve bağımsız bir soruşturmayı başlatmış olsun. Bu durumda UCM, tüm somut delilleri topladıktan ve söz konusu fiiller ispatlandıktan ve bunları muhakeme ettikten sonra herhangi bir şeyden bağımsız olarak kim olursa olsun suçluyu ilan edebilecektir. Böylece Birleşmiş Milletler, Keşmir halkının Hindistan’ın insan hakları ihlallerine ve zulmüne karşı huzursuz olmasının arkasındaki gerçek nedenleri ve daha önce verilen taahhütleri göz önüne alacak ve UCM’nin bu kararını yalnızca ahlaki olarak değil, aynı zamanda hukuken de mutlak surette uygulamakla yükümlü olacaktır. UCM’nin vereceği bu karar, Keşmir halkının sesine hukukun da destek verdiği anlamına gelecektir. Böylesi bir yol, nihayetinde uyuşmazlığın Keşmir halkının istekleri doğrultusunda çözülmesine ve Hindistan’ın ahlaki, hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve benzeri şekilde buna icbar edilmesine yol açacaktır. Çünkü uluslararası toplum hala Keşmir meselesine ilişkin bütün gerçekleri ve gerçek tabloyu görememektedir, zira Hindistan meselenin uluslararası toplum nezdinde bile bile yanlış tasvir edilmesine ve yanlış anlamalara neden olmaktadır. Fakat Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin konuya dahil olmasıyla her açıdan daha net ve temiz bir tablo ortaya çıkacak ve çekişen tarafların karanlık yüzleri ve umursamaz tavırları gözler önüne serilecektir. Elbette uluslararası seviyede böyle bir ideal mekanizmanın tesis edilmesi hayal gibi görünebilir. Fakat şunu unutmamak gerekir ki her somut çalışma bir hayalle başlar ve adım adım, samimi çabalarla gerçekliğe dönüşür.

Ayrıca daha önce belirtildiği gibi, bir kimse bir başka kimsenin menfur suçlar işlediği iddiasını gerekçelendiremezse yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de bu durum, zararın tazmin edilmesi ya da buna karşılık bir bedel ödenmesi şeklinde zaten mevcuttur. Elbette bunlar zamanın ihtiyaçlarına göre geliştirilebilirler. Zira

uluslararası toplumun bulunduğu bu dönemde artık orman kanunları geçerli değildir. Aksine, insan haklarının gelişimi ve uluslararası hukukun en temel kavramları önceki vaziyeti hukukun üstünlüğün ve insanların ve insanlığın korunmasına doğru çevirmiştir.

UCM'nin bu konudaki rolüne gelince, tüm Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin UCM ile açık bir ilgisi olduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim burada, bir iç silahlı çatışmada korunan şahıslara karşı her türlü öldürme, zalimce muamele, işkence, rehin alma, şahısların izzetinefsine tecavüz ve hukuka uygun bir yargılama yapılmadan cezaların infazı gibi uluslararası insan haklarının ve insanlık değerlerinin korunmasına yönelik tüm zamanların en temel ilkeleri düzenlenmiştir. Ayrıca, soykırım ve insanlığa karşı suçların bir silahlı çatışma bağlamında meydana gelmesi gerekmediğini fark etmek çok önemlidir. Bu eylemler, yaşama hakkı, işkence görmeme hakkı gibi uluslararası hukukun emredici normları ve insan hakları hukukun en temel hakları ile taalluk eden Roma Statüsünde yasaklanmıştır. Bu suçlardan bazıları bilhassa kadınları ve çocukları etkilemektedir ve belli başlı insan hakları ile örneğin ayrımcılık yasağı, hareket özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı gibi haklar ile çok sayıda bağlantıya sahiptir. Bütün bu suçlar yalnızca temel insan haklarının doğrudan ihlal edilmesi anlamına gelmez, aynı zamanda çoğu temel insan hakkı ve hürriyetlerinin neredeyse tamamının tatmin edilmesini dolaylı olarak etkilemektedir. Hindistan, Cenevre Sözleşmeleri'nin en önemli parçasını, yani ortak 3. maddeyi ihlal etmiştir. Bununla beraber teknolojik, zihinsel, sosyal, ahlaki, hukuken ilerlemiş bir çağda uyuşmazlığın taraflarının rızası yine de gerekiyorsa, o halde *jus cogens* mahiyetteki insan hakları ve diğer konulardaki sözleşmelerinin var olma amacı nedir ya da eğer bunlar ulusal düzeyde tabi değillerse uluslararası hükümlerin ruhu nasıl değerlendirilebilir. Uluslararası toplumdaki bu zihniyet bir an önce değiştirilmelidir.

Mevcut sistemi ve senaryoları değerlendirirsek, Keşmir uyuşmazlığı durumunda BM Güvenlik Konseyi buradaki insani durumu BM Şartı VII. Kısım kapsamında değerlendirir ve Hindistan işgali altındaki Keşmir'de işlenen ve Roma Statüsü md. 5 kapsamına giren suçlarla ilgili olarak UCM'ye başvurabilir. Ne var ki, bu ihtimal BM Güvenlik Konseyi platformunda uluslararası siyasetin ve Hindistan'ın etkisi nedeniyle ve

geçmişte de şahit olduğumuz gibi, herhangi bir daimi üyenin Hindistan lehine veto yetkisini kullanması nedeniyle gerçekleşmeyebilir. Bir başka ihtimal ise UCM savcısının *proprio motu* yetkisidir. Roma Statüsü md. 15(2) uyarınca UCM savcısı Birleşmiş Milletler, onun organları, devletler, herhangi bir hükümetler arası örgüt veya hükümet dışı örgütten bilgi aldıktan veya el bilgi talep ettikten sonra kendi inisiyatifiyle Hindistan işgali altındaki Keşmir’de md. 5 kapsamına giren suçları işleyen failler hakkında soruşturma başlatabilir. Fakat burada yine rıza sorunu ve UCM’nin muhtemel kararının bu rıza olmadan uygulanması sorunu bu yolda bir engel teşkil eder.

Yukardakilerden anlaşıldığı üzere, gerçekler bu senaryoların tamamının aksi yönündedir. Zira UCM, evrensel (mutlak) yargı yetkisine sahip olsaydı, hiçbir kısıtlamaya tabii olmaksızın, yani bağımsız bir şekilde bu suçlarla ilgilenebilir ve bu suçları yargılayabilirdi. Hatta UCM Statüsü hükümlerinde bu büyük tezattan bahsedilebilir. Nitekim, BM Güvenlik Konseyi’nin belirli bir durumu UCM’ye sevk etmesi dışında teferruatlı bir liste teşkil eden hiçbir uluslararası suç üzerinde UCM’nin yargı yetkisi kalmamaktadır.

Araştırmamızın bulguları, Roma Statüsünün haklı olarak eleştirildiği bu noktaya temas etmiştir. Bu önerme, aynı zamanda ünlü bir uluslararası hukuk bilgini ve Uluslararası Ceza Mahkemesi eski Yargıcı Hans-Peter Kaul tarafından da desteklenmiştir. Ona göre, bu uluslararası mahkemenin kurulduğu sırada uluslararası toplumun bu hatası *can sıkıcı bir zayıflıktır*. Neden? Çünkü uluslararası toplumun en yaygın çatışma biçimleri olarak iç silahlı çatışma, savaş, isyan veya direniş gibi hallerle karşı karşıya kaldığı bir çağda yaşıyoruz. Suçu işleyen failin vatandaşı olduğu veya suçun işlendiği yerle ilgili devletin *ad-hoc* rızası olmadan ya da BM Güvenlik Konseyi bu konuyu UCM’ye havale etmeden herhangi bir adımın atılmadığı bir durumda uluslararası suçların failleri UCM’den korkmayacaklardır. Ya suçlu devlet tarafından destekleniyorsa ve ya devlet bu menfur suçların işlenmesine bizzat iştirak ediyorsa? Böylece UCM’nin somut bir biçimde uygulanmasına elverişli olmayan yargı yetkisindeki eksiklik nedeniyle, BM Güvenlik Konseyi’nin başvurduğu durumlar hariç, dehşet verici davalar kovuşturulamamaktadır.

Çünkü suç, BM Güvenlik Konseyi bu uluslararası suçun işlenmesine karşı harekete geçmediğinde UCM'deki mevcut boşluklardan dolayı ulaşılamayacak bir noktaya kayacaktır. Bu noktada, bu Mahkeme'nin kurulmasının arkasındaki amacı, konuyu ve niyeti anlamamız için Başlangıç kısmını yeniden okumanın önemi göz ardı edilemez. Daha sonra, Roma Statüsü'nü hazırlayanların UCM'ye evrensel yargı yetkisini vermeyerek yaptıkları hata, bu antlaşmayı hazırlayanların kendileri için gerekli olan temel ihtiyacı fiilen gidermek konusunda başarısız olduğunu göstermektedir. Böylece yalnızca barış ve güvenliği sağlamak adına değil, aynı zamanda yargı yetkisindeki bu kusur nedeniyle uluslararası suçları işleyen faillerin cezasız kalması ile bağımsız ve uluslararası bir mahkeme olma ideali sadece hayal seviyesinde kalmıştır. Bu yetki, UCM'ye verilmiş olsaydı, o zaman evrensel adaletin yücelmesini sağlayabilir ve evrensel adaletin tesis edilmesine destek verebilirdi. Ayrıca devletleri uluslararası meselelerde başka türlü davranmaya teşvik edebilirdi. Buna ek olarak, UCM Statüsünün hükümlerine evrensel yargı yetkisinin dahil edilmesi fikri, insan haklarını en azından gerçeğe daha yakın olan insanlık ve doğuştan gelen onuru temelinde korumaya yönelik ideal düşüncenin kolaylaştırıcı bir yolu olduğunu kanıtlayabilir.

Tüm dünyada kovuşturmanın teşvik edilmesine de yardımcı olacaktır. Nitekim devletler, vatandaşları tarafından veya kendi topraklarında işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili iddiaların peşinden giderek bu iddiaları soruşturmaya ve kovuşturmaya başlayacaktır. Bununla birlikte, UCM'nin devletlere herhangi bir bağımlılığı olmaksızın uluslararası suçlar üzerinde sahip olduğu evrensel yargı yetkisi, tüm devletleri beklenen ideale ulaşma konusunda daha fazla teşvik edecektir. Hatta taraf devletler bu suçların kovuşturulması konusunda daha aktif bir rol üstlenmelidir ve bu suçların faillerini himaye etmekten kaçınmalıdırlar.

Bu araştırmanın küçük ama önemli bir boyutuna gelince bu konu, genel olarak savunmasız mültecilerin ve özel olarak Keşmirli mültecilerin durumudur. Zira dünyanın herhangi bir yerindeki bir insani sorunda insani vahşetin mağduru olan ilk grup mültecilerdir. Devletler veya gruplar herkesin hak ve hürriyetlerini koruması gerektiği

halde nefret söylemlerinin ve insanlığa karşı suçlar vb. suçların işlenmesi, tüm toplumun en savunmasız grubu olan mültecilere daha kolay yönelmektedir. Bu konuda devletler eğitim sistemleri aracılığıyla insanlık ve eşitlik konularında farkındalık yaratmalı ve daha fazla bilgiye erişmek için fon sağlamalı, her türlü ayrımcılığın, ırkçılığın önüne geçecek adımlar atmalıdır. Burada devletler asla “etnik temizlikçi” rolünü üstlenmemeli, bilakis ülkeleri üzerinde yaşayan farklı düşüncedeki tüm inşalara eşit bir şekilde koruma sağlamalıdır. İnsanların birbirlerini daha yakından tanınmasına hizmet eden kültürlerarası faaliyetlerin teşvik edilmesi gerekir. Ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemeleri gözden geçirilmeli ve insanlar arasında mültecilere karşı nefreti kışkırtan failer için daha katı hale getirilmelidir. Mültecilere ilişkin olarak ulusal ve uluslararası düzeydeki ceza adaleti sistemi de etkili bir rol oynamalıdır. Devletler, mevcut senaryoda ve özellikle gelecekteki vakalarda herhangi bir zorluğu önlemek için ve herhangi bir ayırım gözetmeksizin, 1951 Mülteci Sözleşmesi’nde yer alan mültecilerin yasal haklarına da saygıyı temin etmelidir. Uluslararası insan hakları hukukunda yer alan hakların geçerliliği ve uygulanabilirliği temel gerekliliktir ve tüm bu hakların tecellisi tüm devletlerin sorumluluğundadır. Uluslararası toplum arasında hoşgörü, toplumun her düzeyine aşılmalıdır. Bu hoşgörü, aile, eğitim kurumları, işyerleri, dini yerler vb. ile başlar. Medya, sivil toplum kuruluşları ve BM kurumlarının işbirliği ile kitleler arasında bu haklara dair farkındalık yaratılmalıdır. En önemlisi; Birleşmiş Milletler rolünü daha etkili bir şekilde oynamalı ve bazı halklar için mahmur ve uykulu, bazıları içinse etkili olması durumunu, herhangi bir fark gözetmeksizin herkes için etkili beyanları ve eylemleri ile kırmalıdır.

Dahası, yukarıda belirtilen hususların dışında, uluslararası toplum, Cammû ve Keşmir halkının içinde bulunduğu vaziyeti ve izzetinefislerini dikkate almak zorundadır. Bu ise, bu halkın tarihini çalışarak, taleplerini idrak ederek ve yeniden değerlendirerek, uluslararası işbirliğine giden yolda siyasi mücadelelere göğüs gererek mümkündür. Bu uyuşmazlığa karışan tüm devletler, barışçıl ya da başka yollarla bu meselenin çözülmesini sağlayacak, insani gerekçelere istinaden hukuki bir hüküm verilene kadar, diyalog vasıtasıyla barışı teşvik etmelidir. Keşmirlilerin rızası uluslararası toplumun en önemli önceliği olmaya devam etmeli ve daha sonra kendi kaderini tayin hakkına ilişkin bir

mesele olarak ele alınmalıdır. O halde, insani bir mesele olarak, bu meselenin ulusal veya uluslararası düzeydeki her türlü siyasetten koparılması neden gereklidir? Zira, dünyanın diğer halkları ve ulusları gibi Keşmirliler de insandır ve Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak diğerleri arasında saygın ve şerefli bir muamele görmek istemektedirler ve bunu elde etmek için, aslında devlet egemenliğinin ötesinde duran yargısal müdahalenin tam sırasındır, zira bu adaleti tesis etmek için bu durumla mücadelenin ardında başka bir umut kalmayınca, istikrar ihtiyacını tadil edebilir.

Bununla birlikte önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi, devletler zamanın gerektirdikleri konusunda bir mutabakata varamazlarsa, o zaman, 2011 Libya Krizi'nde de uygulamasına tanık olduğumuz Koruma Sorumluluğu (R2P), insanların eğitilmesi ve devletler ve uluslararası toplum arasında bir farkındalık yaratılarak güçlendirilmelidir. Buna karşın, bu kavramın devlet egemenliği ilkesi ve karışmama doktrinine ilişkin bazı sorunları da beraberinde getirdiğini belirtmek gerekir. Yine de herhangi bir şeyin temelini atarken muhalefetle karşılaşmak dünyanın gerçeklerinden biridir. Uluslararası toplum bir şekilde etkili bir yargı sistemi sağlayamazsa, bu ilke neden ve nasıl bu konuyu tamamlayabilir ya da etkili bir rol üstlenebilir? Zira diğer ilkelere nazaran, Soykırım Sözleşmesinde düzenlenmeyen ve devlet destekli soykırım manasına gelen aşırı siyasi şiddete karşı önemli bir çare olduğunu kanıtlamıştır. Nitekim güvenli bir mekanizma tesis ederek, yalnızca *jus cogens* mahiyetteki sözleşme hükümlerinin önleyici bir tarzda uygulanmasını desteklemekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası toplumun, yükümlülüklerini yerine getirmeyi unutan devletlerin ya da hükümetlerin korunan insan gruplarının toplu katledilmesi suçunu en aza indirgemesine ya da tamamen bitirmesine olanak tanır. İlginç bir şekilde bu ilke, çalışmamızda ayrıntılı olarak açıklanan dört konuyu da ele almaktadır. R2P'yi uygularken kasıt gerekliliği artık sorun olmadığı için aynı şey, Soykırım Sözleşmesinde öngörülen herhangi bir grup veya kişiye karşı bir soykırım eylemi oluşturan bir durumda da aranmaz. Öyle ki BM Güvenlik Konseyi ya da bölgesel örgütler, insanların hayatını herhangi bir kayıptan korumak için yapılması gereken eylemlerin gerektirdiği resmi bir prosedüre müracaat etmeksizin ve hatta devletler ise, BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesini veya bu konuda karar alınmasını beklemeden

tercihleri doğrultusunda bu sorunu çözebilirler. Böylece, R2P, insanlığa karşı suçlar ve devlet destekli soykırım gibi suçlar konusunda daha mantıklı ve önleyici bir yaklaşımı temsil eder.

Yaşadığımız çağ, soykırım ve insanlığa karşı suç teşkil eden eylemlere karşı uluslararası toplumun kolektif sorumluluğunu ve ortak çabasını gerektirmektedir. Bunun gerçekleşmesi için iki ihtimal olabilir. Münhasıran bu menfur suçları yargılamak için kurulan UCM'ye evrensel bir yargı yetkisi verilebilir. Zira böylece UCM herhangi bir devletin rızasından bağımsız olarak veya BM Güvenlik Konseyi'nin etkisinden azade olarak hareket edebilecektir ki bu konuda ayrıca Güvenlik Konseyi'nin *veto* yetkisinden ziyade BM aracılığıyla dünya devletlerin çoğunluğuna dayanarak işlemesi gerektiğini belirtmemiz gerekir. Ya da bu mümkün değilse Roma'dan koruma sorumluluğuna giden bir yol bulunmalı, koruma sorumluluğu kavramının bileşenleri ortak düşünceye istinaden korunmalıdır. Ayrıca insanlığın ve insanın doğuştan gelen onurunun korunması için yeni bir eylem planı devreye sokulmalıdır.

Sonuç olarak çalışmamız, UCM'nin genel olarak hukuk sisteminde ve özellikle uluslararası ceza hukuku sisteminde mevcut olan boşlukları azaltmada ve insanlığa karşı suçlar, devlet destekli soykırım gibi suçların engellenmesinde ve insanlığın bu suçlardan korunmasında hayati bir rol oynayabileceği hipotezini kanıtlamıştır. Eğer devletler *insanlık ilkesi* gereğince tüm dünyaya karşı sorumluluğu oldukları hususunda samimiyseler ve gerekli özeni göstermeye hazır durumdaysalar; o halde bunun ruhuna uygun olarak uluslararası düzeyde bir hukuk sisteminin tesis edilmesi gerekir. Bu ise UCM'nin bağımsız işleyebilmesi için geçici ya da *ad-hoc* rızaya dayanan değil, daimi bir evrensel yargı yetkisinin verilmesini gerektirir. Böylece, insanlık ilkesinin sürdürülebilmesi için kurulan uluslararası mahkemelerin ve özellikle UCM'nin oluşturulmasındaki amaç, niyet ve hedeflere ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

- Abdullah, Mohammad: **The Testament of Sheikh Abdullah**, New Delhi, Palit and Palit, 1974.
- Ahmad, Iftikhar: **The Census of Azad Kashmir in 1951**, Government of Azad Kashmir, 1952.
- Ahmad, Wajahat: “Kashmir and the United Nations,” **Counter Currents**, August 27, 2008, <https://www.countercurrents.org/ahmad270808.htm> 18 Ocak 2021.
- Akande, Dapo: “The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non- Panies: Legal Basis and Limits” **Journal of International Criminal Justice**, C. 01, 2003, ss. 618, 621-634.
- Akehurst, Michael Barton: **A Modern Introduction to International Law**, Spanish Edition, 1972, (Çev.).
- Akhavan, Payam: “Reconciling Crimes Against Humanity with the Laws of War: Human Rights, Armed Conflict, and the Limits of Progressive Jurisprudence”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 06, 2008, s. 36.
- Akhter, Shaheen: “Irish Model and Kashmir Conflict: Search for a New Paradigm for Peace in South Asia,” **Regional Studies**, C.

- XXII, No: 04, 2004.
https://www.academia.edu/7702170/Irish_Model_And_Kashmir_Conflict_Search_For_A_New_Paradigm_For_Peace_In_South_Asia
- Allen, Beverly: **Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina And Croatia**, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996.
- Allen, Charles: **Lives of the Indian Princes**, London, Arena, 1984.
- Dwivedi, Sharada:
- Amnesty International UK: “India: Counter-terror raids on journalists and human rights organizations signal ‘alarming’ escalation in crackdown on dissent”, 29/10/2020, <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/india-counter-terror-raidsjournalists-and-human-rights-organisations-signal>, 26 Şubat 2021.
- Amnesty International: **A lawless law: Detentions under Public Safety Act**, London, 2011, <https://www.amnesty.org/en/documents/ASA20/001/2011/en/> 25 Şubat 2021.
- Anand, Adarsh Sein: **The Development of the Constitution of Jammu & Kashmir**, New Delhi, Light & Life, 1980.
- Anderson, Benedict: **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**, London, Verso, 1963.

- Annan, Kofi: in Roy S Lee (Ed.): **The International Criminal Court: Issues, Negotiations, Results**, The Hague, Kluwer, 1999.
- Askin, Kelly Dawn: **War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals**, The Hague, London, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 1997.
- Barenblatt, Daniel: **A Plague Upon Humanity: The Hidden History of Japan's Biological Warfare Program**, New York, Perrenial, 2005.
- Basham, Arthur Llewellyn: **The Wonder that was India. A Survey of the culture of the Indian Sub-continent before the coming of the Muslims**, London, Sidgwick and Jackson, 1954.
- Bassiouni, Mahmoud Cherif: and McCormick, Marca: **Sexual violence: An Invisible Weapon of War in the Former Yugoslavia**, Chicago, International Human Rights Law Institute, DePaul University, 1996, <https://www.ojp.gov/library/abstracts/sexual-violence-invisible-weapon-war-former-yugoslavia> 25 Şubat 2021.
- Bazaz, Junaid Nabi: “Mourners hit by pellets in eyes writhing in pain”, **Kashmir Reader**, 31/08/2020, <https://kashmirreader.com/2020/08/31/mourners-hit-by-pellets-in-eyes-writhing-in-pain/>. 26 Şubat 2021.
- Behera, Navnita Chadha: **Demystifying Kashmir**, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2006.

- Bekou, Olympia: Cryer, Robert: “The International Criminal Court and Universal Jurisdiction: A Close Encounter?,” **The International and Comparative Law Quarterly**, C. 56, No: 01, 2007, ss. 49, 58–60, 66.
- Bergsmo, Morten: **Intent**, in the Genocide Studies Reader, Samuel Totten and Paul R. Bartrop (Ed.), New York, Routledge, 2009.
- Bhatt, Shakti: “State Terrorism vs. Jihad in Kashmir”, **Journal of Contemporary Asia**, C. 33, No: 02, 2003, ss. 215-224.
- Birdwood L.: **Two Nations and Kashmir**, London, Robert Hale, 1956.
- Black, Henry Campbell: **Black’s Law Dictionary**, 5th ed., the USA, St Paul Minnesota, West Publishing Co., 1979.
- Bodin, Jean: **Les Six Livres de la Republique**, Paris, Vol. L, Issue: I, 1576.
- Bose, Sumantra: “Kashmir: Sources of Conflict, Dimensions of Peace,” **Survival**, C. 41, No: 03, 1999, ss. 149-171.
- Bose, Sumantra: **The Challenge in Kashmir. Democracy, Self-Determination and a Just Peace**, New Delhi, Sage Publications, 1997.
- Bradnock, Robert W.: **Kashmir: Paths to Peace**, London, Chatham House, 2010.

- Brathwaite, John: “Reintegrative Shaming and Compliance with Regulatory Standards,” **Criminology**, C. 32, No: 03, 1994, s. 362.
- Makkai, Tony:
- Brecher, Michael: “Kashmir: A Case Study in United Nations Mediation”, **Pacific Affairs**, C. 26, 1953.
- Brownlie, Ian: **Principles of Public International law**, 6th ed. Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Bruderlein, Claude: “Protection, Occupation and International Humanitarian Law and in the Occupied Palestinian Territory,” **Humanitarian Practice Network**, 2004.
<https://odihpn.org/magazine/protection-occupation-and-international-humanitarian-law-in-the-opt/> 21 Ocak 2021.
- Buergenthal, Thomas: **Codification and Implementation of international Human Rights, Human Dignity - The Internationalization of Human Rights**, Alice H. Hankins (Ed.), New York, Oceana Publications, 1979.
- Burke, Jason: “Indian Forces in Kashmir Accused of Human Rights Abuses Cover-up,” **The Guardian**, 12/09/2015.
<https://www.theguardian.com/world/2015/sep/12/indian-forces-kashmir-accused-human-rights-abuses-coverup> 19 Ocak 2021.

- Byers, Michael: “Conceptualizing the Relationship between Jus Cogens and Erga Omnes Rules”, **Nordic Journal of International Law**, C. 66, 1997, ss. 211, 213.
- Cassese, Antonio: **Commentary to Article 1, Paragraph 2 of the Charter, in J-P Cot, and A. Pellet, La Charte des Nations Unies**, 1985.
- Castellino, Joshua: **International Law and Self-Determination**, Springer, 1st ed., 2000.
- Chalk, Peter: “Pakistan’s Role in Kashmir Insurgency” **Rand Cooperation**, 2001
<http://www.rand.org/commentary/2001/09/01/JIR.html>
 25 Şubat 2021.
- Chandhoke, Neera: “Exploring the Right to Secession: The South Asian Context.” **South Asia Research**, 2008, C. 28, No: 01, ss. 01–22.
- Chandra, Dr. Udayagiri: **Human Rights**, 7th ed., India, Allahabad, Allahabad Law Agency Publications, 2007.
- Cheadle, Don: **Not on Our Watch: The Mission to End Genocide in Darfur and Beyond**, New York, Hyperion Books, 2007.
- Chopra, P.N.: **The Collected Works of Sardar Vallabhbhai Patel**, C. XII, Delhi, Konark Publishers, 1998.

Chopra, Vishnu Dutt: **Genesis of Indo-Pakistan Conflict on Kashmir**, with an introduction by Parmeshwar Narayan Haksar, New Delhi, Patriot Publishers, 1990.

Clinton, William J.: **Remarks at the One America Meeting with Religious Leaders, 9 March 2000, Public Papers of the Presidents of the United States**, U.S. Government Printing Office, Book I, 2000, https://books.google.com.tr/books?id=zibhAwAAQBAJ&pg=PA422&lpg=PA422&dq=William+J.+Clinton,+%E2%80%9CRemarks+at+the+One+America+Meeting+with+Religious+Leaders%E2%80%99,+9+March+2000,+Public+Papers+of+the+Presidents+of+the+United+States&source=bl&ots=MebGIWyKem&sig=ACfU3U0GjmN26Lgia5AKAntuDAYpXl6x9g&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiEkO_5vPPuAhVExhoKHarCDpsQ6AEwAHoECAMQAw#v=onepage&q=William%20J.%20Clinton%20%E2%80%9CRemarks%20at%20the%20One%20America%20Meeting%20with%20Religious%20Leaders%E2%80%99%20%20March%202000%20C%20Public%20Papers%20of%20the%20Presidents%20of%20the%20United%20States&f=false 8 Ocak 2021.

Cloughley, Brian: **A History of the Pakistan Army**, Oxford, Oxford University Press, 2nd ed., 2000.

Collins, Harper: **Kashmir: The Unwritten History**, New Delhi, 2013.

- Copland, Ian: “Islam and Political Mobilization in Kashmir, 1931–34”, **Pacific Affairs**, C. 54, No: 02, 1981, s. 231.
- Coupland, Reginald: **Indian Politics 1936–1942**, London, Oxford University Press, 1943.
- Crawford, James R.: **The Creation of Statehood in International Law**, 1st ed. Oxford, Oxford University Press, 1979.
- Crawshaw, Ralph: **Police and Human Rights**, Cambridge, Kluwer Law International, 1999.
- Crew, Teresa: “If They Are Dead, Tell Us!” A Criminological Study of The ‘Disappearances’ In Kashmir,” **Internet Journal of Criminology**, 2008.
https://www.researchgate.net/publication/335000398_IF_THEY_ARE_DEAD_TELL_US_A_CRIMINOLOGICAL_STUDY_OF_THE_DISAPPEARANCES_IN_KASHMIR 25 Şubat 2021.
- Crossette, Barbara: “Two Reports Find Wild Abuses by Indian in Kashmir”, **New York Times**, 08/11/1992
<https://www.nytimes.com/1992/11/08/world/2-reports-find-wide-abuses-by-india-in-kashmir.html> 25 Şubat 2021.
- Cusimano, Maryann K.: **Beyond Sovereignty: Issues for a Global Agenda**, Boston, Bedford/St. Martin’s, 2000.

- D'Amato, Anthony: **International Law: Process; And Prospect**, Dobbs Ferry, New York, Transnational Publishers, 1987.
- Das, Durga, (Ed.): Sardar Patel's Correspondence 1945–50, C. I, **New Light on Kashmir**, Ahmedabad, Navajivan Publishing House, 1971.
- Davis, Howard: **Human Rights and Civil Liberties**, London, Willan Publishing, 2003.
- Deora, Grover, (Ed.): **Documents on Kashmir Problem**, Part V, "Analysis of the Main Problems, Third Interim Report of the United Nations Commission on India and Pakistan", 1991.
- Deora, Man Singh: **Documents on Kashmir Problem**, Vol. X, New Delhi, Grover, Rajinder: (Ed.): Discovery Publishing House, 1991.
- Dinstein, Yoram: **War, Aggression and Self-Defence**, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139164726>
- Dixit, Jyotindra Nath: **A Defining Moment**, in Ed. Sankharshan Thakur, **Guns and Yellow Roses: Essays on the Kargil War**, New Delhi, Harper and Collins, 1999.
- Donnelly, Jack: **International Human Rights**, Oxford, Westview Press, 1993.
- Dupuy, R-J: Communauté Internationale et Disparités de Developpement, 165 **Recueil des Cours**, IV, s. 9.

- Dworkin, Ronald: **Taking Rights seriously**, The United States, Massachusetts, Harvard University Press, 1977.
- Eriksson, Mikarl: “Armed Conflict, 1989-2003”, **Journal of Peace Research**, C. 41, No: 05, 2004, ss. 625-636.
- Wallenstein, Peter:
- Ermann, David: **Corporate and Government Deviance**, New York, Oxford University Press, 1978.
- Lundman, David J.:
- Fagan, Andrew: “Human Rights”, **Internet Encyclopaedia of Philosophy**, <https://www.iep.utm.edu/hum-rts/> 17 Kasım 2019.
- Fai, Ghulam Nabi: “Only a solution in Kashmir will bring peace and security to all of South Asia”, **Washington Report on Middle East Affairs**, C. 19, No: 02, 2000, ss.48-49.
- Fai, Syed Ghulam Nabi: Kashmiri American Council Reiterates Its Statement of Objectives, **Rising Kashmir**, 2018. <http://www.albiladdailyeng.com/kashmiri-american-council-kac-reiterates-statement-objectives/> 25 Şubat 2021.
- Fayyaz, Ahmed Ali: “Most J&K detainees released barring one leader, 50 separatists”, **India Narrative**, 15/09/2020,
- Fazili, Manzoor: **Kashmir Government and Politics**, Srinagar, Gulshan Publishers, 1982.

- Feierstein, Daniel: **Genocide as Social Practice**, Rutgers University Press, 2014. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt6wq9vn.6> 11 Eylül 2020.
- Frank, Anne: **The Diary of a Young Girl: The Definitive Edition**, New York, Doubleday, 1991.
- Gündüz, Aslan: **Milletlerarası Hukuk**, Savaş Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 68.
- Ganai, Abdul Jabbar: **Kashmir and National Conference and Politics (1975–1980)**, Srinagar, Gulshan Publishers, 1984.
- Ganai, Naseer: “Journalist Bodies In Kashmir Condemn NIA Raids On Scribes, Newspaper”, **Outlook India**, 30/10/2020, <https://www.outlookindia.com/website/story/india-news-journalist-bodies-in-kashmir-condemn-nia-raids-on-scribesnewspaper/363223>
- Ganguly, Sumit: “Explaining the Kashmir Insurgency Political Mobilization and Institutional Decay”, **International Security**, C. 21, No: 02, 1996.
- Ganguly, Sumit: **The Crisis in Kashmir: Portents of War, Hopes of Peace**, Harvard, Cambridge University Press, 1997.
- Ganju, M.: **This is Kashmir (With Special Reference to U.N.O.)**, Delhi, S. Chand & Co., 1948.

- Ghosh, Deepshika: “India Ready to Let go off Veto initially for UN Security Council Seat,” NDTV, 09/03/2017, <https://www.ndtv.com/india-news/india-offers-to-give-up-veto-power-temporarily-at-un-security-council-1667565> 19 Ocak 2021.
- Gilani, Syed Manzoor Hussain: **The Constitution of Azad Jammu and Kashmir (In the historical backdrop with corresponding Pakistan, India & Occupied Jammu and Kashmir Constitutions)**, Islamabad, National Book Foundation, 2008.
- Government of Great Britain: **Accounts and Papers. East Indies. Papers Relating to Kashmir**, C. 6072, 1890, LIV, f. 233, Kimberley to the Government of India, 23 May 1884.
- Grotius, Hugo: **De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres**, Paris, Parisian Press, 1625.
- Gupta, Sisir: **Kashmir. A Study in India-Pakistan Relations**, Bombay, Asia Publishing House, 1966.
- Haley, Duschinski: “Destiny Effects: Militarization, State Power, and Punitive Containment in Kashmir Valley”, **Anthropological Quarterly**, C. 82, No: 03, 2009, ss. 691-717.
- Hannikainen, Lauri: **Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law**, Helsinki, Finnish Lawyers’ Publishing Company 1988.

- Harff, Barbara: “No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Mass Murder Since 1955, **American Political Science Review**, C. 97, No: 01, 2003.
- Harrison, Selig S.: “South Asia and United States: A Chance for a Fresh Start”, **Current History**, C. 91, No: 563, 1992, s. 102.
- Hasan, K. Sarwar, (Ed.): **Documents on the Foreign Relation of Pakistan: The Kashmir Question**, Pakistan Institute of International Affairs, Karachi, 1966.
- Hasan, K. Sarwar: **Documents on the Foreign Relations of Pakistan. The Kashmir Question**, Karachi, Pakistan Institute of International Affairs, 1966.
- Hasan, Zubeida:
- Hashim, Asad: “Pakistan’s Khan Calls for International Intervention in Kashmir” **Al Jazeera**, <https://www.aljazeera.com/news/2019/8/6/pakistans-khan-calls-for-international-intervention-over-kashmir> 09 Şubat 2021.
- Hastrup, Kristen: **Human Rights on Common Grounds**, London, Kluwer Law International, 2001.
- Hehir, Aidan: **The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention**, New York, Palgrave Macmillan, 2012.

- Hehir, Aidan: Murray, Robert: (Ed.): **Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention**, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
- Heinze, in Kirsten Hastrup: **Human Rights on Common Grounds**, the Hague, Kluwer Law International, 2001.
- High Court of Judicature: **Azad Jammu and Kashmir, Verdict on Gilgit and Baltistan (Northern Area)**, Mirpur, Kashmir Human Rights Forum, 1993.
- Higonnet, Etelle: **Quiet Genocide: Guatemala 1981–1983**, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, 2009.
- Hijazi, Dr Haider: **JKLF Formula to Solve Kashmir Issue**, Rawalpindi, 1992.
- Hingorani, Aman M.: **Unravelling the Kashmir Knot**, New Delhi, SAGE Publications India, 2016.
- Hirsh, David: **Law against Genocide: Cosmopolitan Trials**, London, The Glasshouse Press, 2004.
- Hitler, Adolf: **Mein Kampf**, New York, Houghton Mifflin, 1971/1939.
- Hochschild, Adam: **King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa**, New York, Mariner Books, 1998.

- Howley, James: “Alive and Kicking: The Kashmir Dispute Forty Years Later”, **Dickinson Journal of International Law**, C. 9, 1991, ss. 87, 95.
- Hussain, Dr. Ijaz: **Kashmir Dispute: An International Law Perspective**, National Institute of Pakistan Studies, 1998.
- International Commission of Jurists: **Maastricht Guidelines on Violation of Economic, Social and Cultural Rights**, 26 January 1997 <http://www.refworld.org/docid/48abd5730.html> 21 Ocak 2020.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty: **The Responsibility to Protect**, Ottawa, The International Development Research Centre, 2001.
- Irwin, Colin: **PAK v IAK: Getting beyond a referendum, Peace Polls**, University of Liverpool, 2009, www.peacepolls.org/peacepolls/documents/000648.pdf 18 Ocak 2021.
- Ishay, Micheline: **The History of Human Rights**, Berkeley, University of California Press, 2004.
- Jammu and Kashmir (India): **Jammu and Kashmir 1947–50. An Account of activities of first three years of Sheikh Abdullah’s Government**, The Ranbir Government Press, 1951.

- Janis: “The Nature of Jus Cogens, in colloquy with Turpel & Sands, Peremptory International Law and Sovereignty: Some Questions”, **Connecticut International Law Journal**, C. 03, 1988, ss. 359, 364, 370.
- Javaid, Azaan: “FIR against website for accusing Kashmir journalists & activists of being on ‘Indian payroll’”, **The Print**, 4/10/2020, <https://theprint.in/india/fir-against-website-for-accusing-kashmir-journalists-activists-of-being-on-indianpayroll/516290/>
- Kashmir Media Cell: **Archives**, at Cammû and Kashmir Liberation Cell, Azad Government of the State of Cammû and Kashmir. Also, from <http://embassyofpakistanusa.org/wp-content/uploads/2019/09/Dossier-HRVs-in-IOJK.pdf> 11 Şubat 2021.
- Kaul, Hans-Peter: “Preconditions to the Exercise of Jurisdiction,” in Antonio Cassese, Paula Gaeta, and John RWD Jones (Ed.), **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Keesing’s: **Contemporary Archives**, London, Longman, C. VI, 1947.
- Kelsen, Hans: **General Theory of Law and State**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1945.

- Keren, Michael: **International Intervention: Sovereignty versus Responsibility**, Portland, OR, Frank Cass, 2002.
Sylvan, Donald S.:
(Ed.):
- Khan, Ali: “The Kashmir Dispute: A Plan for Regional Cooperation”, **Columbia Journal of Transnational Law**, C. 31, 1994, ss. 495, 502-504.
- Khan, F. M.: Sulemani, Habib R.: (Ed.): **The Story of Gilgit Baltistan and Chitral, A Short history of Two Millenniums AD 7-1999**, Gilgit, Eejaz Literary Agents & Publishers, 2002.
- Khan, Muhammad Ayub: **Friends Not Masters. A Political Autobiography**, London, Oxford University Press, 1967.
- Khan, Zulfiqar: Abbasi, Rizwana: “Regional-centric Deterrence: Reassessing its Efficacy for South Asia”, **The Korean Journal of Defense Analysis**, C. 25, No: 04, 2013, s. 495.
- Kopel, David B.: et al.: “Is Resisting Genocide a Human Right?,” **Notre Dame Law Review**, C. 81, 2006, ss. 1345, 1346.
- Korbel, Josef: “The Kashmir Dispute After Six Years”, **International Organization**, C. 7, 1953, s. 498.
- Korbel, Josef: **Danger in Kashmir**, New Jersey, Princeton University Press, 1966.
- Kumari, Aerti Krishna: “Incidents of Genocide in India,” **Social Science Research Network**, 26/06/2007.

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=996531 26 Şubat 2021.

- Telli, Kutlay: “Cezasızlık Olgusuna Karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi”, **Onikilevha Yayınları**, İstanbul, 2015, s.140.
- Lamb, Alastair: **Kashmir: A Disputed Legacy, 1846–1990**, Hertingfordbury, Roxford Books, 1991.
- Lauterpacht, Hersch: **Private Law Sources and Analogies of International Law**, New York, 1927, as quoted by Wilfred Jenks, **The Common Law of Mankind**, Spanish Edition updated, 1958, (Çev.).
- Lawrence, Walter Roper: **The Valley of Kashmir**, London: Oxford University Press, 1895.
- Lee, Roy: (Ed.),: **The ICC: The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results**, The Hague, 1999.
- Lissitzyn, Oliver: “El Derecho Internacional en un-Mundo Dividido”, **Anuario Uruguayo de Derecho Internacional**, Vol. III, 1964, (Çev.), s. 110.
- Liu, Henry C. K.: “US Unilateralism: Non-Proliferation and Unilateral Proliferation,” **Global Research**, <https://www.globalresearch.ca/us-unilateralism/3089> 18 Ocak 2021.

- Lord Cross: Secretary of State for India to the Viceroy Lord Lansdowne, **Papers Relating to Kashmir**, 24 May 1889.
- Madhok, Bal Raj: **Cammû Kashmir and Ladakh. Problem & Solution**, New Delhi, Reliance Publishing, 1987.
- Mahajan, Mehr Chand: **Looking Back**, New Delhi, Har-Anand Publications, 1994.
- Mahmood, Irshad: **Maslaa Kashmir ke Imkani Hal**, Ed. Dr. S. M. Qureshi, (written in Urdu), Islamabad, Institute of Policy Studies, 1996.
- Majid, Amir: “Can self Determination Solve the Kashmir Dispute?” **Romanian Journal European Affairs**, C. 07, No: 03, 2007, ss. 38-57.
- Makhajani, Arjun: “Short History of Kashmir Dispute,” **Institute for Energy and Environment Research**, 2002. <https://ieer.org/resource/south-asia/short-history-of-kashmir-dispute/> 18 Ocak 2021.
- Makinda, Samuel: “The United Nations and State Sovereignty: Mechanism for Managing International Security.” **Australian Journal of Political Science**, C. 33, No: 01, ss. 101–115.
- Malanczuk, Peter: **Akehurst’s Modern Introduction to International Law**, 7th Revised ed. United Kingdom, Routledge Publishing, 1997, ss. 91-92.

- Malekian, Farhad: “International Criminal Law”, C. I, **Springer**; 1994, s. 267.
- Margolis, Eric S.: **War at the top of the World: The Struggle for Afghanistan, Kashmir, and Tibet**, New York, Routledge, 2000.
- Maritain, Jacques: **The Rights of Man and Natural Law**, New York, the Macmillan Company, 1951.
- Marko Milanovi C.: “State Responsibility for Genocide,” **The European Journal of International Law**, C. 17, No: 03, 2006, s. 563.
- Maxwell, Neville: **India’s China War**, London, Jonathon Cape, 1970.
- McChesney: **Promoting and defending Economic, Social and Cultural Rights: A Handbook**, Washington DC, AAAS Publishing, 2000. <https://www.huridocs.org/wp-content/uploads/2010/08/ESCRhandbook-eng.pdf> 19 Şubat 2020.
- McGoldrick, Dominic: “The Legal and Political Significance of a Permanent International Criminal Court”, in D. McGoldrick, Peter Rowe & Eric. Donnelly (Ed.), **The Permanent International Criminal Court: Legal and Policy Issues**, Oxford, Hart Publishing, 2004.
- McNair, Arnold: **The Law of Treaties**, Oxford, Clarendon Press, 1961.

- Menon, Krishna: Quoted in Sisir Gupta, **Kashmir. A Study in India-Pakistan Relations**, Bombay, Asia Publishing House, 1966.
- Menon, Vappala
Pangunni: **The Story of the Integration of the Indian States**, Bombay, Orient Longman, 1961.
- Meron, Theodor: “International Law in the Age of Human Rights-General Course on Public International Law”, **Recueil Générale de Cours de la Académie de Droit International**, C. 301, 2003, s. 165.
- Meron, Theodor: “On a Hierarchy of International Human Rights”, **American Journal of International Law**, C. 80, 1986, ss. 1, 14.
- Meron, Theodor: “State Responsibility for Violations of Human Rights”, **Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)**, Vol. No: 83, April 5-8, 1989, pp. 372-385. Published by Cambridge University Press on behalf of the American Society of International Law, <https://www.jstor.org/stable/25658498> 28 Ekim 2019.
- Miller, Donald E.: **Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide**, Berkeley, University of California Press, 1993.
- Miller, Lorna Touryan:

- Mitchell, David: “The Prohibition of Rape In International Humanitarian Law As A Norm Of Jus Cogens: Clarifying The Doctrine” **Duke Journal Of Comparative And International Law**, C. 15, 2005, ss. 219-258.
- Mohan, Dinesh: et al. **Dateline Kashmir: Inside the Worlds most Militarized Zone**, Clayton, Monash University Press, 2019.
- Mohan, Geeta: “India’s reaction to Kashmir report disappointing, says human rights body.” **India Today**, <https://www.indiatoday.in/india/story/indian-reaction-to-kashmir-report-disappointing-says-human-rights-body-1289709-2018-07-18> 09 Şubat 2021.
- Moses, Jeremy: **Sovereignty and Responsibility: Power, Norms and Intervention in International Relations**, New York, Palgrave Macmillan, 2014.
- Murarka, Harshita: “Maliha Calls Sushma’s UNGA Speech ‘a pack of lies’,” **The News**, 27/09/2016. <https://www.thequint.com/news/world/pakistan-hits-back-at-sushmas-speech-calls-it-a-pack-of-lies-kashmir-uri-attacks-modi-unga-maleeha-lodhi-human-right> 19 Ocak 2021.
- Naimark, Norman M.: **Stalin’s Genocides** Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2010.

- Navia, Rafael Nieto: **Estudios Sobre Derecho Internacional Público**, 1992, (Trans.).
- Nevins, Joseph: **A Not-So-Distant Horror: Mass Violence in East Timor**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2005.
- Nickel, James W.: **Making Sense of Human Rights: Philosophical Reflections on the Universal Declaration of Human Rights**, Berkeley, University of California Press, 1987.
- Noorani, Abdul
Ghafoor Majeed: “Kashmir and National Human Rights Commission”, **Economic and Political Weekly**, C. 35, No: 21/22, 2000, ss. 1785-1787.
- O’Hanlon, Michael: **Saving Lives with Force: Military Criteria for Humanitarian Intervention**, Washington, DC, Brookings Institution Press, 1997.
- Oppenheim, Lawrence: **International Law. A Treaties. Volume 1 (of 2)**, 2nd ed., 1912, <http://www.gutenberg.org/files/41046/41046-h/41046-h.htm> 26 Ocak 2020.
- Oppenheim, Lawrence: **Oppenheim’s International Law**, Ninth Edition, edited by Sir R. Jennings and Sir A. Watts, C. 1, Pearson Higher Education, 1992.
- Oracio, Spector: “Judicial Review, Rights and Democracy” **Law and Philosophy**, C. 22, No: 03, 2003, ss. 335-352.

- Pandya, Amit A.: “The Current Crisis in South Asia: Hearing Before the Subcommittee”, by **United States. Congress. House. Committee on International Relations. Subcommittee on the Middle East and South Asia**, C. 4, 2002. https://books.google.com.tr/books?id=PQ1AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false 11 Şubat 2021.
- Paust, Jordan J.: et al.: **Human Rights Module: On Crimes Against Humanity, Genocide, Other Crimes Against Human Rights, and War Crimes**, Third Edition, Durham, NC, Carolina Academic Press, 2014.
- Phillipe, Xavier: “The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?,” **International Review of the Red Cross**, C. 68, No: 862, June 2006, s. 379.
- Politis, Nicholas: “Le Problème des Limitations de la Souveraineté et la Théorie de l’Abus des Droit dans les Rapports Internationaux”, **Recueil des Cours**, C. I, 1925, (Çev.), s. 5.
- Potter, Pitman B.: “The Principal Legal and Political Problems Involved in the Kashmir Case”, **American Journal of International Law**, C. 44, 1950, s. 361.
- Pran, Dith: (Ed.): **Children of Cambodia’s Killing Fields: Memoirs by Survivors**, New Haven, Yale University Press, 1997.

- Puri, Balraj: **Jammu and Kashmir. Triumph and Tragedy of Indian Federalization**, New Delhi, Sterling Publishers, 1981.
- Puri, Balraj: **Jammu —A Clue to the Kashmir Triangle**, Delhi, Orient Longman, 1966.
- Puri, Luv: **Across the Line of Control: Inside Pakistan-Administered Cammû and Kashmir**, New York, Columbia University Press, 2012.
- Qasim, Mir: **My Life and Times**, New Delhi, Allied Publishers, 1992.
- Quigley, John B.: **The Genocide Convention: An International Law Analysis**, Aldershot, Ashgate, 2006.
- Rahman, Mushtaq Ur: **Divided Kashmir: Old Problems, New Opportunities for India, Pakistan, and Kashmiri People**, London, Lynne Rienner publishers, 1996.
- Randall, Kenneth C.: “Universal jurisdiction under international law”, **Texas Law Review**, No: 66, 1988, ss. 785-788.
- Raphael, David D.: **Human Rights Old and New**, and In David D. Raphael, ed. **Political theory and the Rights of Man**, New York, the Macmillan Company, 1967.
- Rasheed, Abdul: “If Kashmir is India’s ‘Integral Part,’ then Why is it on UN Agenda,” **Dawn**, 27/09/2016.
<https://www.dawn.com/news/1286267> 18 Ocak 2021.

- Reidel, Bruce: **Avoiding Armageddon: America, India, and Pakistan to the Brink and Back**, Washington D.C., The Brookings Institution, 2013.
- Rieff, David: **Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West**, New York, Touchstone, 1995.
- Ritchie, David George: **Natural Rights (Philosophical Series)**, London, Allen and Unwin Publishers, 1895, <http://www.gbv.de/dms/sub-hamburg/249536366.pdf> 23 Aralık 2019.
- Robinson, Darryl: “The Identity Crisis of International Criminal Law”, **Leiden Journal of International Law**, C. 21 2008, ss. 925-963.
- Robinson, Mary: **‘Foreword’, The Princeton Principles on Universal Jurisdiction**, Princeton University Press, Princeton, 2001.
- Roy, Dr. Prannoy: **Pak ready to give up claim on Kashmir: Musharraf**, 04 December 2006, <https://www.rediff.com/news/2006/dec/04pak1.htm> 18 Ocak 2021.
- Ryngaert, Cedric: “Universal Jurisdiction in an ICC Era: A Role to Play for EU Member States with the Support of the European Union,” **European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice**, C. 1, 2006, s. 46.

- Sadat, Leila Nadya: **The International Criminal Court and the Transformation of International Law: Justice for the New Millennium**, New York, Transnational, 2002.
- Saini, R. S.: “Self-determination, Terrorism and Kashmir.” **India Quarterly**, C. 57 No: 02, 2001, ss. 59–98.
- Saraf, Muhammad Yusuf: **Kashmiris Fight for Freedom, 1819-1946**, C. 1, 2nd ed., Mirpur, Azad Cammû Kashmir, National Institute Kashmir Studies, 2015.
- Sardesai, Damodar R.: The Origins of Kashmir’s International and Legal Status, Ed. Raju G. C. Thomas, **In Perspectives of Kashmir: The Roots of Conflict in South Asia**, Boulder: Westview Press, 1992.
- Saxena, Hori Lal: **The Tragedy of Kashmir**, New Delhi, Nationalist Publishers, 1975.
- Schabas, William A.: “The International Criminal Court: The Secret of its Success”, **Criminal Law Forum**, C. 12, 2001, ss. 415, 418-419.
- Schaffer, Howard B.: **The Limits of Influence: America’s Role in Kashmir**, Brookings Institution Press, 2009.
- Schofield, Victoria: **Kashmir in Conflict: India, Pakistan, and the Unfinished War**, IB Tauris, New York, 2000.
- Schutter, Olivier De: **International Human Rights Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

- Schwelb, Egon: “Some Aspects of International Jus Cogens as Formulated by the International Law Commission”, **American Journal of International Law**, C. 61, 1967, ss. 946, 948-60.
- Sender, Henny: **The Kashmiri Pandits. A Study of Cultural Choice in North India**, India, New Delhi, 1988.
- Seybolt, Taylor B.: **Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure**, Solna, Sweden, Oxford University Press, 2008.
- Sharma, Yashraj: “Bol, Jai Shri Ram: Srinagar locality alleges mass beatings by Army after militant attack”, **The Kashmir Walla**, 29/11/2020, <https://thekashmirwalla.com/2020/11/bol-jai-shri-ram-srinagar-locality-alleges-mass-beatings-by-armyafter-militant-attack/> 26 Şubat 2021.
- Shaw, Malcolm N.: **International Law**, 8th ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- Shawl, Shamim: “Solution: Plebiscite, Partition, Independence and Condominium” in edited book by Dr. K. F. Yusuf, **Perspectives on Kashmir**, Pakistan Forum, Islamabad, 1994.
- Shellens, Max
Salomon: “Aristotle on Natural law” **The American Journal of Jurisprudence**, C. 04, No: 01, 1959, ss. 72–100, <https://doi.org/10.1093/ajj/4.1.72> 22 Aralık 2019.

- Shiman, David: **Teaching Human Rights**, Colorado, Denver: Centre for Teaching International Relations Publications, University of Denver, 1993.
- Singh, Bawa Satinder: **The Cammû Fox. A Biography of Maharaja Gulab Singh of Kashmir 1792-1857**, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1974.
- Singh, Karan: **Autobiography**, Delhi, Oxford University Press, 1994.
- Singh, Tavleen: **Kashmir. A Tragedy of Errors**, New Delhi, Viking, 1995.
- Smith, Rhona K. M.: **Textbook on International Human Rights**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Snedden, Christopher: “What Happened to Muslims in Jammu ? Local identity, the “Massacre” of 1947 and the Roots of the Kashmir “Problem”, **South Asia: Journal of South Asian Studies**, C. XXIV, No: 02, 2001.
- Snedden, Christopher: “Would a plebiscite have resolved the Kashmir Dispute?” **South Asia: Journal of South Asian Studies**, C. 28, No: 01, 2005, s. 83.
- Snedden, Christopher: **Kashmir: Placating frustrated people**, in Edward Aspinall, Robin Jeffrey and Anthony Regan, Ed., **Diminishing Conflicts in Asia and the Pacific: Why some subside, and others don’t**, London, Routledge, 2013.

- Snedden, Christopher: **Kashmir: The Unwritten History**, Noida UP, Harper Collins Publishers India, 2013.
- Snedden, Christopher: **Understanding Kashmir and Kashmiris**, London, Hurst & Company, 2014.
- Snedden, Christopher: **The Untold Story of the People of Azad Kashmir**, London, Hurst and Co., 2012 (republished by Oxford University Press, Karachi, 2013).
- Stannard, David E.: **American Holocaust: The Conquest of the New World**, New York, Oxford University Press, 1992.
- Stewart, James
Graham: “Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict” **International Review of the Red Cross**, No: 850, 2003.
- Straus, Scott: **The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda**, Ithaca, Cornell University Press, 2006.
- Subbiah, Sumathi: “Security Council Mediation and the Kashmir Dispute: Reflections on Its Failures and Possibilities for Renewal”, **Boston College International and Comparative Law Review**, C. 27, No: 01, 2004, ss. 173-185.
- Suy, Eric: **The Concept of Jus Cogens in Public International Law**, in 2 **The Concept of Jus Cogens in International**

- Law, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 1967.
- Symonides, Janusz: **Human Rights: Concept and Standards**, London, Routledge Publishing, 2002.
- Sztucki, Jerzy: **Jus Cogens and the Vienna Convention on the Law of Treaties**, Springer, 1972.
- Taras, Raymond C.: **Understanding Ethnic Conflict**, 4th ed., Abington, Ganguly, Rajat: Routledge, 2006.
- Triffterer: (Ed.), **Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article**, Baden-Baden, 1999.
- Tunkin: "The Contemporary Theory of Soviet International Law", **Current Legal Problems**, C. 31, 1978, ss. 177, 185.
- Turns, David: "Prosecuting Violations of International Humanitarian Law: The Legal Position in the United Kingdom", **Journal of Armed Conflict Law**, C. 04, 1999, ss. 1, 3.
- Verdross, Alfred Von: "Forbidden Treaties in International Law", **American Journal of International Law**, C. 31, 1937, s. 571.
- Verziil, Jan Hendrik Willem: **International Law in Historical Perspective**, Leiden, Brill Publishing, 1969.

- Visscher, Charles de: **Théories et Réalités en Droit International Public**, Spanish Edition, 1962, (Çev.).
- Walker, Peter: and **Shaping the Humanitarian World**, New York, Maxwell, Daniel: Routledge, 2009.
- Wani, Hilal: “United Nations Involvement in Kashmir Conflict,” **Research Gate**, https://www.researchgate.net/publication/312146775_United_Nations_Involvement_in_Kashmir_Conflict 18 Ocak 2021.
- Weil, Prosper: “Le Droit International en Quête de son Identité”, 237 **Recueil des Cours**, C. 6, 1992, ss. 266, 267.
- Weinreich, Matthias: **Pashtun Migrants in the Northern Areas of Pakistan**, Karachi, Oxford University Press, 2011.
- Weiss, Thomas G.: **Global Governance and the UN: An Unfinished Journey**, Indiana University Press, 2010.
Thakur, Ramesh:
- Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Whitehead, Andrew: **A Mission in Kashmir**, New Delhi, Penguin Viking, 2007.
- Whiteman, Marjoire M.: **Damages in International Law**, United States, William S. Hein & Company, 1937-1943.

- Widmalm, Sten: **Kashmir in Comparative Perspective Democracy and Violent Separatism in India**, Karachi, Oxford University Press, 2002.
- Wirsing, Robert G.: **India, Pakistan, and the Kashmir dispute**, New York: St. Martin's Press, 1994.
- Wirsing, Robert G.: "The Kashmir Territorial Dispute: The Indus Runs Through It", **Brown Journal of World Affairs**, C. XV, No: 01, 2008 s. 227.
- Yasin, Muhammad: **British Paramountcy in Kashmir 1876-1894**, New Delhi, Atlantic Publishers & Distributors, 1984.
- Yusuf, Moeed: Najam, Adil: "Kashmir: ripe for resolution?", **Third World Quarterly**, C. 30, No: 08, 2009.
- Zaidi, S. H.: "The Intractable Kashmir Issue: Search for a Rational Solution", **Pakistan Horizon**, C. 56, No: 02, KASHMIR, Nisan 2003, ss. 53-85.
- Zemanek, Karl: **The Legal Foundations of the International System**, 22 Recueil des Cours, 1997.

GAZETE RAPORLARI

3 Journalists Thrashed by Police Near Encounter Site in Pulwama, **Kashmir Times**, 16/09/2020, <http://www.kashmirtimes.com/newsdet.aspx?q=104836>

33 in list of J&K leaders barred from flying abroad, **The Free Press Journal**, 14/11/2020, <https://www.freepressjournal.in/india/33-in-list-of-jk-leaders-barred-from-flying-abroad> 26 Şubat 2021.

Article 370: India strips disputed Kashmir of special status, **BBC**, 5/08/2019. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-49231619> 09 Şubat 2021.

Fatalities in Terrorist Violence 1988—2019, **South Asia Terrorism Portal**, www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/jandk/data_sheets/annual_casualties.htm 08 Ocak 2021.

FIR Against URL Handler For Propaganda Posts: Police, **Kashmir Times**, 4/10/2020, <http://www.kashmirtimes.com/newsdet.aspx?q=105325> 26 Şubat 2021.

Forces Face Human Shield Allegations In Pulwama, **The Kashmir Observer**, 25/11/2020, <https://kashmirobsobserver.net/2020/11/25/forces-face-human-shield-allegations-in-pulwama/> 26 Şubat 2021.

Former National Conference MLA Prevented From Boarding Flight To Dubai, **The Wire**, 14/11/2020, <https://thewire.in/rights/former-national-conference-mla-altfa-kuloo-prevented-flight-dubai> 26 Şubat 2021.

Govt. scuttles Muharram procession with tough curbs, **The Kashmir Observer**, 28/08/2020, <https://kashmirobsobserver.net/2020/08/28/curbs-imposed-in-srinagar-parts-to-prevent-muharram-processions/> and “Muharram restrictions have Kashmir on edge, 200 detained as clashes with police break out”, **The Print**, 28/08/2020,

Hafiz Saeed alleges India of “water terrorism”, **Pakistan Today**, <https://archive.pakistantoday.com.pk/2014/09/10/hafiz-saeed-alleges-india-of-water-terrorism/> 06 Ocak 2021.

Indo-Pak Verbal Duel Intensifies in UN over Kashmir, **Times of Islamabad**, 27/09/2016.

Kashmir Media Bodies Condemn ‘Continuous Harassment, **The Kashmir Observer**, 29/10/2020, <https://kashmiroobserver.net/2020/10/29/kashmir-media-bodies-condemn-continuous-harassment/>

Mehbooba Mufti Alleges Being Detained At Her Residence, **The Kashmir Observer**, 8/12/2020, <https://kashmiroobserver.net/2020/12/08/mehbooba-mufti-alleges-being-detained-at-her-residence/> 26 Şubat 2021.

Mehbooba Put Under ‘House Arrest; Barred from Visiting Para’s Home, **The Kashmir Observer**, 27/11/2020, <https://kashmiroobserver.net/2020/11/27/detained-prevented-from-meeting-waheed-paras-family-mehbooba/>

Ministry of External Affairs (MEA), Government of India, “Official Spokesperson’s response to a question on the Report by the Office of the High Commissioner for Human Rights on ‘**The human rights situation in Kashmir**’.” 14/06/2018. <https://www.mea.gov.in/media-briefings.htm?dtl/29978/official+spokespersons+response+to+a+question+on+the+report+by+the+office+of+the+high+commissioner+for+human+rights+on+the+human+rights+situation+in+kashmir> 09 Şubat 2021.

NIA Raid Could Endanger Families of Disappeared Persons in Kashmir: APDP, **The Wire**, 28/10/2020, <https://thewire.in/rights/nia-raid-kashmir-apdp>

NIA raid exposes State’s desperation to deter APDP: Parveena Ahangar, **Maktoob Media**, 29/10/2020, <https://maktoobmedia.com/2020/10/29/nia-raid-exposes-states-desperation-to-deter-apdp-parveena-ahangar/> 26 Şubat 2021.

Pakistan admits India attack link, **BBC News**, 12/02/2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7885261.stm 18 Ocak 2021.

Pakistan is Always Seen as the Rogue: SPIEGEL Interview with Pervez Musharraf (Interview conducted by Susanne Koelbl), **Spiegel**, 4 October 2010, www.spiegel.de/international/world/0,1518,721110,00.html 08 Ocak 2021.

Secretary General of Amnesty International Kumi Naidoo in a statement issued on 16 August 2019, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2019/08/kashmir-un-security-council-must-uphold-peace-and-security/> 10 Şubat 2021.

Shubahjit Roy, “India Wants to Corner Pakistan: Sushma Swaraj’s Speech at UN, Rallying Global Support,” **Indian Express**, 20/09/2016. <https://indianexpress.com/article/india/india-news-india/uri-terror-attack-kashmir-issue-sushma-swaraj-un-speech-terrorism-pakistan-3039999/> 18 Ocak 2021.

Sikandar defends Chenab Formula, **Dawn**, 24/05/2003. <https://www.dawn.com/news/103233/sikandar-defends-chenab-formula> 11 Şubat 2021.

Special Correspondent, “Post Article 370 revocation, 183 still in detention in J&K”, **The Hindu**, 4/02/2021. <https://www.thehindu.com/news/national/post-article-370-revocation-183-still-in-detention-in-jk/article33744423.ece?homepage=true> 26 Şubat 2021.

The Times, London, 29 October 1947.

UN Security Council discusses Kashmir, China urges India and Pakistan to ease tensions” **UN News**, <https://news.un.org/en/story/2019/08/1044401> 09 Şubat 2021.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMELERİ, ANLAŞMALARI,
KEŞMİR'E İLİŞKİN KARARLAR, İNSAN HAKLARI RAPORLARI
VE DİĞER ULUSLARARASI BELGELER**

Collection of International Instruments and Legal Texts Concerning Refugees and others of Concern to UNHCR, UNHCR, 2007, s. 645. <https://www.unhcr.org/455c71de2.html> 21 Ocak 2021.

Commission Directive 2000/43, OJ 2000 L180/22.

Commission Directive 2009/52, OJ 2009 L136/3.

Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, in force June 26, 1987, G.A. Res. 39/46, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 197, U.N. Doc. A/39/51 (1985),

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Adopted by Resolution 260 (III) A of the United General Assembly on 9 December 1948.

Convention Relating to the Status of Refugees, in force April 22, 1954, 189 U.N.T.S. 150

Final Report on the Exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences,” **International Law Association Committee on International Human Rights Law and Practice**, 2000, s. 2.

G.A. Res. 1514, U.N. GAOR, 15th Sess., Supp. No. 16, U.N. Doc. A/4684 (1960).

G.A. Res. 2625, U.N. GAOR, 25th Sess., Supp. No. 28, U.N. Doc. A/8018 (1970).

General Assembly Resolution 3237 (XXIX).

General Assembly Resolution 3247 (XXIX).

Gilgit-Baltistan (Empowerment and Self-Governance) Order, 2009, Government of Gilgit-Baltistan”, <https://www.satp.org/Docs/Document/845.pdf> 7 Ocak 2021.

<https://undocs.org/S/2021/10> 13 Ocak 2021.

ICRC Annual Report 2020, s. 366-370. Daha fazla ayrıntı için, https://www.icrc.org/en/download/file/180058/icrc-annual-report-asia_full_2020.pdf 23 Şubat 2021.

International Covenant on Civil and Political Rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> 27 Ocak 2021.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Adopted and Opened for Signature, Ratification and Accession by General Assembly Resolution 2200A (XXI) of December 16, 1966, entry into force January 3, 1976, in accordance with Article 27, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> 27 Ocak 2021.

International Law Commission Report, 1982, p. 132, U.N. Doc. A/37/10.

Official Records of the General Assembly, Seventy-second Session, Supplement No. 10 (A/72/10), para. 146.

Report on the Situation of Human Rights in Kashmir: Developments in the Indian State of Cammû and Kashmir from June 2016 to April 2018, and General Human Rights Concerns in Azad Jammu and Kashmir and Gilgit-Baltistan. UN: Office of the High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/DevelopmentsInKashmirJune2016ToApril2018.pdf>. 09 Şubat 2021.

Report submitted by the United Nations Representative for India and Pakistan, Sir Owen Dixon, to the Security Council, 15 Eylül 1950.

Reporters without Borders, “Press Freedom Index 2020”, <https://rsf.org/en/ranking/2020> 26 Şubat 2021.

Resolution 39: The India-Pakistan Question (20 January), United Nations Security Council Resolutions-1948, www.un.org/documents/sc/res/1948/scres48.htm 13 Ocak 2021.

Resolution 47: The India-Pakistan Question (21 April), UNSC Resolutions—1948 www.un.org/documents/sc/res/1948/scres48.htm 13 Ocak 2021.

S.C. Res. 1593, U.N. Doc. S/RES/1593 (March 31, 2005).

Security Council Resolution 307 (1971) (of 21 December 1971), <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/261/67/IMG/NR026167.pdf?OpenElement> 13 Ocak 2021.

The Constitution of Pakistan, 1973
http://www.na.gov.pk/uploads/documents/1549886415_632.pdf 12 Mart 2020.

The Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, in force June 26, 1987, G.A. Res. 39/46, 39 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 197, U.N. Doc. A/39/51 (1985) reprinted in 23 I.L.M. 1027, 1984.

The Convention on the Law of Treaties signed at Vienna in 1969. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf 11 Şubat 2021.

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, in force January 12, 1951, 78 U.N.T.S. 277.

The Geneva Conventions of 1949, in force Oct. 21, 1950, 6 U.S.T. 3114, T.I.A.S. No. 3362, 75 U.N.T.S. 31 (armed forces in the field); 6 U.S.T. 3217, T.I.A.S. No. 3363, 75 U.N.T.S. 85 (armed forces at sea); 6 U.S.T. 3316, T.I.A.S. No. 3364, 75 U.N.T.S. 135 (prisoners of war); 6 U.S.T. 3516, T.I.A.S. No. 3365, 75 U.N.T.S. 267 (civilians).

The Hague Convention of 1907, 36 Stat. 2277, T.S. 539, 205 Parry's T.S. 277, 8th preamble para. (Civilians protected by principles of humanity and "dictates of public conscience").

The Statute of the ICC. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>
01 Mart 2021.

The Universal Declaration of Human Rights, 1948 <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> 11 Şubat 2020.

The **Cairo Declaration on Human Rights in Islam (CDHRI)** adopted in Cairo, Egypt on 5 August 1990.

Treaty of Amritsar, Kashmir Information Network, www.kashmir-information.com/LegalDocs/TreatyofAmritsar.html 01 Ekim 2020.

U.N. Conference on the Law of Treaties, 1st and 2nd Sessions, Official Records, Documents of the Conference, U.N. Doc. A/CONF. 39/11/Add. 2 (1971).

UN Doc. A/CONF/183/C.1/L.59, 10 July 1998.

UNCIP, **Report of the Sub-committee on Western Kashmir**, Annexes, ss. 10, 11, 14.

UNESCO Declaration on Race and Racial Prejudice, Adopted November 27, 1978.

United Nations Commission for India and Pakistan (UNCIP), **Report of the Sub-committee on Western Kashmir**, New York, Unpublished Restricted Document, 31 March 1949, Annexes, s. 94.

United Nations General Assembly Resolution 1514(XV)/60, Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples, A/RES/1514 (XV) (14 December 1960). [https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)) 27 Ocak 2021.

United Nations General Assembly Resolution 2625(XXV)/70, Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, A/RES/2625 [XXV] (24 October 1970), available at <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>. 27 Ocak 2021.

United Nations Military Observers Group (UNMOGP) in India and Pakistan, <https://www.un.org/en/ccoi/unmogip-india->

DAVALAR

Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the **Congo v. Rwanda**), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006, p. 6 <https://www.icj-cij.org/en/case/126> 23 Şubat 2021.

Belgium v. Spain, Barcelona Traction Case, Light and Power Company, Ltd, UAD, 1970, para. 33-34. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf> 20 Ocak 2020.

Bosnia v. Serbia, para. 166. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> 09 Eylül 2020.

Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (**Djibouti v. France**), Judgment, ICJ GL No. 136 (Official Case No.) [2008] ICJ Rep. 177, para. 66, s. 33. <https://www.icj-cij.org/en/case/136> 23 Şubat 2021.

East Timor, **Portugal v. Australia**, Jurisdiction, Judgment, [1995] ICJ Rep 90, ICGJ 86 (ICJ 1995), 30th June 1995, para. 29, s. 16. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/84/084-19950630-JUD-01-00-EN.pdf> 11 Şubat 2021.

Factory at Chorzów, **Germany v. Poland**, Judgment No 13, (1928), PCIJ Series A No. 17, ICGJ 255 (PCIJ 1928), 13th September 1928, s. 21. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_12/42_Usine_de_Chorzow_Indemnites_Ordonnance_19271121-2.pdf 15 Ocak 2020.

Goiburú v.d. v. Paraguay, Inter-American Court of Human Rights Judgment of September 22, 2006. https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_153_ing.pdf, para 97. 26 Şubat 2021.

Golder v. United Kingdom, AİHM, Appl. no. 4451/70, Judgment of 21 Şubat 1975, para. 34. <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1975/1.html> 12 Eylül 2020.

Great Britain v. Spain, 1924, 2 R.I.A.A. para. 641, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf 15 Ocak 2020.

ICTY, *Tadić* Appeal judgment, 15 July 1999, para. 84. <https://www.legal-tools.org/doc/8efc3a/pdf> 26 Şubat 2021.

Jadhav (**India v. Pakistan**), Judgment, I.C.J. Reports 2019, para. 125-148, s. 418 <https://www.icj-cij.org/en/case/168> 23 Şubat 2021.

Kayishema et al. (ICTR-95-1-T), Judgement, 21 Mayıs 1999, para. 91. <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-95-1/trial-judgements/en/990521.pdf> 11 Eylül 2020.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (**Southwest Africa**) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16. https://www.icc-cpi.int/RelatedRecords/CR2018_04586.PDF 20 Ocak 2021.

Lotus Judgment No. 9, 1927, P.C.I.J. Series A, No. 10 at p. 18.

Mavrommatis Palestine Concessions (**Greece v. U.K.**), 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30), para. 21. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1924.08.30_mavrommatis.htm, 18 Ocak 2020.

Nikaragua v. USA, 1986 UAD, para. 190. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> 20 Ocak 2020.

Panevezys-Saldutiskis Railway (**Est. v. Lith.**), 1938 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), para. 65. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1939.02.28_panevezys-saldutiskis.htm 18 Ocak 2020

PCA Press Release, Indus Waters Kishenganga Arbitration (**Pakistan v. India**), Permanent Court of Arbitration, The Hague, 20 December 2013, para. 115-116. <https://pcacases.com/web/sendAttach/48> 06 Ocak 2021.

Reparation of Injuries Suffered in Service of the U.N., Advisory Opinion, 1949 UAD 174 (April 11)

The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, No. ICC-02/05-01/09-139 (Official Case No) or ICL 912 (ICC 2011).

The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, No. ICC-01/04-01/06, (ICC March 14, 2012)

Velásquez Rodríguez v. Honduras, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of July 29, 1988, Series C No. 1 https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf, para 155-158, 26 Şubat 2021.

Western Sahara, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1975, para. 54-59, s. 31-33. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf> 11 Şubat 2021.

KEŞMİR İDARİ RAPORLARI

Administration Report of Jammu and Kashmir for the Year 1958–59 (1st April 1958–31st March 1959), Srinagar, Government of Jammu and Kashmir, 1960, ss. 6, 7.

Administration Report of Jammu and Kashmir for the Year 1959–60 (1st April 1959–31st March 1960), Srinagar, Government of Jammu and Kashmir, 1961, s. v.

Administration Report of Jammu and Kashmir for the Year 1961–62 (1st April 1961–31st March 1962), Srinagar, Government of Jammu and Kashmir, 1963, s. 4.

Administration Report of Jammu and Kashmir for the years, 2011 (13th April 1954–12th April 1955), Srinagar, Jammu, and Kashmir Government, 1955, ss. 4–5.

WEB SİTELERİ

<http://hrlibrary.umn.edu/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/united-nations.htm> 08

Ocak 2020.

<http://unscr.com/en/resolutions/122> 21 Ocak 2021.

<http://unscr.com/en/resolutions/47> 20 Ocak 2021.

<http://unscr.com/en/resolutions/91> 21 Ocak 2021.

http://www.indianembassy.org/policy/humanrights/vdpa_india.html 11 Ocak 2020.

http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/protocol/prot_pic 12 Eylül 2020.

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_16912.htm 23 Şubat 2021.

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> 23 Şubat 2021.

<http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/> 02 Ocak 2021.

http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm

21 Ocak 2020.

<https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/docs/agreement.htm> 11 Şubat 2021.

<https://digitallibrary.un.org/record/111954?ln=en> 20 Ocak 2021.

<https://digitallibrary.un.org/record/111956?ln=en> 20 Ocak 2021.

[https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/147/22/PDF/G1914722.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/147/22/PDF/G1914722.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/147/22/PDF/G1914722.pdf?OpenElement) 20 Ocak

2020.

<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/375-590006> 24 Şubat 2021.

<https://indianarrative.com/kashmir/most-jk-detainees-released-barring-one-leader-50-separatists-8975.html>. 26 Şubat 2021.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf 22 Şubat 2021.

<https://law.ajk.gov.pk/assets/lawlibrary/2019-02-13-5c645034ade141550078004.pdf> 02 Ocak 2021.

<https://legal.un.org/repertory/art1.shtml> 12 Şubat 2021.

<https://legal.un.org/repertory/art2.shtml> 12 Şubat 2021.

<https://legal.un.org/repertory/art25.shtml> 20 Ocak 2021.

<https://legal.un.org/repertory/art93.shtml> 11 Şubat 2021.

<https://legislative.gov.in/constitution-of-india> 08 Ocak 2021.

https://ploughshares.ca/pl_armedconflict/india-kashmir-1947-first-combat-deaths/ 26 Şubat 2021.

<https://thediplomat.com/2018/02/all-these-years-later-do-not-forget-the-kunan-poshpora-mass-rapes/> 26 Şubat 2021.

<https://theprint.in/india/muharram-restrictions-have-kashmir-on-edge-200-detained-as-clashes-with-police-break-out/491342/> 26 Şubat 2021.

<https://theprint.in/past-forward/how-iaf-shot-down-a-pakistani-naval-aircraft-and-killed-16-a-month-after-kargil-in-1999/248868/> 23 Şubat 2021.

<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-1.en.pdf> 12 Şubat 2021.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4#EndDec 23 Şubat 2021.

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4 12 Şubat 2021.

[https://undocs.org/en/S/RES/1267\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1267(1999)) 20 Ocak 2021.

[https://undocs.org/en/S/RES/47\(1948\)](https://undocs.org/en/S/RES/47(1948)) 12 Şubat 2021.

[https://undocs.org/S/RES/1540\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1540(2004)) 20 Ocak 2021.

<https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/14DA6ECEAD5F088A8525630A0072450D> 20 Ocak 2021.

<https://www.1947partitionarchive.org/> 01 Ekim 2020.

<https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/amnesty-slams-india-over-kashmir-move-/1550218> 10 Şubat 2021.

<https://www.aljazeera.com/news/2019/11/15/icc-approves-probe-into-myanmars-alleged-crimes-against-rohingya#:~:text=Myanmar%20is%20not%20a%20member,now%20refugees%2C%20is%20a%20member>. 28 Şubat 2021.

<https://www.amnesty.org/en/documents/asa20/010/1991/en/> 26 Şubat 2021.

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-56249927> 04 Mart 2021.

https://www.ecoi.net/en/file/local/2016402/PSA-Report_15-FINAL-LOW-Version-2.pdf 10 Şubat 2021.

<https://www.greaterkashmir.com/news/gk-magazine/changing-the-character-of-kashmir/> 10 Şubat 2021.

<https://www.himalmag.com/the-andorra-model-as-final-solution/> 11 Şubat 2021.

<https://www.hrw.org/news/2019/08/12/india-needs-step-back-kashmir> 23 Şubat 2021.

<https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> 01 Mart 2021.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 11 Şubat 2021.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 25 Ocak 2020.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> 28 Şubat 2021.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, 01 Mart 2021.

<https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, 02 Mart 2021.

<https://www.icj.org/wp-content/uploads/2013/07/ICJ-Review-8-1972-eng.pdf> ss. 23-62, 11 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/case/126> 23 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/case/136> 23 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/case/168> 23 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/case/50/judgments> 11 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/case/84/judgments> 11 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/declarations/in> 23 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/declarations/pk> 23 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/en/statute> 11 Şubat 2021.

<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/5597.pdf> on 20 Ocak 2021.

<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf> 11 Şubat 2021.

<https://www.icty.org/en/press/tadic-case-verdict> 26 Şubat 2021.

<https://www.ishr.ch/news/un-general-assembly> 20 Ocak 2020.

<https://www.jus.uio.no/lm/un.law.of.treaties.convention.1969/71.html> 22 Ocak 2020.

<https://www.newyorker.com/magazine/2015/06/29/the-great-divide-books-dalrymple> 01 Ekim 2020.

<https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/DevelopmentsInKashmirJune2016ToApril2018.pdf> 10 Şubat 2021.

https://www.ohchr.org/Documents/Countries/IN/KashmirUpdateReport_8July2019.pdf 10 Şubat 2020.

<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx> 26 Şubat 2021.

<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/home.aspx> 02 Ocak 2020.

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25219> 10 Şubat 2021.

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> 23 Şubat 2021.

[https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx#:~:text=General%20Assembly%20resolution%201514%20\(XV\)%20of%2014%20December%201960&text=2.,economic%2C%20social%20and%20cultural%20development](https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx#:~:text=General%20Assembly%20resolution%201514%20(XV)%20of%2014%20December%201960&text=2.,economic%2C%20social%20and%20cultural%20development) 23 Şubat 2021.

<https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=4444&refID=1250> 23 Şubat 2021.

<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/legislativescrutiny/parliament-and-empire/collections1/collections2/1947-indian-independence-act/> 11 Ekim 2020.

https://www.phclondon.org/infodiv/pressreleases/20181031_APPKG%20launches%20its%20inquiry%20report%20on%20human%20rights%20abuses%20in%20Indian.aspx 23 Şubat 2021.

https://www.satp.org/terrorist-groups/india-Cammu_kashmir 26 Şubat 2021.

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_96.pdf 20 Ocak 2021.

<https://www.securitycouncilreport.org/research-reports/human-rights-and-the-security-council---an-evolving-role.php?print=true> 02 Ocak 2020.

https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/1?ctype=Cammu+and+Kashmir&cbtype=Cammu-and-kashmir#038;cbtype=Cammu-and-kashmir on 18 Ocak 2021.

<https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/india/> 23 Şubat 2021

<https://www.theguardian.com/law/2021/feb/05/icc-rules-it-can-investigate-war-crimes-in-palestine-despite-israeli-objections> 25 Şubat 2021.

<https://www.thehindu.com/news/national/india-cuts-off-un-panel-after-Cammu-kashmir-report/article27190445.ece> 23 Şubat 2021.

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-4> 20 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-9> 02 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-9> 02 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> 02 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> 03 Ocak 2020.

https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf ss. 287-288. 22 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvi/index.html#:~:text=Article%20103,the%20present%20Charter%20shall%20prevail> 21 Ocak 2021.

<https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> 19 Ocak 2021.

<https://www.un.org/en/sections/what-we-do/protect-human-rights/> 02 Ocak 2020.

<https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> 03 Ocak 2020.

https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_english.pdf 20 Ocak 2021.

https://www.washingtonpost.com/world/asia-pacific/70-years-later-survivors-recall-the-horrors-of-india-pakistan-partition/2017/08/14/3b8c58e4-7de9-11e7-9026-4a0a64977c92_story.html 02 Ekim 2020.

MUHTELİF KAYNAKLAR

Azad Jammu & Kashmir State Disaster Management Authority, <http://sdma.pk/loc-cross-firing/> 11 Şubat 2021.

Indian Independence Act 1947, Parliament of the United Kingdom.

Pakistan Rejects the Indian Protest on Gilgit-Baltistan, the Self Rule Order, (Pakistan) Ministry of Foreign Affairs, www.mofa.gov.pk/press_releases/2009/Sep/PR_347_09.htm 6 Ocak 2021.

The Constitution of the Islamic Republic of Pakistan, www.pakistani.org/pakistan/constitution/part12.ch4.html 18 Ocak 2021.

The Pakistan Ministry of Foreign Affairs' maps, (Pakistan) **Ministry of Foreign Affairs**, 'Pakistan Administrative', www.mofa.gov.pk/Maps/PAK_Administrative.jpg, and 'Pakistan', www.mofa.gov.pk/Maps/Pak_Map.jpg 17 Aralık 2020.

The Shimla Agreement, 1972, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IN%20PK_720702_Simla%20Agreement.pdf 08 Ocak 2021.

ÖZGEÇMİŞ

SYED MURAD ALI SHAH

PROFESYONEL DENEYİM

AKADEMİK

[Mayıs 09, 2016'dan İtibaren]

HUKUK BÖLÜMÜ
ACK Üniversitesi
Şehir Kampüsü Muzaffarabad

İş Ünvanı: **Öğretim Üyesi**
İş sorumlulukları: Öğretim / Sınıf Öğretimi; Kabul Komitesi Üyesi gibi idari sorumluluklar; Sekreter / Çalışma Kurulu Beklenti Komitesi Üyesi; ve bölüm tarafından verilen diğer resmi işler.

[Ocak 01, 2014'ten Mayıs 08, 2016'ya kadar]

HUKUK BÖLÜMÜ
ACK Üniversitesi
Şehir Kampüsü Muzaffarabad

İş Ünvanı: **Misafir Öğretim Üyesi**
İş sorumlulukları: Öğretim / Sınıf Öğretimi; Kabul Komitesi Üyesi gibi idari sorumluluklar; Sekreter / Çalışma Kurulu Beklenti Komitesi Üyesi; ve bölüm tarafından verilen diğer resmi işler.

AVUKATLIK

[Nisan 05, 2014'ten Mayıs 08, 2016'ya kadar]

ACK BAROSU
Yargı Kompleksi
Eski Sekreterlik
Muzaffarabad ACK

İş Ünvanı: **Avukat**
İş sorumlulukları: Hukuki yardım sağlamak.

EĞİTİM DURUMU

2016-2021

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

- **Doktora Uluslararası Hukuk**

YAYINLAR

- Shah, S. M. A. (2020). **Hate Speech, Freedom of Expression and Refugees: A Critical Perspective.** *JL & Soc'y*, 51, 1.

BAŞARILARI

- Yabancı Doktora Ödülü Sahibi Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından verilen (Uluslararası Hukuk) Bursu.
- **LL.B’da ALTIN MADALYALI ve İlk Pozisyon**
- LL.B’da **CGPA 4.00** üzerinden **CGPA 4.00**

UZMANLIK / İLGİ ALANLARI

- Anayasa Kanunları
- Batı ve İslami Karşılaştırmalı Kanunları
- Ceza Muhakemesi Kanunları
- Çevre Kanunları
- İnsan Hakları Hukuku
- Kamu ve Özel Uluslararası Hukuku
- Medeni Usul Kanunları
- Şirketler Hukuku
- Uluslararası İnsani Hukuku

ÖĞRETİM KURSLARI

- Anayasa Kanunları
- Hukuka Giriş
- İnsan Hakları ve Vatandaşlık Kanunları
- İslam Hukuku
- Mantık, Akıl Yürütme ve Eleştirel Düşünme
- Uluslararası Hukuk
- Yasal Sistem

BECERİLER

- Bilgisayar; Word, Excel ve Power Point gibi ofis uygulamaları
- Elektronik yazışma
- Liderlik; organizatör, hem bağımsız hem Takım içinde çalışabilme becerisi

EĞİTİMLER

- Uluslararası İslam Üniversitesi Şeriat Akademisi, İslamabad ve ACK Üniversitesi Hukuk Bölümü işbirliği ile düzenlenen bir haftalık Şeriat Hukuku Kursu Aralık 2014’te gerçekleştirildi.
- Kalite Geliştirme Hücresi (QEC) ve ACK Üniversitesi Eğitim Bölümü tarafından Mayıs 2016’da düzenlenen bir haftalık Fakülte Geliştirme Programı.

SERTİFİKALAR

- Pakistan Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) tarafından Katılım Sertifikası.
- Şeriat Hukuku Oryantasyon Kursu Katılım Sertifikası, Shariah Academy IIUI, Pakistan.

DİL YETERLİLİĞİ

- Urduca
- Hindko/Pahari
- Türkçe
- İngilizce

HOBİLER

- Badminton Oyunu
- Kitap okuma
- TV İzleme
- Sosyal Sorunlar Üzerine Tartışmalar